

Academiejaar 2009-2010
Faculteit Letteren & Wijsbegeerte
Vakgroep Geschiedenis

“Cum scandalo vicinorum et parochianorum obloquio”.
Incestprocessen voor de Gentse officialiteit tijdens de
18de eeuw (1732/1764-1768)

door
Valerie Dekeyzer
(00600667)

Scriptie voorgelegd voor het verkrijgen van het
Diploma Master in de Geschiedenis
dinsdag 25 mei 2010

Promotor: Prof. Dr. Isabelle Devos
Leescommissie: Prof. Dr. Thérèse de Hemptinne, Dra. Els De Paermentier

VOORWOORD

Deze scriptie kon enkel tot stand komen dankzij de hulp en de aanmoediging van een aantal personen. Ik wil dit voorwoord dan ook graag aanwenden om een woordje van dank tot hen te richten.

In de eerste plaats wil ik uiteraard Prof. Dr. Isabelle Devos danken voor het advies en het bijsturen waar nodig van dit onderzoek. Ondanks de drukte van jewelste met tien masterstudenten onder haar hoede slaagde ze er toch steeds in tijd te maken voor ieder van ons persoonlijk. Bij uitbreiding wil ik ook alle andere professoren en lesgevers van de vakgroep geschiedenis bedanken voor vier jaar inspiratie en kennis.

Uiteraard mogen ook mijn ouders niet ontbreken in dit dankwoord. Zij hebben me immers de kans gegeven om de opleiding te volgen die mij het meest passioneerde en duwden me niet in een studierichting die misschien betere kansen op de arbeidsmarkt zou bieden. *“Het maakt niet uit wat je doet, zolang je er maar naar streeft er de beste in te zijn!”* Zonder hun logistieke en emotionele steun had ik mijn studies en deze scriptie dan ook niet tot een goed einde gebracht.

Verder ben ik ook mijn zus Stefanie dank verschuldigd omwille van de mooie jaren samen als kotgenoten in Gent. Daarnaast wil ik haar ook bedanken voor de raad zoals enkel een grote zus die kan geven, niettegenstaande de afstand Bremen-Wevelgem.

Daarnaast verdienen ook Tine, Stacey, Elias, Els en Daphné een dankbare vermelding voor het vele plezier en de oprechte vriendschap. Het lijkt alsof het pas gisteren was dat we nog grootse plannen koesterden voor dit nieuwe hoofdstuk in ons leven als student in Gent. Ik wil hen dan ook bedanken voor het feit dat ik altijd op hen kon terugvallen.

Ook binnen de opleiding zelf leerde ik een aantal nieuwe mensen met stuk voor stuk boeiende persoonlijkheden kennen. Zij hebben mijn blik op de wereld zeker verruimd. Vooral mijn dierbare ex-kotgenootjes verdienen in dit opzicht een eervolle vermelding. Zij leerden me immers om af en toe ook eens stoom af te blazen.

Lest best wil ik mijn vriend Giel bedanken om altijd aan mijn zijde te staan. Jouw vele steunbetuigingen van de laatste jaren zijn ontelbaar. Van troost in tijden van stress en verdriet tot technische computerproblemen, je stond altijd paraat. Op naar het volgende hoofdstuk samen!

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	3
Lijst van figuren	7
Lijst van tabellen	8
Inleiding	9
Hoofdstuk 1: Definitie, status questionis, bronnen en methodologie	12
1.1 Incest: een tweeledige definitie	12
1.1.1 Aard van de verwantschap	12
1.1.2 Graad van de verwantschap	13
1.1.3 Bronnen: voorbeelden en terminologie	16
1.2 Status questionis van het historisch onderzoek naar incest	17
1.2.1 De Engelse traditie	17
1.2.1.1 Decennia 1970-1980: de psychoanalytische stroming	17
1.2.1.2 Decennia 1980-1990: de pragmatische stroming	18
1.2.2 De Nederlandse traditie	19
1.2.2.1 Algemene trends binnen de Nederlandse onderzoekstraditie	19
1.2.2.2 Belangrijkste auteurs	20
1.2.2.3 Conclusie	21
1.3 Bronnen en methodologie	21
1.3.1 Herkomst en bewaring	21
1.3.2 Inhoud bronnen	22
1.3.3 Eerdere toepassingen en beschikbaarheid	25
1.3.4 Methodologie	25
Hoofdstuk 2: De instelling: kerkelijke rechtbank	27
2.1 De geschiedenis van het bisdom Gent en haar officialiteit	27
2.1.1 Geschiedenis van het bisdom Gent	27
2.1.2 Instelling van de officialiteiten en vestiging in Gent	29
2.2 Werking van de Gentse officialiteit	29
2.2.1 Hiërarchische werking van de kerkelijke bestraffing in het bisdom	29
2.2.2 Organisatie: het personeel en hun bevoegdheid	30
2.2.2.1 Algemene voorschriften voor alle functionarissen	30
2.2.2.2 De officiaal	31
2.2.2.3 De griffier	32
2.2.2.4 De promotor causa	32
2.2.2.5 Andere functionarissen	33
2.2.3 Werking: verloop van de rechtsgang	34
2.3 Bevoegdheden van de Gentse officialiteit	37
2.3.1 Indeling naar werking	37
2.3.1.1 Interne indeling	37
2.3.1.2 Externe indeling	37
2.3.1.3 Intermezzo: werking en bevoegdheden van de stedelijke rechtspraak	37
2.3.2 Indeling naar type misdrijf	39

Hoofdstuk 3: Het misdrijf	42
3.1 Canoniek-rechtskundige definitie van incest	42
3.1.1 Grondslagen van het systeem	43
3.1.2 De kerkelijke huwelijksbeletselen rond bloed- en aanverwantschap	46
3.1.2.1 Empêchements prohibitifs en dirimants	46
3.1.2.2 Huwelijksbelemmeringen gebaseerd op bloedverwantschap	46
3.1.2.3 Huwelijksbelemmeringen gebaseerd op aanverwantschap	48
3.1.3 Concrete veranderingen na het Concilie van Trente (1545-1563)	51
3.1.3.1 Wijzigingen op vlak van bloedverwantschap	51
3.1.3.2 Wijzigingen op vlak van aanverwantschap	52
3.1.4 Schematisch overzicht	53
3.2 Evolutie van het fenomeen incest	54
3.2.1 Grafische weergave	54
3.2.2 Vergelijking met andere seksuele misdrijven	56
3.3 Statistisch voorkomen van de soorten verwantschap en de verwantschapsgraden binnen de incestmisdrijven	58
3.3.1 Statistisch voorkomen van de soorten verwantschap	58
3.3.2 Statistisch voorkomen van de verschillende verwantschapsgraden	59
3.4 Statistisch voorkomen van de verschillende incestueuze combinaties tussen familieleden	62
3.4.1 Statistisch voorkomen van de combinaties tussen bloedverwanten	62
3.4.2 Statistisch voorkomen van de combinaties tussen aanverwanten	63
3.4.3 Samenvattend overzicht	64
3.5 De combinatie van incest met andere misdrijven	65
3.5.1 Incest en defloratie	65
3.5.2 Incest en overspel	65
3.5.3 Incest en concubinaat	66
Hoofdstuk 4: De ontmaskering van het misdrijf	67
4.1 Hoe kwamen de feiten aan het licht?	67
4.1.1 Via de opname van een kind in het doopregister	67
4.1.2 Via een afgekeurde huwelijksaanvraag	68
4.1.3 Buren en familie als verklikkers	69
4.1.3.1 Religieus motief	70
4.1.3.2 Materialistisch motief	70
4.1.3.3 De tegenhypothese van Fabienne Giuliani	72
4.1.3.4 Conclusie	72
4.2 Wanneer kwamen de feiten aan het licht?	73

Hoofdstuk 5: De bestraffing van incest	75
5.1 Overzicht en statistisch voorkomen van de soorten straffen	75
5.1.1 De accedat-, compareat- en sistat-straffen	75
5.1.1.1 Accedat pastorem in praesentia testium	76
5.1.1.2 Compareat in public audientia nostra consistorio	77
5.1.1.3 Sistat ante valvas majors ecclesia parochialis	78
5.1.1.4 Vergelijkend overzicht van de evolutie van de drie straffen	79
5.1.2 Biechten en ter communie gaan	80
5.1.2.1 Biecht- en communiestraffen op korte termijn	80
5.1.2.2 Biecht- en communiestraffen op lange termijn	81
5.1.2.3 Samenvatting	81
5.1.3 Intersit summo sacro	83
5.1.4 Gevangenisstraf	84
5.1.5 Vasten	85
5.1.6 Bedevaart	86
5.1.7 Bijzondere straffen	86
5.1.8 Conclusie	87
5.2 Evolutie in de tijd	89
5.2.1 De evolutie in de bestraffing volgens Jozef De Brouwer	89
5.2.2 De beweringen van De Brouwer getoetst aan de bronnen	90
5.2.2.1 Het in onbruik raken van bepaalde strafonderdelen	90
5.2.2.3 De kortstondige populariteit van bepaalde strafbepalingen	91
5.3 Logica in de bestraffing	92
5.3.1 Definitie van een ernstig feit	92
5.3.1.1 Mogelijke verzwarende omstandigheden	92
5.3.1.2 Welke omstandigheden leidden tot een gevangenisstraf?	94
5.3.2 Wat vertellen de strafonderdelen ons?	96
5.3.2.1 Aantal getuigen	96
5.3.2.2 Aantal opeenvolgende dagen te biecht of ter communie	97
5.3.2.3 Gewicht van de kaars	97
5.3.2.4 Lengte van de te volbrengen bedevaarten	98
5.4 Verschillen in de behandeling van man en vrouw	99
5.4.1 Aanwijzingen in de historiografie	99
5.4.2 Genderverschillen binnen de enkelvoudige rechtspraak	100
5.4.3 Genderverschillen binnen de dubbele rechtspraak	102
5.4.4 Conclusie	102
5.5 Veranderde de aard van de bestraffing met het aantreden van een nieuwe officiaal?	103
5.6 Betekenis en doel van de straffen	105
5.7 Proceskosten	107
5.7.1 Welke kosten werden gedekt?	107
5.7.2 Analyse van de beschikbare gegevens	107
5.7.3 Impact op het financieel vermogen van het betrokkenen	109
5.7.3.1 Omrekening naar het huidige muntstelsel: een waardeloze methode	109
5.7.3.2 Prijzen- en lonenvergelijking	110

Hoofdstuk 6: De beklaagden	112
6.1 Burgerlijke staat	112
6.1.1 Statistische analyse	112
6.1.2 De combinatie ongehuwde vrouw - gehuwde man	115
6.1.2.1 Seksuele lust als primair motief	115
6.1.2.2 Voorkomen van gedwongen incest	115
6.1.3 De combinatie ongehuwde vrouw – weduwnaar	116
6.1.3.1 Marriage with a deceased wife's sister: economische en praktische motieven	116
6.1.3.2 De rol van liefde en lust?	118
6.1.4 De combinatie van twee ongehuwde bloedverwanten	119
6.1.4.1 Neven en nichten	119
6.1.4.1.1 De psychoanalytische verklaring van Nancy Anderson	119
6.1.4.1.2 De verklarende these van Adam Kuper	120
6.1.4.2 Joannes en Catharina: halfbroer en halfzus	121
6.2 Herkomst en geografische spreiding	122
6.2.1 Stad versus platteland	122
6.2.2 Geografische spreiding ten opzichte van het centrum	123
6.2.3 Streekgebonden geografische spreiding	124
6.3 Sociale achtergrond	129
6.3.1 De link tussen incest en de armoedige eenkamerwoning	129
6.3.2 Geografische immobiliteit als aanwijzing	130
6.4 Mentaliteit	132
6.4.1 Waren de betrokkenen zich ervan bewust dat ze een misdrijf begingen?	132
6.4.1.1 Schuldbewustzijn...	132
6.4.1.2 ... of volslagen onwetendheid?	133
6.4.1.2.1 De openlijke kinderdoop	133
6.4.1.2.2 Het negeren van de vermaningen van de pastoor	134
6.4.1.2.3 Het voorkomen van recidivisme als aanwijzing	134
6.4.1.2.4 De taalbarrière als verklaring	135
6.4.2 Reactie van de omgeving	135
6.4.2.1 De reactie op de feiten voorafgaand aan het eigenlijke proces	135
6.4.2.2 De reactie van de omgeving na het proces	136
6.4.2.2.1 De getuigen	136
6.4.2.2.2 Ontvangst op de parochie	137
Besluit	138
Bibliografie	144
Bijlagen: procesfiches	148

LIJST VAN FIGUREN

Fig. 1.1 – Schematische weergave van de verwantschapsgraden bij bloedverwanten	14
Fig. 1.2 – Schematische weergave van de verwantschapsgraden bij aanverwanten	15
Fig. 1.3 – Voorbeeld van een processtuk (Bron: zaak 26)	24
Fig 2.1 – Kaart van het Bisdom Gent, met Decanaten en Parochies na 1642 (Bron: Cloet)	28
Fig. 3.1 – Schematische weergave van <i>secundum genus affinitatis</i>	49
Fig. 3.2 – Schematische weergave van <i>tertium genus affinitatis</i>	50
Fig. 3.3 – Schematisch overzicht van de <i>empêchements fondés sur une relation entre les conjoints antérieure au mariage</i> na 1563 (naar Esmein)	53
Fig. 3.4 – Evolutie van het fenomeen incest (1764-1784)	54
Fig. 3.5 – Overzichtstabel van de overtredingen van de seksuele moraal en van de huwelijkswetgeving in het bisdom Gent (Bron: De Brouwer)	56
Fig. 3.6 – Statistisch voorkomen van de verschillende verwantschapsgraden: <i>consanguinitas</i>	59
Fig. 3.7 – Statistisch voorkomen van de verschillende verwantschapsgraden: <i>affinitas</i>	59
Fig. 3.8 – Statistisch voorkomen van de verschillende combinaties tussen familieleden	64
Fig. 4.1 – Nageslacht van de beklaagden	71
Fig. 4.2 – Verdeling naar geslacht binnen de reeds geboren kinderen	71
Fig. 4.3 – Na hoeveel weken sinds de geboorte worden de ouders berecht?	74
Fig. 5.1 – Evolutie van de <i>accedat</i> -, <i>compareat</i> - en <i>sistat</i> -straffen (1764-1784)	79
Fig. 5.2 – Voorkomen van de verschillende straffen	87
Fig. 6.1 – Burgerlijke staat van de mannen	113
Fig. 6.2 – Burgerlijke staat van de vrouwen	113
Fig. 6.3 – Kaart van de geografische spreiding van de incestzaken ten opzichte van het centrum van het bisdom (Bron: Cloet)	123
Fig. 6.4 – Geografische spreiding ten opzichte van het centrum	124
Fig. 6.5 – Kaart van de streekgebonden geografische spreiding van incest binnen het bisdom (Bron: Cloet)	125
Fig. 6.6 – Kaart van de weefactiviteit in 10%-intervallen in de provincie Oost-Vlaanderen (Bron: Goossens)	127

LIJST VAN TABELLEN

Tabel 5.1 – De <i>accedat</i> -straf	77
Tabel 5.2 – De <i>compareat</i> -straf	78
Tabel 5.3 – De <i>sistat</i> -straf	79
Tabel 5.4 – De biecht- en communiestrafpen op korte en lange termijn	82
Tabel 5.5 – De <i>intersit</i> -straf	83
Tabel 5.6 – De gevangenisstraf	85
Tabel 5.7 – De vastenstraf	85
Tabel 5.8 – Overzichtstabel van de verschillende mogelijke verzwarende omstandigheden en hun voorkomen	94
Tabel 5.9 - Af te leggen afstanden bij de bedevaartstraf	98
Tabel 5.10 – Overzichtstabel van de door de verschillende officialen toegekende straffen binnen een gelijkaardige zaak	103
Tabel 5.11 – Proceskosten	108
Tabel 6.1 – Overzichtstabel van de verschillende mogelijke combinaties van burgerlijke statuten	114
Tabel 6.2 – Overzichtstabel van de lokale migratie onder de incestmisdadigers	131

INLEIDING

Het onderzoeksthema incest vormt een controversieel gegeven. Vooraleer over te gaan tot een uiteenzetting van de concrete doelstelling van het beoogde onderzoek is het dan ook noodzakelijk toe te lichten waarom een historische belangstelling voor dit onderzoeksveld gegrond is en waaruit de academische meerwaarde van een dergelijke studie bestaat.

In eerste instantie vormt incest historisch gezien een fascinerend fenomeen. Het betreft immers een schijnbaar marginaal gegeven dat echter een aantal verborgen dimensies omvat die een grote impact op de samenleving kunnen hebben. Denk maar aan incest als politiek instrument bij het afsluiten van huwelijksallianties binnen adellijke families, of de evolutie die de wetgeving rond incest heeft doorgemaakt en hoe deze werd beïnvloed door internationale mentaliteitswijzigingen wat betreft religie, moraal en wetenschap. Daarnaast kan het deelaspect incest ons inzicht verschaffen in meer overkoepelende maatschappelijke fenomenen. We denken hierbij ondermeer aan de rol van incest binnen de sociale dynamiek onder de inwoners van eenzelfde dorpsgemeenschap. De Franse historica Fabienne Giuliani stelt het als volgt: "(...) *If we take the time to listen at them, these cases tell us the ordinary story of a rural community: the feeling of protection, the fear of change that transcends the crime's construction*"¹. Andere maatschappelijke aspecten waarbij incest kan gelden als een venster op de historische realiteit zijn bijvoorbeeld de invloed van incest op de aard van de familiestructuren en bijgevolg op de aard van de economie, de algemene omgang van de samenleving met seksualiteit en de rol van incestueuze verbintenissen in de werking van sociale vangnetten voor wezen en weduwes. Samenvattend kunnen we aangaande het belang van incest Jozef De Brouwer citeren. Hij stelt immers dat de studie van misdrijven tegen het canoniek recht, en bijgevolg dus ook de studie van incest een "*waardvolle bijdrage*" vormen om tot een "*betere kennis te komen van de religieuze, regionale en sociale geschiedenis van ons volk(...)*" en een "*betere kennis van het godsdienstig leven en de zedelijke gedragingen van het volk en de bijdrage van de Kerk tot de sanering en de normale ontplooiing ervan*"² te komen.

In tweede instantie is het ook zo dat de algemene perceptie en definiëring van het gegeven incest zoals deze vandaag bestaat niet altijd legio is geweest. Concreet bedoelen we hiermee dat de term incest tijdens de vroegmoderne tijd op een significant verschillende, meer uitgebreide manier werd ingevuld dan tegenwoordig het geval is. Deze vaststelling is dan ook een bijkomend argument dat pleit voor het belang van dit onderwerp binnen de geschiedbeoefening van de vroegmoderne periode.

Het opzet van deze scriptie is dan ook op basis van dertig bewaarde kerkelijke processtukken een historische analyse te maken van het misdrijf incest tijdens de 18de eeuw. Gezien het onderzoek hieromtrent aangaande de Zuidelijke Nederlanden tot op heden braakliggend terrein vormde, opteren we voor het bisdom Gent als onderzoeksgebied. We kiezen voor een kerkelijk territoriaal ressort omdat de berechting van het misdrijf incest in hoofdzaak een bevoegdheid van de kerkelijke rechtbank of officialiteit vormde. Qua periodisering kiezen we voor de afbakening 1732/1764-1784. Zoals in hoofdstuk één zal blijken, wordt deze enigszins vreemde periodisering bepaald door de beschikbaarheid van het bronnenmateriaal³.

In een eerste verkennend hoofdstuk zullen we enkele algemene aspecten belichten, waaronder een bondige definitie van incest die in een later hoofdstuk vervolgens meer

¹ F. Giuliani, "Monsters in the Village? Incest in Nineteenth-Century France", in: *Journal of Social History*, 42 (2009), p. 927.

² J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570-1795*, Tielt, 1971-1972, vol. 1, p. V.

³ Cfr. infra: paragraaf 1.3

uitvoerig zal worden behandeld. Als tweede aspect stellen we ook een status questionis van het tot op heden gevoerd historisch onderzoek op. Een derde en laatste paragraaf binnen hoofdstuk één zal tenslotte betrekking hebben op de binnen deze scriptie aangewende bronnen en methodologie. We behandelen hierbij achtereenvolgens de herkomst en bewaring, de inhoud, de eerdere toepassingen en de beschikbaarheid van de bestudeerde processtukken.

Om inzicht te krijgen in het historisch voorkomen en de evolutie van het gegeven incest is het vervolgens noodzakelijk om de instelling die tijdens de bestudeerde periode was bevoegd voor het berechten van dit misdrijf te begrijpen. In een tweede hoofdstuk gaan we dan ook dieper in op de aard en werking van de kerkelijke rechtbank of officialiteit van het bisdom Gent. Een eerste paragraaf is hierbij gewijd aan de geschiedenis van het bisdom Gent en de oprichting van haar officialiteit tijdens de 16de eeuw. Vervolgens besteden we ook aandacht aan de werking van dit gerechtsoorgaan. Hierbij komen ondermeer de hiërarchische werking van de kerkelijke bestraffing in het bisdom, de bevoegdheden van de verschillende gerechtsfunctionarissen en het concrete verloop van de rechtsgang tijdens een canoniek proces aan bod. Tenslotte belichten we in dit hoofdstuk ook de concrete bevoegdheden van de Gentse officialiteit wat betreft werking en wat betreft type misdrijf. De inhoud van dit hoofdstuk zal hoofdzakelijk worden gebaseerd op een literatuurstudie. Uitgangspunt hierbij is het overzichtswerk van Jozef De Brouwer rond de kerkelijke rechtspraak in de bisdommen Gent, Antwerpen en Mechelen tijdens de vroegmoderne periode⁴.

Een derde hoofdstuk is volledig gewijd aan het gegeven incest zelf en kreeg dan ook de titel "Het misdrijf". In een eerste luik worden de evolutie en de aard van de canoniek-rechtskundige definitie van het misdrijf incest verder uitgediept. Concreet buigen we ons hierbij over de vraag hoe het begrip incest tijdens de 18de eeuw werd gedefinieerd. Opnieuw beperken we ons hierbij in hoofdzaak tot een literatuurstudie. Het toonaangevende werk van Adhémar Esmein rond het huwelijk binnen het kerkelijk recht vormt de spil van deze studie⁵. Een tweede luik van dit hoofdstuk is dan weer geconcentreerd op het bronnenonderzoek rond het gegeven incest zelf. In eerste instantie voeren we een onderzoek door naar de evolutie in de tijd van het voorkomen van incest. We maken hierbij ook de vergelijking met andere types seksuele misdrijven die door de Gentse officialiteit in dezelfde periode werden berecht. Vervolgens gaan we het statistisch voorkomen van de soorten verwantschap en de verwantschapsgraden binnen de gerechtelijke documenten na. We onderzoeken met andere woorden hoeveel verbintenissen tussen bloedverwanten en hoeveel verbintenissen tussen aanverwanten er precies voorkwamen en hoe de procentuele verdeling tussen de verwantschapsgraden er in dit opzicht uitzag. Een derde aandachtspunt omvat een onderzoek naar het statistisch voorkomen in de bronnen van de verschillende incestueuze combinaties tussen familieleden. In deze paragraaf proberen we aansluitend op de voorgaande materie specifieke types familieleden aan de verschillende soorten verwantschappen en verwantschapsgraden te koppelen en na te gaan welke combinaties van familieleden het meest voorkwamen. Tenslotte zullen we in een laatste paragraaf ook de combinatie van incest met andere misdrijven.

Het concrete verloop van de rechtsgang bij een incestproces en de bestraffing waarop de incestmisdadigers konden rekenen, maken samen het onderwerp van een vierde en vijfde hoofdstuk binnen deze masterscriptie uit.

In een eerste luik (hoofdstuk vier) onderzoeken we een eerste fase binnen het chronologisch verloop van rechtsgang en bestraffing. We gaan concreet na welke ontwikkelingen leidden tot het opstarten van een incestproces. Een eerste thema dat dan ook aan bod komt, is de vraag rond de manier waarop het misdrijf onder de aandacht van de officialiteit werd

⁴ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570-1795*, Tielt, 1971-1972, 2dln., 566 p. + 918 p.

⁵ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, 2 dln., 471 p.

gebracht en dus de wijze waarop de betrokkenen door de mand vielen. Aansluitend hierbij gaan we ten tweede ook dieper in op de vraag wanneer de feiten doorgaans aan het licht kwamen. In deze paragraaf wordt met andere woorden nagegaan wanneer de officialiteit precies ingreep.

Na de eigenlijke vaststelling van het incestschandaal volgde binnen het verdere verloop van de rechtsgang uiteraard de bestraffing van de feiten. Deze materie maakt dan ook het onderwerp uit van een vijfde hoofdstuk. Een eerste, relatief uitgebreide paragraaf is geënt op de studie van een aantal uiteenlopende aspecten rond bestraffing en strafmaat. Enkele aandachtspunten hierbij zijn onder andere een overzicht van het statistisch voorkomen van de verschillende soorten straffen, een beschouwing omtrent de evolutie in de tijd van enkele van deze straffen, de logica binnen de bestraffing, de verschillen in de behandeling van man en vrouw binnen het verloop van de rechtsgang en de betekenis en het doel van de straffen. We sluiten hoofdstuk vijf tenslotte af met een luik dat de proceskosten onderzoekt. Hierbij wordt ook dieper ingegaan op de impact van deze kosten op de financiële draagkracht van de betrokkenen.

Een zesde en laatste hoofdstuk zal de bij de incestprocessen betrokken groep individuen zelf belichten. Onder de titel "De beklaagden" blijven we in eerste instantie stilstaan bij de burgerlijke staat van de betrokkenen. We maken hierbij eerst een statistische analyse van dit gegeven en gaan vervolgens dieper in op een aantal veelvoorkomende combinaties tussen bepaalde burgerlijke statuten. Een tweede aspect dat aandacht verdient, is de herkomst van de betrokkenen. Aansluitend hierbij zullen we ook een onderzoek verrichten naar de geografische spreiding van de bestudeerde processen binnen het ressort van de Gentse officialiteit. Hierbij besteden we aandacht aan een aantal uiteenlopende kwesties, zoals de vergelijking stad-platteland, de geografische spreiding van de bestudeerde gevallen ten opzichte van het centrum van het bisdom en de streekgebonden geografische spreiding van de incestzaken. Een derde belangrijke karakterschets die we binnen dit hoofdstuk wensen te maken, is deze rond de sociale achtergrond van de beklaagden. Dit gebeurt op basis van de beschikbare historiografische literatuur enerzijds en aanwijzingen uit de bronnen rond het gebrek aan geografische mobiliteit bij de betrokkenen anderzijds. Tenslotte proberen we de mentaliteit van de betrokkenen en hun naaste omgeving ten opzichte van hun misdrijven na te gaan. We stellen ons hierbij de cruciale vraag of de betrokkenen zich überhaupt bewust waren van het feit dat ze een incestueus misdrijf begingen. Daarnaast formuleren we bij wijze van afsluiter enkele beschouwingen rond de reactie van de omgeving.

HOOFDSTUK 1

Definitie, status questionis, bronnen en methodologie

Dit hoofdstuk vormt in principe een inleiding op het eigenlijke bronnenonderzoek rond incest. Het omvat ten eerste een korte toelichting bij de definiëring van incest op basis van aard en graad van de verwantschap. Deze passage vormt een inleiding op de meer uitgebreide canoniek-rechtskundige definitie van incest die wordt behandeld in hoofdstuk drie. Vervolgens schetsen we de huidige status questionis van het historisch onderzoek naar incest. Hierbij besteden we specifiek aandacht aan de Engelse en de Nederlandse onderzoekstraditie. Tenslotte bestaat een derde paragraaf binnen dit hoofdstuk uit een toelichting bij de binnen deze scriptie aangewende bronnen en methodologie.

1.1 Incest: een tweeledige definitie

De rechtskundige definitie van incest is een complex gegeven. Bij wijze van inleiding kunnen we echter meegeven dat het aanduiden van de aard van een incestueuze relatie of verbintenis via het toekennen van twee componenten gebeurt. We onderscheiden hierbij de aard van de verwantschap tussen de twee betrokkenen als eerste component. De tweede pijler van het definiëren van de relatie omvat het beschrijven van de graad van verwantschap tussen de twee betrokken personen. In deze paragraaf is het de bedoeling een eerste toelichting te geven bij deze componenten. In hoofdstuk drie volgt een meer diepgaande, juridisch-technische bespreking van de canoniek-rechtskundige definitie van incest⁶.

1.1.1 Aard van de verwantschap

Bij het bepalen van de aard van de verwantschap tussen twee personen gaan we uit van een tweedeling tussen aanverwantschap en bloedverwantschap.

In het geval van bloedverwantschap is er altijd sprake van één of meer gemeenschappelijke voorouders. We kunnen met andere woorden stellen dat een bloedband enkel door geboorte kan ontstaan. Op die manier beschouwen we familieleden als vader, moeder, zus, broer, oom, tante, zoon, dochter, neef, nicht,... allemaal als bloedverwanten⁷. De gebruikelijke canonieke term voor deze vorm van verwantschap is *consanguinitas*. In de vakliteratuur treffen we echter nog een aantal andere benamingen voor dit gegeven aan. Esmein haalt bijvoorbeeld de term *cognatio* als synoniem aan, wat letterlijk 'bloedverwantschap' of 'overeenstemming' betekent⁸. In het werk van de Nederlandse historica Florike Egmond treffen we een andere terminologie aan. Zij omschrijft incestueuze praktijken tussen zogenaamde *consanguines* als *incestus iuris gentium*⁹.

Een tweede soort onderlinge verhouding tussen mensen die kan leiden tot het bestaan van een familiale band is aanverwantschap of affiniteit. Dit soort verwantschap ontstaat via huwelijk. Aanverwanten zijn met andere woorden personen die gehuwd zijn met een eigen bloedverwant en personen die bloedverwanten zijn van de eigen huwelijkspartner. Familieleden als schoonouders, schoonbroer, schoonzus, aangetrouwde oom,

⁶ Cfr. infra: paragraaf 3.1.

⁷ Anoniem, *Verwantschap*, in: <http://home.planet.nl/~adwit/genealogie/genealogie_verwantschap.html>, geraadpleegd op 08.02/2010. en Anoniem, *Verwantschappen*, in: <<http://www.voorouders.net/help.verwantschappen/>>, geraadpleegd op 25.04.2010.

⁸ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, p. 371.

⁹ F. Egmond, "Incestuous relations and their punishment in the Dutch Republic", in: *Eighteenth-Century Life*, 25 (2001), 3, p. 24.

aangetrouwde tante, schoonzoon, schoondochter, maar ook alle vormen van stieffamilie gelden als aanverwanten¹⁰. Het canoniek recht hanteert in dit opzicht in hoofdzaak de term *affinitas*, wat letterlijk ‘verzwagering’ of ‘verwantenkring’ betekent¹¹. Bij Egmond treffen we opnieuw een alternatief omschrijvend begrip aan. Zij verwijst naar incestueuze verbintenissen tussen aanverwanten als *incestus iuris civilis*¹².

1.1.2 Graad van verwantschap

Men kan in meerdere of mindere mate verwant zijn aan een persoon. Deze mate van verwantschap wordt uitgedrukt in verwantschapsgraden. De term ‘graad’ stemt in principe overeen met ‘generatie’ of niveau binnen een stamboom. De graad van verwantschap is dan ook te berekenen door de stappen of generaties te tellen die in een stamboom moeten worden doorlopen om van de ene verwant bij de andere te komen¹³.

Daar deze scriptie een analyse poogt na te streven van bronnen uitgevaardigd door de kerkelijke rechtbank, beperken we ons in deze bespreking uitsluitend tot een toelichting van de canonieke telling zoals vastgelegd op het Vierde Lateraans Concilie van 1215 en het Concilie van Trente (1545-1563). Deze vormt overigens een amalgaam van elementen uit de oudere Romeins rechtelijke en Germaans rechtelijke tellingen.

De gradering van de verwantschap kan in principe in vijf richtingen verlopen. Een eerste mogelijkheid wordt gevormd door de verwantschap in de rechte lijn (*linea recta*) of rechtstreekse verwantschap. Binnen deze optie treffen we drie mogelijke richtingen aan. Enerzijds kan de verwantschap in opgaande lijn verlopen. Hierbij zijn de verwanten in kwestie ouder en behoren ze dus tot eerdere generaties dan de referentiepersoon. Het zijn met andere woorden voorouders. Deze verwanten in opgaande lijn worden ook ascendanten genoemd. Daarnaast kan de rechtstreekse verwantschap ook in neergaande lijn verlopen. De verwanten in deze richting zijn jonger dan de referentiepersoon en vormen dus zijn of haar afstammelingen. Ze worden ook descendanten genoemd. Een derde mogelijkheid is de rechtstreekse verwantschap in collaterale lijn. Dit wordt ook zijwaartse verwantschap genoemd. Het betreft hierbij personen die tot dezelfde generatie behoren als de referentiepersoon. Binnen de canonieke rechtelijke telling komen enkel (half)broers en (half)zussen in aanmerking voor dit soort verwantschap¹⁴. Een tweede mogelijkheid is verwantschap die transversaal of volgens een schuine lijn verloopt. Ook deze vorm van verwantschap kan zowel volgens een opgaande als een neergaande curve verlopen.

Alle hierboven uiteengezette bepalingen zijn zowel van toepassing op aanverwanten als bloedverwanten. Om deze gecompliceerde uiteenzetting overzichtelijker te maken, stellen we een schematische weergave op van de gradering qua verwantschap tussen een referentiepersoon (graad 0) en zijn verschillende aan- of bloedverwanten. Deze gradering wordt weergegeven door middel van een cijfer in de linkerbovenhoek van elke cel. Hierbij wordt telkens ook de gebruikelijke benaming van het familielid in kwestie voor de duidelijkheid meegegeven. Ook de verschillende mogelijke richtingen waarin de verwantschap zich situeert worden door middel van gekleurde pijlen in het schema opgenomen. De legende met betrekking tot deze pijlen staat telkens onder het schema

¹⁰ Anoniem, *Verwantschap*, in: <http://home.planet.nl/~adwit/genealogie/genealogie_verwantschap.html>, geraadpleegd op 08.02/2010. en Anoniem, *Verwantschappen*, in: <<http://www.voorouders.net/help.verwantschappen/>>, geraadpleegd op 25.04.2010.

¹¹ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, p. 414.

¹² F. Egmond, “Incestuous relations and their punishment in the Dutch Republic”, in: *Eighteenth-Century Life*, 25 (2001), 3, p. 24.

¹³ Anoniem, *Verwantschappen*, in: <<http://www.voorouders.net/help.verwantschappen/>>, geraadpleegd op 25.04.2010.

¹⁴ Anoniem, *Verwantschap*, in: <http://home.planet.nl/~adwit/genealogie/genealogie_verwantschap.html>, geraadpleegd op 08.02/2010.

aangegeven. Daar het canoniek recht de verbodsbepaling rond incest slechts tot in de vierde graad hanteerde, beperken wij ons binnen het schema ook tot dit maximum.

Een eerste schema verschaft ons inzicht in het gradering van de verwantschap tussen bloedverwanten:

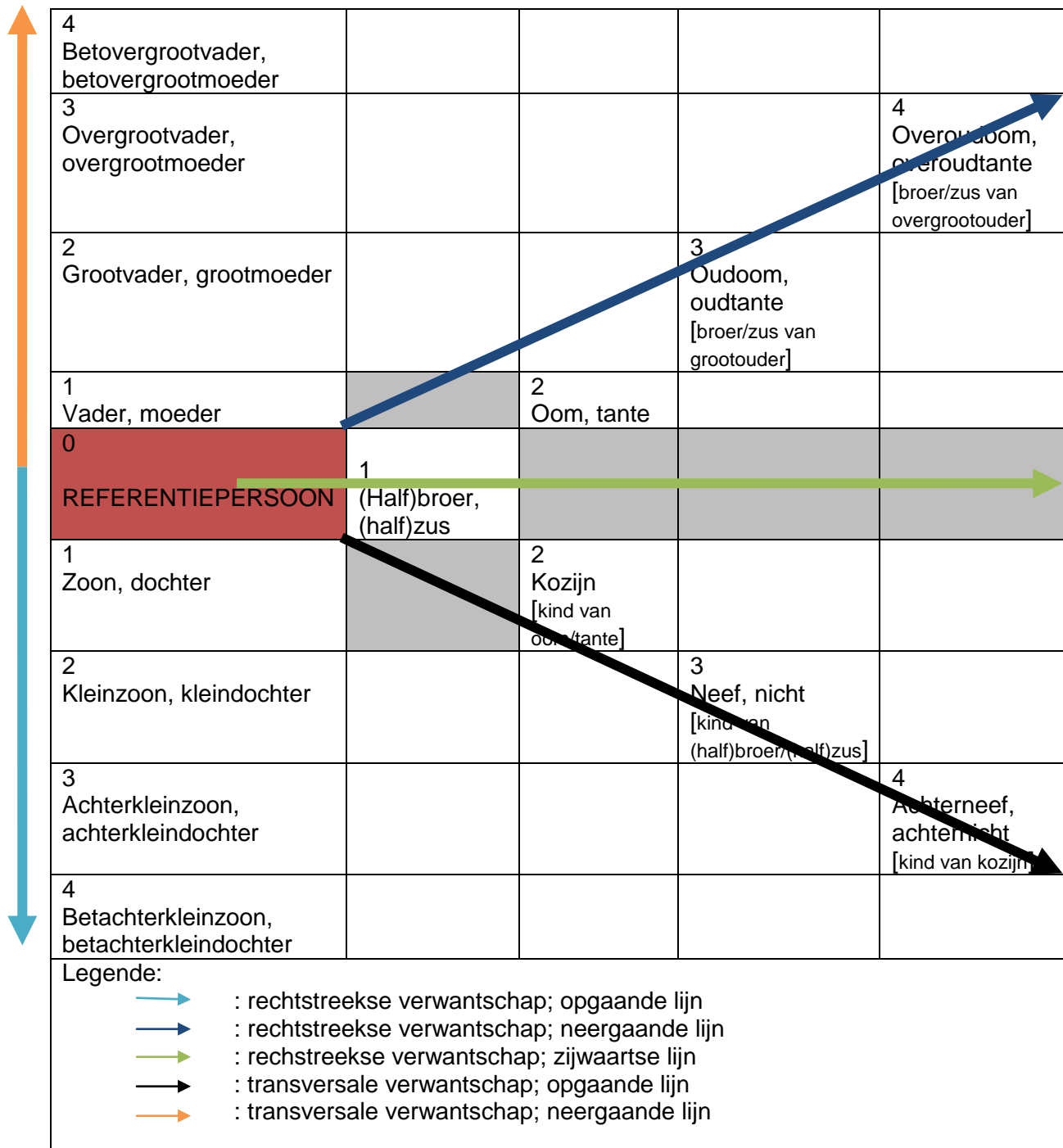

Fig. 1.1 - Schematische weergave van de verwantschapsgraden bij bloedverwanten

Een tweede schema heeft een gelijkaardige indeling, maar is dan weer toegespitst op de gradering van de verwantschap tussen aanverwanten:

4	Betovergrootouders van huwelijkspartner				
3	Overgrootouders van huwelijkspartner				4 Huwelijks- partner van overoudoom, overoudtante
2	Grootouders van huwelijkspartner			2 Huwelijks- partner van oudoom, oudtante	
1	Stiefvader, stiefmoeder		2 Huwelijkspartner van oom/ tante [aangetrouwde oom/tante]		
	1 Schoonvader, schoonmoeder				
0	REFERENTIEPERSOON	1 Stiefbroer, stiefzus			
		1 Schoonbroer/ zwager, schoonzus			
1	Schoonzoon, schoon dochter		2 Huwelijks- partner van kozijn		
2	Huwelijkspartner van kleinkind			3 Huwelijks- partner van neef, nicht	
3	Huwelijkspartner van achterkleinkind				4 Huwelijks- partner van achterneef, achternicht
4	Huwelijkspartner van betachterkleinkind				
Legende: <ul style="list-style-type: none"> : rechtstreekse verwantschap; opgaande lijn : rechtstreekse verwantschap; neergaande lijn : rechtstreekse verwantschap; zijwaartse lijn : transversale verwantschap; opgaande lijn : transversale verwantschap; neergaande lijn 					

Fig. 1.2 - Schematische weergave van de verwantschapsgraden bij aanverwanten

1.1.3 Bronnen: voorbeelden en terminologie

In de canonieke processtukken die een veroordeling wegens incest behandelen, wordt het type incestueuze verbintenis benoemd door middel van de hierboven geanalyseerde componenten. In zaak 12 treffen we bijvoorbeeld de bepaling *in tertio consanguinis gradu* aan. Consanguinis wijst hierbij op de aard van de verwantschap: het betreft bloedverwanten. Het tweede deel van de bepaling, *in tertio gradu*, geeft ons de graad van de verwantschap te kennen. Het betreft hier met andere woorden een geval van incest tussen bloedverwanten in de derde graad¹⁵.

De bronnen bevatten echter slechts in zeldzame gevallen ook meer informatie over de richting waarin de verwantschap verloopt. Uit bovenstaand voorbeeld kunnen we bij toepassing van voorgaande schema's immers niet duidelijk afleiden of het om een relatie referentiepersoon-overgrootouder, referentiepersoon-kleinkind, referentiepersoon-oudoom of referentiepersoon-neef/nicht gaat. In dit geval moet ook de in bronnen aangewende Latijnse terminologie voor het benoemen van familiale banden in acht worden genomen. We overlopen hierbij kort de meest frequent voorkomende termen.

Een schoonbroer of schoonzus wordt in de meeste gevallen aangeduid met de termen *soror* (beide geslachten), *sororius*, *fratria*, *levir* (zwager) of simpelweg *soror uxoris* (zus van echtgenote)¹⁶. Wanneer het een relatie stiefvader-stiefdochter betreft, worden deze respectievelijk benoemd als *vitricus* en *privigna*¹⁷. Ook de term *avunculus*, wat zowel oom als oudoom kan betekenen, wordt aangetroffen¹⁸. Een volle nicht, in de zin van kozijn, wordt in zaak 22 omschreven als *consobrina*¹⁹. Tenslotte kunnen we uit het adjectief *uterina* ook afleiden dat het een halfbroer en halfzuster betreft²⁰. Dit betekent immers letterlijk 'uit dezelfde moederschoot afkomstig'.

We kunnen dus besluiten dat het vaststellen van de aard en graad van de verwantschap in de bronnen zelf dient te gebeuren aan de hand van een combinatie van letterlijke vermeldingen van rechtswege en de aangewende terminologie.

¹⁵ Zaak 12: zie Bijlagen.

¹⁶ Zaken 3, 5, 16, 19, 23, 26 en 29: zie Bijlagen.

¹⁷ Zaken 6, 24 en 25: zie Bijlagen.

¹⁸ Zaak 13: zie Bijlagen.

¹⁹ Zaak 22: zie Bijlagen.

²⁰ Zaak 15: zie Bijlagen.

1.2 Status questionis van het historisch onderzoek naar incest

Een eerdere studie wees reeds uit dat het historisch onderzoek naar incest in hoofdzaak reeds werd gevoerd wat betreft Engeland en de Noord-Nederlandse Republiek, en dit in het bijzonder voor de periode van de 16de tot en met de 19de eeuw²¹.

1.2.1 De Engelse traditie

Het historisch onderzoek aangaande incest in het vroegmoderne Engeland is qua aard het meest uitgebreide. Het omvat in principe twee elkaar chronologisch opvolgende onderzoekstradities.

1.2.1.1 Decennia 1970-1980: de psychoanalytische stroming

Tijdens de decennia 1970-1980 kunnen we gewag maken van een psychoanalytische stroming. De publicaties die tot deze onderzoeksschool behoren, proberen het voorkomen van het fenomeen incest te kaderen binnen de heersende maatschappelijke tijdsgeschiedenis door het te verklaren aan de hand van onderhuids sluimerende, irrationele driften. Het spreekt voor zich dat de auteurs in kwestie hierbij sterk werden beïnvloed door de tijdens deze decennia in academische middelen razend populaire psychoanalytische methode. Het betreft hierbij een stroming binnen de psychiatrische wetenschap in navolging van het gedachtegoed van Sigmund Freud.

Het spreekt voor zich dat deze aanpak een aantal specifieke invalshoeken met zich meebracht die zich uitstekend lenen voor een eerder gevoelsmatige interpretatie van incest als historisch gegeven.

Zo treffen we opvallend veel publicaties aan die zich concentreren op een studie van het gezinsleven. Een eerste voorbeeld van deze invalshoek vinden we terug in het werk van Bryan Strong. Reeds in 1973 besteedde deze auteur aandacht aan de betekenis van incest in het kader van de opkomst van het gezin als emotionele en psychologische eenheid. Hij probeert hierbij concreet het voorkomen en de aard van incest te verklaren binnen de tijdens de 19de eeuw gesitueerde overgang van de *formal family*, waarbij het gezin voornamelijk als legaal en sociaal referentiekader fungeerde, naar de *experiential family*, waarbij het gezin steeds meer als emotionele en psychologische eenheid ging gelden. Incest als onderzoeksobject wordt hierbij gekaderd binnen de specifieke Victoriaanse gedragspatronen die mee evolueerden met deze *shift*²². Een gelijkaardige invalshoek, maar dan toegespitst op het 19de eeuwse gezinsleven binnen de arbeidersklasse, vinden we terug in het werk van Anthony S. Wohl. Deze auteur ging in een publicatie uit 1978 na wat de mentaliteit van deze bevolkingsgroep ten opzichte van incest en seksualiteit in het algemeen was²³.

Een tweede invalshoek die sterk kenmerkend is voor de psychoanalytische onderzoeksschool omvat de studie naar de aard van een aantal specifieke incestueuze relatietypes. Dit onderzoeksthema komt vooral tot uiting in het werk van historica Nancy Fix Anderson. Zij besteedt hoofdzakelijk aandacht aan het zogenaamde *cousin marriage* en het *marriage with a deceased wife's sister*²⁴. Het belangrijkste aandachtspunt hierbij vormt de

²¹ V. Dekeyzer, *Status questionis van het historisch onderzoek naar incest tijdens de 16de-19de eeuw in de Republiek en Engeland*, Gent (onuitgegeven bachelorpapier Universiteit Gent), 2009, 30 p.

²² B. Strong, "Toward a History of the Experiential Family: Sex and Incest in the Nineteenth-Century Family", in: *Journal of Marriage and the Family*, 35 (1973), 3, pp. 457-466.

²³ A. Wohl, "Sex and the Single Room. Incest Among the Victorian Working Classes", in: *The Victorian Family, Structure and Stresses*, New York, 1978, 200 p.

²⁴ Met de term *cousin marriage* wordt hier een huwelijk tussen neef en nicht bedoeld. De term *marriage with a deceased wife's sister* slaat op een huwelijk tussen een weduwnaar en de zus van diens overleden echtgenote; zijn schoonzus.

verklaring van het voorkomen van dit soort relaties vanuit onderhuids sluimerende gevoelens ten opzichte van familieleden. Het spreekt voor zich dat vooral de sterk gevoelsmatige Victoriaanse tijdsgeest als verklaringfactor zich uitstekend leent voor dit type onderzoek²⁵.

Ook wat betreft periodisering onderscheidt de psychoanalytische stroming zich van haar tegenhanger. Zo blijken de historici van deze onderzoekstraditie een exclusieve voorkeur te hebben voor de studie van de 18de-19de eeuwse situatie, en dan in het bijzonder voor de toenmalige Victoriaanse tijdsgeest.

Tenslotte treffen we tijdens de decennia 1970-1980 ook een kenmerkende onderzoeksmethode en hiervoor aangewende bronnen aan. Hierbij geldt als voornaamste vaststelling dat de publicaties vanuit de psychoanalytische stroming eerder de vorm van reviewartikelen lijken aan te nemen. De bevindingen van deze auteurs zijn met andere woorden grotendeels gebaseerd op hedendaagse literatuur, zoals de moderne biografieën van 19de eeuwse figuren.

1.2.1.2 Decennia 1980-1990: de pragmatische stroming

Vanaf de jaren tachtig nam de historiografische inslag binnen de Engelse onderzoekstraditie een nieuwe wending. Er trad een duidelijk meer pragmatische benadering van het thema incest op de voorgrond waarbij zich een nieuwe vraagstelling ontwikkelde. Deze was niet zozeer gebaseerd op overkoepelende paradigma's en modellen, maar op een concrete, praktische verklaring van bepaalde aspecten rond het fenomeen incest. Heldere vragen zoals hoe, wie en waarom gingen dan ook in steeds grotere mate het onderzoek beheersen. Het ontstaan van deze nieuwe, pragmatische benadering kan uitstekend worden geïllustreerd aan de hand van het in 2002 gepubliceerde artikel van Adam Kuper rond "Incest, cousin marriage, and the origin of the human sciences in nineteenth-century England". Dit is een erg interessant voorbeeld omdat Kuper net als de eerder aangehaalde Nancy Anderson de kwestie rond het *cousin marriage* en het *marriage with a deceased wife's sister* bespreekt. Kuper verklaart het voorkomen van deze fenomenen echter op een totaal andere manier. Waar Anderson deze zaken toelicht aan de hand van een psychoanalytisch verklaringmodel, koppelt Kuper deze gegevens ter verklaring eerder aan concrete aspecten uit de maatschappelijke context, zoals de traditie van *sister exchange* binnen koninklijke kringen die vlot werd overgenomen door de Engelse middenklasse. Kuper heeft de psychoanalytische methode van Anderson met andere woorden totaal verlaten en markeert dan ook de overgang naar een nieuwe onderzoekstraditie²⁶.

Ook het ontstaan van deze nieuwe benaderingswijze ging opnieuw gepaard met de introductie van een aantal specifieke sets van onderzoeksvragen.

Deze hebben enerzijds betrekking op het onderzoek naar incest als sociale strategie. Binnen deze categorie treffen we in eerste instantie de onderzoeksvraag aan die zich richt op incest als dynastieke strategie binnen de hoogste adellijke regionen van de samenleving. Incest, in dit geval het huwen met dichte verwanten uit de naaste familie, kan in dit opzicht worden beschouwd als een manier om de versnippering van familiebezit zo veel mogelijk te beperken door de circulatie ervan te reduceren tot de eigen familie. We treffen dit onderzoeksthema bijvoorbeeld aan in het werk van Peter D. Clarke. Deze auteur bestudeerde de pauselijke huwelijksdispensaties toegekend aan koninklijke en aristocratische Engelse smekelingen die een huwelijk wensten aan te gaan dat zich binnen

²⁵ N.F. Anderson, "Cousin Marriage in Victorian England", in: *Journal of Family History*, 11 (1986), pp. 285-301. en N.F. Anderson, "The 'Marriage with a Deceased Wife's Sister Bill' Controversy: Incest Anxiety and the Defense of Family Purity in Victorian England", in: *Journal of British Studies*, 21 (1982), 2, pp. 67-86.

²⁶ A. Kuper, "Incest, cousin marriage, and the origin of the human sciences in nineteenth-century England", in: *Past and Present*, 174 (2002), 1, pp. 158-183.

de verboden verwantschapsgraden situeerde²⁷. Een tweede onderzoeksvraag die tot de categorie rond incest als sociale strategie behoort, is de studie van incest als economische overlevingsstrategie binnen de minder gegoede bevolkingslagen. Illustratief voor deze benaderingswijze is het invloedrijke artikel "Incest or Survival Strategy? Plebeian Marriage within the Prohibited Degrees in Somerset, 1730-1835" (1991) van de hand van Polly Morris. In deze publicatie gaat Morris de visie van het Engelse proletariaat ten opzichte van incest na. Bovendien stelt ze hierbij de vraag voorop welke invloed deze visie uitoefende op de keuze van een huwelijkspartner. Tenslotte gaat Morris ook na wat de rol van de overheid binnen dit proces was²⁸.

Anderzijds concentreerde de pragmatische stroming zich op de studie van incest in het kader van de ontwikkeling van de moderne natuurwetenschappen. Deze invalshoek poogt de doorheen de vroegmoderne periode toenemende wetenschappelijke attitude ten opzichte van incest, en dan in het bijzonder ten opzichte van de genetische defecten die een incestueuze verbintenis kon teweegbrengen bij het nageslacht, te kaderen. Hierbij schetsen de betrokken auteurs de overgang van een samenleving die de door incest veroorzaakte afwijkingen voornamelijk als een bewijs van de afkeurende tussenkomst van God zag, naar een maatschappij waarin biologische en medische verklaringsgronden steeds algemener werden aanvaard om de kwalijke gevolgen van inteelt te kunnen begrijpen. Kenschetsend voor deze benaderingswijze is bijvoorbeeld het werk van de Engelse medicus Robert Hole²⁹. Ook de eerder vermelde Adam Kuper heeft getheoretiseerd rond de historische ontwikkeling van dit nieuwe, wetenschappelijke perspectief³⁰.

Verder stellen we ook wat betreft de pragmatische onderzoeksschool een typerende onderzoeksperiode en methodologie vast. De historici in kwestie richten zich hierbij specifiek op de 16de en 17de eeuw. Bovendien leunen zij meer aan bij het 'authentieke' historische bedrijf dat rechtstreeks is gebaseerd op de studie van origineel historisch bronnenmateriaal, zoals gerechtelijke dossiers.

1.2.2 De Nederlandse traditie

1.2.2.1 Algemene trends binnen de Nederlandse onderzoekstraditie

Een eerste constante binnen de Nederlandse onderzoekstraditie is dat het leeuwendeel van het gevoerde onderzoek zich beperkt tot een eerder eenzijdige invalshoek. Alle auteurs werken immers rond het juridische aspect van het gegeven incest en de heersende mentaliteit hieromtrent onder de tijdgenoten. Concreet betekent dit dat de belangrijkste onderzoeksvraag binnen de Nederlandse traditie focust op de vraag op welke manier incestueuze voorvallen na hun ontdekking juridisch werden afgehandeld, en hoe deze veroordelingen werden beïnvloed door de heersende tijdsgeschiedenis omtrent dit delicate gegeven. We kunnen dan ook stellen dat het Nederlandse onderzoek van een veel kleinere *range* aan verschillende invalshoeken getuigt dan de Engelse onderzoekstraditie.

We constateren hoe het theoretiseren binnen deze invalshoek in enkele gevallen leidt tot een aantal terugkerende concepten. Zo valt op dat alle auteurs aandacht besteden aan de invloed van de leeftijd van de betrokken slachtoffers op het vonnis van de rechtbank. Dit

²⁷ P.D. Clarke, "English Royal Marriages and the Papal Penitentiary in the Fifteenth Century", in: *English Historical Review*, 120 (2005), 488, pp. 1014-1029.

²⁸ P. Morris, "Incest or survival strategy? Plebeian marriage within the prohibited degrees in Somerset, 1730-1835", in: *Journal of the History of Sexuality*, 2 (1991), 2, pp. 235-265.

²⁹ R. Hole, "Incest, consanguinity and a monstrous birth in rural England, January 1600", in: *Social History*, 25 (2000), 2, pp. 183-199.

³⁰ A. Kuper, "Incest, cousin marriage, and the origin of the human sciences in nineteenth-century England", in: *Past and Present*, 174 (2002), 1, pp. 158-183.

heeft geleid tot de introductie van het concept dat een zogenaamde *crime orientated legal mentality* afweegt ten opzichte van een *offence orientated legal mentality*³¹.

Ook op vlak van bronnen vallen de Nederlandse auteurs terug op dezelfde middelen. Het betreft hierbij telkens gerechtelijke documenten, uitgevaardigd door wereldlijke strafrechtbanken op lokaal niveau.

Tenslotte stellen we ook wat betreft methode – de manier waarop de auteurs de beschikbare bronnen benaderen en ze incorporeren in het oplossen van de door hen gestelde onderzoeksvragen – een algemeen patroon vast. Alle auteurs vertrekken vanuit een beperkt aantal concrete incestcasussen, om vervolgens op basis hiervan een aantal algemeen geldende conclusies te trekken. De methodologie neemt met andere woorden een deductief karakter aan.

1.2.2.2 Belangrijkste auteurs

Een eerste vorser die moet worden vermeld, is Herman Roodenburg. Dankzij het artikel “Een verfoeilijke misdaad. Incest in het gewest Holland tijdens de 17de en 18de eeuw” uit 1993 kan deze auteur worden beschouwd als een pionier op vlak van het historisch onderzoek naar incest in de vroegmoderne Republiek. Roodenburg wil hoofdzakelijk een aantal inhoudelijke aspecten van de rechtsgang rond incest in het 17de en 18de eeuwse Holland blootleggen. Een interessante onderzoeksvraag die hierbij naar voor wordt geschoven, heeft betrekking op de vergelijking tussen gerechtelijke praktijk en juridische theorie. Daarnaast besteedt de auteur ook aandacht aan het vraagstuk rond de aansprakelijkheid van kinderen en adolescenten in incestkwesies³².

Een tweede toonaangevende publicatie binnen de Nederlandse onderzoekstraditie is van de hand van Manon van der Heijden en dateert uit 2000. Deze auteur trekt dan weer duidelijk de kaart van het gendergerelateerd onderzoek aangaande incest als zedendelict. De vrouw als slachtoffer van seksuele misdrijven vormt immers een constante binnen haar onderzoek. De hieromtrent opgebouwde probleemstelling is tweeledig. Van der Heijden wil enerzijds de toentertijd heersende mentaliteit rond de slachtofferrol van deze vrouwen reconstrueren. Anderzijds onderzoekt ze aansluitend hierbij ook of de concepten eergevoel en reputatie een rol speelden in het al dan niet beschouwen van de vrouwen als slachtoffers³³.

Tenslotte halen we ook de Nederlandse historica Florike Egmond aan. Haar onderzoeksartikel “Incestuous relations and their punishment in the Dutch Republic” uit 2001 vormt de tot op heden meest recente publicatie binnen het Nederlandse onderzoeksveld. Het artikel gaat uit van een overkoepelende theorievorming rond de cultuur en mentaliteit waarmee incest in de vroegmoderne Republiek was verweven. Hierbij is vooral de toepassing van de concepten *shame culture* en *guilt culture* op de respectievelijke situatie in het noorden en het zuiden van de Republiek van belang³⁴.

³¹ M. van der Heijden, “Women as victims of sexual and domestic violence in seventeenth-century Holland”, in: *Journal of Social History*, 33 (2000), 3, pp. 623-644.

³² H. Roodenburg, “Een verfoeilijke misdaad. Incest in het gewest Holland tijdens de 17de en 18de eeuw”, in: *Holland*, 25 (1993), pp. 58-76.

³³ M. van der Heijden, art. cit.

³⁴ F. Egmond, “Incestuous relations and their punishment in the Dutch Republic”, in: *Eighteenth-Century Life*, 25 (2001), 3, pp. 20-42.

1.2.2.3 Conclusie

Ondanks de voorzichtige uitbouw van een onderzoekstraditie aangaande incest in de vroegmoderne Nederlanden, kunnen we stellen dat deze duidelijk nog in de kinderschoenen staat en aldus nog grote hiaten kent. In dit opzicht moeten we uiteraard in hoofdzaak wijzen op het absolute gebrek aan publicaties wat betreft de Zuidelijke Nederlanden. Op basis van gerechtelijke dossiers is het ook wat dit gebied betreft zeker mogelijk een onderzoekstraditie uit de grond te stampen. Deze masterscriptie wil hier dan ook een eerste aanzet toe vormen. De concrete werkinstrumenten hiertoe worden in een volgende paragraaf van dit hoofdstuk toegelicht.

1.3 Bronnen en methodologie

De bronnen die voor de vooropgestelde historische analyse van het misdrijf incest tijdens de 18de eeuw worden aangewend, zijn juridische documenten, en dan in het bijzonder verslagen van processen tegen incestmisdadigers uit het bisdom Gent. Deze documenten werden uitgevaardigd door de instelling bevoegd voor de toepassing van het canoniek recht – in dit geval in het bijzonder de verbodsbepalingen binnen dit rechtssysteem met betrekking tot de huwelijksbelemmeringen gebaseerd op verwantschap. Het betreft hier concreet de officialiteit of kerkelijke rechtbank verbonden aan het bisdom Gent. Het is immers zo dat het misdrijf incest in hoofdzaak ressorteerde onder de kerkelijke rechtspraak. In een volgend hoofdstuk wordt de structuur en werking van deze instelling uitvoerig toegelicht³⁵. In deze paragraaf is het echter de bedoeling een aantal aspecten rond de bronnen en de erop toegepaste methode te commentariëren. Zo gaan we in een eerste luik wat dieper in op de herkomst en de bewaring van het aangewende bronnenpakket. Vervolgens lichten we de concrete inhoud van de bronnen toe. De eerdere toepassingen en beschikbaarheid van de processtukken vormen een derde aandachtspunt. Tenslotte zetten we ook kort de in deze scriptie aangewende methode uiteen.

1.3.1 Herkomst en bewaring

Deze verhandeling steunt op een bronnencorpus bestaande uit dertig kerkelijke processtukken die de periode 1732/1764-1784 beslaan. De processtukken in kwestie zijn afkomstig uit het zogenaamde register van de promotor van de kerkelijke rechtbank. De promotor causa of openbare aanklager, op wiens functie we later nog terugkomen, kreeg volgens de statuten van de officialiteit de verplichting opgelegd een register bij te houden waarin telkens een korte inhoud of abstract van elk proces moest worden opgenomen. Dit abstract diende minstens de namen van de betrokkenen, de behandelde aanklacht en de datum van het proces te vermelden³⁶. Het betreft hier dus niet de originele stukken die een verslag vormden van de volledige rechtsgang binnen één proces; deze documenten zijn immers niet bewaard gebleven wat betreft de bestudeerde periode. Het gevolg hiervan is dat we bijvoorbeeld niet beschikken over de verslagen van de getuigenverhoren en de concrete documenten waarmee een beklaagde werd gedaagd of vermaand.

Wat betreft bewaring bevinden deze registers van de promotor zich uiteraard in het bewaarde archief van de Gentse officialiteit. Dit archief maakt deel uit van het fonds 'Sint-Baafs en Bisdom Gent', dat op zijn beurt uit verschillende series archiefbestanden bestaat. Het betreft de series B, K en R, de serie Charters, Varia D, een serie bestanddelen rond de Kerkfabriek en parochie Sint-Eloois-Vijve en een serie 'Sint-Baafsheerlijkheid. Schepenbank, Parochies en Leenhof'. Dit fonds is integraal gedeponereerd in het Rijksarchief Gent (RAG).

³⁵ Cfr. infra: hoofdstuk 2.

³⁶ Cfr. infra: paragraaf 2.2.2.4.

Dit fonds is reeds door twee vorsers ontsloten. Er is in de eerste plaats een inventaris van de hand van Marc Carnier beschikbaar die concreet het archief van de officialiteit van het bisdom Gent wat betreft zijn volledige bestaansperiode (1559-1801) wil ontsluiten³⁷. Een tweede werk dat een overzicht van de inhoud van het archief van het bisdom wil aanreiken, is een overzichtswerk rond kerkelijke rechtspraak van de hand van Jozef De Brouwer³⁸.

Het is uiteraard zo dat niet alle archiefbestanden binnen het archief van het bisdom Gent daadwerkelijk informatie bevatten over de werking van en de rechtspraak door de officialiteit zelf. In het kader van de bestudeerde periode en de benodigde soort documenten (procesverslagen in het register van de promotor) hebben we onze aandacht in hoofdzaak op twee archiefbestanden gevestigd.

Een eerste bestand met volgnummer B5696 draagt de titel *Registrum sententiarum Curiae Spiritualis Gandavensis in causis spiritualibus, inchoatum 10.11.1717 et finiens 23.2.1763*. Een analyse van Jozef De Brouwer heeft aangetoond dat dit register, bestaande uit 35 genummerde en 165 ongenummerde folia, voor zo'n 46 percent uit zaken met betrekking tot huwelijksbeloften bestaan. In 18 percent van de gevallen gaat het om betwist vaderschap. Verder treffen we ook kleinere percentages zaken aangaande verzet tegen een gepland huwelijk en echtscheidingen aan. De Brouwer beweert dat het misdrijf incest geen enkele keer voorkomt binnen deze in totaal 519 gevallen³⁹. We moeten hem hierin echter tegenspreken. Het register bevat immers één zaak die over incest handelt⁴⁰.

De output van de officialiteit tijdens de werkingsjaren 1764-1795 treffen we in het archiefbestand met nummer B5697 aan. Het draagt de titel *Registrum causarum promotoris Curiae Spiritualis Gandavensis in quo inregistratae sunt sententiae in iisdem causis latae et pronuntiae de 28.3.1764 (...)* Dit register telt 180 folia waarop in totaal 168 causae worden behandeld. Jozef De Brouwer heeft vastgesteld dat maar liefst twaalf percent hiervan veroordelingen wegens incest omvat⁴¹. Het mag dan ook duidelijk zijn dat dit archiefbestand de hoofdleverancier van het binnen deze scriptie bestudeerde bronnencorpus vormt. Het doorzoeken van B5697 leverde een resultaat van 29 incestzaken op⁴².

1.3.2 Inhoud bronnen

De processtukken afkomstig uit het register van de promotor zijn in het Latijn opgesteld. Qua opbouw wordt binnen elk document telkens eenzelfde stramien doorlopen dat uit verschillende delen bestaat. Aan de hand van dit patroon kunnen we toelichten welke informatie we concreet uit de bronnen kunnen distilleren.

De aanhef van het proces vormt telken een eerste luik. Binnen de aanhef worden telkens zowel de aanklager als de beklaagde voorgesteld. In de meeste gevallen fungeerde de *promotor causa* als openbare aanklager (*actor*)⁴³. Het tweede gedeelte van de aanhef omvat telkens de naam van de beklaagde (*reum* of *ream*) en enkele bijkomende gegevens, zoals burgerlijke staat en woonplaats. Beide vermeldingen worden in de aanhef telkens weergegeven door middel van steeds terugkerende geijkte formules. Een voorbeeld:

³⁷ M. Carnier, *Inventaris van het archief van de officialiteit van het bisdom Gent, 1559-1801*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2005, 139 p.

³⁸ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. XVI-XX.

³⁹ J. De Brouwer, op. cit., p. XX.

⁴⁰ Zaak 1: zie Bijlagen.

⁴¹ J. De Brouwer, op. cit., p. XX.

⁴² Zaken 2 t.e.m. 30: zie Bijlagen.

⁴³ Cfr. infra: paragraaf 2.2.2.4.

*In causa promotoris hujus spiritualis curia Gandavenis actoris nomine officii, ex una
CONTRA
Catharinam Callaert, juvенеulam ex parochia de Lebbeke, ream ex altera partibus*⁴⁴.

Binnen het tweede luik van een processtuk wordt vervolgens een beschrijving gegeven van de gepleegde feiten, gevolgd door het formuleren van de concrete aanklacht tegen de beklagde. Bij aanvang van dit gedeelte wordt eveneens telkens gebruik gemaakt van een geijkte formule die beschrijft hoe de eropvolgende uiteenzetting van de feiten door het hof is vastgesteld op basis van een ondervraging van de beklagde:

*Visis hujus causa actis et actitatis signanter confessionibus et responsionibus rea/reu ad articulos actoris datis, ex quibus nobis (probe) constitit quod...*⁴⁵.

Het is dus zo dat het verslag van de eigenlijke ondervraging niet werd opgenomen in het register en dus niet langer beschikbaar is voor historisch onderzoek.

Wat betreft de eigenlijke uiteenzetting van de gepleegde feiten krijgen we ondermeer informatie aangaande de identiteit van de medeplichtige waarmee de beklagde incestueuze (en eventueel ook overspelige) seksuele betrekkingen onderhield, het type incest dat werd bedreven naar aard en graad en het eventuele nageslacht dat de verbintenis heeft opgeleverd. Deze informatie werd door het hof vervolgens samengebundeld in een officiële aanklacht. In de hier aangewende voorbeeldzaak luidt deze bijvoorbeeld *crimen incestus in primo gradu affinitatis linea collateralis*⁴⁶.

In een derde deel wordt vervolgens de aan de beklagde toegekende straf vermeld. Dit luik vat karakteristiek aan met de zinsnede *Condemnamus reum/ream ut...* De laatste bepaling van dit luik bevat telkens een verwijzing naar de te betalen proceskosten en wordt ook in ieder processtuk met behulp van dezelfde bewoordingen geformuleerd:

*Condemnamus eandem ream/ eundem reum in expensas litis et misias justitia ad nostram taxam*⁴⁷.

Tenslotte wordt elk processtuk uit het register afgesloten met een vermelding van de namen van de betrokken officiaal en griffier en de datum waarop het vonnis werd uitgesproken. Een voorbeeld:

Sign(atum) erat C.L. de l'Epée, off(icia)lis Gandav(ensis). Lata et pronuntiata 6a Junij 1774, sign(atum) erat [paraaf], amanuensis juratus loco grapha.

Bij wijze van illustratie nemen we een voorbeeld van de opbouw van een processtuk op in deze paragraaf. We kiezen hierbij voor zaak 26 omdat dit proces gezien de geringe lengte van het schrijven op één enkele folio paste. De vier verschillende delen binnen de opbouw worden op de foto aangegeven door middel van accolades.

⁴⁴ Zaak 26: zie Bijlagen.

⁴⁵ Zaak 26: zie Bijlagen.

⁴⁶ Zaak 26: zie Bijlagen.

⁴⁷ Zaak 26: zie Bijlagen.

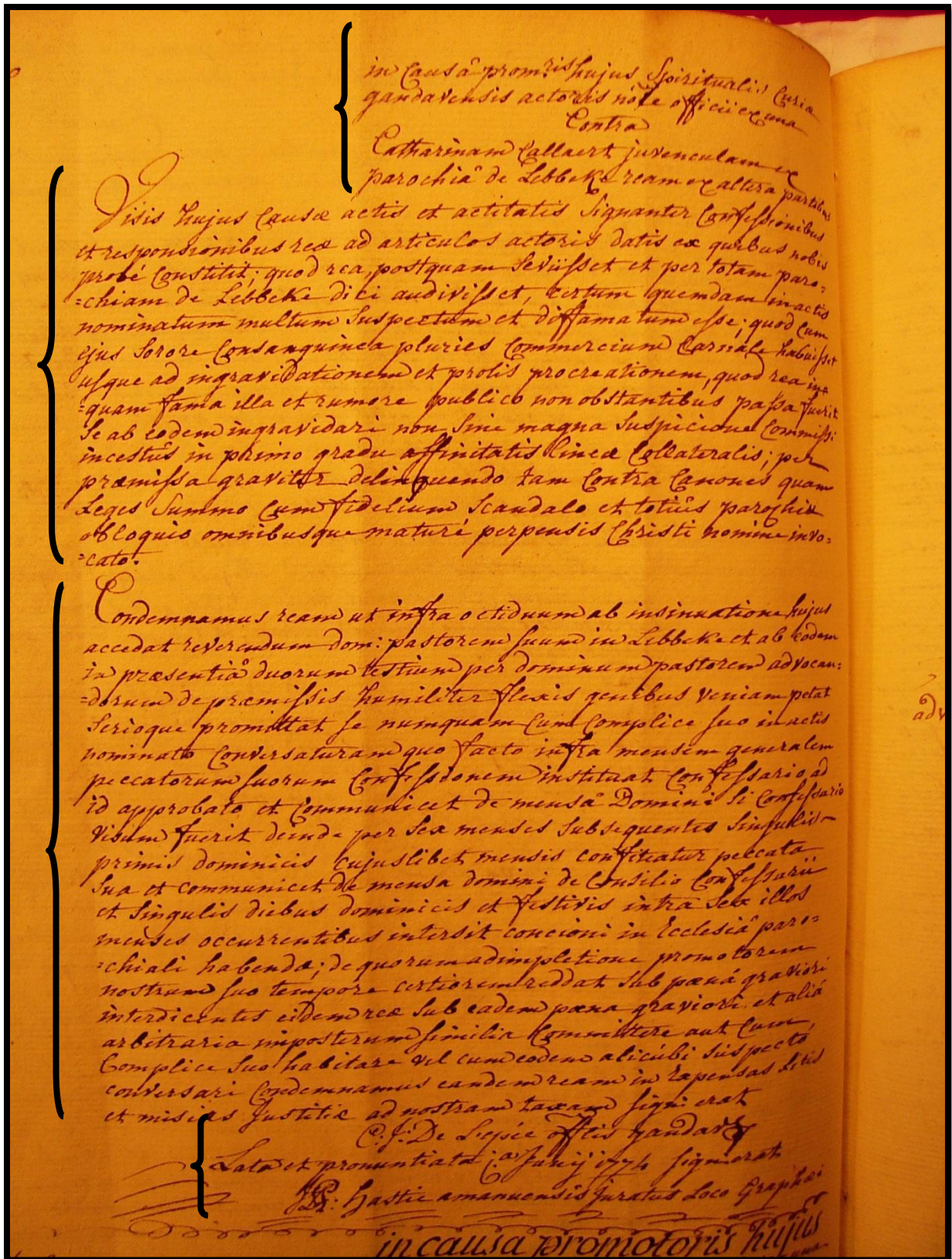

Fig. 1.3 - Voorbeeld van een processtuk (Bron: zaak 26⁴⁸)

⁴⁸ Zaak 26: zie Bijlagen.

1.3.3 Eerdere toepassingen en beschikbaarheid

De bronnen met betrekking tot de overtredingen op de canonieke regelgeving rond incestueuze betrekkingen werden eerder reeds verzameld en kort toegelicht door Jozef De Brouwer. Deze auteur schreef begin jaren zeventig een monumentaal overzichtswerk betreffende de werking van de officialiteiten en de evolutie van de kerkelijke rechtspraak in de bisdommen Gent, Mechelen en Antwerpen tijdens de periode 1570-1795. Een deel van zijn opzet bestond eruit een overzicht te geven van alle bewaarde gegevens rond de verschillende soorten overtredingen tegen het canoniek recht.

Binnen zijn analyse van de overtredingen van de seksuele moraal en de huwelijkswetgeving wijdt De Brouwer tevens een paragraaf aan het misdrijf incest of bloedschennis. Wat betreft de officialiteit Gent stelt de auteur hierbij het voorkomen van zeventig processen binnen het eerder besproken archief van het bisdom Gent vast. Een eerste groep van veertien processen moet in de periode 1568-1575 worden gesitueerd. Vervolgens kent de bewaring van incestprocessen een hiaat van een vijftiental jaar. Tussen 1590 en 1592 stellen we opnieuw het ononderbroken voorkomen van vijf processen vast. Wat betreft de 17de eeuw duikt een eerste bruikbare bron pas in 1624 op. Opnieuw krijgen we hier dus te maken met een flink hiaat in de bewaringstoestand van het fonds. Tussen 1624 en 1685 stelt De Brouwer het min of meer ononderbroken voorkomen van zo'n negentien incestzaken vast. De resterende 31 processen dateren ten slotte uit de 18de eeuw. Er is sprake van twee alleenstaande gevallen in 1721 en 1732. Na een nieuw hiaat, dat zich uitstrekt over ruim 32 jaar, treffen we tussen 1764 en 1784 tenslotte een reeks elkaar chronologisch opeenvolgende incestzaken aan⁴⁹.

De Brouwer schetst bij elke zaak telkens kort de situatie in een drietal zinnen. Hierbij vermeldt hij ook telkens de verwantschap tussen de betrokkenen, de datum van het proces en de voornaamste straffen. De auteur gaat echter nooit verder dan het louter beschrijven van de inhoud van de stukken. Bovendien komt het dikwijls voor dat een aantal cruciale gegevens die van belang zijn in het kader van dit scriptie-onderzoek niet worden opgenomen in de samenvatting of dat De Brouwer een foutieve observatie doet aangaande de correcte transcriptie van bepaalde Latijnse termen. Daarnaast komt het in zijn overzicht nooit tot een interpretatie van de gegevens of tot het vaststellen van algemene trends of ontwikkelingen. De rol van De Brouwer binnen het historisch onderzoek naar incest in het bisdom Gent blijft dan ook beperkt tot het louter wijzen op de aanwezigheid van de gegevens. Het is dan ook het doel van deze scriptie om hierop in te pikken door middel van een grondige analyse en interpretatie van de beschikbare data. Omwille van praktische overwegingen beperken we ons hierbij tot dertig incestzaken daterend uit de 18de eeuw.

1.3.4 Methodologie

Daar de folio's van de aangewende archiefbestanden niet genummerd zijn, kennen we elk proces zelf een eigen volgnummer toe. Het is deze nummering die telkens zal worden aangewend voor de bibliografische verwijzing naar de specifieke processtukken binnen het voetnotenapparaat. Een overzicht van welk proces bij welk nummer hoort, is opgenomen in de bibliografie achteraan in deze scriptie⁵⁰.

Voor een optimale analyse van de gegevens uit de dertig processtukken werd gekozen voor het gebruik van fiches die de voornaamste gegevens schematisch weergeven. Deze dertig fiches zijn eveneens integraal opgenomen in deze verhandeling binnen het hoofdstuk Bijlagen⁵¹. In de hoofding van de fiche worden telkens het aan de zaak toegekende

⁴⁹ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 2, pp. 482-493.

⁵⁰ Cfr. infra: zie Bibliografie.

⁵¹ Cfr. infra: zie Bijlagen.

volgnummer, de namen van de twee betrokkenen en de datum van het proces vermeld. Onder een eerste kopje worden vervolgens een aantal algemene gegevens weergegeven. Hier vinden we onder andere de herkomst van het archiefstuk, de volledige datum, de plaats waar de feiten zich hebben afgespeeld, de concrete aanklacht en het type incest terug. Binnen dit luik wordt ook de vraag beantwoord of de betrokkenen zich al dan niet bijkomend schuldig maakten aan concubinaat. Tenslotte vermelden we ook de naam van de bij de rechtsgang betrokken officiaal. In tweede instantie belichten de fiches – indien mogelijk – achtereenvolgens de gegevens van de mannelijke beklagde en deze van de vrouwelijke beklagde. In beide gevallen wordt hierbij melding gemaakt van de burgerlijke staat, plaats van afkomst, woonplaats, de verwantschap met de andere beklagde en de aan de persoon in kwestie toegekende straf. Tenslotte bevat elke procesfiche ook een korte toelichting bij de aard van de gepleegde feiten.

De uit de processtukken verzamelde gegevens worden binnen deze scriptie in de meeste gevallen op een kwantitatieve wijze benaderd. Aan de hand van de toepassing van enkele eenvoudige statistische technieken en het opstellen van overzichtstabellen, grafieken en diagrammen proberen we telkens enkele algemeen geldende vaststellingen met betrekking tot voorkomen en evolutie te formuleren. Elke toegepaste methode zal binnen het bijhorende hoofdstuk telkens uitgebreid worden toegelicht.

HOOFDSTUK 2

De instelling: kerkelijke rechtbank

2.1 De geschiedenis van het bisdom Gent en haar officialiteit

2.1.1 Geschiedenis van het bisdom Gent

Tot 1561 resorteerde het graafschap Vlaanderen onder vreemde bisdommen, dat wil zeggen bisdommen waarvan de centrale bisschopsstad buiten het grondgebied van dit graafschap was gelegen. Voor de stad Gent in het bijzonder betekende dit dat de inwoners wat betreft overtredingen in strijd met de kerkelijke wetgeving door de officialiteit van Doornik werden berecht⁵².

Gedurende de hele middeleeuwse periode kunnen we echter gewag maken van een voortdurend streven naar religieus-institutionele onafhankelijkheid. Concreet betekent dit dat er werd geijverd naar een privilege dat de Gentenaren in staat stelde te ontkomen aan de verplichting te verschijnen voor een geestelijke rechtbank buiten de eigen stad. Dit privilege werd hen in 1175 voor de eerste maal verleend door de paus en medio 13de eeuw nog eens herbevestigd door paus Alexander IV⁵³.

Dit streven naar onafhankelijkheid werd in principe ingegeven door twee factoren. In eerste instantie was er de aanzienlijke afstand tussen Doornik en Gent die de vlotte werking van het gerechtsapparaat enigszins bemoeilijkte. Bovendien vormden ook de tegenstellingen op vlak van taal en cultuur tussen beide steden een hinderpaal⁵⁴. Een tweede factor die de roep naar onafhankelijkheid kracht bijzette, waren de politiek-territoriale spanningen in het gebied. Deze zorgden er vaak voor dat de gezagsdragers van de stad Gent of van het graafschap Vlaanderen enerzijds en de bisschoppelijke vertegenwoordigers in Doornik anderzijds lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan. Dit leidde voor 1561 al enkele keren tot voorbarige plannen voor de oprichting van een nieuw bisdom met Gent als centrum. Zo werden in 1303 naar aanleiding van een conflict tussen de Vlaamse graaf en zijn Franse leenheer een eerste keer onderhandelingen gestart met de paus rond het losmaken van Vlaanderen van de Franse bisschopsstad Doornik. Dit leverde echter geen resultaat op. Een tweede gelegenheid deed zich voor naar aanleiding van het Westers Schisma (1378-1417). Deze kwestie zorgde binnen het bisdom Doornik voor een diepe kloof tussen het franstalige kamp, dat de tegenpaus in Avignon steunde, en het dietsstalige gedeelte, dat partij koos voor de Roomse paus. Deze situatie vormde zelfs tijdelijk de aanleiding voor de installatie van een eigen, Roomsgezinde bisschop voor het bisdom Doornik met Gent als residentieplaats. Ook de Bourgondische hertogen koesterden een tijdlang plannen voor de inrichting van een nieuwe diocesane indeling in hun 'landen van herwaarts over', maar zowel Filips de Goede als zijn opvolger Karel de Stoute slaagden er niet in deze ook daadwerkelijk te verwezenlijken. Tijdens de Bourgondische periode (14de-15de eeuw) werd echter wel het gebruik om een hulpbisschop te benoemen geïntroduceerd. Deze hulpbisschop was exclusief bevoegd voor het Vlaamstalige deel van het bisdom Doornik en resideerde ook meestal in Gent⁵⁵.

⁵² J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. 2.

⁵³ J. De Brouwer, op. cit., pp. 2-10.

⁵⁴ M. Cloet, ed., *Het bisdom Gent (1559-1991): vier eeuwen geschiedenis*, Gent, Werkgroep Geschiedenis van het Bisdom Gent, 1992, p. 22.

⁵⁵ M. Cloet, op. cit., p. 23.

De ambitie rond de verwezenlijking van een nieuw Gents bisdom kwam opnieuw opzetten tijdens de regeerperiode van Karel V, en uiteindelijk zou deze worden waargemaakt onder leiding van zijn zoon Filips II. Beide vorsten werden immers geconfronteerd met nieuwe problemen die een bedreiging vormden voor de stabiliteit van de bestaande kerkelijk-institutionele structuren. De toenemende invloed van de Reformatie en het humanistische gedachtegoed zorgden immers voor een algemene apathie onder de bestaande katholieke religieuze gemeenschappen en een vanaf circa 1550 steeds meer opdringerige aanwezigheid van andersdenkenden in de Nederlandse steden. Deze zaken zorgden ook in Gent voor een steeds luidere roep naar een meer daadkrachtig optreden vanwege de kerkelijke overheden⁵⁶. Uiteindelijk zette Filips II op 13 mei 1558 de onderhandelingen met Rome in over de hervorming van het diocesane landschap in de Nederlanden. Dit resulteerde in de pauselijke bullen *Super universas* (12 mei 1559) en *Regimini universalis* (7 augustus 1561), die de oprichting van het bisdom Gent officieel bevestigden⁵⁷.

Zoals Erik Van Mingroot het stelt, ontwikkelde het nieuwe bisdom Gent zich allerm minst in een “kerkelijk-organisatorisch niemandsland”⁵⁸. Het vormde immers een amalgaam van delen van de drie voormalige bisdommen Doornik, Utrecht en Kamerijk. De hoofdmoot bestond uit het voormalige aartsdiocenaat Gent, dat tot 1561 deel uitmaakte van het bisdom Doornik. Het omvatte vier delen: het decanaat Waasland, het centraal decanaat Gent, het decanaat Roeselare (verminderd met de westzijde) en het decanaat Oudenaarde (verminderd met de zuidpunt). Daarnaast werd ook de noordpunt van het voormalige Doornikse decanaat Kortrijk aan het nieuwe bisdom toegewezen. Het bisdom Kamerijk moest de randgebieden (meer bepaald de noordwestelijke hoek) van het aartsdiocenaat Brussel en enkele Scheldeparochies prijsgeven aan Gent. Tenslotte omvatte het nieuwe bisdom ook de Zeeuwse gebieden van het bisdom Utrecht. Het ging concreet om de zogenaamde Vier Ambachten – Boekhoute, Assenede, Axel en Hulst⁵⁹.

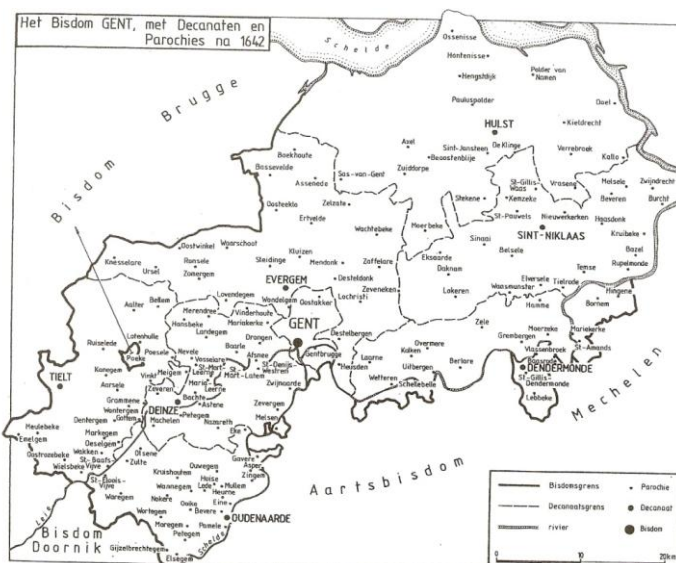

Fig. 2.1 - Kaart van het Bistdom Gent, met Decanaten en Parochies na 1642 (Bron: Cloet⁶⁰)

⁵⁶ M. Cloet, ed., *Het bisdom Gent (1559-1991): vier eeuwen geschiedenis*, Gent, Werkgroep Geschiedenis van het Bisdom Gent, 1992, pp. 20-21.

⁵⁷ M. Cloet, op. cit., pp. 24-26.

⁵⁸ M. Cloet, op. cit., p. 19.

⁵⁹ M. Cloet, op. cit., pp. 17-19 en pp. 25-26.

⁶⁰ M. Cloet, op. cit., p. 137.

2.1.2 Instelling van de officialiteiten en vestiging in Gent

Jozef De Brouwer stelt dat het fenomeen van de kerkelijke rechtspraak is gebaseerd op de idee dat de Kerk functioneert als een maatschappij, en dat ze in deze hoedanigheid dan ook de plicht en het recht heeft om haar leden een gedragscode op te leggen en alles in het werk mag stellen om deze regels dan ook daadwerkelijk te doen navolgen. Het kerkelijk recht is de verzameling van deze regels en de kerkelijke rechtspraak, die de taak vormde van de kerkelijke rechtbank of officialiteit, is het apparaat om deze aan de gelovigen op te leggen⁶¹.

Aanvankelijk kende dit kerkelijk rechtssysteem een eerder losse werking die niet in een noemenswaardig institutioneel kader was georganiseerd⁶². Naarmate echter het aantal te berechten gevallen gestaag toenam, het kerkelijk recht zelf zich verder ontwikkelde op theoretisch vlak en de invloed van het Romeins recht zich versterkt doorzette, groeide de nood aan expertise en organisatie. Vanaf de tweede helft van de 12de eeuw situeert De Brouwer in de bronnen dan ook de eerste vermelding van de officialiteiten en haar officialen in onze streken. Voor Doornik moet de eerste vermelding worden gesitueerd tussen 1203 en 1204⁶³. Gezien de bevoegdheid van de bisschop om een geestelijk gerechtshof in te stellen in zijn bisdom trad met de oprichting van het bisdom Gent in 1561 uiteraard ook de Gentse officialiteit in werking. Deze zetelde in het consistorie of de curie, die meestal was gehuisvest in een zaal van het bisschoppelijk paleis⁶⁴. In de volgende paragrafen worden de werking en de bevoegdheden van deze instelling uitvoerig beschreven.

2.2 Werking van de Gentse officialiteit

2.2.1 Hiërarchische werking van de kerkelijke bestraffing in het bisdom

Vooraleer over te gaan naar een diepgaande bespreking van de werking en bevoegdheden van de Gentse officialiteit zelf is het nuttig stil te staan bij het feit dat ook andere kerkelijke gezagsdragers binnen het bisdom behalve de bisschop en zijn officialiteit zelf bij de rechtsgang betrokken werden. In principe fungeerde de kerkelijke bestraffing binnen het bisdom immers op een hiërarchische manier. Het spreekt voor zich dat de officialiteit over de hoogste rechterlijke macht wat betreft canonieke aangelegenheden beschikte. Op een tweede en derde niveau moet er in het onderzoek echter ook rekening worden gehouden met een niet te onderschatten invloed van de deken en de parochiepriesters van het bisdom.

Ondanks zijn gebrek aan reële rechterlijke bevoegdheid was de parochiepriester wel degelijk bij de rechtsmacht van de bisschop betrokken. We kunnen zijn functie in dit opzicht omschrijven als die van 'waakhond op het terrein' in opdracht van de bisschop. Zo was het de taak van de pastoor na te gaan of de parochianen de door de bisschop opgelegde regels wel degelijk naleefden. Indien dit niet het geval bleek te zijn, was het aan hem de overtreders op te sporen en over hen te rapporteren aan de deken of de bisschop zelf. Tenslotte werd er in het geval van de uitspraak van een vonnis assistentie van hem verwacht bij de uitvoering van de strafbepalingen⁶⁵. Gezien zijn unieke positie als spilfiguur op de parochie was de pastoor in de meeste gevallen de persoon bij uitstek om eventuele misdrijven vast te stellen. Bij de analyse van het bronnenmateriaal later in deze scriptie zal de rol van de pastoor als

⁶¹J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. XXV.

⁶²J. De Brouwer, op. cit., pp. XXV-XXVIII.

⁶³J. De Brouwer, op. cit., p. 1.

⁶⁴J. De Brouwer, op. cit., pp. 2 en 10.

⁶⁵J. De Brouwer, op. cit., p. 27.

‘verklikker’ nog uitvoeriger aan bod komen⁶⁶. Wanneer de pastoor onregelmatigheden vaststelde, bleef het in eerste instantie meestal bij een berisping van de betrokkenen. Wanneer zij echter geen gehoor gaven aan dergelijke vermaningen kon de parochiepastoor met een door hem ondertekend schrijven aan de deken of de bisschop overgaan tot een aanklacht⁶⁷.

Op het tweede niveau van de bestraffingshiërarchie vinden we aldus de figuur van de deken terug. Een deken beschikte wel over effectieve rechtsmacht over de gelovigen. Deze stelde hem in staat zij die de voorschriften van de Kerk niet onderhielden enerzijds aan te klagen en hen anderzijds ook te doen aanhouden. Zijn macht was in dit opzicht echter beperkt tot enkele soorten misdrijven. Enkele voorbeelden zijn de *fornicatio simplex* (overspel waarbij geen sprake is van concubinaat) en de overtredingen betreffende de zondagsheiliging en –rust⁶⁸. Deze rechtsmacht sluit uiteraard nauw aan bij de belangrijke controleopdracht van de deken als essentiële schakel tussen bisschop en pastoor. Deze controle gebeurde onder de vorm van jaarlijkse visitaties aan alle parochies binnen het ressort van de deken. Deze visitaties grepen plaats tussen Pasen en Pinksteren en kenden ook een schriftelijke neerslag in de decanale verslagen⁶⁹. Daarnaast werd de deken ook geconfronteerd met de door de parochiepriesters aan hem doorverwezen overtreders die bleven volharden in de boosheid. Wanneer zelfs een hieropvolgende vermaning van de deken geen gehoor kreeg, werd van hem verwacht de naam van de schuldige in het jaarlijks decanaal verslag aan het vicariaat van het bisdom over te maken⁷⁰.

Pas wanneer de vermaningen en aansporingen van zowel pastoor als deken tot een betere levenswandel niet hadden gebaat, ging men over tot een procedure voor de officialiteit, de hoogste rechterlijke macht binnen het bisdom die in naam van de bisschop rechtsmacht uitoefende⁷¹.

2.2.2 Organisatie: het personeel en hun bevoegdheid

2.2.2.1 Algemene voorschriften voor alle functionarissen

De voornaamste bron voor het achterhalen van de innerlijke structuur van de officialiteit van Gent zijn de zogenaamde ‘Statuten van de officialiteit van Gent’ die dateren uit het begin van de 17de eeuw. Op basis van deze statuten heeft Jozef De Brouwer een overzicht samengesteld van een zevental artikelen of algemene voorschriften die golden voor het gehele personeelsbestand – de zogenaamde *omnes practici* – van de kerkelijke rechtbank⁷².

Zo dienden ze allen een passende eerbied te tonen ten opzichte van de rechter in het consistorie. Verder was het hen verplicht telkens tijdig aanwezig te zijn op de zittingen – op straf van boete – en dit bovendien in waardige kledij. Er werd hierbij bovendien van hen verwacht plaats te nemen op vastgestelde zitplaatsen, naargelang hun functie en rang. De statuten hechtten ook bijzondere waarde aan het waardige gedrag van de functionarissen ten opzichte van cliënten. Zo was het hen volgens De Brouwer verboden “*ruzie te maken, iemand te beledigen of te slaan, ongepaste opmerkingen in te brengen of misprijzend te*

⁶⁶ Cfr. infra: paragraaf 4.1.

⁶⁷ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. 28.

⁶⁸ J. De Brouwer, op. cit., pp. 28-29.

⁶⁹ M. Cloet, ed., *Het bisdom Gent (1559-1991): vier eeuwen geschiedenis*, Gent, Werkgroep Geschiedenis van het Bisdom Gent, p. 136.

⁷⁰ J. De Brouwer, op. cit., p. 28.

⁷¹ J. De Brouwer, op. cit., p. 30.

⁷² J. De Brouwer, op. cit., p. 31.

*spreken*⁷³. Verder was het ook verboden om op gelijk welke manier een kerkelijk proces te hinderen. Van de *omnes practici* werd ook een welwillende houding ten opzichte van armen en vromen verwacht. Een voorlaatste artikel gebood dat het wegvallen van een officier door overlijden of ontslag onmiddellijk moest worden gevolgd door het veilig wegbergen en verzegelen van alle documenten met betrekking tot de officialiteit die zich nog in zijn bezit bevonden, zodat het hof deze op passende wijze kon inventariseren. Tenslotte schreven de statuten ook voor dat deze voorschriften jaarlijks moesten worden voorgelezen aan het personeel, waarbij de functionarissen hun eed aan het hof dienden te vernieuwen. Er werd van hen trouwens ook verwacht in het bezit te zijn van een afschrift van deze statuten⁷⁴.

Naast dit pakket van algemene voorschriften was elk type functionaris afzonderlijk uiteraard ook aan een eigen taak en specifieke verplichtingen onderworpen. In het kader van deze scriptie beperken we ons tot de bespreking van de drie belangrijkste functies aan het geestelijk hof. Het betreft hier de functionarissen die expliciet in het bronnenmateriaal aan bod komen, met name de officiaal, de griffier en de *promotor causa*. Na deze bespreking volgt tenslotte een korte toelichting bij de overige gerechtsofficieren.

2.2.2.2 De officiaal

De officiaal was de voorzitter van de bisschoppelijke rechtbank en gold als hoogste functionaris binnen de officialiteit. Het betrof telkens een geestelijke die als geschoolde beroepsmagistraat de titel van doctor of licentiaat in de beide rechten – zowel kerkelijk als burgerlijk – mocht voeren. Zijn kerntaak bestond er aldus De Brouwer uit “*de schuldigen te straffen en de onschuldigen vrij te spreken*”⁷⁵. Hij was met de andere woorden degene die effectief recht sprak over de beklaagden en hierbij ook de ernst van de straf bepaalde⁷⁶.

Vooraleer een vonnis te vellen, was het de plicht van de officiaal alle zaken te aanhoren. Dit gebeurde bij voorkeur in de voormiddag. Hierbij was het aangewezen dat hij zich inspande om zoveel mogelijk zaken af te handelen zonder dat hier een proces aan te pas kwam. Deze richtlijn onderstreept duidelijk het binnen de officialiteit algemene streven naar efficiëntie. Dit blijkt bijvoorbeeld ook uit de strikte tijdsbepalingen waaraan de officiaal onderhevig was betreffende het afhandelen van een zaak⁷⁷.

De officiaal diende zich ook aan bepaalde verbodsbepalingen te houden. Zo was het hem verboden voor zijn uitspraak een loon op te eisen of een uitspraak te doen buiten het consistorie om⁷⁸.

Indien de officiaal verhinderd was voor het bijwonen van het proces, werd een tijdelijke plaatsvervanger aangesteld. De keuze viel hierbij meestal op één van de advocaten aan het geestelijk hof⁷⁹.

Tenslotte kende de functie van officiaal ook verplichtingen van administratieve aard. Hij kreeg namelijk de opdracht een register van alle gerechtszaken bij te houden dat de namen van de betrokkenen, de behandelde aanklacht en de datum oplijste⁸⁰. Zoals eerder reeds werd aangegeven, zijn de binnen deze scriptie bestudeerde processtukken afkomstig uit een dergelijk register van de officiaal.

⁷³ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. 32.

⁷⁴ J. De Brouwer, op. cit., pp. 32-33.

⁷⁵ J. De Brouwer, op. cit., p. 33.

⁷⁶ J. De Brouwer, *ibid.*

⁷⁷ J. De Brouwer, op. cit., pp. 33-34.

⁷⁸ J. De Brouwer, op. cit., pp. 35-36.

⁷⁹ J. De Brouwer, op. cit., p. 35.

⁸⁰ J. De Brouwer, op. cit., p. 36.

Wat betreft de bestudeerde periode 1764-1784 krijgen we in het bronnenmateriaal te maken met drie opeenvolgende officialen. Tussen 1753 en 1768 stond de Gentse officialiteit onder het voorzitterschap van Jacobus Clemens, een kanunnik van het Sint-Baafskapittel. Vanaf 1768 werd hij opgevolgd door C.L. de l'Epée, die de kerkelijke rechtbank leidde tot 1780. Ten slotte treffen we ook genaamde M.M. de Meulenaere aan, die het ambt vervulde tussen 1780 en 1791⁸¹.

2.2.2.3 De griffier

De griffier, ook aangeduid als *grapharius* of *scriba*, was bevoegd voor de administratieve pijler van de rechtsgang. Hij droeg de verantwoordelijkheid voor het opmaken, opsturen en ondertekenen van alle documenten die door de officialiteit werden geproduceerd – maningen, verbodingen, besluiten, uitvoeringen, opdrachten,.... Ook het zorgvuldig bewaren van al deze stukken was zijn taak⁸².

Wat betreft de rechtsgang zelf diende de griffier zowel uit het register van de gerechtszaken als uit de door beide partijen aangereikte stukken een bundel samen te stellen waarin de betwiste zaak volledig werd uiteengezet. Deze bundel werd in tweevoud aangemaakt en was bestemd voor de aanklager enerzijds en de beschuldigde (*reus*) anderzijds. Deze bundel was echter pas rechtsgeldig wanneer hij als dusdanig werd verklaard door de officiaal⁸³.

De binnen deze scriptie bestudeerde periode kende de aanstelling van twee griffiers. Gedurende het grootste deel van deze periode, meerbepaald tussen 1754 en 1778, werd het ambt ingevuld door J.A. van Lierde. Hierna werd de functie tot 1795 waargenomen door Jacobus van Lierde. Het is niet onmogelijk dat het hier om verwanten – vader en zoon? – gaat⁸⁴.

2.2.2.4 De promotor causa

De *promotor causa* of *procurator officii* was binnen de kerkelijke rechtbank tweede in rang na de officiaal en had dan ook de bevoegdheid op te treden in zijn plaats indien nodig. We moeten de bevoegdheid van de promotor beschouwen als die van openbaar aanklager of openbaar ministerie. In die hoedanigheid was het zijn taak de kerkelijke bestraffingswetten tegen overtreders toe te passen door deze op te sporen en tijdens criminele processen te fungeren als *actor*. Aansluitend bij deze functieomschrijving speelde de promotor ook een belangrijke rol tijdens de ondervraging van de beklaagden. Meestal telde een officialiteit twee promotoren die elk een specifiek deel van het bisdom als ressort beheerden⁸⁵.

Ook de functie van promotor bracht administratieve verantwoordelijkheden met zich mee. In de eerste plaats omvatten deze het aanleggen van een register waarin voor elke zaak de naam van de aangeklaagde, zijn of haar woonplaats en de beschuldiging zelf stonden opgetekend. Daarnaast diende de promotor deze gegevens ook in te schrijven in het register van de officiaal en de zegelaar. Verder wijzen we ook nog op zijn plicht om de officiaal driemaandelijks te voorzien van een lijst met alle afgehandelde processen en alle nog hangende gedingen⁸⁶.

⁸¹ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. 520.

⁸² J. De Brouwer, op. cit., p. 41.

⁸³ J. De Brouwer, op. cit., pp. 41-42.

⁸⁴ J. De Brouwer, op. cit., p. 521.

⁸⁵ J. De Brouwer, op. cit., pp. 49-50.

⁸⁶ J. De Brouwer, pp. 50-51.

De statuten zagen er zeker op toe dat enige willekeur vanwege de promotor werd uitgesloten. Zo mochten een arrestatie en een eventuele opsluiting pas plaatsvinden na een grondig onderzoek en mits toestemming van de officiaal. Bovendien diende hierbij steeds een appariteur en indien mogelijk zelfs een gevangenisbewaker aanwezig te zijn. Verder was het de promotor ook verboden iemand aan te houden wegens een overtreding die niet publiek bekend was. Ook het sluiten van een overeenkomst of het ontvangen van een steekpenning om een proces te voorkomen was niet toegestaan⁸⁷.

De personen die het ambt van *promotor causa* bekleedden tijdens de bestudeerde periode, waren achtereenvolgens Jan Scaillet (1727-1752), Judocus Lammens (1752-1784) en Petrus-Antonijs Regnaut (1784-1794)⁸⁸.

2.2.2.5 Andere functionarissen

Daarnaast waren nog een groot aantal andere magistraten betrokken bij de dagelijkse werking van de Gentse officialiteit.

Een eerste figuur die in dit opzicht moet worden vermeld is de zegelaar of *sigillifer*. Hij was verantwoordelijk voor de bewaring en het gebruik van het zegel van het geestelijk hof. Het was dan ook zijn taak alle uitgaande documenten te voorzien van dit zegel. In Gent was hij verder ook belast met het innen van de aan de beklagden opgelegde boeten. Voorts diende hij hier ook verslag over uit te brengen⁸⁹.

Ten tweede vermelden we ook de functie van de *advocatus fiscalis*. Deze fiscale advocaat had een tweeledige opdracht: enerzijds was hij verantwoordelijk voor het samenstellen van de bundel met alle stukken bedoeld voor de gedingen ingesteld door de promotor. Anderzijds was hij, net als de zegelaar, ook belast met het innen van boeten⁹⁰.

De werking aan het hof werd ook gekenmerkt door de belangrijke rol van een groep advocaten en procuratoren. De Brouwer definiëert de procurator als een “*door het kerkelijk recht erkende plaatsvervanger van een persoon, door deze aangewezen om, mits vergoeding, in zijn plaats te handelen*”⁹¹. Het was de procurator verboden een ander beroep uit te oefenen. Bovendien moest hij bij de aanvang van een proces in staat zijn een wettige aanstelling voor te leggen. De advocaat stond dan weer in voor het verdedigen van de belangen van een beschuldigde. Hierbij diende hij eerst een eed van eerbied en gehoorzaamheid te zweren aan de bisschop en de officiaal. Aan dit ambt waren enkele belangrijke voorwaarden verbonden. Zo moest de persoon in kwestie minimum twintig jaar oud zijn en bovendien in het bezit zijn van een diploma van doctor of licentiaat in de rechten, uitgereikt door een erkende universiteit. Net als de procurator was het hem verboden een ander beroep uit te oefenen⁹².

Een vierde type magistraat was de notaris. Deze had een eerder beperkte rol binnen het gerechtelijk apparaat: wanneer een veroordeelde beroep aantekende tegen een uitspraak was het de taak van de notaris om deze beslissing mee te delen aan het hof. Hierbij diende hij een uitvoerig verslag op te stellen dat alle verklaringen van de getuigen bevatte en dit door hen te laten ondertekenen⁹³.

⁸⁷ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. 50-52.

⁸⁸ J. De Brouwer, op. cit., p. 521.

⁸⁹ J. De Brouwer, op. cit., pp. 37-40.

⁹⁰ J. De Brouwer, op. cit., pp. 40-41.

⁹¹ J. De Brouwer, op. cit., p. 44.

⁹² J. De Brouwer, op. cit., pp. 44-49.

⁹³ J. De Brouwer, op. cit., p. 55.

Een andere bijzondere soort functionarissen die slechts in bepaalde gevallen aan de rechtsgang te pas kwamen, waren de commissarissen. Hun medewerking was enkel vereist wanneer een vlotte afhandeling van de zaak wenselijk was, bijvoorbeeld in het geval van de betrokkenheid van een eerbaar persoon of vanwege armoede onder de betrokken partijen. De functie van commissaris trad echter slechts in werking wanneer er sprake was van een uitdrukkelijk verzoek hierom vanwege één of beide partijen. Het was in het geval van een dergelijke spoedprocedure de taak van de commissaris om alle zaken zelf af te handelen, op schrift te stellen en aan de officiaal over te maken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze functie meestal werd toegekend aan één van de twee griffiers van het hof⁹⁴.

Ook de auditeur wordt volgens De Brouwer in de Statuten van Gent genoemd als functionaris aan het hof. Hij was belast met de taxatie van alle soorten brieven die door het gerecht werden verstuurd, zoals de brieven die procuratoren voor een getuigenverhoor dienden voor te leggen⁹⁵.

Een andere te vermelden groep is die van de appariteurs. Het betreft lagere rechtsdienaren die belast waren met het toezicht op de uitvoering van de gerechtelijke beslissingen. Concreet betekende dit dat ze de beschuldigde op de hoogte moesten stellen van het vonnis en er ook voor moesten zorgen dat een eventuele straf werd uitgevoerd⁹⁶.

Tenslotte vermelden we ook nog de cipier of gevangenisbewaker. Hij zorgde ervoor dat de hem toegewezen gevangenen hun straf *in carceres* uitzaten. Dit betekende dat hij ontsnappingen ten allen tijde diende te voorkomen. Wanneer een gevangene toch wist te ontvluchten, werd hij hiervoor in gebreke gesteld en beboet. Het gevangenisbeleid bracht echter ook de zorg voor de gevangenen op vlak van voedsel en kledij en het in goede banen leiden van het dagelijks leven in de gevangenis met zich mee⁹⁷. Later in deze scriptie, bij bespreking van de verschillende bestraffingen die werden opgelegd aan incestmisdadigers, komen we nog terug op het gevangenisbeleid⁹⁸.

2.2.3 Werking: verloop van de rechtsgang

De afhandeling van een proces voor de kerkelijke rechtbank omvatte een vijftal stappen.

Een proces ving telkens aan met de daging van de beschuldigde. Concreet betekende dit dat de beschuldigde door de promotor werd opgeroepen om naar aanleiding van een bepaalde beschuldiging voor de kerkelijke rechtbank te verschijnen om hierover ondervraagd te worden. Deze daging werd overhandigd in de vorm van een document dat telkens de reden van de beschuldiging en de verschijningsdatum bevatte. Het werd aan de beschuldigde in kwestie overhandigd door de appariteur. Indien hij of zij echter afwezig of onvindbaar was, kon de appariteur de daging ook overhandigen aan één van de huisgenoten. Andere mogelijkheden waren het aanplakken van het document op het huis of de parochiekerk, of zelfs het afroepen van de daging aan de ingang van de kerk⁹⁹. Indien de beschuldigde geen gehoor gaf aan de eerste daging, volgden meestal een tweede en een derde exemplaar vanuit de officialiteit, waarin de gedaagde werd bedreigd met een geldboete en een bestraffing omwille van weerspanningheid (*contumax*)¹⁰⁰. Indien de verdachte werd gedaagd

⁹⁴ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. 55-57.

⁹⁵ J. De Brouwer, op. cit., p. 57.

⁹⁶ J. De Brouwer, op. cit., pp. 57-67.

⁹⁷ J. De Brouwer, op. cit., pp. 68-71.

⁹⁸ Cfr. infra: paragraaf 5.1.4.

⁹⁹ J. De Brouwer, op. cit., p. 75.

¹⁰⁰ J. De Brouwer, op. cit., p. 76.

voor zware criminele feiten, kon de promotor ook onmiddellijk overgaan tot een aanhouding. Hierbij werd in enkele gevallen zelfs een beroep gedaan op de hulp van de burgerlijke macht, wellicht de hoogbaljuw en zijn helpers. Aan een aanhouding waren echter wel bepaalde restricties gekoppeld. Zo mocht deze bijvoorbeeld niet plaatsgrijpen op zon- en feestdagen en na zonsondergang¹⁰¹.

De verschijning van de gedaagde op de eerste zitting en het hieraan gekoppelde onderzoek vormden samen de tweede stap binnen het verloop van de rechtsgang.

Elke zitting ving aan met het afroepen van de namen van de gedaagden. Hierop was het aan de promotor om tot het eigenlijke onderzoek – de ondervraging van zijn verdachten – over te gaan. Eerst werd hierbij de reden van de dagvaarding, zijnde de concrete aanklacht, aan de gedaagde voorgelezen. Vervolgens diende deze te antwoorden op de vragen van de promotor. Het stellen van de vragen zelf gebeurde door de griffier. Deze werd hierbij bijgestaan door een commissaris. De Brouwer stelt dat in geval van criminele zaken zoals incest de beschuldigde persoonlijk diende te antwoorden. Het was hem of haar dus niet toegestaan hiervoor een advocaat of procurator aan te stellen. Bovendien kon de beschuldigde enkel de woorden *ik geloof* (ja) of *ik geloof het niet* (neen) als antwoord aanwenden¹⁰². Jozef De Brouwer buigt zich hierbij ook over de vraag of de Gentse officialiteit foltering toepaste tijdens de ondervraging van de gedaagden. Dat het antwoord op deze vraag positief is, blijkt uit het door de auteur onder de loep genomen proces tegen priester Alexander Schoormans uit Aartsele, die *“een halsband werd omgedaan, van zijn klederen werd beroofd, op de folterstoel gebonden met handen en voeten en tot bloedens toe werd gekastijd”*¹⁰³. De Brouwer besluit dan ook dat de geestelijke hoven wel degelijk durfden over te gaan tot foltering om een bekentenis af te dwingen van de beklaagden¹⁰⁴. Naast de beschuldigde zelf konden ook een reeks getuigen (maximum tien) aan het woord worden gelaten tijdens het onderzoek. Zij waren verplicht de waarheid te spreken en dienden hierover ook een eed af te leggen¹⁰⁵.

Het was de taak van de notaris om alle verklaringen zorgvuldig te noteren in de taal waarin de getuigenis werd afgelegd. De Brouwer signaleert dat het hem hierbij strikt werd verboden *“omtrent de getuigenissen overvloedige uitwijdingen op te tekenen”*¹⁰⁶. Het mag dus duidelijk zijn dat de functionarissen van het hof werden aangezet tot bondigheid. Verder diende hij gegevens als naam, leeftijd, woonplaats van alle ondervraagden en wat betreft de getuigen ook hun verwantschap met de gedaagde op te nemen in de akte¹⁰⁷. Tenslotte dienden de getuigen indien mogelijk zelf hun verklaringen te verifiëren met een handtekening. Indien ze echter ongeletterd waren, kon deze ook worden geplaatst door de griffier of de commissaris¹⁰⁸.

Na dit alles werd het resultaat van de ondervragingen door de officiaal onderzocht en in overweging genomen. Dit leidde uiteindelijk tot de derde fase binnen de rechtsgang, zijnde het vonnis zelf. De (schriftelijke) uitspraak van het vonnis gebeurde door de officiaal zelf. Er kunnen hierbij drie soorten straffen worden onderscheiden: het kon gaan om een geldboete, een canonieke straf of een lijf- of schandestraf. Combinaties waren ook mogelijk. De door de officiaal toegekende straffen varieerden sterk van zaak tot zaak en waren in de meeste gevallen in overeenstemming met de gepleegde overtreding. Daarnaast legde de rechter ook de proceskosten die de bestrafte diende te betalen vast.¹⁰⁹ De bespreking van de

¹⁰¹ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. 76.

¹⁰² J. De Brouwer, op. cit., pp. 76-77.

¹⁰³ J. De Brouwer, op. cit., p. 88.

¹⁰⁴ J. De Brouwer, op. cit., pp. 87-89.

¹⁰⁵ J. De Brouwer, p. 79.

¹⁰⁶ J. De Brouwer, op. cit., p. 84.

¹⁰⁷ J. De Brouwer, *ibid.*

¹⁰⁸ J. De Brouwer, op. cit., p. 79.

¹⁰⁹ J. De Brouwer, op. cit., p. 80.

verschillende soorten straffen en hun betekenis komt later in deze scriptie nog uitgebreid aan bod¹¹⁰.

Na de uitspraak van het vonnis volgde ten vierde het versturen van de maningen. Eventueel kon de beklaagde hierbij in beroep gaan tegen zijn of haar straf. Dit kon wat betreft de Zuidelijke Nederlanden enkel bij de aartbisschoppelijke officialiteit te Mechelen¹¹¹.

Tenslotte volgde de uitvoering van het vonnis als vijfde en laatste fase van de rechtsgang. In principe werd een zaak ook als afgesloten beschouwd wanneer de schuldige de hem of haar opgelegde straf had volbracht. Het was echter ook zo dat de feiten twee jaar na hun vaststelling als verjaard werden beschouwd indien de officialiteit geen stappen ondernam om de betrokkenen te vervolgen¹¹².

¹¹⁰ Cfr. infra.

¹¹¹ De Brouwer 1, p. 86

¹¹² De Brouwer 1, p. 86-87

2.3 Bevoegdheden van de Gentse officialiteit

2.3.1 Indeling naar werking

Wat betreft werking kunnen we het actieterrein van de Gentse officialiteit indelen in twee hoofdcategorieën die verder nog uiteenvallen in enkele subcategorieën.

2.3.1.1 Interne indeling

Eenzijds onderscheidt De Brouwer de zogenaamde interne indeling, waarbij de door het hof behandelde zaken worden onderverdeeld in *causae majores* en *causae minores*.

In het geval van de *causae majores* betreft het civiele zaken waarbij de proceskosten op meer dan vier pond groot werden geraamd. Daarnaast behoren ook grote criminele, strafrechtelijke aangelegenheden tot deze categorie. Concubinaat, overspel, echtscheiding, maar ook het in deze scriptie behandelde misdrijf incest zijn enkele voorbeelden van dergelijke criminele *causae majores*.

Daarnaast onderscheidt de interne verdeling ook de zogenaamde *causae minores*. Deze categorie omvat zowel de civiele zaken die de kost van vier pond groot niet overtroffen als de kleinere strafrechtelijke feiten. Als voorbeeld van deze laatste soort gelden onder andere inbreuken op het heiligen van de feestdagen, de advent en de vasten¹¹³.

2.3.1.2 Externe indeling

Daarnaast kunnen we binnen de werking van de Gentse officialiteit ook een externe indeling afbakenen. Hierbij maakt De Brouwer een drieledig onderscheid.

Ten eerste is er het *wereldlijk recht*, dat volledig buiten de bevoegdheid van de officialiteit valt. Belangrijker is het zogenaamde *forum ecclesiasticum* of geestelijk recht. Hieronder worden de misdaden gerekend die louter onder de bevoegdheid van de officialiteit vallen. Voorbeelden zijn opnieuw het niet naleven van de Paasplicht en het verzuim van de heiliging van zon- en feestdagen. Ten derde is er ten slotte het *forum mixtum*. Dit zijn de gemengde gevallen waarbij zowel het geestelijk als het burgerlijk recht voor een stuk bevoegd zijn. De meest voor de hand liggende voorbeelden zijn toverij, ketterij en allerhande inbreuken op de huwelijkswetgeving, waaronder echtbreuk, concubinaat, alsook incest¹¹⁴.

2.3.1.3 Intermezzo: werking en bevoegdheden van de stedelijke rechtspraak

Uit de definitie van het *forum mixtum* leiden we af dat het misdrijf incest juridisch-technisch gezien zowel onder het kerkelijk als het wereldlijk recht ressorteerde. De vraag in hoeverre de berechting ervan ook in Gent een twistappel vormde tussen de wereldlijke rechtbank, zijnde de stedelijke schepenbank, en de officialiteit dringt zich hierbij dan ook op. In deze paragraaf is het doel dan ook na te gaan of het misdrijf incest tijdens de 18de eeuw ook door de Gentse schepenbank werd berecht en of er hierbij sprake is van bewaard gebleven archivalia.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, dringt zich vooreerst een korte toelichting bij de werking en de bevoegdheden van de Gentse stedelijke rechtspraak op.

Tijdens het Ancien Régime was de wereldlijke rechtspraak in de steden in handen van de stedelijke schepenbank of vierschaar, een instelling die in West-Europa ongeveer gelijktijdig met de officialiteiten voor het eerst vorm kreeg tijdens de 12de-13de eeuw¹¹⁵.

¹¹³ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. 89-90.

¹¹⁴ J. De Brouwer, op. cit., pp. 90-91.

¹¹⁵ L.T. Maes, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 1947, p. 43.

De Gentse schepenbank was samengesteld uit twee types vertegenwoordigers. Enerzijds was er de schout of hoogbaljuw die fungeerde als afgevaardigde van de vorst. Hij nam hierbij de taak van voorzitter van de schepenbank waar en leidde aldus de wekelijkse zittingen in goede banen door het modereren van de debatten, het beëdiggen van de getuigen en het aan het woord laten van de verschillende partijen¹¹⁶. Daarnaast vervulde hij ook de functie van officier van justitie. In deze hoedanigheid was het zijn taak de klachten te ontvangen, misdadigers te laten opsporen en de vonnissen ten uitvoer te laten brengen¹¹⁷. De schout werd in zijn werkzaamheden bijgestaan door een aantal ondergeschikte dienaars, waaronder de luitenant-schout of onderbaljuw, die hem verving in geval van afwezigheid of ziekte. Verder werd hij ook bijgestaan door een amman, die de taak had de vierschaar op te roepen en te waken over de goede orde tijdens de zittingen. Tenslotte kon hij ook beschikken over een twaalfstal licitores als persoonlijke lijfwachten en een schoutsklerk¹¹⁸. Anderzijds vormden de schepenen of wethouders een tegengewicht als vertegenwoordigers van het volk. De Gentse schepenbank was op basis van de aard van de behandelde feiten opgedeeld in twee aparte wetscolleges van telkens dertien schepenen. Een eerste wetsorgaan werd gevormd door de Schepenen van Gedeele, die hoofdzakelijk civiele zaken zoals testamentaire schikkingen en regelingen voor voogden en wezen voor hun rekening namen. De Schepenen van de Keure vormden een tweede, in het kader van deze scriptie belangrijkere fractie. Dit college behartigde zowel het bestuur over de stad als de criminele rechtspraak – alle strafrechterlijke feiten waaronder in theorie dus ook incest of bloedschande. Hierbij bestond hun hoofdtaak uit het vellen van een oordeel over de gepleegde feiten en het toepassen van de strafbepalingen uit het stedelijk strafrecht¹¹⁹. Net als de hoogbaljuw werden de schepenen bijgestaan door een reeks ondergeschikte helpers: de beul of scherpreechter, die de opgelegde foltering en lijfstraffen voltrok, een groep stadsdienaars of apparitores, een trompetter, een cipier en een schepenklerk of griffier¹²⁰.

Ratione materiae waren de Gentse Schepenen van de Keure in principe bevoegd voor alle criminele zaken die onder toepassing van het stadsrecht vielen en die niet aan de kerkelijke of landsheerlijke rechtbank waren voorbehouden¹²¹. Maes signaleert in zijn werk *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht* dat het misdrijf incest in principe onder de rechtsmacht van de officialiteit viel. Hij voegt hier echter het volgende aan toe: “*Waar de officialiteiten steeds neiging vertoonden om, naast zuiver geestelijke aangelegenheden ook tijdelijke of wereldse zaken te behandelen, bemoeide de schepenbank zich op haar beurt dikwijls met aan de officialiteit voorbehouden gevallen*”¹²². Het is dus duidelijk dat bloedschande inderdaad als een betwiste bevoegdheid moet worden beschouwd.

Dit blijkt bovendien ook uit Maes' toelichting bij de door de schepenbank berechte *strafbare feiten tegen de openbare zedelijkheid en tegen de orde der familie*. Binnen deze categorie werd incest inderdaad als misdrijf tegen de orde der familie beschouwd, waardoor het ook onder de bevoegdheid der schepenbank werd gerekend als kapitaal misdrijf. Volgens de strafbepalingen van de stad Mechelen werd incest bestraft met doodstraf door onthoofding, de schandpaal, een openbare bedde om vergiffenis of verbanning. Maes lijkt de rol van de schepenbank wat betreft de berechting van incest op het eerste zicht dan ook te bevestigen¹²³.

¹¹⁶ L.T. Maes, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkell, 1947, p. 49.

¹¹⁷ L.T. Maes, op. cit., p. 48.

¹¹⁸ L.T. Maes, op. cit., pp. 50-52.

¹¹⁹ A.M. Roets, “*Rudessen, dieften ende andere crimen.*” *Misdadigheid te Gent in de zeventiende en achttiende eeuw: een kwantitatieve en kwalitatieve analyse*, Gent (onuitgegeven doctoraatsverhandeling Universiteit Gent, 1987, vol. 1, pp. 3-9 (promotor: H. Soly).

¹²⁰ L.T. Maes, op. cit., pp. 56-64.

¹²¹ L.T. Maes, op. cit., p. 77.

¹²² L.T. Maes, op. cit., p. 78.

¹²³ L.T. Maes, op. cit., pp. 235-236.

Toch moeten we het belang van de berechting van incest door de stedelijke Schepenbank van de Keure enigszins afzwakken. Zo heeft Maes in de archivalia van de Mechelse schepenbank slechts één geval (1498) aangetroffen voor het volledige Ancien Régime¹²⁴. Ook wat betreft Gent zijn er onvoldoende bewijzen die aantonen dat de stedelijke berechting van incest wel degelijk gebruikelijk was. Wanneer we ons baseren op het doctoraat van Anne-Marie Roets rond criminaliteit en juridische repressie in Gent tijdens de Nieuwe Tijden, leiden we af dat er wat betreft de door haar bestudeerde steekproefperiodes geen enkel geval van incest werd aangetroffen in de gearchiveerde vonnissen¹²⁵. Ook in haar bespreking van de omvang van de verschillende misdrijfgroepen stelt zij wat betreft de categorie seksuele delicten vast dat incest toch een min of meer exclusieve bevoegdheid van de Gentse officialiteit vormde¹²⁶. Tenslotte leverde ook eigen verkennend onderzoek in het Stadsarchief te Gentbrugge geen bruikbare bronnen op.

We kunnen dan ook besluiten dat een bijkomend onderzoek naar de wereldlijke berechting van incest door de Gentse Schepenbank van de Keure een doodlopend spoor zou vormen. We laten de werking van deze instelling en de hieromtrent bewaarde archivalia in deze scriptie dan ook verder buiten beschouwing.

2.3.2 Indeling naar type misdrijf

Daarnaast kunnen we wat betreft de bevoegdheden van de Gentse officialiteit ook een indeling naar type misdrijf doorvoeren. Hierbij beslaat de jurisdictie van de kerkelijke rechtbank in principe drie categorieën van overtredingen.

In eerste instantie onderscheidt De Brouwer de zogenaamde *overtredingen betreffende het religieuze leven*. Deze groep omvat alle inbreuken op de door de Kerk voorgeschreven religieuze praktijken. We denken hierbij onmiddellijk aan zwaar doorwegende misdrijven zoals ketterij en allerhande bijgelovige praktijken, waaronder toverij. Ook het niet naleven van de paasplicht, de zondagsheiliging, de boetetijd en het sacramenteel leven maakten deel uit van deze categorie. Verder beschouwde de officialiteit ook godslastering en de ontheiliging van het onderwijs als overtredingen tegen het religieus geïnspireerde leven. Tenslotte haalt De Brouwer in dit opzicht ook het kerkelijk onderwijs, de kerkelijke censuur en zaken als laster, belediging, valse beschuldiging en ergernisgevende praat aan¹²⁷.

Een tweede groep overtredingen die deel uitmaakte van de rechtsbevoegdheid van de Gentse officialiteit waren de *overtredingen bij de geestelijkheid*. Deze categorie had volgens De Brouwer een zeer gevarieerd karakter en kon sterk uiteenlopende aspecten van het dagelijks leven van de clerus omslaan. Zo behandelde de officialiteit op sociaal vlak ondermeer onderlinge moeilijkheden tussen geestelijken en moeilijkheden met kloosterzusters. Onstuimige clerici konden ook worden vervolgd wegens beledigingen, overtredingen van de kerkelijke tucht of overtredingen van de celibaatswet. Ook op financieel gebied konden zich heel wat troebelen voordoen: geestelijken konden het op dit vlak bijvoorbeeld aan de stok krijgen met leken, of er konden zich moeilijkheden wegens tienden voordoen. Ook moeilijkheden bij testamentaire aangelegenheden waren geen uitzondering. Een laatste subcategorie bundelt de mogelijke liturgische problemen die konden optreden,

¹²⁴ L.T. Maes, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 1947, p. 235.

¹²⁵ A.M. Roets, "Rudessen, dieften ende andere crimen." *Misdadigheid te Gent in de zeventiende en achttiende eeuw: een kwantitatieve en kwalitatieve analyse*, Gent (onuitgegeven doctoraatsverhandeling Universiteit Gent, 1987, vol. 1, pp. 1-4 (promotor: H. Soly).

¹²⁶ A.M. Roets, op. cit., pp. 32-33.

¹²⁷ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. 92-119.

waaronder moeilijkheden om leerstellige redenen en moeilijkheden omwille van bijgelovige praktijken¹²⁸.

In het kader van deze scriptie gaat onze aandacht echter in hoofdzaak naar de *overtredingen van de seksuele moraal en huwelijkswetgeving* uit. De Brouwer onderscheidt binnen deze groep een twaalfal specifieke misdrijven.

In eerste instantie wijst De Brouwer op het misdrijf defloratie of verleiding. Deze term omschrijft het plaatsvinden van de geslachtsdaad buiten het kerkelijk huwelijk om. In de meeste gevallen vonden deze praktijken plaats onder huwelijksbelofte¹²⁹. We komen later nog uitvoerig terug op de uitgebreide definitie van defloratie¹³⁰.

Een tweede type misdrijf dat door De Brouwer als een overtreding van de seksuele moraal en huwelijkswetgeving wordt beschouwd, is het fenomeen schaking. Hierbij wordt een jonge vrouw tegen de wil van haar ouders (maar vaak met eigen toestemming) uit de ouderlijke woning ontvoerd door haar minnaar. Schaking was een typisch middeleeuws gegeven en kwam vanaf de 16de eeuw nog slechts sporadisch voor. Dit gegeven werd door de kerkelijke instanties vervolgd daar het een aantasting betekende van de notie van vrije wilsbeschikking en van het ouderlijk gezag – twee zaken die door de rooms-katholieke Kerk traditioneel hoog in het vaandel werden gedragen¹³¹.

Ten derde wijst De Brouwer op het fenomeen van het verhinderd huwelijk. Hierbij wordt verwezen naar het recht van ouders en voogden om verzet aan te tekenen tegen een gepland huwelijk. Ook als de verloofden reeds meerderjarig waren, kon een huwelijk op deze manier worden tegengehouden. Het bezwaar diende wel binnen de 48 uur voor het geestelijk hof te worden gebracht. In de meeste gevallen vormde de bewering dat er reeds een vroegere huwelijksbelofte bestond de grond van de aanklacht. Opnieuw vormt dit gegeven een illustratie bij het zowat heilige karakter dat aan het ouderlijk gezag werd toegekend. Het was de pastoor immers verboden het huwelijk in te zegenen zolang de huwelijksbelofte tegen de wil van de ouders werd gedaan¹³².

Daarnaast vallen ook allerhande vormen van onwettige huwelijken onder deze pijler van de kerkelijke jurisdictie. Zo haalt De Brouwer de notie *geheim en feitelijk huwelijk* aan. Het betreft hierbij een huwelijk afgesloten buiten de Kerk waarbij de kerkelijke voorschriften en ceremoniën werden verwaarloosd. Meestal werden de huwelijksbeloften echter wel uitgewisseld in aanwezigheid van een priester. Dit zorgde ervoor dat een geheim huwelijk niet zozeer als ongeldig, maar eerder als ongeoorloofd werd bestempeld¹³³. Ook het *ongeldig huwelijk* behoort tot deze groep overtredingen. Een huwelijk werd als ongeldig beschouwd wanneer de huwelijksafsluiting niet volgens de door de Kerk bepaalde normen had plaatsgegrepen. Verder konden ook bepaalde ongeldigmakende beletselen optreden, zoals bloed- of aanverwantschap, het bestaan van eerder, nog onontbonden huwelijk of impotentie. In een volgend hoofdstuk gaan we wat dieper in op bloed- en aanverwantschap als huwelijksbeletselen¹³⁴.

Verder trad de officialiteit ook op als bemiddelaar in het geval van allerhande moeilijkheden in het huwelijk, zoals mishandeling of drankmisbruik door één van de huwelijkspartners. In ernstige gevallen kon de rechtbank hierbij een scheiding van tafel en bed toestaan¹³⁵. Heel zeldzaam was uiteraard de kwestie echtscheiding (*divortium*)¹³⁶.

¹²⁸ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. 156-174.

¹²⁹ J. De Brouwer, op. cit., pp. 119-130.

¹³⁰ Cfr. infra: paragraaf 3.5.1.

¹³¹ J. De Brouwer, op. cit., p. 130.

¹³² J. De Brouwer, op. cit., pp. 130-132.

¹³³ J. De Brouwer, op. cit., pp. 132-133.

¹³⁴ J. De Brouwer, op. cit., pp. 134-135.

¹³⁵ J. De Brouwer, op. cit., pp. 135-136.

¹³⁶ J. De Brouwer, op. cit., pp. 138-139.

Tenslotte behandelde het geestelijk hof ook verschillende soorten zedendelicten. Hierbij denken we bijvoorbeeld aan overspel, het binnen het kerkelijk huwelijk onderhouden van een seksuele relatie met iemand anders dan de eigen huwelijkspartner, en concubinaat, het als man en vrouw samenleven buiten het kerkelijk huwelijk om¹³⁷. Ook bordelen en pooiers werden in dit opzicht door de officialiteit berecht¹³⁸. In deze subcategorie treffen we tenslotte ook het misdrijf incest of bloedschennis (*incestum*) aan, het onderhouden van seksuele betrekkingen of het aangaan van een huwelijk met een bloedverwant of aanverwant¹³⁹. Het volgende hoofdstuk, dat volledig aan de definiëring en het voorkomen van het misdrijf incest is gewijd, bevat een gedetailleerde bespreking van de canoniek-rechtskundige invulling van deze term tijdens de vroegmoderne periode¹⁴⁰.

¹³⁷ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. 136-137.

¹³⁸ J. De Brouwer, op. cit., pp. 140-142.

¹³⁹ J. De Brouwer, op. cit., pp. 137-138.

¹⁴⁰ Cfr. infra: paragraaf 3.1.

HOOFDSTUK 3

Het misdrijf

Dit hoofdstuk zal een aantal conclusies uit de bronnen samenbundelen rond het gegeven incest zelf.

In een eerste paragraaf besteden we hierbij aandacht aan de canoniek-rechtskundige definitie van incest tijdens de vroegmoderne periode. We baseren dit overzicht op de beschikbare historiografische literatuur hieromtrent.

Een tweede luik van het hoofdstuk is geconcentreerd op het bronnenonderzoek zelf. In eerste instantie voeren we een onderzoek door naar de evolutie in de tijd van het voorkomen van incest. We maken hierbij ook de vergelijking met andere types seksuele misdrijven die door de Gentse officialiteit in dezelfde periode werden berecht. Een tweede deel van het bronnenonderzoek is toegespitst op de vraag naar het statistisch voorkomen van de soorten verwantschap en de verwantschapsgraden binnen de dertig bestudeerde incestzaken. In een derde luik proberen we deze gegevens te koppelen aan het statistisch voorkomen van de verschillende incestueuze combinaties tussen familieleden die binnen de zaken voorkomen. Tenslotte gaan we binnen het bronnenonderzoek aangaande het misdrijf incest dieper in op het voorkomen van de combinatie van incest met andere strafbare feiten, zoals overspel, concubinaat en defloratie.

3.1 De canoniek- rechtskundige definitie van incest

De Franse rechtshistoricus Adhémar Esmein geeft ons in zijn monumentale tweeluik *Le mariage en droit canonique*, uitgegeven in 1929, een goed overzicht van de aard en de ontwikkeling van incest als huwelijksbelemmering binnen het canoniek recht. Dit werk vormt dan ook een uiterst geschikte basis om na te gaan waarom de katholieke Kerk incest als een verwerpelijk beginsel beschouwde en bij welke vormen van incest dit precies het geval was. Esmein helpt ons met andere woorden inzicht te krijgen in de complexe, rechtskundige definitie van het begrip incest¹⁴¹.

Het kerkelijk huwelijk berust historisch gezien op vier grondslagen of principes. Een eerste fundament is de onverbreekbaarheid van het huwelijkssacrament. Ook tot op de dag van vandaag is deze bepaling van kracht, daar het nog steeds onmogelijk is om binnen een kerkelijk huwelijk uit de echt te scheiden. Ten tweede berust het kerkelijk huwelijk op het concept *copula carnalis*. Dit betekent dat een huwelijk in principe pas rechtsgeldig is vanaf het moment dat het wordt geconsumeerd door middel van seksuele betrekkingen. Een derde pijler van het kerkelijk huwelijk is het gelijkheidsbeginsel dat man en vrouw als evenwaardige deelnemers van de verbintenis beschouwt. In het kader van deze verhandeling wensen wij echter hoofdzakelijk dieper in te gaan op het vierde fundament van het kerkelijk huwelijk, met name de verbodsbepalingen met betrekking tot bloed- en aanverwantschap die het huwelijk reguleren¹⁴².

¹⁴¹ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, 2 dln., 471 p.

¹⁴² A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, pp. 93-97.

3.1.1 Grondslagen van het systeem

Deze vierde pijler, die in principe het algemene, kerkelijke verbod op incestueuze huwelijken én betrekkingen vormt, is volgens Adhémar Esmein op een aantal uiteenlopende ideeën gebaseerd.

Een eerste bron voor het verbod op een huwelijksalliantie tussen bloed- en aanverwanten is wat de auteur omschrijft als de algemeen menselijke instinctieve afkeer van dit soort verbintenissen. Esmein detecteert dergelijke sentimenten reeds in de geschriften van de Kerkvaders¹⁴³.

Een tweede belangrijke bron die de krijtlijnen voor de canonieke definitie van incest heeft vastgelegd, is het oudtestamentische bijbelboek Leviticus. Deze tekst bevat de zogenaamde Levitische reinheidswetten, die een aantal richtlijnen met betrekking tot geboorte, seksualiteit, ziekte en dood inhouden. Het betreft in het bijzonder hoofdstuk achttien, waarin een aantal voorschriften voor het geslachtsleven worden meegegeven.

Esmein stelt dat de kerkelijke rechtsgeleerden de verbodsbepalingen opgenomen in Leviticus 18 door de band genomen als absoluut axioma en na te streven ideaalbeeld beschouwden¹⁴⁴.

Een belangrijke theoreticus binnen het onderzoeksgebied rond de historische definitievorming van incest is de IJslandse historicus M r J nsson. In 1994 publiceerde hij twee elkaar grotendeels overlappende onderzoeksartikelen die een antwoord pogen te formuleren op de onderzoeksvraag hoe incest door 16de eeuwse protestantse theologen werd gedefinieerd aan de hand van de interpretatie van bijbelteksten¹⁴⁵. Ook hij wijst hierbij op het belang van Leviticus 18 als basistekst. In de verzen zes tot en met achttien van dit hoofdstuk wordt in principe een overzicht gegeven van de veertien soorten vrouwen die mannen onder geen beding tot echtgenote mochten nemen¹⁴⁶. In navolging van J nsson nemen we de bewuste bijbelverzen op in onderstaand citaat. We baseren ons hierbij Willibrordvertaling van de Bijbel.

- “6. Niemand van u mag een bloedverwant naderen om zijn schaamte te ontbloten.*
- 7. De schaamte van uw vader en de schaamte van uw moeder mag u niet ontbloten: omdat zij uw moeder is, mag u haar schaamte niet ontbloten.*
- 8. Ook de schaamte van een andere vrouw van uw vader mag u niet ontbloten; het is de schaamte van uw vader.*
- 9. De schaamte van uw zuster, een dochter van uw vader of van uw moeder, in uw familie of daarbuiten geboren, mag u niet ontbloten.*
- 10. De schaamte van een dochter van uw zoon of dochter mag u niet ontbloten; het is immers uw eigen schaamte.*
- 11. De schaamte van de dochter van een andere vrouw van uw vader, door uw vader verwekt, mag u niet ontbloten; omdat zij uw zuster is, mag u haar schaamte niet ontbloten.*
- 12. De schaamte van de zuster van uw vader mag u niet ontbloten; zij is de naaste bloedverwant van uw vader.*
- 13. De schaamte van een zuster van uw moeder mag u niet ontbloten; zij is een bloedverwant van uw moeder.*
- 14. De schaamte van een broer van uw vader mag u niet ontbloten en zijn vrouw mag u niet benaderen; zij is uw tante.*

¹⁴³ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, pp. 94 en 373.

¹⁴⁴ A. Esmein, op. cit., p. 373.

¹⁴⁵ M. Jonsson, “Defining incest by the word of God: Northern Europe 1520-1740”, in: *History of European Ideas*, 18 (1994), 6, pp. 853-867. en M. Jonsson, “Incest and the word of God: early sixteenth century protestant disputes”, in: *Archiv für Reformationsgeschichte*, 85 (1994), pp. 96-119.

¹⁴⁶ M. Jonsson, “Incest and the word of God: early sixteenth century protestant disputes”, in: *Archiv für Reformationsgeschichte*, 85 (1994), pp. 96-98.

15. De schaamte van uw schoondochter mag u niet ontbloten. Omdat zij de vrouw van uw zoon is, mag u haar schaamte niet ontbloten.

16. De schaamte van de vrouw van uw broer mag u niet ontbloten; het is de schaamte van uw broer.

17. De schaamte van een vrouw en die van haar dochter mag u niet beide ontbloten. Ook de dochter van een zoon of dochter van die vrouw mag u niet huwen. Omdat zij bloedverwanten zijn, mag u haar schaamte niet ontbloten; dat is een schande.

18. U mag niet trouwen met een zuster van uw vrouw; wanneer u de schaamte van de een ontbloot terwijl de ander nog leeft, geeft dat jaloezie¹⁴⁷.

Volgens Jónsson was het in hoofdzaak Maarten Luther die sterk aandrong op een letterlijke navolging van de verbodsbepalingen opgenomen in Leviticus 18. We moeten deze oproep kaderen in de toenemende agitatie rond de pauselijke willekeur bij het toekennen van huwelijksdispensaties. De aanhangers van de Reformatie verweten de paus immers bij de interpretatie van de tekst te handelen naar eigen goeddunken en welvaren. Aanvankelijk bestond er onder de protestantse theologen een consensus rond dit standpunt van Luther. Jónsson beschrijft echter hoe vanaf circa 1530 steeds meer twijfel ontstond over de kwaliteit van de tekst. Leviticus 18 maakt bijvoorbeeld geen melding van dochters en grootmoeders als verboden 'huwelijksmateriaal'; een gegeven dat nochtans voor de hand liggend lijkt. Tijdens de 16de eeuw voerden de protestantse theologen bij wijze van antwoord dan ook het principe van de *paritas graduum* of *ratio paritas* in, waarbij een huwelijk of seksuele omgang met vrouwen die het familiale equivalent vormden van de vrouwen die wel in de tekst worden beschreven voortaan ook verboden werd¹⁴⁸. Jónsson argumenteert echter ook hoe de letterlijke interpretatie van Leviticus 18 als basis voor de kerkelijke wetgeving rond incest ten gevolge van de zich ontwikkelende natuurwetenschappen vanaf de tweede helft van de 17de eeuw steeds meer naar de achtergrond verdween¹⁴⁹. Het belangrijkste punt van discussie situeerde zich hierbij op vlak van de kwestie van het huwelijk met een zus van de overleden echtgenote. Dit verhitte debat zou volgens Jónsson uiteindelijk leiden tot de deconstructie van de zogenaamde *interpretatio extensiva* van Leviticus 18. Op het einde van de 18de eeuw verwierp de protestantse geloofsgemeenschap de bijbeltekst definitief als basis voor het definiëren van incest en de verboden verwantschapsgraden. Dit resulteerde aldus Jónsson in de opkomst van een seculaire definitie van incest die hoofdzakelijk terugging op de toenmalige natuurwetenschappelijke inzichten¹⁵⁰.

Een derde principe dat vorm heeft gegeven aan de kerkelijke leer rond het verbod op incest is volgens Esmein de poging tot een algemene disciplinerende van de samenleving op moreel vlak. Zo kunnen we het verbod bijvoorbeeld beschouwen als een reactie op de heidense gebruiken van bepaalde Germaanse stammen, waar bepaalde types van incestueuze verbintenissen wel aanvaard en zelfs aangemoedigd werden. Verder stelt de auteur dat het verbod ook als wapen tegen de dikwijls welig tierende promiscuïteit in de kleine middeleeuwse leefgemeenschappen werd ingezet¹⁵¹.

Een vierde belangrijk fundament van het verbodssysteem is gebaseerd op de christelijke doctrine van naastenliefde. Het betreft concreet de rooms-katholieke theorie rond de functies en doelstellingen van het kerkelijk huwelijk. Deze these, die we voor het eerst aantreffen in het 5de eeuwse werk *De civitate Dei* van de hand van de kerkvader Augustinus, stelt dat de primaire functie van het kerkelijk huwelijk het verbinden en creëren van genegenheid tussen medemensen is. Augustinus stelde immers dat het opzet van een huwelijksverbintenis een

¹⁴⁷ Leviticus 18, 6-18.

¹⁴⁸ M. Jonsson, "Defining incest by the word of God: Northern Europe 1520-1740", in: *History of European Ideas*, 18 (1994), 6, pp. 855-858.

¹⁴⁹ M. Jonsson, art. cit., pp. 858-860.

¹⁵⁰ M. Jonsson, art. cit., pp. 860-862.

¹⁵¹ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, p. 94.

zogenaamde *seminarium charitatis* of uiting van liefde dient te zijn. Wanneer we echter te maken krijgen met een koppel waarbij deze gevoelens van liefde al van nature aanwezig zijn omwille van hun bloedband of aanverwantschap, vervalt deze functie echter compleet en gaat het huwelijk met andere woorden aan zijn doel voorbij. Het heeft geen zin twee personen te verbinden in het huwelijk wanneer de betrokkenen reeds verbonden zijn door een familiale band¹⁵². Esmein zelf vat de inhoud van deze these op een zeer treffende wijze samen:

“Le mariage fut conçu comme ayant été institué non seulement pour propager l’espèce humaine, mais encore pour développer entre les hommes, par la parenté et l’affinité, les sentiments de charité et d’amour. (...) Si se formait au contraire entre un homme et une femme déjà unis par la parenté ou l’alliance, ceux-ci, en raison de ces liens mêmes, étant déjà portés à s’aimer l’un l’autre ainsi que leurs familles respectives, il perdait une grande partie de son utilité sociale et providentielle”¹⁵³.

We kunnen met andere woorden stellen dat een huwelijk berustend op incest de sociale en christelijke doelstellingen van het kerkelijk huwelijk compleet ondergraaft. Een incestueuze verbintenis vormde aldus een bedreiging voor de maatschappelijke orde en werd dan ook opgenomen in de verbodsbepalingen aangaande het kerkelijk huwelijk.

Tenslotte willen we ook wijzen op de rol van biologisch-medische overwegingen in het tot stand komen van het kerkelijk standpunt rond incest. Onder invloed van de ontwikkeling van de natuurwetenschappen vanaf de 17de eeuw werd ook de Kerk in toenemende mate gealarmeerd over het hoge percentage kinderen met allerhande lichamelijke gebreken die uit een huwelijk tussen bloedverwanten werden geboren. Esmein stelt dan ook dat dergelijke observaties de Kerk in belangrijke mate hebben geïnspireerd in haar kruistocht tegen incest¹⁵⁴.

De Engelse medicus Robert Hole wijdde in 2000 een onderzoeksartikel aan deze materie. In de publicatie “Incest, consanguinity and a monstrous birth in rural England, January 1600” beschrijft deze auteur hoe de vroegmoderne periode wordt gekenmerkt door de overgang van een samenleving afwijkingen ten gevolge van inteelt voornamelijk als een bewijs van de afkeurende tussenkomst van God zag, naar een maatschappij waarin biologische en medische verklaringsgronden steeds algemener werden aanvaard om de kwalijke gevolgen van inteelt te kunnen begrijpen¹⁵⁵. We kunnen dan ook stellen dat Hole de evoluerende houding ten opzichte van incest als een onderdeel van de overkoepelende wetenschappelijke revolutie beschouwt. De auteur schetst deze graduele ontwikkeling van het wetenschappelijk denken, die dus ook de kerkelijke standpunten rond incest mee vorm gegeven zou hebben, aan de hand van één enkele bron. Het gaat om een in 1600 uitgegeven pamflet dat het voorkomen van een ‘monsterlijk’ misvormd kind, geboren uit de seksuele verbintenis tussen een volle neef en nicht, beschrijft¹⁵⁶.

¹⁵² A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, pp. 94-95 en 373.

¹⁵³ A. Esmein, op. cit., pp. 94-95.

¹⁵⁴ A. Esmein, op. cit., p. 373.

¹⁵⁵ R. Hole, “Incest, consanguinity and a monstrous birth in rural England, January 1600”, in: *Social History*, 25 (2000), 2, pp. 183-199.

¹⁵⁶ Het pamflet draagt de titel ‘A most strange, and true discourse, of the wonderful iudgement of God. Of a monstrous, derformed infant, begotten by incestuous copulation, between the brothers sonne and the sisters daughter, being both unmarried persons’. Zie R. Hole, art. cit., p. 183.

3.1.2 De kerkelijke huwelijksbeletselen rond bloed- en aanverwantschap

We stelden reeds vast hoe het resolute afwijzen door de rooms-katholieke Kerk van incest één van de fundamentele beginselen van het kerkelijk huwelijk vormt en op welke fundamenten deze bepaling was geschraagd.

Vertrekkende van dit beginsel kunnen we dan ook het bestaan binnen het kerkelijk recht van een belangrijke groep concrete huwelijksbeletselen rond bloed- en aanverwantschap duiden. Deze zijn telkens gefundeerd op het voorkomen van welbepaalde familiebanden die voldoende reden gaven om een kerkelijk huwelijk tussen twee personen te verbieden. We baseren ons hiervoor opnieuw op het werk van de rechtsgeleerde Adhémar Esmein. Binnen deze paragraaf ligt de focus in hoofdzaak op de stand van zaken vòòr het Concilie van Trente. In een volgend punt bespreken we vervolgens de concrete inhoudelijke impact van het Concilie op de huwelijksbeletselen in kwestie.

3.1.2.1 *Empêchements prohibitifs en dirimants*

Voor een goed begrip van de hier bestudeerde groep verbodsbepalingen is het volgens Esmein eerst en vooral noodzakelijk een onderscheid te maken tussen de zogenaamde *empêchements dirimants* – de onoverkomelijke of tenietdoende huwelijksbeletselen – en de door hem benoemde *empêchements prohibitifs* – de verbiedende of belemmerende beletselen. Beide categorieën worden aangeduid door middel van de overkoepelende Latijnse term *impedimentum*, wat letterlijk ‘hinderpaal’ betekent. Wat betreft de bronnen van de Gentse officialiteit treffen we in de meeste gevallen ook dit begrip aan. Enkel de *empêchements dirimants* konden een ongeldigverklaring en dus een annulatie van het kerkelijk huwelijk teweegbrengen¹⁵⁷.

Het werk van Esmein schaft ons een degelijk overzicht van welke soorten belemmeringen tot welke categorie behoorden. Hij stelt hierbij duidelijk dat huwelijksbeletselen met betrekking tot incest duidelijk deel uitmaakten van de zwaarste categorie; met name de *empêchements dirimants*. Ze vormen in het door de auteur opgestelde overzicht zelfs een aparte subcategorie die Esmein omschrijft als de *empêchements fondés sur une relation entre les conjoints antérieure au mariage*¹⁵⁸. Het spreekt voor zich dat onze interesse in hoofdzaak naar dit specifieke type van huwelijksbelemmeringen zal uitgaan.

3.1.2.2 *Huwelijksbelemmeringen gebaseerd op bloedverwantschap*

Esmein onderscheidt twee belangrijke categorieën binnen deze *empêchements fondés sur une relation entre les conjoints antérieure au mariage*. Een eerste groep belemmeringen is gebaseerd op het bestaan van *cognatio* of bloedverwantschap tussen de twee trouwlustigen. Esmein past hiervoor de Franse term *la parenté* toe. Deze eerste categorie valt opnieuw uiteen in drie subcategorieën. Deze worden in wat volgt achtereenvolgens toegelicht.

Een eerste subcategorie omvat het fenomeen *consanguinitas*. De auteur definieert dit gegeven als de natuurlijke bloedverwantschap die resulteert uit het bestaan van een familiale band ten gevolge van geboorte¹⁵⁹. Op die manier is er bijvoorbeeld sprake van *consanguinitas* tussen een ouder en een kind, tussen broers en zussen, tussen neven en nichten,...

De mate van bloedverwantschap wordt door de kerkelijke instanties berekend door middel van een telsysteem gebaseerd op graden. Esmein gaat hierbij in hoofdzaak dieper in op de herkomst van dit specifieke telsysteem. Hij stelt hierbij dat de canonieke telling berust op een combinatie van elementen uit het Romeins recht en het Germaans gewoonterecht. Aan het

¹⁵⁷ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, pp. 228-236.

¹⁵⁸ A. Esmein, op. cit., p. 236.

¹⁵⁹ A. Esmein, op. cit., p. 371.

Romeins recht ontleent het canonieke systeem de specifieke bepaling rond het getal zeven als minimum aantal verboden graden¹⁶⁰. Het tellen van generaties als elkaar opvolgende graden kent dan weer haar oorsprong in het Germaans gewoonterecht¹⁶¹. Het feit dat de katholieke Kerk dit aspect in haar eigen regelgeving integreerde, wijst op een vorm van toe-eigening van lokale tradities.

Aanvankelijk voorzag de canonieke telling een verbod op *consanguinitas* tot in de zevende verwantschapsgraad. Deze zevenledige canonieke telling begon volgens Esmein na verloop van tijd enkele zwakke plekken te vertonen. Interessant is bijvoorbeeld hoe misnoegde echtgenoten afkomstig uit een kleine gemeenschap de bepaling aanwendden als een middel om het kerkelijk verbod op scheiding van tafel en bed te omzeilen. We citeren in dit opzicht opnieuw de briljante observatie van Adhémar Esmein zelf:

*“Mais cette prohibition si étendue avait d’immenses inconvénients. Il était impossible qu’elle ne fût pas fréquemment violée, même de très bonne foi, à une époque surtout où, de génération en génération, les membres d’une même famille restaient au même lieu, et où les mariages se faisaient presque toujours entre familles voisines. La prohibition du septième degré était une menace perpétuelle contre la stabilité des mariages. (...) l’Époux mécontent de son conjoint pouvait souvent, en fouillant dans le passé, découvrir une cause de nullité du mariage, qui remplaçait avantageusement le divorce interdit”*¹⁶²

De Kerk erkende deze problematiek. In 1215 schroefde het Vierde Lateraans Concilie de verboden verwantschapsgraden terug van zeven tot vier. Om geen gezichtsverlies te lijden, probeerde het Concilie deze beslissing enigszins te verantwoorden door middel van allerhande religieuze argumenten. Zo werd er bijvoorbeeld gewezen op het feit dat ook Jezus Christus de beginselen van de oude wetten in vraag durfde te stellen. Het Concilie benadrukte ter verantwoording ook de mystieke betekenis van het cijfer vier in alle canonieke geschriften¹⁶³.

Naast deze ‘natuurlijke’ vorm van *consanguinitas* haalt Esmein ook een tweede vorm van bloedverwantschap als huwelijksbeletsel aan. Het betreft het verschijnsel *cognatio legalis*. Esmein definieert dit tevens aan het Romeins recht ontleende gegeven als de theoretische bloedband van zuiver legale aard die ontstaat naar aanleiding van een adoptie¹⁶⁴.

Deze vorm van *cognatio* werd opgenomen in het corpus van kerkelijke huwelijksbeletsel in het kader van de renaissance van het bestuderen van klassieke teksten vanaf de late middeleeuwen. Er bestond intern echter wel een zekere verwarring rond de mate of het aantal opeenvolgende graden waarin *cognatio legalis* als huwelijksbelemmering gold. Het Romeins recht schreef hier een minimum van drie graden voor, maar de katholieke Kerk opteerde om de interne logica aan te houden opnieuw voor een minimaal verbod van zeven graden¹⁶⁵.

Tenslotte onderscheidt Esmein op vlak van *cognatio* als huwelijksbelemmering ook nog een derde subcategorie. Het gaat meer bepaald om het fenomeen *cognatio spiritualis*, waarbij er in theorie een bloedband ontstaat door een gezamenlijke deelname aan de katholieke sacramenten van het doopsel en het vormsel¹⁶⁶. Jozef De Brouwer kent aan dit fenomeen de Nederlandstalige term ‘geestelijk maagschap’ toe¹⁶⁷. Deze theoretische constructie berust op

¹⁶⁰ A. Esmein, op. cit., pp. 94 en 377.

¹⁶¹ A. Esmein, op. cit., p. 384.

¹⁶² A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, pp. 391-392.

¹⁶³ A. Esmein, op. cit., pp. 392-393.

¹⁶⁴ A. Esmein, op. cit., p. 371.

¹⁶⁵ A. Esmein, op. cit., pp. 394-400.

¹⁶⁶ A. Esmein, op. cit., p. 371.

¹⁶⁷ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. 137-138.

het idee rond de spirituele betekenis van het doopsel en het vormsel, waarbij er in principe ook leven wordt gegeven, en dit in de zin van een christelijk-spiritueel leven. Het is zo dat de katholieke Kerk dit type ‘bloedband’ zelfs als superieur aan de natuurlijke bloedverwantschap of *consanguinitatis* beschouwde¹⁶⁸!

Esmein stelt dat de concrete verbodsbepaling rond *cognatio spiritualis* werd gedragen door een erg complexe theorievorming. Deze ging er van uit dat het fenomeen in kwestie zich op drie niveau’s kon voordoen. Een eerste niveau waarop er sprake kon zijn van geestelijk maagschap was dat van *paternitas* – letterlijk ‘vaderlijke gevoelens’. Dit houdt in dat de relatie tussen de ontvanger van het sacrament en zij die erbij betrokken waren zich verhoudt als deze van kind tot ouder. Het betreft hierbij met andere woorden de relatie van de gedoopte of gevormde met zijn ‘geestelijke vader’. Personen die volgens het kerkelijk recht voldeden aan deze omschrijving waren bijvoorbeeld de *tenens* of *elevans*, die tijdens de ceremonie voordroeg uit de catechismus, of de priester zelf die het sacrament toediende¹⁶⁹. Een tweede niveau waarop het geestelijk maagschap zich kon situeren, was het zogenaamde *compaternitas*. Deze term omschrijft het bestaan van een band van co-ouderschap, waarbij er in principe sprake was van een virtuele bloedband tussen de natuurlijke ouders van de gedoopte of gevormde en de gedoopte of gevormde zelf enerzijds en de doop- of vormsel-peters en -meters van de gedoopte of gevormde anderzijds¹⁷⁰. Tenslotte werd er in derde instantie ook rekening gehouden met het geestelijk maagschapniveau van *fraternitas* of broederschap. Deze term is gemodelleerd naar de relatie tussen natuurlijke broers en zussen en beschrijft zodoende de relatie tussen de gedoopte of gevormde enerzijds en de natuurlijke kinderen van zijn doop- of vormselmeters en –peters anderzijds als een verboden verbintenis¹⁷¹.

3.1.2.3 Huwelijksbelemmeringen gebaseerd op aanverwantschap

Een tweede kerngroep binnen de door Esmein aangehaalde *empêchements fondés sur une relation entre les conjoints antérieur au mariage* zijn die verbodsbepalingen gebaseerd op het bestaan van aanverwantschap tussen de betrokkenen. De auteur hanteert ook de termen *alliance* of *l’affinité* voor het beschrijven van dit fenomeen.

De juridische term aanverwantschap werd reeds binnen het Romeins recht gedefiniëerd en aangewend voor de beschrijving van de familiale band tussen een echtgenoot en de bloedverwanten van diens echtgenote, en vice versa. De rooms-katholieke Kerk heeft de term zelf uiteraard overgenomen, maar heeft er sinds de achtste eeuw een radicaal andere invulling aan toegekend. De beweegreden voor deze aanpassing schuilt in de letterlijke interpretatie van de eerder besproken bijbeltekst Leviticus 18. Deze haalt zowel aanverwanten in de rechtstreekse als de collaterale lijn aan als verboden huwelijkspartners¹⁷². Esmein onderstreept dan ook hoe sinds het Concilie van Rome (721 AD) volgende algemene bepaling gold met betrekking tot aanverwantschap:

*“Aucun homme ne peut épouser sa parente ou la femme qu’un de ses parents a eue pour épouse”*¹⁷³.

We kunnen aanverwanten in principe dus omschrijven door middel van de vulgariserende termen ‘aangetrouwde familie’ en ‘stieffamilie’.

¹⁶⁸ A. Esmein, op. cit., p. 401.

¹⁶⁹ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, pp. 402-406.

¹⁷⁰ A. Esmein, op. cit., pp. 406-411.

¹⁷¹ A. Esmein, op. cit., pp. 411-414.

¹⁷² Cfr. supra: paragraaf 3.1.1.

¹⁷³ A. Esmein, op. cit., p. 416.

Opnieuw beroepten de kerkelijke instanties zich op een stelling van Augustinus om deze verbodsbepaling inhoudelijk te verantwoorden. Het betrof meerbepaald de leerstelling dat de twee echtelieden binnen een geconsumeerd huwelijk één en hetzelfde vlees worden. Dit is te wijten aan het feit dat hun beider bloed en dus ook hun persoon zich tijdens de geslachtsdaad vermengt. Op die manier worden de bloedverwantschappen van de ene partner overgedragen op de andere onder de vorm van affiniteit of aanverwantschap¹⁷⁴. Daar aanverwantschap aldus werd bepaald door seksuele betrekkingen gold een huwelijk dus niet als noodzakelijke voorwaarde voor de creatie van een dergelijke familiale band!

Het resultaat van de hierboven uiteengezette definitievorming was dat het voorkomen van affiniteit in principe mogelijk was op drie verschillende niveau's. Opnieuw betreft het een sterk abstract, theoretisch schema. Merk op dat deze niveau's, aangeduid door middel van de Latijnse term *genus*, in geen geval mogen worden verward met de telling van graden van aanverwantschap (*gradus*)!

Een eerste niveau van affiniteit was het zogenaamde *primum genus affinitatis*. Hierbij gold een verbod op een huwelijk met bloedverwanten van de echtelijke partner en met aanverwanten van eigen bloedverwanten. Concrete, veelvoorkomende voorbeelden binnen deze categorie zijn bijvoorbeeld een schoonbroer of schoonzus of de echtelijke partner van een kind. Tot 1215 gold er op *primum genus affinitatis* een verbod tot in de zevende graad. Na het Vierde Lateraans Concilie werd deze restrictie naar analogie met de bepalingen betreffende *cognatio* bijgesteld tot vier verboden verwantschapsgraden¹⁷⁵.

Op het tweede plan treffen we het zogenaamde *secundum genus affinitatis* aan. Hierbij wordt er uitgegaan van de stelregel dat de aanverwanten van de echtgenote van een man ook de aanverwanten van die man zelf worden. Deze verbodsbepaling gold concreet tot in de vierde graad¹⁷⁶.

We kunnen deze abstracte definitie toelichten aan de hand van een schema:

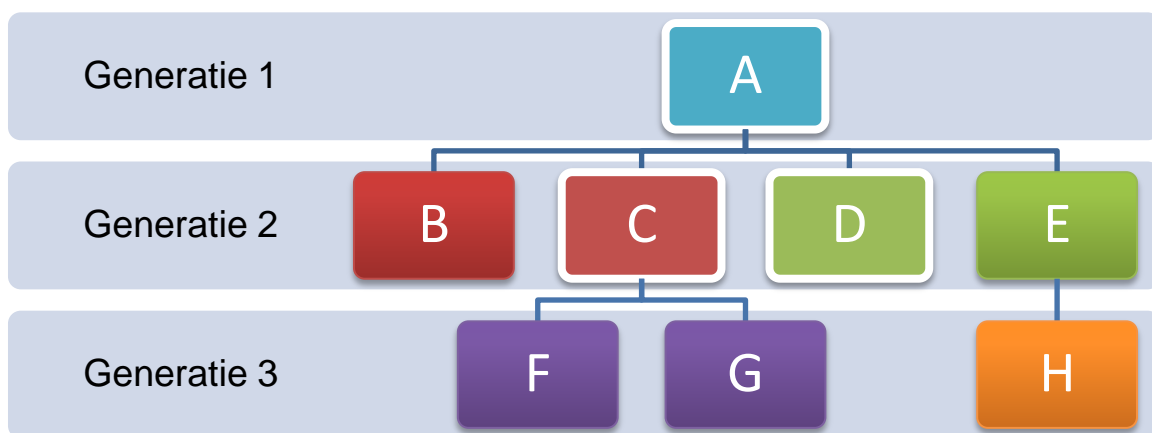

Fig. 3.1 - Schematische weergave van *secundum genus affinitatis*

Het schema stelt de verwantschap tussen acht verschillende personen voor. Persoon A (blauw) heeft twee kinderen, C en D. Deze zijn herkenbaar aan de witte omranding. Zowel C en D zijn getrouwd en hebben kinderen. Persoon C en B vormen samen het rode koppel. Persoon D en E vormen samen het groene koppel. Wanneer we de hierboven uiteengezette theorie toepassen op dit schema, kunnen we gewag maken van het bestaan van *secundum genus affinitatis* tussen persoon B en persoon E. Persoon E is een aangetrouwde aanverwant van persoon C, de echtelijke partner van persoon B. Daar deze band wordt overgedragen, zijn persoon B en E dan ook aanverwanten op het tweede niveau.

¹⁷⁴ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, p. 416.

¹⁷⁵ A. Esmein, op. cit., pp. 416-421.

¹⁷⁶ A. Esmein, op. cit., pp. 421-422.

Tenslotte belicht Esmein ook een derde niveau van aanverwantschap dat bekend staat als *tertium genus affinitatis*. Het verbod was in dit opzicht van kracht tot en met de tweede graad van verwantschap¹⁷⁷. We kunnen dit gecompliceerde begrip opnieuw het best toelichten aan de hand van een schematisch voorbeeld:

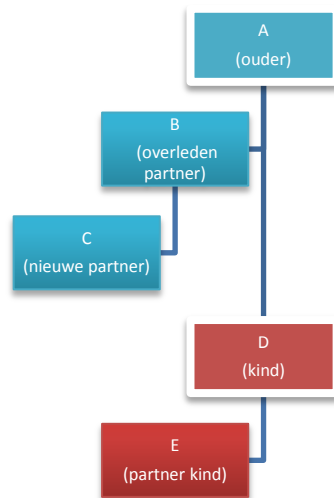

Fig. 3.2 - Schematische weergave van *tertium genus affinitatis*

We beschouwen opnieuw de relatie tussen vijf verschillende personen. Persoon A en B waren tot aan het overlijden van B gehuwd en hebben samen één kind, persoon D. Dit kind is op zijn beurt gehuwd met persoon E. Na het overlijden van B is A een nieuw huwelijk aangegaan met C. De relatie tussen E en C kan bijgevolg worden beschouwd als een voorbeeld van *tertium genus affinitatis*.

Naast deze driedelige indeling van het concept affiniteit haalt Esmein ten slotte ook nog het zogenaamde *l'adultère qualifié* als bijzondere vorm van de overtreding van het verbod op huwelijken of seksuele betrekkingen tussen aanverwanten aan. Het concept *adultère qualifié* omvat het voorkomen van overspelige relaties tussen een echtgenoot en een bloedverwante van diens echtgenote, en vice versa. Het canoniek recht rekende dit soort verbintenissen tot dezelfde categorie als affiniteit en baseerde zich hiervoor op de reeds besproken these van kerkvader Augustinus rond bloedvermenging bij seksueel contact. De Latijnse benaming voor deze term luidt *affinitas superveniens ex copula illicita*¹⁷⁸.

¹⁷⁷ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, pp. 423-424.

¹⁷⁸ A. Esmein, op. cit., pp. 424-437.

3.1.3 Concrete veranderingen na het Concilie van Trente (1545-1563)

De omvang en het radicaal doorgedreven karakter van de regelgeving rond incest als huwelijksbelemmering wekte zelfs bij Adhémar Esmein een negatieve appreciatie op:

“Enfin, dans la formation du système, l’esprit d’interprétation subtile, par la logique outrée, exerça une action manifeste: ici, plus que partout ailleurs, le droit canonique se grisa d’analogies forcés et de deductions extremes”¹⁷⁹.

Ook bij de tijdgenoten zelf lokte de quasi eindeloos uitdeierende constructie van regeltjes – die bij wijze van spreken iedere mogelijke kennis of verre verwant als een verboden huwelijkspartner definiëerde – een gelijkaardige reactie uit. Esmein beschrijft hoe vanaf de 15de-16de eeuw een steeds luidere kritiek weerklonk onder theologen en rechtsgeleerden op een aantal huwelijksbeletselen die op bloed- en aanverwantschap waren gebaseerd. Ondanks het feit dat het Vierde Lateraans Concilie in 1215 de ergste overdrijvingen reeds had weggewerkt, zoals het terugbrengen van het aantal verboden verwantschapsgraden van zeven tot vier, bleef het systeem immers gekenmerkt door een groot aantal irrationele elementen. Zo bestond er bijvoorbeeld heel wat ergernis rond de *affinitas superveniens ex copula illicita*-bepaling en de kerkelijke these rond *cognatio spiritualis* of geestelijk maagschap¹⁸⁰.

Het is duidelijk dat de Kerk wel degelijk werd beïnvloed door deze kritieken. Wanneer we de tijdens het Concilie van Trente gewijzigde verbodsbepalingen met betrekking tot verwantschap beschouwen, stellen we immers vast dat aan een aantal bemerkingen gehoor werd gegeven.

3.1.3.1 Wijzigingen op vlak van bloedverwantschap

In eerste instantie bespreekt Esmein de concrete wijzigingen op vlak van de *cognatio*-groep. Wat betreft natuurlijke bloedverwantschap of *consanguinitas* nam het Concilie aanvankelijk het voorstel in overweging om de rijkwijdte van de verbodsbepaling terug te schroeven tot en met de derde graad. Na een hoog oplopende discussie werd dit idee na enkele zittingen definitief verworpen¹⁸¹. Later in dit hoofdstuk zal echter blijken dat dit voorstel tot verzachting van de verbodsbepaling toch haar sporen heeft nagelaten in de rechtspraktijk en in principe zelfs een kloof tussen wettelijk en werkelijk land zou teweegbrengen¹⁸².

Ook de verbodsbepalingen aangaande het concept *cognatio legalis*, bloedverwantschap voortvloeiend uit adoptie, bleven na het Concilie ongewijzigd¹⁸³.

Op vlak van *cognatio spiritualis* of geestelijk maagschap werden er – geheel in lijn met de wensen van de publieke opinie – echter wel een aantal belangrijke wijzigingen doorgevoerd. Om te beginnen werd het aantal mogelijke betrokkenen die in een *compaternitas*-band konden terechtkomen met de afnemer van het sacrament teruggeschroefd tot maximum één peter en meter. Een tweede maatregel die leidde tot een simplificatie van de verbodsbepalingen was het afschaffen van de notie *fraternitas* – het voormalige derde niveau waarop er sprake kon zijn van een *affinitas*-connectie. Tenslotte werd er ook een derde maatregel uitgevaardigd die de priester in kwestie verplichtte om de betrokkenen vooraf in te lichten omtrent de bestaande restricties op vlak van het geestelijk maagschap¹⁸⁴.

¹⁷⁹ A. Esmein, op. cit., p. 94.

¹⁸⁰ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 1, p. 151.

¹⁸¹ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 2, pp. 289-292.

¹⁸² Cfr. infra: paragraaf 3.3.2.

¹⁸³ A. Esmein, op. cit., p. 292.

¹⁸⁴ A. Esmein, op. cit., pp. 290-294.

3.1.3.2 Wijzigingen op vlak van aanverwantschap

Ten tweede haalt Esmein ook de wijzigingen op vlak van affiniteit of aanverwantschap aan die door Trente werden doorgevoerd. De eerste stappen richting een vereenvoudiging van de kerkelijke verbodsbepalingen met betrekking tot aanverwantschap werden reeds gezet tijdens het Vierde Lateraans Concilie van 1215. Op dit Concilie ging de Kerk immers reeds over tot het afschaffen van de bepalingen rond *secundum* en *tertium genus affinitatis*. Deze actie wordt op een treffende manier door Esmein verwoord:

*“Le quatrième concile de Latran avait coupé quelques rameaux de cet arbre trop touffu; il avait supprimé le secundum et tertium genus affinitatis”*¹⁸⁵.

Desondanks kende ook dit aspect van de incestwetgeving tot in de 16de eeuw een aantal rechterlijke overdrijvingen. Opnieuw werd hier werk van gemaakt door het Concilie van Trente, en ook in dit opzicht werd hierbij aandacht geschonken aan de kritiek van theologen en rechtsgeleerden. De voornaamste wijziging bestond eruit dat de verbodsbepaling rond *affinitas ex copula illicita* – die niet zozeer betrekking had op een huwelijk, maar wel op overspelige relaties tussen een echtelijke partner en een bloedverwant van diens partner – werd teruggebracht tot op de tweede graad¹⁸⁶.

¹⁸⁵ A. Esmein, op. cit., p. 294.

¹⁸⁶ A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Parijs, Sirey, 1929, vol. 2, pp. 294-298.

3.1.4 Schematisch overzicht

De binnen deze scriptie onderzochte rechterlijke bronnen situeren zich in de laatste decennia van de 18de eeuw (periode 1732/1764-1784). De in deze documenten berechte personen waren bijgevolg reeds onderhevig aan de tijdens het Concilie van Trente gewijzigde verbodsbepalingen rond bloed- en aanverwantschap. Om een goed overzicht te bewaren van welke soorten verbintenissen anno 18de eeuw effectief verboden waren, stellen we dan ook een schema op dat deze gegevens samenvat.

Empêchements fondés sur une relation entre les conjoints antérieure au mariage (na 1563)			
Categorie	Subcategorie	Niveau	Rijkwijdte verbod (graden)
Cognatio (la parenté)			
	Consanguinitas (nat.bloedverwantsch.)		4 ^{de} graad
	Cognatio legalis (adoptie)		4 ^{de} graad
	Cognatio spiritualis (geestelijk maagsch.)		
		Paternitas	4 ^{de} graad
		Compaternitas	4 ^{de} graad
Affinitas (l'affinité)			
	Affinitas/ Primum genus affinitatis		4 ^{de} graad
	l'Adultère qualifié (affinitas ex copula illicita)		2 ^{de} graad

Fig. 3.3 - Schematisch overzicht van de *empêchements fondés sur une relation entre les conjoints antérieure au mariage* (na 1563) (naar Esmein¹⁸⁷)

¹⁸⁷ A. Esmein, op. cit., pp. 370-437.

3.2 Evolutie van het fenomeen incest

Deze paragraaf focust op de evolutie in de tijd van het voorkomen van incest en vormt dan ook een eerste onderdeel van het eigenlijke bronnenonderzoek naar het misdrijf incest. In eerste instantie gaan we hierbij na hoe het voorkomen van incest doorheen de periode 1764-1784 evolueerde en hoe deze fluctuaties kunnen worden verklaard. In een tweede luik maken we aansluitend ook een vergelijking met het voorkomen van andere types seksuele misdrijven die door de Gentse officialiteit in dezelfde periode werden berecht.

3.2.1 Grafische weergave

De evolutie van het voorkomen van het misdrijf incest tijdens de 18de eeuw kan worden bepaald aan de hand van een telling van het aantal zaken dat door de officialiteit tijdens deze periode werd behandeld. Voor de dertig binnen deze verhandeling in acht genomen incestprocessen levert dit onderstaande grafiek op. Merk echter wel op dat deze tijdreeks uitgaat van een populatie van 32 zaken. Dit is te wijten aan het feit dat het in twee gevallen een zaak van recidivisme betreft. Hierbij kent één en dezelfde zaak aldus een dubbele procesdatum. Het betreft concreet de zaken 6 (1765 + 1766) en 17 (1768 + 1772)¹⁸⁸.

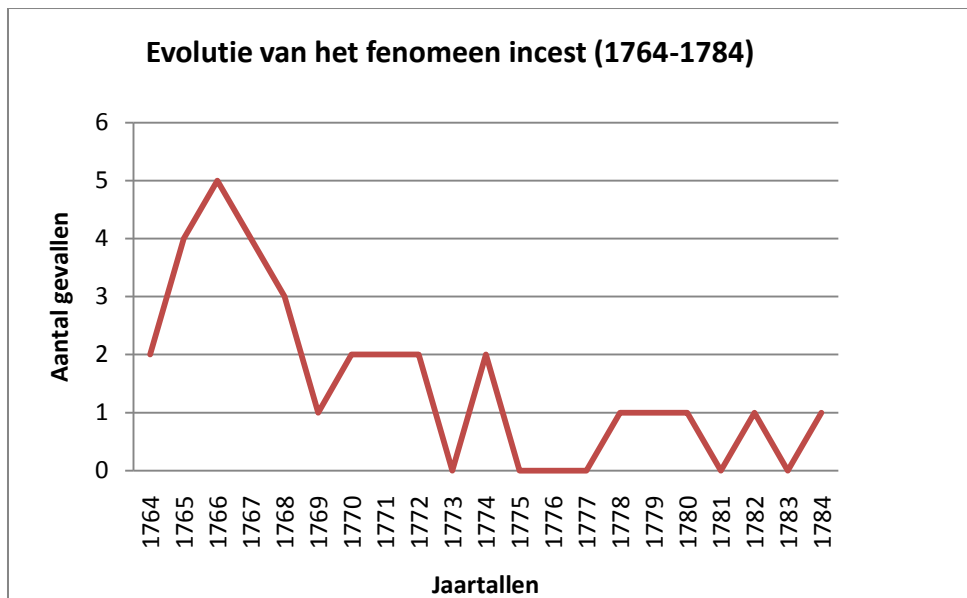

Fig. 3.4 - Evolutie van het fenomeen incest (1764-1784)

Bij de bespreking van deze grafiek moet eerst en vooral worden opgemerkt dat het alleenstaande geval van 1732 niet is opgenomen in de figuur. Tussen 1732 en 1764 bestaat er binnen het archief van de officialiteit immers geen enkele melding van een aanklacht op verdenking van incest. Het is niet ondenkbaar dat de toenmalige troebelen binnen de hoogste regionen van het bisdom de optimale werking van de officialiteit ernstig verstoorden. Tijdens de jaren dertig van de 18de eeuw was er onder meer sprake van een verziekte relatie met het Sint-Baafskapittel en een rel tussen het bisdom en de Gentse Sint-Pietersabdij. Beide conflicten berustten op financiële kwesties¹⁸⁹. Ook de bezetting van Gent naar aanleiding van de Oostenrijkse Successieoorlog, die aanving op 11 juli 1745 en pas werd

¹⁸⁸ Zaken 6 en 17: zie Bijlagen.

¹⁸⁹ M. Cloet, ed., *Het bisdom Gent (1559-1991): vier eeuwen geschiedenis*, Gent, Werkgroep Geschiedenis van het Bisdom Gent, 1992, p. 106.

opgeheven ten gevolge van de Vrede van Aken in 1748, kwam het naar behoren functioneren van de kerkelijke rechtbank allicht niet ten goede¹⁹⁰. Het is echter onwaarschijnlijk dat dit dertigjarig hiaat binnen de archivalia uitsluitend werd teweeggebracht door de toenmalige politieke omstandigheden. We mogen er dus niet van uitgaan dat deze cijfers de reële toestand omtrent het voorkomen van incest in het bisdom weergeven. Een schuilt allicht ook een verklaring voor dit fenomeen in de bewaringsgeschiedenis van de rechterlijke documenten.

Wat betreft het verloop van de grafiek stellen we vast dat de grootste aantal overtredingen en berechtingen in de eerste vijf jaar van de bestudeerde termijn plaatsgreep. Het jaar 1769 vormt in dit opzicht duidelijk een breukmoment. Vanaf dit jaar komt het jaarlijks aantal berechte gevallen nooit meer boven de twee zaken uit. Er komen vanaf dit ogenblik ook steeds meer jaren voor waarvoor de bronnen geen enkele incestmelding bevatten. Deze situatie doet zich een eerste keer voor in 1773.

Opvallend is ook het driejarige hiaat in de periode 1775-1777. Opnieuw is het niet duidelijk of het om een verloren gegaan deel van het archief of om een weergave van de werkelijke situatie gaat. In het overzichtswerk van Michel Cloet rond de geschiedenis van het bisdom Gent vinden we echter aanwijzingen dat deze periode werd gekenmerkt door een wijzigende verhouding tussen Kerk en Staat. Hierbij ijverde het wereldlijk bestuur van de Zuidelijke Nederlanden, dat onder het gezag van Maria-Theresia van Oostenrijk stond, voor de oprichting van een 'Belgische Kerk', los van de Romeinse bemoeizucht. Dit was uiteraard geheel niet naar de zin van de ultramontaans ingestelde bisschoppen. Begin jaren '1770 werden van staatswege een aantal seculariserende maatregelen doorgevoerd. We verwijzen bijvoorbeeld naar het instellen van een verbod op elke vorm van dotatie aan kloosters of het afschaffen van de Jezuïetenorde in de Zuidelijke Nederlanden¹⁹¹. Binnen een dergelijk klimaat is het niet ondenkbaar dat ook de officialiteit, het rechterlijke orgaan van het bisdom, steeds meer aan belang moest inboeten en deels vleugellam werd gemaakt in haar werking. Deze politieke situatie zou samengevat niet alleen dit driejarig hiaat in de bronnen kunnen verklaren, maar ook de algemene vaststelling dat de berechting van incest door de officialiteit vanaf de jaren '1770 een steeds sporadischer karakter aannam.

We kunnen besluiten dat het voorkomen van incest en de bronnen die de berechting ervan documenteren in principe twee losstaande kwesties vormen. De grafiek vertelt ons immers niet zozeer iets over de evolutie van het fenomeen op zich – dat allicht van alle tijden was – maar wel over de verslappende greep van de kerkelijke instanties op het seksuele leven van haar gelovigen. De telling van het aantal binnen het archief van de officialiteit geregistreerde gevallen illustreert in dit opzicht de uitdovende werking van de officialiteit onder invloed van de opkomende secularisering en de scheiding van Kerk en Staat.

¹⁹⁰ M. Cloet, op. cit., p. 110.

¹⁹¹ M. Cloet, ed., *Het bisdom Gent (1559-1991): vier eeuwen geschiedenis*, Gent, Werkgroep Geschiedenis van het Bisdom Gent, 1992, pp. 118-120.

3.2.2 Vergelijking met andere seksuele misdrijven

Het is alicht wél mogelijk om uitspraken te doen over het statistisch voorkomen van het gegeven incest aan de hand van een vergelijking met andere door de Gentse officialiteit berechte seksuele delicten. Op die manier kunnen we ook nagaan of incest een veelvoorkomend misdrijf was of of het eerder een marginaal fenomeen betrof.

Het is opnieuw Jozef De Brouwer die ons in dit opzicht de nodige instrumenten aanreikt. Deze auteur reikt in zijn werk *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795* een vergelijkende tabel aan omtrent de overtredingen van de seksuele moraal en van de huwelijkswetgeving in het bisdom Gent, ten einde enkele uitspraken te kunnen doen wat betreft de evolutie in de moraliteit binnen het bisdom¹⁹². Het betreft onderstaande tabel:

TABEL II - Overtredingen van de seksuele moraal en van de huwelijkswetgeving in het bisdom Gent

	defloratie of verleiding		schaking met betragt vaerschap	verbeded huwelyke	onwettig huwelyk	ongeldig en tuffelachtig huwelyk	meelijfheeden in het huwelyk	overspel	kombinaat	bleedschennis	eetbreuk	boeten en koppelaers	onduidelijke aanklachten in verband met seksuele moraal
	Præfatis adprias	onder huwelyke forto											
1588 onderzoek	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
uitspraak	14	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
%	60,86	13,04	-	-	-	-	-	-	-	4,34	13,04	-	-
1589 onderzoek	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
uitspraak	117	19	-	7	1	-	11	29	18	3	1	-	-
%	56,50	9,13	-	3,31	0,96	-	0,48	5,28	13,94	8,65	1,44	0,48	-
1570 onderzoek	1	3	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
uitspraak	80	8	-	5	2	-	3	11	11	5	1	-	-
%	57,85	7,85	0,71	3,57	1,42	-	1,42	2,15	9,28	7,85	3,57	4,28	-
1571 onderzoek	-	2	-	-	-	2	1	-	-	-	3	-	-
uitspraak	70	15	-	-	-	1	1	-	-	-	3	-	-
%	58,82	14,28	2,52	1,68	-	1,68	3,36	6,72	6,72	0,64	2,52	-	0,64
1572 onderzoek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	-
uitspraak	50	7	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-
%	69,44	9,72	1,38	-	-	-	-	-	-	2,77	1,38	4,16	-
1573 onderzoek	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-
uitspraak	99	20	3	7	5	-	1	8	7	1	-	-	-
%	65,56	13,31	0,66	4,63	3,31	-	0,66	5,23	4,63	0,66	-	-	-
1574 onderzoek	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-
uitspraak	72	11	-	-	-	1	2	10	5	2	1	-	-
%	63,71	9,73	0,88	5,30	0,88	-	0,88	8,84	4,42	1,06	1,06	-	-
1575 onderzoek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	1
uitspraak	93	17	3	15	8	-	1	1	5	7	3	-	2
%	61,42	10,55	0,62	9,31	4,96	-	0,62	0,62	3,72	4,34	0,62	1,24	1,86
1576 onderzoek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
uitspraak	29	2	1	3	1	-	3	1	2	-	-	-	2
%	67,44	4,65	2,32	6,97	2,32	-	6,97	2,32	4,65	-	-	-	2,32
1588-1600 onderzoek	3	1	3	-	1	-	-	-	-	-	3	-	1
uitspraak	26,47	4,41	5,88	-	2,64	-	0,82	-	35,29	1,47	7,35	4,41	2,64
1601-1650 onderzoek	-	4	-	1	-	1	-	-	-	5	5	1	-
uitspraak	11	11	4	4	5	3	3	6	7	9	-	-	3
%	28,44	13,76	3,66	4,58	4,58	5,50	4,58	8,25	4,58	11,00	7,33	0,91	2,75
1651-1700 onderzoek	1	1	1	-	-	-	1	-	-	2	6	4	-
uitspraak	12	7	4	4	3	1	-	18	5	7	5	12	3
%	11,65	7,76	4,85	4,85	3,89	2,91	0,97	17,47	5,82	8,73	10,87	15,53	2,91
1701-1710 onderzoek	-	2	1	-	-	1	-	-	-	-	2	3	-
uitspraak	-	22,22	11,11	-	-	11,11	-	-	-	-	22,22	33,33	-
1711-1720 onderzoek	-	3	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
uitspraak	1	7	8	1	1	-	-	4	3	-	2	1	5
%	1,14	11,49	9,15	1,14	3,44	-	-	1,14	4,59	3,44	2,29	1,14	60,91
1721-1730 onderzoek	-	16	1	-	-	1	-	-	-	1	5	-	-
uitspraak	-	42	15	-	-	2	1	-	-	-	8	-	2
%	-	63,04	17,39	-	-	3,26	1,08	-	-	-	11,95	-	2,17
1731-1740 onderzoek	-	18	-	3	-	3	1	-	-	1	4	-	-
uitspraak	1	72	16	-	12	3	7	-	-	1	3	-	-
%	0,69	62,50	11,11	-	10,42	4,16	5,55	-	-	0,69	4,86	-	-
1741-1750 onderzoek	3	17	1	-	1	2	6	-	-	-	2	-	-
uitspraak	11	31	20	-	8	3	8	-	-	1	6	-	-
%	11,86	40,00	17,50	-	7,50	4,16	13,33	-	-	0,83	6,66	-	-
1751-1760 onderzoek	-	10	-	3	-	2	1	-	-	-	1	-	-
uitspraak	-	42	23	10	-	1	1	-	-	-	6	-	10
%	-	44,61	20,17	11,40	-	2,63	1,75	3,50	-	-	6,14	-	4,77
1761-1770 onderzoek	-	1	1	1	-	1	-	-	-	-	4	-	-
uitspraak	2	10	4	0,98	2,94	4,90	4,90	-	29,41	20,58	4,90	3,92	10
%	1,96	10,78	4,90	0,98	2,94	4,90	4,90	-	29,41	20,58	4,90	3,92	9,80
1771-1780 onderzoek	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2	-	-
uitspraak	1	-	-	1	15	4	-	-	19	1	7	1	8
%	1,63	-	-	1,63	3,27	24,59	6,65	-	31,14	1,63	11,47	4,91	13,11
1781-1790 onderzoek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
uitspraak	-	1	-	-	8	5	-	-	-	-	-	-	-
%	-	4,76	-	-	38,09	23,80	-	-	-	-	-	-	-
1791-1795 onderzoek	-	13	-	2	-	-	-	-	-	-	21	-	-
uitspraak	-	12	-	23	5	-	-	-	-	-	12	-	3
%	-	27,15	-	27,15	6,43	-	-	-	-	-	35,86	-	3,26

Fig. 3. 5 – Overzichtstabel van de overtredingen van de seksuele moraal en van de huwelijkswetgeving in het bisdom Gent (Bron: De Brouwer¹⁹³)

¹⁹² J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. 147-148.

¹⁹³ J. De Brouwer, op. cit., p. 147.

Wat betreft de 18de eeuw zijn er voor de decennia 1700-1720 geen gegevens beschikbaar. Tussen 1731 en 1740 registreert De Brouwer één enkel incestgeval. Het betreft het eerder aangehaalde alleenstaande geval uit 1732¹⁹⁴. Dit komt overeen met 0,69 percent van het totale aantal berechte zedendelicten. Ter vergelijking: in dezelfde periode vormt het aantal berechtingen wegens overspel 5,55 percent. Veroordelingen wegens defloratie en verleiding vormen de grootste groep met een totaal aandeel van 74,3 percent. Na het eerder aangehaalde hiaat van 1732-1764 stelt De Brouwer opnieuw gegevens ter beschikking vanaf de periode 1761-1770. In dit decennium nam het aandeel van de incestzaken toe tot 20,58 percent. Het aandeel echtscheidingen zakte terug tot 4,9 percent. Ook de groep berechtingen rond defloratie en verleiding kreeg flinke klappen en bereikte een historisch dieptepunt van 17,64 percent. Dit keer zijn er ook gegevens beschikbaar voor het misdrijf overspel: dergelijke veroordelingen nemen 29,41 percent van het totaal voor hun rekening. Tijdens het decennium 1771-1780 stelt De Brouwer een aandeel incest van 11,47 percent vast. Het aandeel echtscheidingszaken blijft ongeveer gelijk met 4,91 percent. Overspelzaken maken 31,14 percent van het totaal uit. Tenslotte blijken gegevens omtrent defloratie en verleiding in die mate te ontbreken dat er slechts een percentage van 1,63 overblijft. Een laatste door De Brouwer vastgesteld percentage heeft betrekking op de periode 1781-1790 en bedraagt zo'n 9,52 percent. Er zijn niet langer cijfers beschikbaar voor het misdrijf echtscheiding. Overspel neemt een gelijk aandeel van 9,52 percent voor zijn rekening. De telling van het aantal zaken met betrekking tot defloratie of verleiding bedraagt een schamele 4,76 percent.

Uit deze gegevens blijkt duidelijk dat het aandeel van de incestzaken binnen de totale hoeveelheid berechte zedendelicten een sterk fluctuerend verloop in de tijd kent. Ook de andere door De Brouwer bestudeerde zedendelicten worden gekenmerkt door een gelijkaardige, sterk wisselende vertegenwoordiging. Bovendien komt in de tabel ook telkens een erg hoog percentage zaken voor waarbij het een onduidelijke aanklacht in verband met de seksuele moraal betreft. We kunnen bijgevolg stellen dat de gegevens omtrent de Gentse officialiteit ons weinig inzicht kunnen verstrekken in de evolutie van het fenomeen incest en de moraliteit binnen het bisdom in het algemeen. Ook de vraag of het hier al dan niet een marginaal fenomeen betreft, blijft grotendeels onbeantwoord. Het bewaarde bronnenmateriaal vertoont immers ook in dit geval een te sterk versnipperd karakter om hieromtrent waardevolle conclusies te kunnen trekken.

¹⁹⁴ Zaak 1: zie Bijlagen.

3.3 Statistisch voorkomen van de soorten verwantschap en de verwantschapsgraden binnen de incestmisdrijven

Binnen deze paragraaf knopen we opnieuw aan bij de eerder uiteengezette tweeledige definitie van incest rond aard en graad van de verwantschap¹⁹⁵.

We maken in eerste instantie een analyse van het statistisch voorkomen van de twee mogelijke soorten verwantschap binnen de bestudeerde incestprocessen. We gaan hierbij met andere woorden na hoeveel verbintenissen tussen bloedverwanten en hoeveel verbintenissen tussen aanverwanten er precies voorkwamen.

In tweede instantie proberen we ook inzicht te verkrijgen in het statistisch voorkomen van de verschillende verwantschapsgraden binnen de soorten verwantschappen. Concreet gaan we hierbij na hoe de procentuele verdeling tussen de eerste, tweede, derde en vierde graad binnen het aantal bloed- en aanverwantschappen eruit zag.

3.3.1 Statistisch voorkomen van de soorten verwantschap

Aan de hand van de letterlijke vermeldingen *consanguinitatis* of *affinitatis* in de processtukken kunnen we een telling opstellen van de verhouding bloedverwantschap-aanverwantschap. We baseren ons hierbij op een populatiegrootte die overeenkomt met het totaal aantal bestudeerde zaken binnen het bronnencorpus, dat dertig gevallen telt.

In drie gevallen wordt het type incest naar aard en graad van de verwantschap niet letterlijk vermeld in de rechtelijke documenten. Hierbij is het echter telkens mogelijk om op basis van de aangewende terminologie die de familieleden in kwestie bij naam noemt de aard van de verwantschap zelf te bepalen. We krijgen concreet met een dergelijke situatie te maken in de zaken met volgnummer 6, 27 en 28. In de zaken 6 en 28 gaat het telkens om een relatie tussen stiefvader (*vitricus*) en stiefdochter (*privigna*)¹⁹⁶. We kunnen dan ook concluderen dat het in beide gevallen een relatie gebaseerd op affiniteit betreft. Aangaande zaak 27 signaleren de documenten ons een incestueuze verbintenis tussen schoonbroer en schoonzus¹⁹⁷. Ook hier kunnen we dan ook deduceren dat de het een relatie tussen aanverwanten betreft.

De verwerking van deze gegevens leert ons dat negen zaken of precies dertig percent een veroordeling wegens incest tussen bloedverwanten behandelen. De overige 21 processen – een grote meerderheid – omvatten veroordelingen wegens incest tussen aanverwanten. Statistisch gezien gaat het hierbij om een aandeel van zeventig percent.

¹⁹⁵ Cfr. supra: paragraaf 1.1.

¹⁹⁶ Zaken 6 en 28: zie Bijlagen.

¹⁹⁷ Zaak 27: zie Bijlagen.

3.3.2 Statistisch voorkomen van de verschillende verwantschapsgraden

De verwantschapsgraad vormt de tweede component die binnen een proces het type incest bepaalt. Aan de hand van een telling gaan we na hoe de procentuele verdeling tussen de verschillende graden binnen het aantal bloed- en aanverwantschappen er concreet uitzag.

Wat betreft de zaken waarin sprake was van bloedverwantschap tussen de twee beklaagden, komen we tot volgende grafische weergave van de procentuele verdeling:

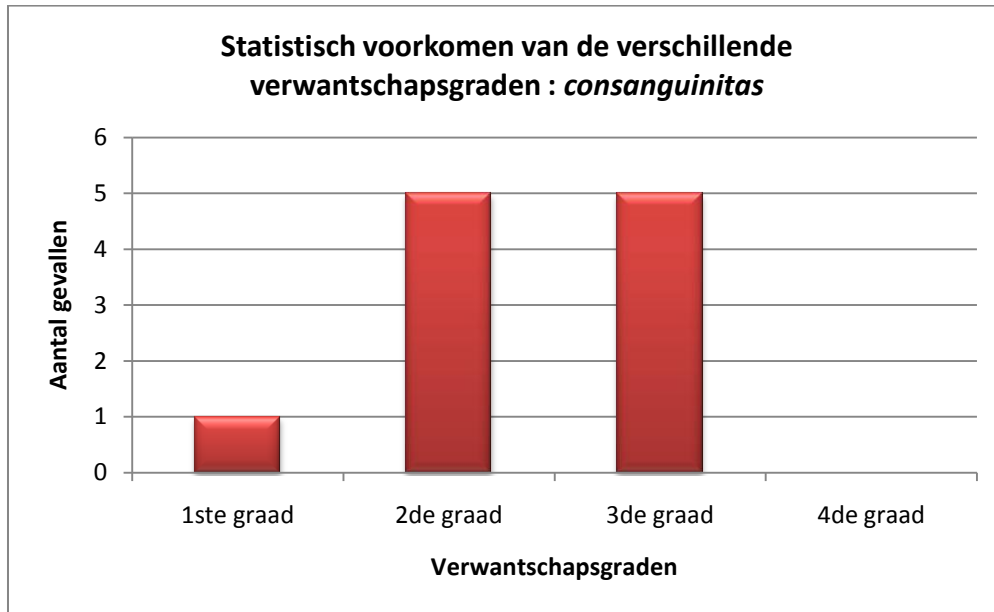

Fig. 3.6 - Statistisch voorkomen van de verschillende verwantschapsgraden: *consanguinitas*

Het statistisch voorkomen van de verschillende verwantschapsgraden in zaken aangaande een incestueuze verbintenis tussen aanverwanten kan als volgt grafisch worden weergegeven:

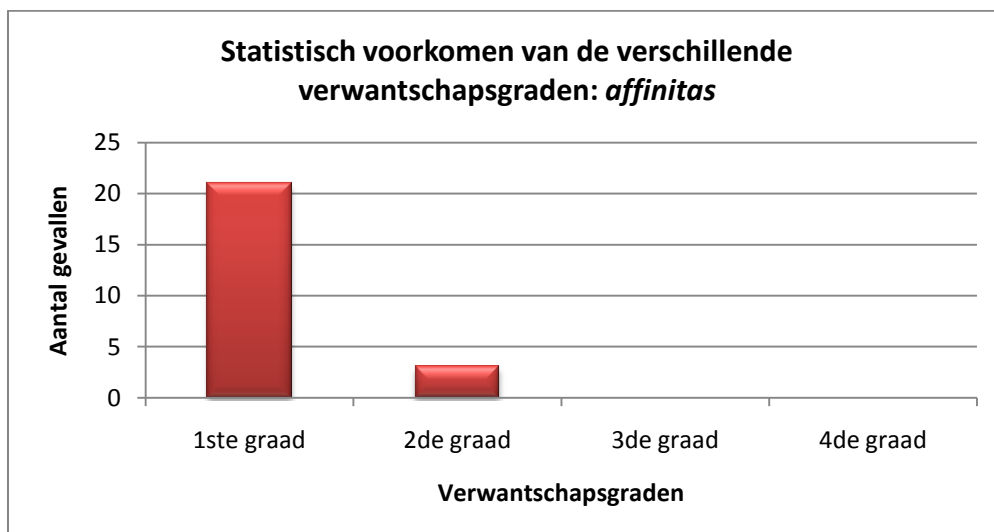

Fig. 3.7 - Statistisch voorkomen van de verschillende verwantschapsgraden: *affinitas*

We dienen er in eerste instantie op te wijzen dat – ondanks de eerder aangehaalde telling van respectievelijk negen en 21 gevallen – de grafieken uitgaan van elf *consanguinitas*-zaken en 24 *affinitas*-zaken. Deze discrepantie kan worden verklaard op basis van het fenomeen van de dubbele verwantschap. We treffen dit gegeven aan in respectievelijk twee *consanguinitas*- en drie *affinitas*-zaken. Binnen de groep van de incestueuze bloedverwanten vinden we in zaak 21 bijvoorbeeld de vermelding *incestus in secundo et tertio gradibus consanguinea* terug¹⁹⁸. Ook in zaak 30 wordt melding gemaakt van een gelijkaardige dubbele verwantschapsgraad. Hier worden Joannes Raes en Joanna van Hecke beticht van *incestus in secundo et tertio consanguinitatis gradibus*¹⁹⁹. In beide gevallen behoorden de beschuldigde koppels tot een kleine gemeenschap. In dit soort omstandigheden kwam het wel vaker voor dat mensen op twee manieren, via zowel moeders- als vaderszijde, aan elkaar verwant konden zijn. Ook binnen de *affinitas*-zaken doen we drie maal een gelijkaardige vaststelling. In zaak 7 wordt de incestueuze relatie tussen Petrus Verleyen en Catharina der Weduwen bijvoorbeeld getypeerd als *in primo et secundo affinitatis gradu*²⁰⁰. Er is sprake van een identieke dubbele verwantschap tussen Jacobus Loosvelt en Catharina Collaert, de beklaagden uit zaak 13²⁰¹. Ook in zaak 17 ten slotte, bestaat er tussen Guilielmus de Clercq en Maria Theresia Plancke een incestueuze relatie *in primo et secundo affinitatis gradu*²⁰². Ook in deze drie gevallen staat het geïsoleerde karakter van de woongemeenschap allicht in voor een verklaring van dit fenomeen.

Wanneer we beide grafieken grondig analyseren, stellen we het bestaan van een discrepantie wat betreft de meest vertegenwoordigde verwantschapsgraad vast.

Zo situeert de verwantschap tussen incestueuze *consanguines* zich in hoofdzaak in de tweede en derde graad van verwantschap. Deze twee categorieën tellen samen tien van de elf gevallen, wat neerkomt op een aandeel van ruim 91 percent.

Ook binnen de grafiek die de graad van verwantschap tussen incestueuze *affines* illustreert, doet zich duidelijk één dominante categorie voor. In dit geval gaat het in 21 van de 24 gevallen of zo'n 87,5 percent echter om aanverwantschap in de eerste graad. Bovendien is er in het geval van de drie zaken waar de betrokkenen ook in de tweede graad verwant zijn telkens sprake van een dubbele verwantschap. We kunnen met andere woorden concluderen dat het in alle zaken een exclusieve vertegenwoordiging van aanverwanten in de eerste graad van aanverwantschap betreft.

Verder is het opvallend dat de meest ernstige vorm van incest, met name seksuele betrekkingen met een bloedverwant in de eerste graad, slechts één keer voorkomt in de bronnen. We komen in een volgende paragraaf nog op dit gegeven terug²⁰³.

Een laatste constatacie op basis van de grafieken is het ontbreken van de berechting van incestueuze relaties tussen bloed- of aanverwanten in de vierde graad. Op het Vierde Lateraans Concilie van 1215 werd immers duidelijk bepaald dat incest zowel wat betreft bloed- als aanverwantschap tot en met de vierde graad van verwantschap strafbaar was. We verwezen eerder echter naar de poging tot mildering van deze maatregel tijdens het Concilie van Trente. Hier namen de kerkelijke vertegenwoordigers aanvankelijk het voorstel in overweging om de rijkwijdte van de verbodsbepaling terug te schroeven tot en met de derde graad van verwantschap. Deze maatregel werd tijdens de zittingen van het Concilie echter finaal afgeschoten en werd dan ook nooit doorgevoerd²⁰⁴. Desondanks kunnen we stellen dat het voorstel toch een zekere impact moet hebben gehad op de rechtsgang in het bisdom.

¹⁹⁸ Zaak 21: zie Bijlagen.

¹⁹⁹ Zaak 30: zie Bijlagen.

²⁰⁰ Zaak 7: zie Bijlagen.

²⁰¹ Zaak 13: zie Bijlagen.

²⁰² Zaak 17: zie Bijlagen

²⁰³ Cfr. infra: paragraaf 3.4.1.

²⁰⁴ Cfr. supra: paragraaf 3.1.3.1.

Het is immers onmogelijk dat een incestueuze relatie tussen vierdegraadsverwanten nooit voorkwam. Het ontbreken van dergelijke gevallen in de bronnen wijst er eerder op dat dit soort koppels door de officialiteit ongemoeid werd gelaten en de rechtspraak zich in hoofdzaak op de eerste drie graden van verwantschap wenste te concentreren. We kunnen dan ook stellen dat de rechtspraak rond het veroordelen van incest tijdens de 18de eeuw werd gekenmerkt door een kloof tussen wettelijk en werkelijk land.

3.4 Statistisch voorkomen van de verschillende incestueuze combinaties tussen familieleden

Elke verwant in een bepaalde graad correspondeert uiteraard met een welbepaald type familielid. Zo kan een aanverwant in de eerste graad overeenstemmen met een stiefouder, een schoonzoon of -dochter, een schoonbroer of -zus... Met behulp van de letterlijke vermeldingen in de bronnen en de aangewende terminologie is het dan ook mogelijk te bepalen welke combinaties van familieleden het precies betrof binnen de berechte incestueuze verbintenissen.

In deze paragraaf maken we met andere woorden een tweeledige analyse. Ten eerste proberen we de binnen de bronnen beschreven verwanten om te zetten naar de gemeenzame benaming van dit type familielid. 'Bloedverwant in de tweede graad' wordt in die zin bijvoorbeeld vertaald naar 'opa'. Ten tweede gaan we na welke soorten combinaties naar types familieleden er zoal voorkwamen binnen het bestudeerde bronnencorpus en hoe groot hun procentueel aandeel in het geheel was.

3.4.1 Statistisch voorkomen van de combinaties tussen bloedverwanten

Wat betreft incestueuze combinaties tussen bloedverwanten stellen we vast dat de categorie neef x nicht (bloedverwanten in de tweede graad) het sterkst is vertegenwoordigd. Binnen de dertig bestudeerde zaken treffen we vijf dergelijke gevallen aan. Dit stemt overeen met een totaal aandeel in de populatie van 16,67 percent.

De combinatie achterneef x achternicht, waarbij er telkens sprake is van een bloedverwantschap in de derde graad, wordt door drie gevallen vertegenwoordigd en maakt bijgevolg tien percent van de totale populatie uit.

Het resterende incestproces dat een incestueuze relatie tussen twee bloedverwanten behandelt, is een alleenstaand geval. Het betreft meerbepaald zaak 22. Dit proces schetst het bloedstollende verhaal van Joannes Baptist X –familienaam onbekend – en Catharina Francisca Plevier. Catharina raakte ten gevolge van incestueuze betrekkingen met Joannes zwanger. Het koppel trok daarop naar de pastoor van de Gentse Sint-Baafsparochie met de vraag te mogen huwen. Na het afkondigen van de tweede ban werd hun aanvraag echter afgekeurd. Joannes en Catharina bleken immers halfbroer en –zus te zijn, wat hen bloedverwanten in de eerste graad in collaterale lijn maakt. Allicht waren zij niet op de hoogte van hun nauwe verwantschap. Joannes Baptist zou immers een buitenechtelijk kind geweest zijn voorafgaand aan het huwelijk van zijn moeder met vader Plevier. Ondanks deze schokkende onthullingen bleven de twee echter betrekkingen met elkaar onderhouden. Enkele maanden na de bevalling werden Joannes Baptist en Catharina Francisca dan ook voor het geestelijk hof gedaagd wegens incest²⁰⁵.

Deze zaak vormt echter een unicum binnen de bronnenreeks. We haalden immers eerder al de opvallende afwezigheid binnen de bronnen van de meest ernstige vorm van incest, met name seksuele betrekkingen met een bloedverwant in de eerste graad, aan. We stellen ons in het bijzonder vragen bij de afwezigheid van gevallen van ouder-kindincest, waarbij er sprake is van onvrijwillige seksuele betrekkingen tussen een vader en diens zoon of dochter. Een potentiële verklaring voor dit gegeven vinden we in het werk van de Franse historica Fabienne Giuliani. In haar publicatie rond het voorkomen van incest op het 19de eeuwse Franse platteland wijst zij op de belangrijke rol van de naaste familie van slachtoffer en dader bij het in de doofpot stoppen van dergelijke praktijken. In de meeste gevallen was het zo dat familieleden die het misbruik in de gaten hadden nog voor de officialiteit op de hoogte was zelf ingrepen door het kind in kwestie bijvoorbeeld bij familie in de stad onder te brengen. Deze vroegtijdige familiale interventie verhinderde met andere woorden een corrigerend

²⁰⁵ Zaak 22: zie Bijlagen.

optreden van de officialiteit. Dit zou dan ook het gebrek aan bronnen rond ouder-kindincest kunnen verklaren²⁰⁶.

3.4.2 Statistisch voorkomen van de combinaties tussen aanverwanten

Aangaande incest tussen aanverwanten (21 gevallen) constateren we in de eerste plaats het overwicht van de categorie schoonbroer (gehuwd) x schoonzus. Het betreft hierbij telkens twee aanverwanten in de eerste graad. Binnen de geanalyseerde bronnenreeks doet een dergelijke situatie zich tien keer voor. We krijgen met andere woorden in exact één derde van de dertig bestudeerde incestgevallen (33,33 percent) te maken met een dergelijke incestueuze combinatie van familieleden.

De gelijkaardige categorie schoonbroer (weduwnaar) x schoonzus telt dan weer drie gevallen. Dit is goed voor een aandeel van tien procent in het totale aantal incestprocessen.

Soortgelijke cijfers treffen we wat betreft de categorie stiefvader (weduwnaar) x stiefdochter aan. Ook hier is er immers sprake van drie meldingen.

Een laatste regelmatig aangetroffen incestueuze combinatie van twee aanverwanten is van het type stiefvader (gehuwd) x stiefdochter. We treffen dit type incest twee keer aan binnen de bronnenreeks; goed voor een aandeel van 6,67 percent.

Ten slotte wijzen we nog op het voorkomen van een aantal bijzondere gevallen. Zaak 13 bijvoorbeeld, omvat het proces tegen Jacobus Loosvelt en Catharina Collaert. Zij worden op 22 april 1767 berecht wegens incest *in primo et secundo gradu affinitatis*. Ondanks het feit dat hun familiale band als aanverwantschap wordt gedetermineerd, bevatten de gerechtelijke stukken toch de vermelding dat Jacobus Catharina's *avunculus* is. We kunnen deze term zowel als 'oom' of 'oudoom' vertalen. Allicht gaat het hier dus om een incestueuze relatie tussen een aangetrouwde oom en diens nichtje; de dochter van de broer of zus van zijn echtgenote²⁰⁷.

Een andere bijzondere casus aangaande aanverwantschap treffen we aan in zaak 20. Deze bron geeft het verloop van de curieuze rechtszaak tegen Joanna Petronilla Van Acker uit 1770 weer. Deze ongehuwde vrouw uit Kalken werd in juni 1770 door de officialiteit aangeklaagd wegens een vermoedelijk geval van incest *in primo affinitatis gradu*. Vier maanden voordien was ze ten gevolge van seksuele omgang met de knecht des huizes, een niet nader genoemde jongeman, bevallen van een zoon. In de processtukken wordt echter beschreven hoe haar zus, Maria Jacoba Van Acker, een maand voordien ook bevallen was van een kind verwekt door de knecht. Daar de verwantschap tussen Joanna Petronilla en de anonieme knecht als een aanverwantschap in de eerste graad werd gedetermineerd, is het duidelijk dat het kerkelijk recht haar in dit geval als een 'virtuele schoonzus' van de man in kwestie beschouwde²⁰⁸. De officialiteit baseerde zich wat betreft deze gedachtegang op de eerder uiteengezette, 5de eeuwse these van Augustinus rond de vermeende bloedvermenging die zou optreden tijdens de geslachtsdaad. Dit zorgde ervoor dat bloedverwantschappen van de ene seksuele partner op de andere werden overgedragen onder de vorm van affiniteit of aanverwantschap. Deze casus vormt met andere woorden een mooie illustratie van deze canonieke redenering²⁰⁹.

Als derde uitzondering vermelden we ten slotte ook de incestueuze relatie tussen Guillielmus de Clercq en Maria Theresia Plancke; aanverwanten *in primo et secundo affinitatis gradu*. In dit geval was het op basis van de aangewende terminologie immers niet mogelijk te bepalen welk type familieleden het hier betreft²¹⁰.

²⁰⁶ F. Giuliani, "Monsters in the Village? Incest in Nineteenth Century France", in: *Journal of Social History*, 42 (2009), 4, p. 924.

²⁰⁷ Zaak 13: zie Bijlagen.

²⁰⁸ Zaak 20: zie Bijlagen.

²⁰⁹ Cfr. supra: paragraaf 3.1.1.

²¹⁰ Zaak 17: zie Bijlagen.

3.4.3 Samenvattend overzicht

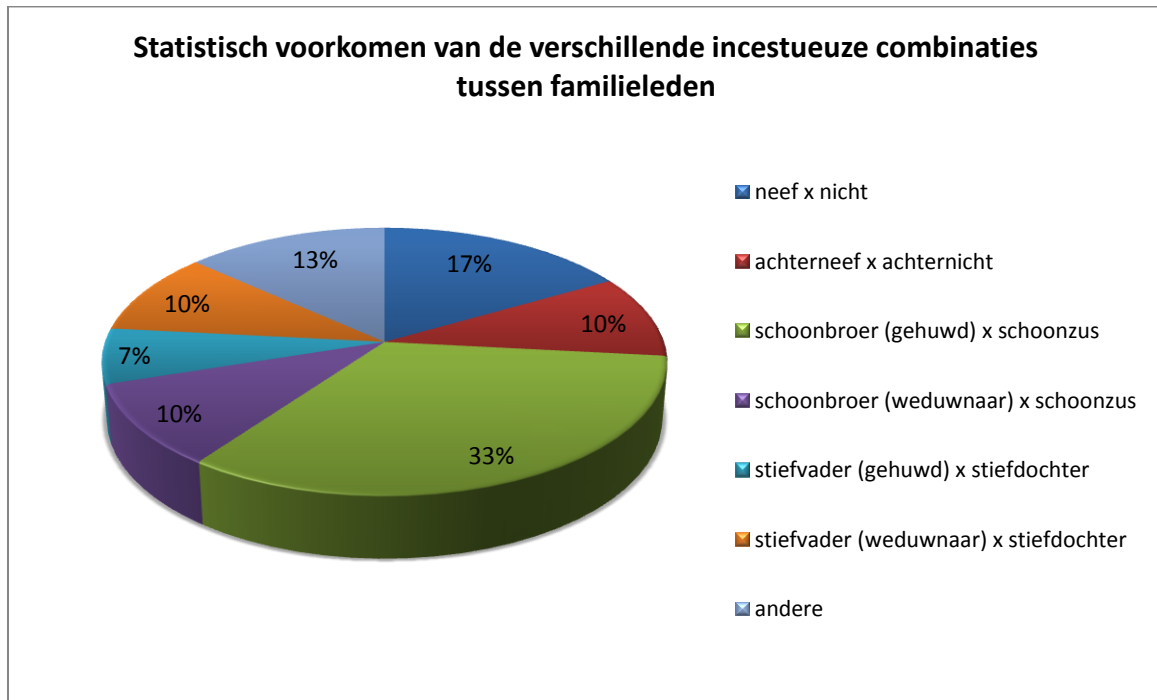

Fig. 3.8 - Statistisch voorkomen van de verschillende incestueuze combinaties tussen familieleden

Wanneer we alle in de bronnen voorkomende combinaties tussen familieleden samen beschouwen, stellen we vast dat de categorie schoonbroer (gehuwd) x schoonzus de meest voorkomende incestueuze verbintenis binnen de bestudeerde processtukken vormt. Op de tweede plaats treffen we de combinatie neef x nicht aan. De resterende categorieën schommelen alle vier tussen tien en vijftien procent en vertegenwoordigen dus een gelijkwaardig aandeel in de populatie. Tenslotte is ook de categorie 'andere' opgenomen in het diagram. Deze groep vertegenwoordigt alle bijzondere combinaties van zowel bloed- als aanverwanten die slechts één keer voorkomen in de geanalyseerde bronnenreeks.

Hierbij dringt zich uiteraard de vraag op waarom deze combinaties aantrekkelijk waren voor de betrokkenen. Waarom koos een significante groep mannen er bijvoorbeeld voor een seksuele verhouding te beginnen met zijn schoonzus? Wat was de aantrekkingskracht van een verbintenis met een neef of nicht? In hoofdstuk zes, dat enkele aspecten rond de bij de rechtszaken betrokken personen zelf belicht, zullen we dieper ingaan op enkele mogelijke interpretaties van het voorkomen van deze specifieke categorieën²¹¹.

²¹¹ Cfr. infra: paragraaf 6.1.

3.5 De combinatie van incest met andere misdrijven

Het misdrijf incest vormt zelden een alleenstaande aanklacht binnen een proces. In slechts veertien van de dertig bestudeerde zaken hebben de betrokkenen immers enkel door middel van incest een inbreuk gepleegd op het canoniek recht. De resterende zestien processen bevatten daarnaast ook een klacht wegens een ander type misdrijf. Het kan hierbij gaan om defloratie, overspel of concubinaat. Deze paragraaf heeft dan ook tot doel deze bijkomende delicten nader toe te lichten.

3.5.1 Incest en defloratie

Net als incest behoort defloratie of verleiding tot de categorie van de overtredingen van de canonieke kuisheids- en huwelijkswetgeving. Defloratie betekent in principe letterlijk 'ontmaagding'. Een aanklacht wegens defloratie wijst er dan ook op dat de personen in kwestie vòòr het afsluiten van een kerkelijk huwelijk seksuele betrekkingen met elkaar hadden gehad of reeds samen onder hetzelfde dak woonden. Wanneer de defloratie niet onder een huwelijksbelofte had plaatsgevonden en de betrekkingen ook niet hadden geresulteerd in een zwangerschap, werd de schuldige man in kwestie door het geestelijk hof bij wijze van eerherstel van zijn slachtoffer veroordeeld tot het betalen van een dotatie. De te betalen som werd door het hof zelf bepaald en stond meestal in verhouding tot het financieel vermogen van de jongeman en de sociale stand van de (aangerande) vrouw. In de meeste gevallen geschiedde een defloratie echter onder een huwelijksbelofte. Hiermee wordt bedoeld dat de man in kwestie onder het voorwendsel met haar te zullen huwen een vrouw verleide tot seksuele omgang. Dit zorgde er in veel gevallen voor dat het meisje ten gevolge van deze betrekkingen zwanger raakte en haar verloofde terugkrabbelde. In deze gevallen was het dan meestal de vrouwelijke betrokkene die de officialiteit inschakelde in een zogenaamd verzoek tot nakoming van de huwelijksbelofte. Er stond immers veel op het spel voor haar ongeborn kind: het moest een wettelijk statuut krijgen en er dienden ook onderhoudskosten, alimentatiegelden en zelfs kraambedvergoedingen betaald te worden. Vaak onttaarde een dergelijk proces dan ook in een casus van betwist vaderschap²¹².

Binnen de in acht genomen bronnenreeks treffen we één proces aan dat een gecombineerde aanklacht wegens incest en defloratie behandelt. Zaak 1, die het proces van Joanna Augustina Delwaerde tegen Joannes Michaël Delwaerde bevat, vormt een standaardvoorbeeld van het misdrijf defloratie. Joanna Augustina was zwanger geworden van haar bloedverwant in de tweede graad en neef Joannes Michaël ten gevolge van seksuele betrekkingen onder huwelijksbelofte. Wanneer Joannes echter terugkwam op zijn belofte, stapte zijn nicht naar de kerkelijke rechtbank met de bedoeling een nakoming van deze huwelijksbelofte af te dwingen. De Gentse officialiteit gaf de jonge vrouw gelijk. Haar verwant werd uiteindelijk verplicht tot het aanvragen van een huwelijksdispensatie, en dit ondanks het feit dat hun relatie zich binnen de verboden verwantschapsgraden situeerde²¹³!

3.5.2 Incest en overspel

Er is sprake van overspel wanneer een gehuwd individu een seksuele relatie aangaat met iemand anders dan de eigen huwelijkspartner. Overspel wordt in die zin net als incest tot de groep van de overtredingen van de canonieke kuisheids- en huwelijkswetgeving gerekend. In maar liefst twaalf van de dertig bestudeerde processen kwam incest in combinatie met het misdrijf overspel (*adulterium*) voor. Dit valt samen met een aandeel van veertig percent. We

²¹² J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. 119-130.

²¹³ Zaak 1: zie Bijlagen.

denken hierbij uiteraard in hoofdzaak aan de zaken waarin sprake was van de combinatie schoonbroer (gehuwd) x schoonzus en stiefvader (gehuwd) x stiefdochter.

Afgaand op het onderzoek van De Brouwer stellen we vast dat zo'n tachtig procent van de bekende gevallen een aanklacht tegen een man inhield. Overspel lijkt dus hoofdzakelijk een mannelijke aangelegenheid te zijn geweest²¹⁴. De auteur doet in dit opzicht bovendien een belangwekkende vaststelling: "*Zowel de meiden als de inwonende aanverwanten (incest) blijken voor de mannen in menig geval een gerede prooi te zijn geweest*"²¹⁵.

3.5.3 Incest en concubinaat

Concubinaat betekent het buiten het huwelijk om samenleven onder hetzelfde dak. De Brouwer maakt hierbij een onderscheid tussen voorlopig en duurzaam concubinaat. In het geval van voorlopig concubinaat betreft het het "*samen huizen na de officiële verloving doch voor het huwelijk*"²¹⁶. De auteur vermeldt hierbij dat dit voor het Concilie van Trente een algemeen geaccepteerd gegeven was. Duurzaam concubinaat daarentegen wordt gedefiniëerd als het langdurig samenwonen zonder de intentie ooit een kerkelijk huwelijk aan te gaan. Beide types werden sinds 1565 relatief streng bestraft. In sommige gevallen kwam het zelfs tot een excommunicatie²¹⁷.

De bijkomende aantijging concubinaat (*concubinatum*) treffen we in zestien van de dertig incestzaken aan (53,33 percent). Het voorkomen van concubinaat wordt in de bestudeerde bronnen echter nooit expliciet vermeld. Het is een gegeven dat moet worden afgeleid uit de context van de gebeurtenissen en de beschrijving van de feiten door het hof. Dikwijls blijkt het gebruik van de term *existens* hierbij een duidelijke aanwijzing te zijn. Een ander voorbeeld van een duidelijke aanwijzing treffen we in zaak 27 aan. Hier wordt aangegeven hoe Isabella Cocket sinds het huwelijk van haar zus Maria Catharina met Joannes Franciscus de Joncker reeds een drietal jaar bij het gehuwde koppel inwoont: *Occasione matrimonii sororis sua (...) apud ipsa aliquam diu habitaverit*. Uiteindelijk onttaarde de situatie in een *ménage à trois* waarbij Isabella beviel van een kind verwekt door haar schoonbroer²¹⁸.

²¹⁴ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. 136.

²¹⁵ J. De Brouwer, *ibid.*

²¹⁶ J. De Brouwer, *ibid.*

²¹⁷ J. De Brouwer, *op. cit.*, pp. 136-137.

²¹⁸ Zaak 27: zie Bijlagen.

HOOFDSTUK 4

De ontmaskering van het misdrijf

Dit hoofdstuk vormt samen met hoofdstuk vijf in principe een tweeluik dat alle aspecten aangaande de rechtsgang rond en de bestraffing van incestueuze criminele feiten wil belichten. In dit eerste luik gaan we in op een eerste fase binnen het chronologisch verloop van deze ontwikkelingen. We gaan immers concreet na hoe voorafgaand aan het eigenlijke proces de bal aan het rollen ging. Welke ontwikkelingen leidden tot het opstarten van een incestproces?

Hierbij gaan we in een eerste paragraaf na hoe incestueuze feiten aan het licht kwamen. We stellen ons hierbij de vraag op welke manieren de casussen onder de aandacht van de juridische instanties werden gebracht. Een tweede paragraaf focust op het tijdsbestek waaraan de ontmaskering van incest onderhevig was. De concrete onderzoeksvraag luidt dan ook na hoeveel tijd incestueuze relaties werden ontdekt door de pastoor en de officialiteit. In deze paragraaf wordt met andere woorden nagegaan wanneer de officialiteit precies ingreep.

4.1 Hoe kwamen de feiten aan het licht?

Zoals reeds werd aangegeven, stellen we ons eerst en vooral de vraag hoe incestueuze feiten aan het licht kwamen. Op welke manieren werden de casussen onder de aandacht van de juridische instanties gebracht? De bronnen zelf geven ons voor het oplossen van deze vraag een aantal belangrijke aanwijzingen.

4.1.1 Via de opname van een kind in het doopregister

Een eerste mogelijke aanwijzing voor de instanties was de opname van een ‘verdacht’ kind in het doopregister. Een simpele telling leert ons dat de incestueuze verbintenissen in slechts vijf van de dertig bestudeerde processtukken geen nageslacht opleverden. In de resterende 25 zaken tellen we in totaal 23 reeds geboren kinderen en zes nog onvoldragen zwangerschappen.

In de meeste gevallen lieten de betrokken ouders hun ‘incestkind’ simpelweg dopen in de eigen parochiekerk. Ze gaven hierbij ook plichtsbewust hun eigen namen op als waarachtige vader en moeder van het kind. Op die manier boden de ouders het bewijs voor hun crimineel gedrag als het ware op een presenteerblaadje aan de parochiepastoor aan. Die laatste vormde binnen de eerder besproken hiërarchische structuur van de kerkelijke bestraffing binnen het bisdom uiteraard een rechtstreekse schakel tussen de te berechten personen en de officialiteit²¹⁹. Indien de schuldige ouders de vermaningen van de pastoor dan ook in de wind bleven slaan, was het verwittigen van de officieren van de kerkelijke rechtbank, en dan in het bijzonder de *promotor causa*, nog slechts een formaliteit.

Rest ons natuurlijk de vraag waarom de ouders in kwestie steevast deze naïeve manier van handelen bleven aanhangen. Het lijkt immers een ronduit onverstandige zet om de bewijzen van een inbreuk op de seksuele- en huwelijkswetgeving van de Kerk zwart op wit aan de parochiepastoor te overhandigen.

Misschien bestaat de mogelijkheid dat de betrokkenen er zich niet van bewust waren dat ze een misdrijf begingen. Dit lijkt echter weinig waarschijnlijk. Alle betrokkenen gingen immers sowieso een brug te ver door buiten het kerkelijk huwelijk om een onwettig kind te verwekken. Het lijkt onwaarschijnlijk dat de bevolking geen weet had van deze basiszeden en –normen binnen de katholieke Kerk.

²¹⁹ Cfr. supra: paragraaf 2.2.1.

Onze hypothese hieromtrent luidt dan ook dat de meeste ouders zich wel bewust waren van hun misstap, maar in het belang van het kind dan maar de weg van het minste kwaad kozen. Allicht werd een mogelijke veroordeling wegens incest immers minder erg geacht dan de gevaren waaraan een ongedoopt kind werd blootgesteld. Chris Vandenbroeke omschrijft deze ingesteldheid als volgt: *“Essentieel was het zielenheil van het kind; bij overlijden zonder doopsel was het gedoemd tot een eeuwigdurend verblijf in het voorgeborchte”*²²⁰. De Kerk, en bijgevolg ook haar gelovigen, hechtten aldus Vandenbroeke een *“kolossaal belang aan het zielenheil van het kind”*²²¹. Het is dus niet ondenkbaar dat het risico van een eventuele veroordeling niet opwoog tegen de dreigende eeuwige verdoemenis van het kind in kwestie. Omwille van de hoge mortaliteit onder zuigelingen tijdens de vroegmoderne tijd was deze dreiging bovendien heel reëel. Het werk van de Franse historica Fabienne Giuliani bevat in dit opzicht een waardevolle bijkomende aanwijzing. Deze auteur wijst er immers op dat de schande van een onwettige bastaard veel zwaarder woog dan het voorkomen van incest²²². Wanneer we deze these vertalen naar de kerkelijke sfeer, is het zeker niet uitgesloten dat eenzelfde angst voor het ongedoopt statuut primeerde op het risico van een eventuele veroordeling wegens incestueuze praktijken.

Ook deze hypothese biedt echter geen sluitende verklaring. Hoe passen we in dit verklaringsmodel bijvoorbeeld zaak 10 in, waarbij Judocus Geldof en Maria Anna Vereecken hun kinderen op de Sint-Salvatorparochie te Gent lieten dopen ondanks het feit dat ze afkomstig waren uit Lochristi²²³? In een ander voorbeeld, met name zaak 17, lieten Guillielmus de Clercq en Maria Theresia Plancke ondanks hun Rozebeekse roots hun dochter in het West-Vlaamse Izegem dopen²²⁴. We treffen hier dus twee casussen aan waarbij de ouders in kwestie bereid waren een aanzienlijke afstand af te leggen om hun kind op een vreemde parochie te laten dopen, en dit ondanks de uitdrukkelijke bepalingen van het Concilie van Trente en het voorschrift van Albrecht en Isabella om *“ghetrouwelick over te brengen de kinderen... aenden Pastoor daer onder sy gheboren sullen syn (...)”*²²⁵. Dit soort gedrag ruikt dan ook naar schuldbesef en het angstvallig willen maskeren van de feiten.

Het is duidelijk dat een sluitende verklaring voor dit merkwaardige gedragspatroon nog veraf lijkt. Ondanks de onduidelijke motieven van de ouders staat het echter vast dat dit gedrag hoe dan ook een weggever was in het licht van het onthullen van de misdrijven aan het gerecht.

4.1.2 Via een afgekeurde huwelijksaanvraag

Een tweede manier waarop incestueuze relaties onder de aandacht van de pastoor en de officialiteit konden worden gebracht, was via afgekeurde huwelijksaanvragen.

Tijdens de vroegmoderne tijd gold het voorschrift dat wanneer een koppel de intentie had met elkaar te trouwen, dit voornemen drie opeenvolgende malen publiek moest worden afgekondigd tijdens de hoogmis op zon- en feestdagen. Dit wordt het afkondigen van de huwelijksbannen genoemd. Doel van dit gebruik was dat de andere leden van de gemeenschap of de parochiepastoor zelf eventuele bezwaren tegen het geplande huwelijk konden aanbrengen, teneinde het voltrekken van een ongeldig huwelijk te voorkomen. In het licht van een incestueuze relatie kon de verwantschapsgraad van de betrokkenen bijvoorbeeld een dergelijk struikelblok vormen. Wanneer de betrokken personen als dusdanig werden ontmaskerd, spreekt het dan ook voor zich dat de pastoor vanzelf op de

²²⁰ C. Vandenbroeke, *Vrijen en trouwen van de Middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijks in historisch perspectief*, Brussel, Elsevier, 1986, p. 121.

²²¹ C. Vandenbroeke, *ibid.*

²²² F. Giuliani, “Monsters in the Village? Incest in Nineteenth Century France”, in: *Journal of Social History*, 42 (2009), 4, p. 925.

²²³ Zaak 10: zie Bijlagen.

²²⁴ Zaak 17: zie Bijlagen.

²²⁵ C. Vandenbroeke, *ibid.*

hoogte werd gebracht. De pastoor diende bovendien onmiddellijk de bisschop, vicaris of officiaal in te lichten. Het spreekt voor zich dat het aanspannen van een proces in veel gevallen een logische volgende stap vormde²²⁶.

In zaak 12 treffen we een voorbeeld van een dergelijke situatie aan. Judocus Heijman en Joanna Catharina Vermeulen dienden in de zomer van 1766 een aanvraag in bij de pastoor van hun woonplaats Vrasene om te mogen huwen. Judocus en Joanna Catharina waren door hun bloedverwantschap in de derde graad echter achterneef en –nicht. De vader van het meisje stak dan ook een stokje voor hun trouwplannen en tekende verzet aan bij de pastoor. Het koppel vluchtte echter samen weg en zwierf gedurende maanden rond in de streek. In maart 1767 werden beiden dan ook veroordeeld wegens incest²²⁷. Een andere illustratie van de manier waarop een afgekeurde huwelijksaanvraag een geval van incest kon ontmaskeren, vinden we terug in zaak 22. Deze casus schetst het onrustwekkende verhaal van Joannes Baptist X en Catharina Francisca Plevier. De twee onderhielden seksuele betrekkingen die uiteindelijk tot een zwangerschap leidden. Plichtsbewust trok het koppel naar de pastoor van de Gentse Sint-Baafsparochie met de vraag in het huwelijk te mogen treden. Na het afkondigen van de tweede ban werd hun huwelijk echter afgekeurd. Joannes Baptist en Catharina Francisca bleken immers zelf niet op de hoogte te zijn van het feit dat ze halfbroer en –zus waren. Na dit verdict beviel Catharina Francisca in een hutje buiten de stad van hun kind. Ze bleven elkaar ondanks de waarschuwingen van de pastoor ook ontmoeten. Dit leidde uiteindelijk tot hun veroordeling in januari 1771²²⁸. Tenslotte toont ook zaak 30 aan hoe een afgekeurde huwelijksdispensatie kon leiden tot het blootleggen van een incestschandaal. Joannes Raes en Joanna van Hecke, neef en nicht, waren al bekend bij de instanties omwille van concubinaat en een uiteindelijk afgekeurde huwelijksdispensatie. Ondanks eerdere waarschuwingen hieromtrent bleef hun levensstijl echter ongewijzigd. Joanna beviel uiteindelijk van een kind van hen beiden. In januari 1784 greep de officialiteit dan ook in²²⁹.

4.1.3 Buren en familie als verklikkers

Tenslotte wijzen we ook op de rol van buren en familie als verklikkers in het aan het licht brengen van incestueuze relaties.

In zaak 23 stuiten we op een mooi voorbeeld van een dergelijke gang van zaken. Jacobus Vandevoorde en Joanna Maria Staelens werden in maart 1771 voor het hof gedaagd op verdenking van incest en overspel. Jacobus en Joanna Maria, aanverwanten in de eerste graad, zwierven zonder medeweten van haar vader al een tijdje samen rond in de Polders. Deze verdenking lijkt dan ook een logische aanneming. Het is echter frappant dat deze beschuldigingen puur werden gebaseerd op geroddel van de parochianen van de Polderparochies. Dit toont aan dat de kerkelijke rechtbank wel degelijk belang hechtte aan tips vanuit de entourage van de verdachten²³⁰.

Hierbij dient zich uiteraard de vraag naar de motieven van de verklikkers aan. Waarom waren buren en familie erbij gebaat hun kennissen of familieleden uit te leveren aan de pastoor en de officialiteit, goed wetende dat hen een quasi eindeloze stroom van publieke vernederingen te wachten stond?

²²⁶ M. Cloet en H. Storme, "Relatie en huwelijk in de Nieuwe Tijd", in: R. Burggraeve et al. eds., *Levensrituelen: het huwelijk*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2000, pp. 23-24 (Kadocstudues; 24).

²²⁷ Zaak 12: zie Bijlagen.

²²⁸ Zaak 22: zie Bijlagen.

²²⁹ Zaak 30: zie Bijlagen.

²³⁰ Zaak 23: zie Bijlagen.

4.1.3.1 Religieus motief

Een interessante verklaring voor dit gegeven is de these van de Nederlandse historica Florike Egmond rond de begrippen *shame culture* en *guilt culture*. Egmond stelt aanvankelijk dat het onderscheid tussen beide systemen gefundeerd is op religie. In het katholieke zuiden van de Noordelijke Nederlanden beschrijft ze wat betreft de 18de eeuw het bestaan van een zogenaamde *shame culture* op vlak van incestzaken. Voor de katholieke bewoners van dit landsgedeelte waren het behoud van publieke reputatie en eer doorslaggevend. Dit bracht met zich mee dat burens en familie met incest omgingen door de hen bekende gevallen in de doofpot te stoppen. De *guilt culture* echter, die Egmond verbindt met het noordelijke, protestantse landsdeel, wordt volgens haar gekenmerkt door een sterk op zonde en schuldgevoel gebaseerde mentaliteit. Dit zorgde voor een sterk opspelend geweten en een duidelijk ontwikkeld gevoel rond goed en kwaad. Deze sentimenten leidden er dan ook eerder toe dat burens en familie voor het behoud van hun eigen zuiver geweten vaker overgingen tot het verklikken van incestmisdadigers²³¹. Later in haar betoog stelt Egmond dit karikaturale schema zelf bij: ze stapt af van haar poging tot overkoepelende theorievorming en haar poging om de door haar bestudeerde casussen in sterk afgelijnde hokjes in te delen en gaat voortaan na welk type *culture* het meest van toepassing is op elke afzonderlijke casus²³².

Los van deze methodologische switch betreft het hier een waardevol basisconcept dat zeker ook aannemelijk lijkt in het geval van de Gentse incestprocessen. Dit zou immers betekenen dat de verklikkers van dienst zich lieten leiden door religieuze motieven. Om in het reine te komen met God en zichzelf konden ze niet anders dan hun onfortuinlijke kennissen en familieleden aan te geven.

4.1.3.2 Materialistisch motief

Volgens onze eigen inzichten speelden echter ook minder nobele drijfveren een rol bij het verklikken van de betrokkenen.

Zoals reeds werd aangestipt, leverde zo'n 83 percent van de bestudeerde processen één of meerdere kinderen of een zwangerschap op. Het spreekt voor zich dat het in alle gevallen ging om buitenechtelijke kinderen die aldus de rechtmatige, binnen een huwelijk geboren kinderen van de betrokkenen vervoegden. Voor deze kinderen en de familieleden die hun belangen behartigden was een dergelijke gezinsuitbreiding uiteraard slecht nieuws. Dit betekende immers dat de groep potentiële erfgenamen werd uitgebreid en de reeds aanwezige rechtmatige kinderen dan ook kans maakten een deel van hun erfenis te verliezen. Gezien het op patriarchale wijze functioneren van de samenleving werd deze dreiging nog meer reëel wanneer de nieuwe erven tot het mannelijke geslacht behoorden. We verwachten dan ook dat theorie zal worden bevestigd indien we in de bronnen een groter aandeel meldingen van mannelijke geboortes aantreffen. Dit zou er immers op wijzen dat familie met erfbelangen in deze gevallen sneller overging tot het verraden van het koppel in kwestie.

²³¹ F. Egmond, "Incestuous relations and their punishment in the Dutch Republic", in: *Eighteenth-Century Life*, 25 (2001), 3, pp. 21-22.

²³² F. Egmond, art. cit., p. 22.

In de bronnen treffen we inderdaad bewijzen aan die deze theorie kunnen helpen bekrachtigen. In de bewaarde documenten werd in bepaalde gevallen immers ook het geslacht van het kind genoteerd. Deze gegevens leveren volgende diagrammen op:

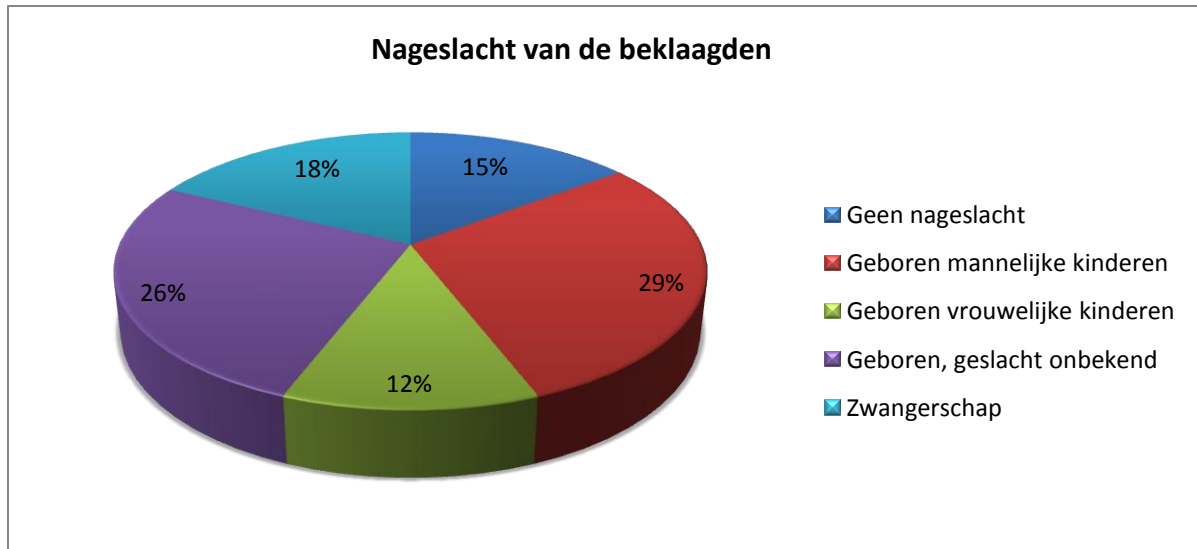

Fig. 4.1 - Nageslacht van de beklaagden

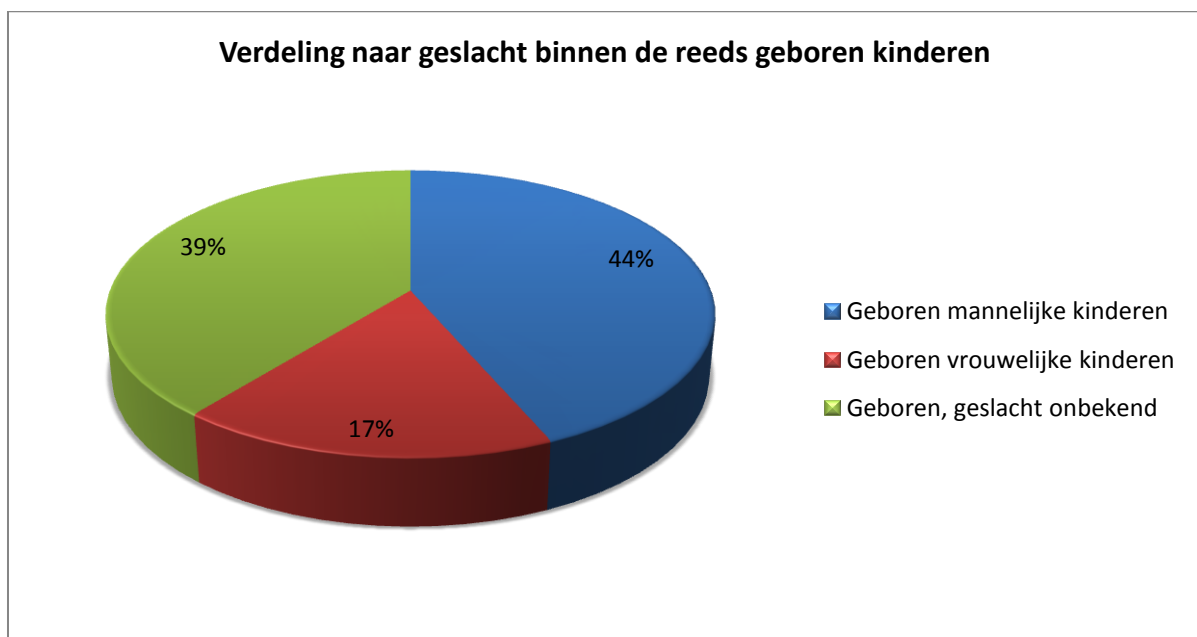

Fig. 4.2 - Verdeling naar geslacht binnen de reeds geboren kinderen

We tellen binnen de groep reeds geboren kinderen tien jongens (43,48 percent), vier meisjes (17,39 percent) en negen kinderen waarvan het geslacht niet wordt vermeld (39,12 percent). Wanneer we deze laatste groep buiten beschouwing laten, merken we op dat in de bronnen meer dan dubbel zoveel jongens als meisjes werden opgenomen en specifiek bij geslacht werden genoemd. Deze verwrongen verhouding doet ons dan ook vermoeden dat jaloezse familieleden hoofdzakelijk overgingen tot klikken in het geval van de extra bedreiging van een nieuwe mannelijke potentiële erfgenaam. We beschouwen dit met andere woorden als een mogelijk bewijs dat loslippige burens en familieleden ook uit materialistische overwegingen een actieve rol speelden in het aan het licht brengen van incestmisdrijven.

Desondanks moeten we ook waarschuwen voor de kleinschaligheid van de beschikbare gegevens. Bovenstaande vaststelling geldt dan ook niet als een wetenschappelijk verankerde hypothese, maar als een vermoeden en een eerste aanzet tot verklaring van de motivatie van burens en familie als verklikkers.

4.1.3.3 De tegenhypothese van Fabienne Giuliani

Toch stellen bepaalde academici zich weigerachtig op ten opzichte van de these dat burens en familie als verklikkers een belangrijke rol speelden in het aan het licht brengen van incestueuze relaties.

Zo halen we bijvoorbeeld het werk van Fabienne Giuliani rond incest op het 19de eeuwse Franse platteland aan²³³. Deze auteur schetst in haar onderzoeksartikel “Monsters in the village?” hoe de krappe woon- en leefomstandigheden in de plattelandsdorpen inderdaad de ideale voedingsbodem vormden voor een vermeende fluistercultuur. Doordat alle gezinnen zo dicht opeen gepakt naast elkaar leefden, konden onkiesse zaken heel snel worden opgevangen en doorgebriefd door de omringende burens. De muren van het huis hadden als het ware letterlijk oren. Het zou dan ook dit geroddel zijn dat tot de uiteindelijke ontmaskering van het misdrijf zou moeten leiden. Volgens Giuliani is niets echter minder waar: “*Many trials show us that instead of prohibition, the village put a veil of silence on the crime*”²³⁴. De auteur stelt met andere woorden dat incestueuze relaties ondanks hun grote zichtbaarheid eerder in stilzwijgen werden gehuld door de burens. Ze leidt dit hoofdzakelijk af uit het feit dat uit de meeste zaken blijkt dat de omwonenden reeds lang voor het proces plaatsvond op de hoogte bleken te zijn van de feiten²³⁵.

Giuliani probeert ook te verklaren waarom burens en familieleden de lippen stijf op elkaar hielden. Eén van haar verklaringsgronden is geënt op de evolutie van de 19de eeuwse mentaliteit met betrekking tot gezin en privacy. Het is immers in deze eeuw dat Giuliani een toenemend belang van de privésfeer situeert. Dit zou ertoe hebben geleid hebben dat de buurtbewoners niet de aandrang voelden zich in een dergelijke privékwastie te mengen. Deze weigering om zich met de beslommingen van een andere familie in te laten, ging soms zelfs zo ver dat burens en familie vlakaf hulp weigerden te verlenen wanneer bijvoorbeeld een slachtoffer van ouder-kindincest bij hen te rade ging. Een tweede verklaring die de auteur voor dit fenomeen opgeeft, is het feit dat incest werd beschouwd als een taboe waar bijgevolg ook niet over mocht worden gepraat²³⁶.

Fabienne Giuliani hecht echter wel geloof aan de stelling dat familieleden uit een verderafgelegen parochie wél een grotere neiging kenden om de feiten te onthullen. Deze drang schrijft zij in hoofdzaak toe aan de wil om de eer van de familie hoog te houden. Deze nuance toont dan ook aan dat de theorie rond de rol van burens en familieleden als verklikkers wel degelijk een kern van waarheid bevat²³⁷.

4.1.3.4 Conclusie

Het is duidelijk dat er absoluut geen sprake is van eensgezindheid onder de vorsers die zich in het verleden reeds over de rol van burens en familieleden hebben gebogen. We kunnen uit de verschillende visies en aanwijzingen uit de bronnen besluiten dat het gedrag van de naasten van de incestmisdadigers in hoofdzaak werd gestuurd door opportunisme. Naargelang de persoonlijke drijfveren – het behoud van de familie-eer of het nastreven van materiële belangen – kon de omgeving van de betrokkenen hen naar believen in bescherming nemen door te zwijgen of hen meedogenloos uitleveren aan de bevoegde

²³³ F. Giuliani, “Monsters in the Village? Incest in Nineteenth Century France”, in: *Journal of Social History*, 42 (2009), 4, pp. 919-932.

²³⁴ F. Giuliani, art. cit., p. 923.

²³⁵ F. Giuliani, *ibid.*

²³⁶ F. Giuliani, *ibid.*

²³⁷ F. Giuliani, art. cit., pp. 923-924.

instanties. Deze algemene vaststelling laat weinig ruimte voor het religieuze motief dat Florike Egmond ter verklaring naar voor schuift. Het is dan ook duidelijk dat de geloofwaardigheid van haar hypothese hierbij ernstig op de proef wordt gesteld.

4.2 Wanneer kwamen de feiten aan het licht?

Een andere belangrijke onderzoeksvraag aangaande de ontmaskering van incestueuze handelingen luidt na hoeveel tijd incestueuze relaties werden ontdekt door de pastoor en de officialiteit. We vragen ons met andere woorden af wanneer de officialiteit precies ingreep.

De methode die wordt aangewend om dit vraagstuk op te lossen, is gebaseerd op het tijdsinterval tussen de gepleegde feiten – de incestueuze seksuele betrekkingen – en het plaatsgrijpen van het proces. We gaan hierbij uit van de veronderstelling dat het moment van de bevruchting kan worden beschouwd als het moment waarop het eerste seksueel contact plaatsgreep, en bijgevolg dan ook samenvalt met het theoretische aanvangsmoment van de relatie. We wenden het tijdsverloop tussen de bevruchting en het betrappen in principe dus aan als indicator voor de opmerkzaamheid van de bevoegde instanties. Deze redenering is gebaseerd op de veronderstelling dat de geboorte van een kind immers een eerste duidelijk teken naar de buitenwereld toe vormde dat er verdachte zaken aan de gang waren.

Hiertoe maken we een vergelijking tussen de procesdatum enerzijds en de in de bronnen vermelde geboortedatum van het nageslacht uit de relatie anderzijds. Zoals reeds werd aangegeven, tellen we binnen het bestudeerde bronnencorpus in totaal 23 reeds geboren kinderen en zes onvoldragen zwangerschappen. Van vijftien van deze 23 kinderen beschikken we ook over gegevens omtrent de precieze geboortedatum. We berekenen de precieze tijdsspanne tussen de geboorte van het kind enerzijds en de datum waarop de ouders werden veroordeeld anderzijds. In enkele zeldzame gevallen (zaken 10, 11 en 24) had het koppel reeds meer dan één kind samen. In dat geval nemen we de geboortedatum van het eerste kind als referentiepunt²³⁸. De uitkomst van deze berekening vermeerderen we vervolgens nog eens met veertig weken – de gemiddelde duur van een normale zwangerschap vanaf de bevruchting. Op die manier krijgen we een idee van de tijd die verstreek tussen het aanvangen van de incestueuze relatie en het moment waarop de officialiteit ingreep.

De output van dit onderzoek wordt vervolgens verwerkt in een systeem gebaseerd op klassen van telkens vijf weken. Het aantal weken slaat hierbij op de tijd die verstreek tussen het verwekken van het kind en de uitspraak van het vonnis. Zo lag in een geval behorend tot de klasse [50-55] de tijdsspanne tussen bevruchting en proces op 50 tot 55 weken, wat overeenkomt met tien tot vijftien weken na de geboorte.

²³⁸ Zaken 10, 11 en 24: zie Bijlagen.

Dit levert het volgende staafdiagram op:

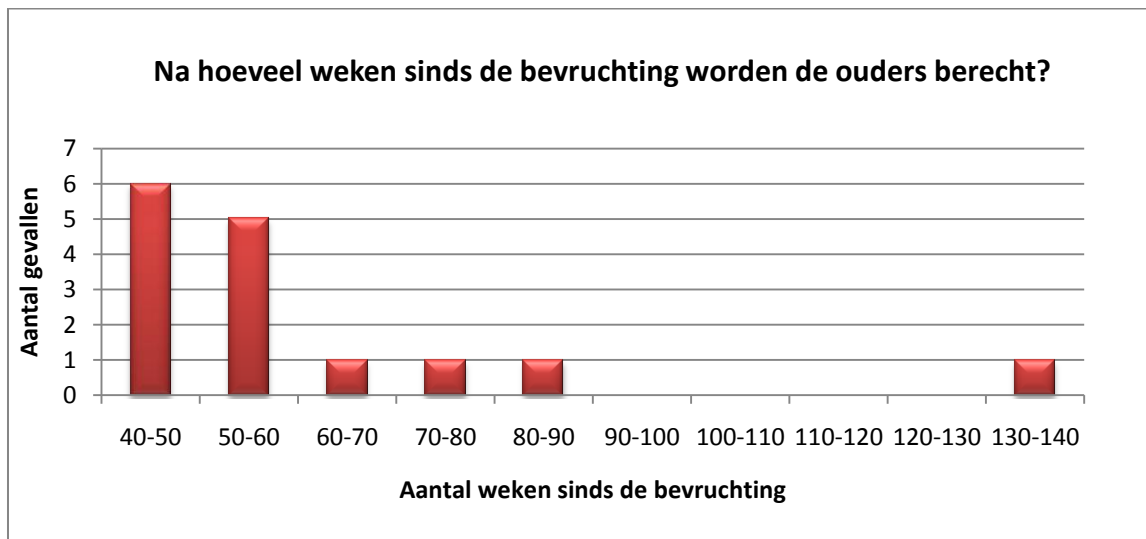

Fig. 4.3 - Na hoeveel weken sinds de bevruchting worden de ouders berecht?

Deze figuur geeft duidelijk weer dat de meerderheid van de incestrelaties met kind tot gevolg binnen de zestig weken na de bevruchting of binnen de twintig weken na de geboorte van het kind werd ontmaskerd. Het gaat hierbij concreet om elf van de vijftien geboortes of ongeveer 73 percent. Dit komt ongeveer overeen met een periode van ruim een jaar na de bevruchting of een kleine vier maanden na de geboorte van het eerste kind.

Het is voorlopig niet duidelijk waarom de meeste ontdekkingen van de officialiteit rond deze leeftijdsgrens schommelden. Allicht is het mogelijk dat de kerkelijke rechtbank via informatie vanwege de parochiepastoors reeds vroeger op de hoogte was van de onbetamelijke verbintenis, maar ervoor koos te wachten tot het kind in kwestie een bepaalde leeftijd had bereikt. Het was immers niet ondenkbaar dat de moeder een gevangenisstraf van enkele dagen of weken riskeerde en het kind het gedurende die tijd dus zonder haar zorgen moest stellen. Misschien ging de officialiteit ervan uit dat een baby die de leeftijd van drie maanden had bereikt reeds iets minder kwetsbaar was dan een boreling en het dan ook wel een tijdje zonder zijn of haar moeder kon stellen.

HOOFDSTUK 5

De bestraffing van incest

Na de eigenlijke vaststelling van het incestschandaal volgde binnen het verdere verloop van de rechtsgang uiteraard de bestraffing van de feiten. Binnen dit hoofdstuk bespreken we dan ook een aantal uiteenlopende aspecten rond bestraffing en strafmaat aangaande het misdrijf incest.

Een eerste paragraaf omvat een overzicht en toelichting van de soorten straffen en hun statistisch voorkomen binnen de bestudeerde bronnen. Ten tweede proberen we vertrekkend van enkele beweringen van Jozef De Brouwer uitspraken te doen over de evolutie in de tijd van de verschillende straffen. Hierbij komen in hoofdzaak het verdwijnen van bepaalde strafonderdelen en de kortstondige populariteit van bepaalde straffen aan bod. Ten derde gaan we ook na of het bepalen van de strafmaat door de officialiteit werd gekenmerkt door een zekere logica. We doen dit op basis van een onderzoek naar de invloed van vermeende verzwarende omstandigheden en een grondige doorlichting van de variatie binnen de strafonderdelen. Een vierde luik biedt informatie aangaande de betekenis en het doel van de straffen aan. Ten vijfde proberen we ook na te gaan of de behandeling van man en vrouw verschillen vertoonde op vlak van toegekende strafmaat. Een voorlaatste onderzoeksvraag betreft de veronderstelling dat de aard van de rechtspraak veranderde met het aantreden van een nieuwe officialiteit. Tenslotte belichten we een aparte pijler van de bestraffing, met name de aan de beklaagden toegekende proceskosten. De impact van deze kosten op het financieel vermogen van de betrokkenen vormt hierbij het voornaamste aandachtspunt.

5.1 Overzicht en statistisch voorkomen van de soorten straffen

In de dertig binnen deze scriptie bestudeerde incestzaken worden in totaal 55 personen aangetroffen die werden bestraft. Hiervan zijn 51 personen alleenstaande gevallen, terwijl twee personen twee maal een straf krijgen opgelegd door het hof. Deze 55 bestraffen zijn samen onderhevig aan een tiental verschillende soorten straffen, waarvan sommige bij elkaar horen binnen een logisch verband. Het is de bedoeling de aard en het voorkomen van elke straf diepgaand te bespreken.

Een eerste groep straffen die nader zal worden toegelicht, zijn de zogenaamde *accedat*-, *compareat*- en *sistat*-straffen. Het betreft hierbij telkens een groep handelingen die het publiek afsmecken van de begane feiten tot doel hebben. Vervolgens bespreken we de verschillende vormen van biecht en communie die bij wijze van straf aan de incestmisdadigers werden toegekend. Andere straffen die achtereenvolgens aan bod zullen komen, zijn de zogenaamde *intersit*-straf (verplicht mishoren), de gevangenisstraf, het verplicht vasten en de bedevaart. Tenslotte zijn ook een aantal bijzondere strafbepalingen in de bespreking opgenomen. Deze komen slechts enkele keren voor in het bronnencorpus.

5.1.1 De *accedat*-, *compareat*- en *sistat*-straffen

We onderscheiden in de bronnen drie verschillende straffen met een gemeenschappelijk kenmerk: de straf omvat telkens een verzameling symbolische handelingen die tot doel heeft de begane misdaden publiek af te smeken bij een klerikale instantie, zoals de parochiepastoor, de medeparochianen of het consistorie van het geestelijk hof zelf.

Deze drie straffen vormen samen in principe de hoofdmoot van de bestraffing van incestmisdadigers. Zoals verder uitvoerig zal worden toegelicht, stellen we immers vast dat quasi de volledige populatie van 55 bestraffen met één of meerdere van deze maatregelen in aanraking kwam. Concreet gaat het om een groep van 49 personen of maar liefst 89 percent van de volledige populatie. De straf in kwestie werd vervolgens aangevuld met een aantal andere strafbepalingen die vanaf paragraaf 5.1.2 aan bod komen.

Vooraleer over te gaan tot een diepgaande bespreking, moeten we erop wijzen dat deze drie straffen elkaar allerm minst uitsloten. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat een bestrafte zowel een *accedat*-straf als een *sistat*-straf kreeg opgelegd. Het voorkomen van deze drie straffen is met andere woorden geen of-of-kwestie.

5.1.1.1 *Accedat pastorem in praesentia testium*

De strafbepaling *accedat pastorem in praesentia testium*, voortaan eenvoudig *accedat*-straf genoemd, omvat concreet dat de beklaagden binnen een opgelegd aantal dagen voor de pastoor van de eigen parochie dienden te verschijnen in het gezelschap van een door het hof bepaald aantal getuigen. De ontmoeting gebeurde allicht achter gesloten deuren. We kunnen dit bijvoorbeeld afleiden uit de toevoeging dat de veroordeelden zich naar de sacristie moesten begeven. Het is echter wel mogelijk dat beide bestrafden binnen eenzelfde zaak zich met hun afzonderlijke getuigen samen tot de pastoor dienden te wenden. Het *accedat*-gebeuren vond daarnaast waarschijnlijk in de ochtend plaats. Dit leiden we af uit het proces tegen Franciscus Van Damme en Carola Van Nieuwenhuysse, die specifiek rond negen uur 's ochtends bij de pastoor werden verwacht²³⁹. Het verschijnen voor de pastoor ging tenslotte ook gepaard met het hem nederig om vergiffenis smeken (*humiliter veniam petat ad pastorem*) en het beloven van een betere levenswandel (*promittat vitam emendationem*).

Wanneer we concreet de statistische gegevens omtrent de 55 bestudeerde gestrafte personen onderzoeken, stellen we vast dat aan 26 van hen of ruim 47 percent van deze groep een *accedat*-straf werd opgelegd. Hierbij kunnen we een onderscheid maken naar het aantal dagen waarbinnen deze ontmoeting diende te worden afgehandeld en naar het aantal getuigen waarvan de beklaagden moesten vergezeld zijn.

Wat betreft de deadline qua aantal dagen dienden vijf van deze 26 personen of zo'n negentien percent zich binnen de drie dagen te melden. Voor twee personen (7,69%) lag deze termijn op vier dagen. Acht beklaagden of 30,77 percent kregen acht dagen de tijd om voor de parochiepastoor te verschijnen. Bij elf bestrafden of ruim 42 percent wordt de duur van de deadline tenslotte niet vermeld.

Het aantal getuigen dat bij de *accedat*-straf werd opgeroepen, varieerde van twee tot vier personen. Twee getuigen was de meest gangbare omvang van de entourage. We treffen dit aantal bij dertien van de zestien personen en dus precies vijftig percent van de groep bestrafden aan. Bij twee personen (7,69 percent) bepaalde het hof dat twee à drie getuigen aanwezig dienden te zijn. Acht mensen of zo'n 30,77 percent dienden de pastoor te benaderen in het gezelschap van drie getuigen. Eén persoon (3,85 percent) kreeg de keuze tussen drie of vier getuigen. Tenslotte treffen we bij twee personen of 7,69 percent de verplichting aan om vier getuigen met zich mee te brengen.

Zoals eerder werd aangehaald ging de ontmoeting met de parochiepastoor gepaard met het smeken om vergiffenis en het beloven voortaan een beter en vromer leven te leiden. De bronnen geven aan dat van de volle honderd percent van de *accedat*-bestrafden (26 personen) werd verwacht dat ze de pastoor om vergiffenis verzochten. Dit gebeurde geknield en wat betreft de mannen ook blootshoofds. Het beloven van een betere levenswandel werd opgelegd aan 21 personen of zo'n 80,77 percent.

²³⁹ Zaak 25: zie Bijlagen.

We kunnen de statistische gegevens aangaande de *accedat*-straf samenvatten in onderstaande tabel:

Straf	Strafonderdeel		Aantal personen dat met deze straf in aanraking kwam	Percentage
ACCEDAT (...)			26/55	47,27%
	Binnen de hoeveel dagen?	3 dagen	5/26	19,23%
		4 dagen	2/26	7,69%
		8 dagen	8/26	30,77%
		onbekend	11/26	42,31%
	Aantal getuigen?	2 personen	13/26	50%
		2/3 personen	2/26	7,69%
		3 personen	8/26	30,77%
		3/4 personen	1/26	3,85%
		4 personen	2/26	7,69%
	Veniam petat ad pastorem		26/26	100%
	Promittat (...)		21/26	80,77%

Tabel 5.1 - De *accedat*-straf

5.1.1.2 *Compareat in publico audientia nostra consistorio*

Deze straf omvatte de verplichting op de eerstvolgende publieke zitting van het geestelijk hof te verschijnen en hieraan gekoppeld enkele handelingen te stellen. In tegenstelling tot de hierboven beschreven *accedat*-straf had de *compareat*-straf wel degelijk een publiek karakter. Tijdens de binnen deze scriptie onderzochte periode werden in totaal zestien personen aan deze straf onderworpen, wat neerkomt op een aandeel van 29,09 percent in de totale populatie bestraffen.

Opvallend is hierbij het voorschrift te verschijnen in een wit boetkleed of lijnwaad – *veste alba virgis circumpersa induta*. We treffen dit voorschrift aan in zes van de zestien gevallen (37,50 percent). Aan de resterende tien beklagden (62,50 percent) werden geen specifieke kledingvoorschriften opgelegd. Een geknielde houding en een (voor de mannen) ontbloot hoofd maakten de vernedering meestal compleet.

Een andere bijkomende bepaling aangaande de *compareat*-straf omvatte het gebod gedurende de zitting een kaars van een halve pond te dragen. We treffen deze verplichting in één kwart van de vastgestelde gevallen (4 op 16) aan. Drie personen dienden deze kaars ook te offeren aan het consistorie. Uit het proces tegen Judocus Geldof en Maria Anna Vereecken leren we dat dit in het kapelletje van het geestelijk hof diende te gebeuren²⁴⁰. Een andere mogelijke offerplaats was het altaar van het consistorie.

Net als in het geval van de eerder besproken *accedat*-straf ging het verschijnen op de zitting gepaard met het nederig vragen om vergiffenis en het doen van de belofte om voortaan een beter leven te leiden. De bronnen tonen aan dat het vragen om vergiffenis (*veniam roget...*)

²⁴⁰ Zaak 10: zie Bijlagen.

inderdaad in honderd percent (zestien personen) van de gevallen werd verwacht. De *promittat*-clausule treffen we dan weer aan bij zeven bestrafden (43,75 percent).

Opnieuw kunnen we de gegevens aangaande de *compareat*-straf samenvatten in een overzichtstabel:

Straf	Strafonderdeel		Aantal personen dat met deze straf in aanraking kwam	Percentage
COMPAREAT (...)			16/55	29,09%
	Wit boetekleed?	Ja	6/16	37,50%
		Neen	10/16	62,50%
	Kaars? (1/2 lb.)	Ja	4/16	25%
		Neen	12/16	75%
	Kaars offeren?	Ja	3/16	18,75%
		Neen	13/16	81,25%
	Veniam roget (...)		16/16	100%
	Promittat (...)		7/16	43,75%

Tabel 5.2 - De *compareat*-straf

5.1.1.3 *Sistat ante valvas majores ecclesia parochialis*

Tussen 1765 en 1768 werd de *sistat*-straf aan veertien personen of ruim 25 percent van de bestudeerde populatie opgelegd.

Deze sequentie van gebeurtenissen vatte aan met het plaatsnemen van de bestrafte aan de hoofdingang van de eigen parochiekerk, en dit een half uur voor aanvang van de hoogmis. Alle veertien beklagden dienden hierbij geknield (en eventueel blootshoofds) vergiffenis te vragen aan de binnentredende kerkgangers. Aansluitend hierbij dienden drie van hen (21,43 percent) ook de pastoor aan te manen in naam van de verdachte zelf vergiffenis te vragen aan de medeparochianen (*roget*).Twaalf van de veertien *sistat*-beklagden dienden tijdens dit ritueel ook een brandende kaars in de hand te houden. Opvallend is dat het aangewezen gewicht van de kaars kon variëren van zaak tot zaak. In de meeste gevallen (tien personen of 83,33 percent) ging het om een kaars van een halve pond. Twee personen (16,67 percent) dienden echter een kaars van een volledige pond te torsen. Bij aanvang van de viering werd van tien van de veertien bestrafden of 71 percent verwacht dat ze de kaars naar het altaar droegen en ze daar aan de pastoor overhandigden (*offerat*). Tenslotte werd ook aan vier van hen, een slordige 28,6 percent, opgedragen in het koor of aan het altaar te blijven staan tot deze kaars volledig was opgebrand – *in choro maneat/ambit usque ad totalum consumptionem*.

Ook de statistische gegevens aangaande de *sistat*-straf kunnen we samenvatten in een overzichtstabel:

Straf	Strafonderdeel		Aantal personen dat met deze straf in aanraking kwam	Percentage
SISTAT (...)			14/55	25,45%
	Met kaars?	Ja	12/14	85,71%
		Neen	2/14	14,29%
	Zo ja: hoe zwaar is de kaars?	1 lb.	2/12	16,67%
		½ lb.	10/12	83,33%
	Veniam petat (...)		14/14	100%
	Roget (...)		3/14	21,43%
	Offerat (...)		10/14	71,42%
	Maneat/Ambit (...)		4/14	28,57%

Tabel 5.3 - De *sistat*-straf

5.1.1.4 Vergelijkend overzicht van de evolutie van de drie straffen

Vervolgens willen we ook nagaan of er een logisch verband bestaat binnen het voorkomen van deze drie verschillende straffen, die in principe immers telkens een variatie op hetzelfde thema vormen. We besteden hierbij aandacht aan de vraag of het voorkomen van de ene straf werd beïnvloed door dat van de twee andere straffen. Kunnen we hierbij een bepaald patroon detecteren? Wanneer we de evolutie in de tijd van deze drie strafmaatregelen beschouwen, stellen we een aantal opmerkelijke trends vast. Volgende grafiek geeft deze gegevens weer:

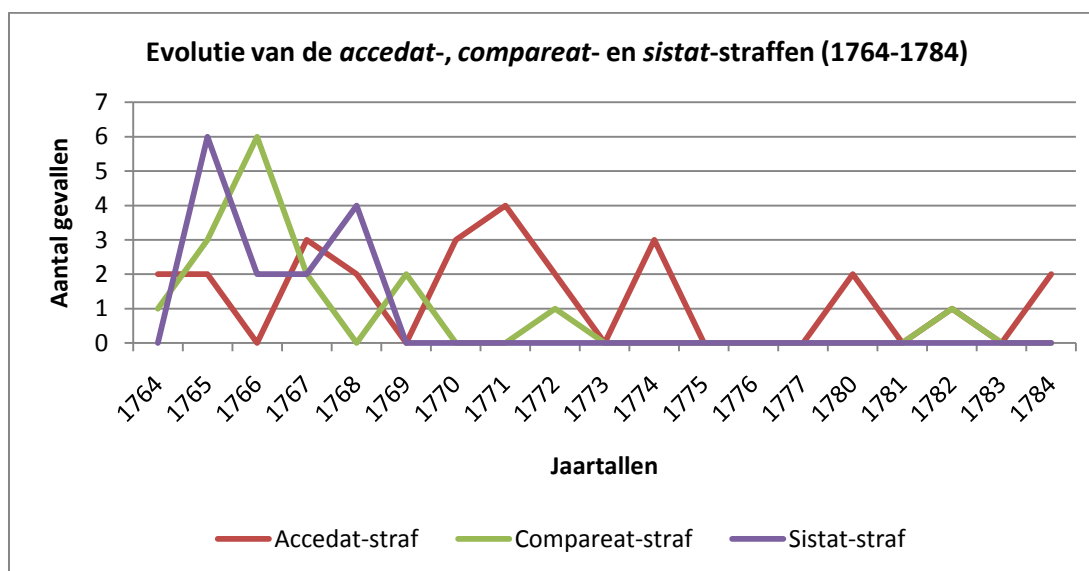

Fig. 5.1 - Evolutie van de *accedat*-, *compareat*-, en *sistat*-straffen (1764-1784)

De *accedat*-straf wordt weergegeven door de rode lijn. Deze grafiek toont aan dat de straf in principe constant blijft terugkeren doorheen de bestudeerde periode. Het blijft als het ware een klassieker binnen het straffencorpus. Het gemiddeld aantal gevallen per jaar bedraagt hierbij 1,37 bestraffen.

Dit patroon gaat echter niet op voor zowel de *compareat*- (groene lijn) als de *sistat*- straf (paarse lijn). De gegevens rond deze strafbepalingen tonen een veel grilliger, aan specifieke jaren gebonden verloop. Het voorkomen van beide straffen nam een hoge vlucht tijdens de jaren 1765-1766, met telkens een piek van zes gevallen per jaar. Vanaf de late jaren '1760 werd echter voor beide straffen de teruggang ingezet.

De *compareat*-straf kende één grote piek van zes gevallen in 1766. Hierna doen er zich nog enkele jaren voor met een heropleving van twee gevallen, zijnde 1767 en 1769. In 1772 doet zich een laatste geval voor dat een hiaat van tien jaar aankondigt. De laatste *compareat*-bestrafte treffen we aan in 1782 en lijkt eerder een uitzondering die de regel bevestigt. Wat betreft de *compareat*-straf kunnen we dan ook gewag maken van een kortstondige populariteit tijdens de tweede helft van het decennium 1760-1770 die wordt gevolgd door een snelle aftakeling. Opvallend is ook dat de *compareat*-straf een wisselwerking vertoont met de *accedat*-straf die we kunnen vergelijken met een systeem van corresponderende vaten. Grafisch uit dit zich in een als het ware tegenovergestelde piek: wanneer de grafiek van straf 1 een piek vertoont, getuigt deze van straf 2 van een dieptepunt, en vice versa. We stellen dit fenomeen ondermeer vast in 1766, 1768 en 1771.

De *sistat*-straf wordt qua verloop in principe gekenmerkt door hetzelfde basispatroon, maar dan met het verschil dat de populariteit van de straf werkelijk beperkt lijkt te zijn gebleven tot de periode 1765-1768. Vanaf 1769 verdwijnt de straf volledig van het toneel.

Een algemene constatering is ten slotte dat de frequentie van alle drie bestudeerde strafbepalingen gevoelig afneemt naar het einde van de periode toe. We moeten dit uiteraard linken aan de algemene vermindering van het aantal incestzaken dat door de officialiteit werd berecht naar het einde van de Oostenrijkse periode toe.

5.1.2 Biechten en ter communie gaan

Een veelvoorkomende bijkomende maatregel waarmee incest door de Gentse officialiteit werd bestraft, was het verplichten van de beklaagden te biechten en ter communie te gaan. Het uitvoeren van deze straf kon betrekking hebben op verschillende momenten. In eerste instantie treffen we de biecht- en strafbepalingen aan die onmiddellijk op de feitenpleging dienden te volgen. Deze groep omvat met andere woorden handelingen die op het eigenlijke moment van bestraffing zelf moesten worden uitgevoerd. In dit opzicht diende het biechten en ter communie gaan gedurende een aantal opeenvolgende dagen te gebeuren. Daarnaast is er in de bronnen ook sprake van een groep biecht- en strafbepalingen waaraan op langere termijn moest worden voldaan. Hierbij diende er gedurende een langere periode volgens een bepaalde frequentie gebiecht en gecommuniceerd te worden.

5.1.2.1 Biecht- en communiestrafen op korte termijn

In eerste instantie belichten we de biecht- en communiestraf op korte termijn. In de bronnen wordt dit type straffen gesignaleerd door middel van de terminologie *instituat confessionem generalem* en *communicet de mensa domini*.

Een dergelijke vorm van biechten wordt in de bronnen aan 43 van de 55 beklaagden opgelegd. Dit komt overeen met een percentage van zo'n 78 percent. Hiermee vormt deze straf de meest voorkomende binnen de bestudeerde procesdossiers. De periode waarin er moest worden gebiecht varieerde tussen drie dagen en één volledige maand. Twee personen (4,65 percent) dienden drie opeenvolgende dagen te biechten. Voor dertig personen (69,77 percent) was deze termijn vastgelegd op acht opeenvolgende dagen. Vijf bestraffen of zo'n 11,63 percent dienden vijftien opeenvolgende dagen confessie te doen. Eén persoon of zo'n 2,33 percent van de populatie kreeg een volledige maand biechten

opgelegd. Van vijf betrokken personen ten slotte werd de opgelegde termijn niet vermeld in de bronnen (11,63 percent).

Wat betreft het ter communie gaan op korte termijn treffen we in de processtukken een groep van 41 personen aan, wat overeenkomt met 74,55 percent van de totale populatie. Ook hier treffen we verschillen aan aangaande het aantal opeenvolgende dagen waarbinnen de straf moest worden volbracht. Voor twee van de 41 personen (4,88 percent) was deze termijn vastgelegd op drie dagen. Net als in het geval van het biechten was ook hier een termijn van acht opeenvolgende dagen de meest gangbare uitspraak: 28 bestraffen of zo'n 68,28 percent. Voor vijf mensen (12,2 percent) bedroeg de te volbrengen tijdspanne vijftien dagen. Ook hier werd aan één persoon of 2,44 percent een volledige maand opgelegd. In het geval van vijf bestraffen (12,2 percent) ontbreken de gegevens ten slotte.

5.1.2.2 Biecht- en communiestrafpen op lange termijn

Anderzijds kon het hof ook overgaan tot het uitspreken van een biecht- of communiestraf op lange termijn. Hierbij was het de bedoeling dat de bestrafte gedurende een langere periode (meestal enkele maanden tot één jaar) volgens een bepaalde frequentie (maandelijks) ging biechten of ter communie ging. In de processtukken treffen we deze gegevens respectievelijk aan onder de noemers *confiteatur* en *communicet de mensa domini*.

In de bronnen vinden we 24 personen terug aan wie de biechtstraf op lange termijn werd opgelegd. Dit komt overeen met zo'n 43,64 percent van de populatie. De meest gangbare (achttien personen of 75 percent) termijn was één volledig jaar. Andere tijdslijmieten, zoals drie maanden (drie personen of 12,5 percent), zes maanden (één persoon of 4,17 percent) of zeven maanden (twee personen of 8,33 percent) treffen we eerder sporadisch aan. In alle gevallen gold hierbij een maandelijks frequentie. Later in de bronnen, meer bepaald vanaf circa 1771, werd deze bepaling gespecificeerd tot de eerste zondag van de maand.

Wanneer we de gegevens rond de communiestraf op lange termijn beschouwen, stellen we vast dat negentien personen of 34,55 percent van de populatie op dergelijke wijze werden bestraft. Ook in dit geval was een periode van één volledig jaar de termijn die het vaakst werd opgelegd, meer bepaald aan zo'n vijftien personen of 78,95 percent. Andere tijdsbepalingen, zoals drie maanden (één persoon of 5,26 percent), zes maanden (tevens 5,26 percent) of zeven maanden (twee personen of zo'n 10,53 percent) komen slechts occasioneel voor. Ook hier stellen we vast dat in alle negentien gevallen de frequentie van het ter communie gaan was vastgelegd op één keer per maand. Bovendien stellen we vanaf circa 1771 dezelfde evolutie vast naar het specificeren van deze bepaling tot elke eerste zondag.

5.1.2.3 Samenvatting

Uit deze cijfers blijkt duidelijk dat de biecht- en communiestraf tijdens de tweede helft van de 18de eeuw zeer gebruikelijk was voor het tuchtigen van incestmisdadigers. Vooral de straffen op korte termijn binnen deze categorie werden aan telkens ongeveer drie vierde van de populatie bestraffen opgelegd. Daarmee vormt dit de meest voorkomende tuchtmaatregel uit het volledige corpus aan in de bronnen vermelde straffen.

Bij wijze van bijkomende illustratie vullen we deze paragraaf aan met een overzichtstabel die alle gegevens aangaande de verschillende biecht- en communiestrafpen overzichtelijk rangschikt. Om hierbij een onderscheid te kunnen maken tussen de communiestrafpen op korte en lange termijn – die in de bronnen door middel van dezelfde Latijnse terminologie worden benoemd – verwijzen we specifiek naar deze straffen onder de respectievelijke noemers *communicet (I)* en *communicet (II)*.

Straf	Subtraf		Aantal personen dat met deze straf in aanraking kwam	Percentage
INSTITUAT CONFESSIONEM GENERALEM			43/55	78,18%
	Hoeveel opeenvolgende dagen?	3 dagen	2/43	4,65%
		8 dagen	30/43	69,77%
		15 dagen	5/43	11,63%
		1 maand	1/43	2,33%
		onbekend	5/43	11,63%
COMMUNICET (I)			41	74,55%
	Hoeveel opeenvolgende dagen?	3 dagen	2/41	4,88%
		8 dagen	28/41	68,29%
		15 dagen	5/41	12,20%
		1 maand	1/41	2,44%
		onbekend	5/41	12,20%
CONFITEATUR			24	43,64%
	Periode?	3 maanden	3/24	12,50%
		6 maanden	1/24	4,17%
		7 maanden	2/24	8,33%
		1 jaar	18/24	75%
	Frequentie?	maandelijks	24/24	100%
COMMUNICET(II)			19	34,55%
	Periode?	3 maanden	1/19	5,26%
		6 maanden	1/19	5,26%
		7 maanden	2/19	10,53%
		1 jaar	15/19	78,95%
	Frequentie?	maandelijks	19/19	100%

Tabel 5.4 - De biecht- en communiestrafen op korte en lange termijn

5.1.3 Intersit summo sacro

Een derde in de processtukken aangetroffen strafbepaling is het bevel om op lange termijn op de eigen parochie de hoogmis bij te wonen volgens een bepaalde frequentie (*intersit summo sacro*). Deze *intersit*-straf viel tijdens de bestudeerde periode te beurt aan 23 van de 55 bestraffen of 41,82 percent van de totale populatie.

Ook in het geval van deze straf laten zich opnieuw verschillen optekenen naar de te vervullen termijn en de precieze dagen waarop het mishoren diende te gebeuren. Van de meeste bestraffen, meerbepaald achttien personen of 78,26 percent, werd een termijn van één jaar verwacht. Andere, minder veelvuldig voorkomende mogelijkheden waren het bijwonen van de hoogmis gedurende drie (één persoon of 4,35 percent), vier (tevens 4,35 percent), zes (idem) of zeven opeenvolgende maanden (twee personen; goed voor 8,7 percent).

Wat betreft frequentie, en dan meerbepaald op welke dagen het mishoren precies diende te gebeuren, treffen we verschillende opties aan. De meerderheid van de desbetreffende groep bestraffen, tien van de 23 personen of een kleine 43,5 percent, moesten de straf op zowel zon- en feestdagen volbrengen. We kunnen stellen dat dit overeenkomt met vier à vijf sessies per maand, plus feestdagen. Een tweede, quasi even grote groep van negen personen of ruim 39 percent van de *intersit*-bestraffen, werd enkel op zondag en dus vier à vijf keer per maand in de mis verwacht. Een derde mogelijkheid was de verplichting mis te horen op elke eerste zondag, wat neerkomt op slechts één verplichte aanwezigheid per maand. Deze formule viel te beurt aan drie personen, wat neerkomt op ongeveer dertien percent. Ten slotte stellen we ook in het geval van één persoon (4,35 percent) het ontbreken van deze gegevens vast.

Volgende tabel vat de gegevens met betrekking tot de *intersit*-straf samen:

Straf	Substraf		Aantal personen dat met deze straf in aanraking kwam	Percentage
INTERSIT (...)			23/55	41,82%
	Periode?	3 maanden	1/23	4,35%
		4 maanden	1/23	4,35%
		6 maanden	1/23	4,35%
		7 maanden	2/23	8,70%
		1 jaar	18/23	78,26%
	Op welke dagen?	Zon-en feestdagen	10/23	43,48%
		Zondag	9/23	39,13%
		Elke 1 ^{ste} zondag	3/23	13,04%
		onbekend	1/23	4,35%

Tabel 5.5 - De *intersit*-straf

5.1.4 Gevangenisstraf

De meest ingrijpende strafbepaling die we in de bronnen aantreffen, is de gevangenisstraf. Interessant is hierbij de door Jozef De Brouwer aangehaalde verscheidenheid in strafplaatsen binnen de Gentse bisschoppelijke gevangenis. Er werd volgens hem een onderscheid gemaakt tussen de onderste kerkers – vermoedelijk gelegen in de kelderverdieping – en de bovenste afdeling van het cellencomplex. De kelderverdieping zou een door gedetineerden erg gevreesde plek zijn geweest²⁴¹.

Ook over het reilen en zeilen in de bisschoppelijke gevangenis geeft het overzichtswerk van De Brouwer ons heel wat extra informatie. Zo werd de gevangene bij zijn aankomst door de cipier van alle mogelijke gevaarlijke voorwerpen, zoals messen, dolken, ijzeren voorwerpen of kaarsen, ontdaan. De statuten schreven voor dat de gevangene zijn of haar in bewaring genomen spullen bij vrijlating terugkreeg. In de gevangenis zelf golden strikte gedragsregels: onzedige gesprekken, drinkgelagen, samen Hokken of verboden spelen werden er niet geduld. Ook het ontvangen van bezoek was slechts mogelijk met uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de officiaal. Er werd verder in het algemeen ook verwacht dat de gevangenen zich gedeisd hielden en geen amok maakten. Wie zich hier toch schuldig aan maakte, kon rekenen op afzondering in de gevreesde kelderafdeling. Daarnaast werd ook de dagelijkse werking strikt gereguleerd. Gevangenen werden bijvoorbeeld verplicht om acht uur 's morgens op te staan en om acht uur 's avonds naar bed te gaan. Per dag was er, tenzij een vast regime werd opgelegd, ook een vast rantsoen voorzien: elke gevangene kreeg dagelijks een portie van twee pond brood, een schotel soep, een glas licht bier, een vierde pond boter en een kwart pond kaas ter beschikking²⁴².

Tijdens de bestudeerde periode werden twaalf personen op een totaal van 55 beklaagden (goed voor 21,82 procent) tot een dergelijke gevangenisstraf veroordeeld.

De lengte van de in de bisschoppelijke gevangenis uit te zitten straffen kon variëren van drie dagen tot drie weken. Drie personen of één vierde van de gevangenen dienden er drie dagen te blijven. Vier personen of precies één derde van de groep kon rekenen op een verblijf van acht dagen. In twee gevallen (16,67 procent) liep deze straf op tot vijftien dagen. Tenslotte werd ook één persoon (8,33 procent van de populatie) veroordeeld tot drie weken bisschoppelijke gevangenis. We vermelden in het bijzonder ook nog het proces tegen Pieter Bruggeman en zijn stiefdochter Joanna Standaert uit 1779-1780. Zij werden als enigen veroordeeld tot exuberante gevangenisstraffen van respectievelijk zes en vier jaar. Deze mochten ze bovendien niet in de bisschoppelijke gevangenis, maar in het provinciaal correctiehuis te Gent uitzitten²⁴³.

Meestal was aan het verblijf in de gevangenis ook een verplichting om te vasten op water en brood gekoppeld. Afhankelijk van de lengte van de straf diende dit om de andere dag (zes gevallen; goed voor exact vijftig procent) of dagelijks (vier personen of precies één derde van de gevangenen) te gebeuren. Slechts twee personen of ruim 16,5 procent waren vrijgesteld van deze verplichting.

Tenslotte werd aan de meerderheid van de gevangenen ook opgedragen tijdens hun gevangenisstraf te biechten en ter communie te gaan. Dit gold voor acht personen of twee derde van de bestraffen. Vier personen of één derde van de gevangenen waren van deze bepaling ontheven.

²⁴¹ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. 206-211.

²⁴² J. De Brouwer, op. cit., pp. 68-71.

²⁴³ Zaak 28: zie Bijlagen.

Opnieuw geven we deze gegevens weer in een samenvattende overzichtstabel:

Straf	Substraf		Aantal personen dat met deze straf in aanraking kwam	Percentage
GEVANGENIS			12/55	21,82%
	Hoe lang?	3 dagen	3/12	25%
		8 dagen	4/12	33,33%
		15 dagen	2/12	16,67%
		3 weken	1/12	8,33%
		> 1 jaar	2/12	16,67%
	Tegelijk vasten?	Om de andere dag	6/12	50%
		Elke dag	4/12	33,33%
		Neen	2/12	16,67%
	Tegelijk biechten en communie?	Ja	8/12	66,67%
		Neen	4/12	33,33%

Tabel 5.6 - De gevangenisstraf

5.1.5 Vasten

In de processtukken treffen we vijf gevallen (een slordige negen percent) aan waarin aan de veroordeelden wordt opgedragen gedurende een bepaalde periode te vasten op water en brood. Deze vastenperiode kon qua duur erg uiteenlopend zijn. Eén persoon kreeg een termijn van zeven weken toegewezen. Voor twee personen was de periode van vasten vastgelegd op drie maanden. Nog eens twee bestraffen dienden gedurende één volledig jaar de buikriem aan te halen. In alle gevallen gold dat het vasten volgens een *more quadragesimali* diende te gebeuren. Dit betekent dat er telkens op woensdag, vrijdag en zaterdag gevast moest worden.

Onderstaande tabel vat de statistische gegevens aangaande de vastenstraf samen:

Straf	Substraf		Aantal personen dat met deze straf in aanraking kwam	Percentage
VASTEN			5/55	9,09%
	Periode?	7 weken	1/5	20%
		3 maanden	2/5	40%
		1 jaar	2/5	40%
	Hoe?	woe-vrij-zat	5/5	100%

Tabel 5.7 - De vastenstraf

5.1.6 Bedevaart

Gedurende de bestudeerde periode werd aan zes veroordeelden of zo'n elf percent van de bestrafte populatie opgedragen een bedevaart te ondernemen naar een door het hof bepaalde plek.

Zo kreeg Guilielmus Claeijssens in september 1767 de opdracht om vanuit zijn woonplaats op de Gentse Sint-Baafsparochie de kruisweg te gaan op de Sint-Martinusparochie in Ekkerghem. Hierbij was het de bedoeling dat de gelovige in de kerk een cirkelvormig traject aflegde langs veertien schilderijen die telkens een scène afbeeldden uit het lijden en het sterven van Jezus Christus. Zijn medeplichtige, Maria Maes, tevens afkomstig uit de Sint-Baafsparochie, kreeg dezelfde straf toebedeeld²⁴⁴. Een derde geval vinden we terug in het proces tegen Egidius Meersman en Brigitta Verhaeghen van 2 maart 1768²⁴⁵. Aan Egidius werd opgedragen vanuit zijn woonplaats Temse een bedevaart te ondernemen naar Onze-Lieve-Vrouw van Halle (*Hallas diva virginis*) en er vervolgens ter communie te gaan. Ook Jeronimus de Bisschop en zijn medeplichtige Joanna Catharina Van Cauteren kregen in september 1769 instructies voor het ondernemen van een dergelijke tocht²⁴⁶. Jeronimus werd naar de Heilige Kruiskapel op de wijk Heikant in Waasmunster verwezen: *ad sacellum sancta crucis in loco vulgo Den Heijcant sub parochia de Waesmunster*. Ook hier treffen we opnieuw het thema van de bedevaart in het teken van de Mariadevotie aan. Jeronimus' medeplichtige en schoonzus, Joanna Catharina Van Cauteren werd dan weer naar Onze-Lieve-Vrouw van Gaverland in Melsele gestuurd. Het ondernemen van een bedevaart bij wijze van straf lijkt vooral populair geweest te zijn tijdens de periode 1767-1769. Pas in 1782 duikt in de bronnen een nieuw en voorlopig laatste geval op. In februari 1782 wordt Petrus De Smet uit Gentbrugge verplicht op een zaterdag tijdens de vasten een bedevaart te ondernemen naar Onze-Lieve-Vrouw van Loobosch te Lochristi (*visitationem ad sacellum B.M.V. de Loobosch sub parochia de Lochristi*)²⁴⁷. Hier diende hij tevens mis te horen en een kaars te offeren.

5.1.7 Bijzondere straffen

Tenslotte vermelden we nog enkele merkwaardige straffen die slechts sporadisch voorkomen binnen het bronnencorpus.

Zo treffen we bijvoorbeeld drie maal de opdracht aan om een zak tarwe eigenhandig tot brood te verbakken en dit brood vervolgens door de pastoor te laten uitdelen aan de armen van de parochie. Deze straf weerspiegelt de rooms-katholieke idealen van naastenliefde en het 'afkopen' van de eigen zonden via het vervullen van goede werken. Opvallend is dat alle straffen van deze categorie tijdens het jaar 1767 werden uitgesproken. Het is mogelijk dat het dan ook een zogenaamd duurtejaar betreft.

Een andere groep straffen die slechts occasioneel werd toegekend aan de incestmisdadigers omvatte het bidden van specifieke gebeden, zoals het rozenhoedje (drie gevallen) en de litanie van Onze-Lieve-Vrouw (één geval).

Het rozenhoedje vormt in principe de verkorte versie van het bidden van de rozenkrans. Hierbij wordt het gebedssnoer slechts één in plaats van drie keer doorlopen. Het bidden van het rozenhoedje wordt in principe gespreid over vijf (opeenvolgende) dagen, waarbij per dag telkens één bepaalde groep geloofsgeheimen wordt herdacht.

Onder een litanie wordt het gedeelte van een eredienst verstaan waarbij de parochiepastoor voorbidt en de parochianen vervolgens dienen te antwoorden met de formules *bid voor ons*,

²⁴⁴ Zaak 14: zie Bijlagen.

²⁴⁵ Zaak 16: zie Bijlagen.

²⁴⁶ Zaak 19: zie Bijlagen.

²⁴⁷ Zaak 29: zie Bijlagen.

ontferm u over ons of aanverwanten. Tijdens de litanie van Onze-Lieve-Vrouw wordt specifiek Maria aanroepen, in dit geval allicht om haar om genade voor de begane misstappen te smeken.

Tenslotte treffen we in één enkel proces uit 1732 nog twee unieke strafbepalingen aan. Beide werden uitgesproken tegen Joannes Michaël Delwaerde²⁴⁸. Deze man werd als enige van de bestrafte geolcloqueerd in het klooster van de *fratrum Alexanoricum*. Een tweede straf die uitsluitend aan Delwaerde werd opgelegd, was het verplicht aanvragen van een huwelijksdispensatie. Een verklaring hiervoor vinden we in de aard van het proces zelf. De zaak is immers uniek omdat de ‘medeplichtige’ van Joannes Michaël, met name Joanna Augustina Delwaerde, uitzonderlijk fungeerde als aanklager. In alle andere hier bestudeerde incestzaken was deze taak weggelegd voor de promotor van de officialiteit. Joanna Augustina was zwanger geworden na defloratie door Joannes Michaël, haar (vermoedelijke) neef. Vandaar wilde ze hem via het gerecht dan ook dwingen een huwelijk met haar aan te gaan. Daar hun verwantschap zich echter binnen de door de Kerk verboden graden bevond, was het noodzakelijk hiervoor een dispensatie of toelating aan te vragen. Joanna Augustina kreeg van de officiaal gelijk en Joannes Michaël werd belast met het aanvragen van een dergelijk document.

5.1.8 Conclusie

Wanneer we het voorkomen van de verschillende straffen met elkaar vergelijken, levert dit onderstaande grafiek op:

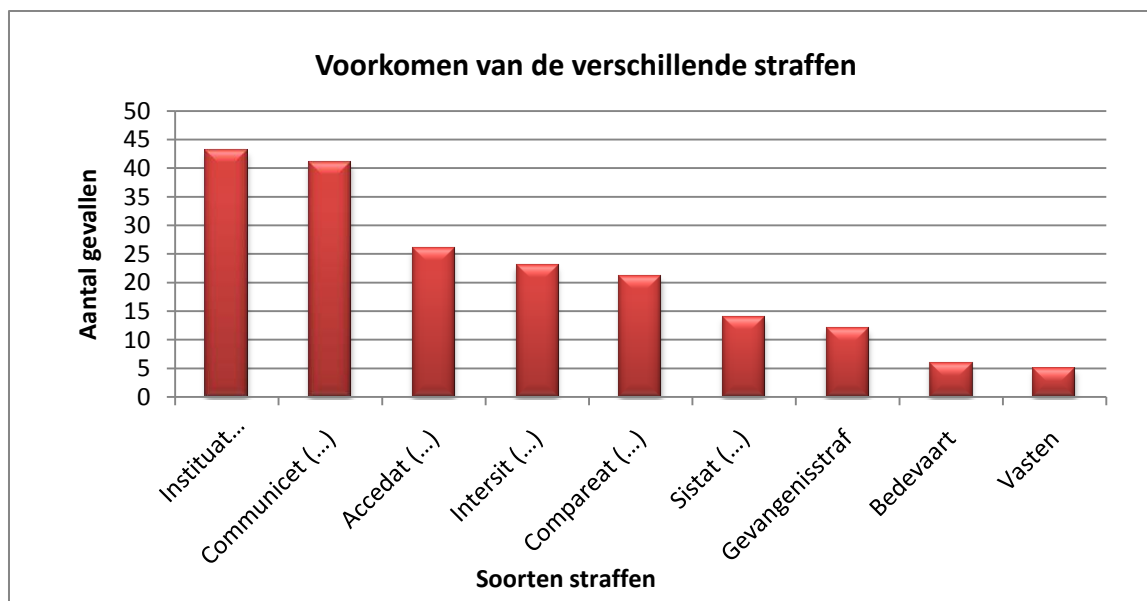

Fig. 5.2 - Voorkomen van de verschillende straffen

Het is duidelijk dat de biecht- en communiestrafen de meest voorkomende maatregel vormden die door de Gentse officialiteit werd aangewend ter bestraffing van de incestueuzen. In de grafiek zijn enkel de straffen van dit type op korte termijn opgenomen. Deze worden namelijk door de grootste aantallen vertegenwoordigd en tonen dan ook het minimum van de populatie aan dat in aanraking kwam met een biecht- of communiestraf.

De *accedat*-, *compareat*- en *sistat*-straffen moeten we in principe beschouwen als de kern van de tegen 18de eeuwse incestmisdadigers uitgesproken straf. Maar liefst 49 van de 55 bestrafte personen kwamen immers in aanraking met één of meerdere van deze straffen. We

²⁴⁸ Zaak 1: zie Bijlagen.

treffen de afzonderlijke straffen van deze groep dan ook respectievelijk op de derde, vijfde en zesde plaats binnen de frequentietabel aan.

De vierde meest voorkomende straf is de *intersit*-straf. De gevangenisstraf treffen we met twaalf gevallen op de zevende plaats aan. Tenslotte bengelen de strafbepalingen bedevaart en vasten aan de staart van de rangschikking met respectievelijk zes à vijf gevallen.

5.2 Evolutie in de tijd

In wat vooraf ging, belichtten we reeds de verschillende soorten straffen en hun statistisch voorkomen. Als tweede aspect van het thema bestraffing en strafmaat gaan we vervolgens wat dieper in op de evolutie in de tijd van deze strafbepalingen.

We vetrekken hierbij van enkele bevindingen uit de historiografische literatuur – meer bepaald uit het overzichtswerk van Jozef De Brouwer – met betrekking tot de evolutie in de bestraffing door de officialiteit.

Vervolgens gaan we op twee manieren na of deze beweringen inderdaad ook gelden voor de dertig incestdossiers die het onderwerp uitmaken van deze scriptie. Een eerste opvallend gegeven uit de bronnen dat binnen deze materie past, is het naarmate de tijd vordert in onbruik raken van bepaalde strafonderdelen. Een tweede paragraaf focust op de opvallend kortstondige populariteit van bepaalde straffen.

5.2.1 De evolutie in de bestraffing volgens Jozef De Brouwer

Jozef De Brouwer buigt zich in zijn werk betreffende de werking en bevoegdheden van de Gentse officialiteit over de evolutie van de bestraffing door de officialiteit. De evolutie in de bestraffing van inbreuken op de kerkelijke seksuele- en huwelijkswetgeving, en bijgevolg dus ook van incest, berust volgens deze auteur op drie pijlers²⁴⁹.

Een eerste algemene vaststelling van De Brouwer is het naar het einde van de vroegmoderne tijd toe verdwijnen van de zwaarste lijf- en schandstraffen. Deze bepaling geldt echter vooral voor straffen als de galeiën, geseling en verbanning, die nooit werden toegepast in de bestraffing van het misdrijf incest. Wat betreft de gevangenisstraf, die de enige gekende lijfstraf vormt die in deze periode werd toegepast bij incestgevallen, schuift De Brouwer immers het bestaan van een tegengestelde trend naar voor. De gevangenisstraf zou op het einde van de 18de eeuw eerder langduriger worden toegepast²⁵⁰.

Wanneer we deze bewering toetsen aan de eigen bestudeerde gegevens en dus concreet nagaan of ook incestmisdadigers een steeds langdurigere gevangenisstraf kregen opgelegd, komt er echter geen duidelijke bevestiging van deze hypothese naar voor. De verschillende gekende standaardbepalingen van de duur van het verblijf in de bisschoppelijke kerker – drie, acht of vijftien dagen –, lijken willekeurig gespreid te zijn over de bestudeerde periode. De eigenlijke toekenning van het aantal dagen lijkt eerder gebaseerd te zijn op de specifieke aard van het misdrijf dat het individu in kwestie beging, en dus niet zozeer op het jaar waarin de straf werd uitgesproken. We vinden in de bronnen met andere woorden geen harde bewijzen die de stelling van De Brouwer ondersteunen.

Een tweede pijler van de evolutie in de bestraffing omvat volgens De Brouwer een vermeende mildering van vernederende straffen. De auteur stelt bijvoorbeeld vast dat het gebruik om de betrokkenen voor het geestelijk hof te laten verschijnen in allerhande vormen van bespottelijke kledij gedurende de 18de eeuw steeds meer in onbruik raakt²⁵¹.

Een vaststelling van De Brouwer die echter tegen deze tweede algemene pijler ingaat, is de bewering dat de *sistat*- en *accedat*-straffen tijdens het derde kwart van de 18de eeuw (1775-1800) veelvuldig bleven voorkomen²⁵². In deze kwestie moeten we de auteur dan ook tegenspreken. De grafiek binnen de paragraaf rond de vergelijkende evolutie van de *accedat*-, *compareat*- en *sistat*-straffen wees ons reeds op het feit dat de *accedat*-straf – weliswaar met mondjesmaat – bleef opduiken in de bronnen tot 1784. De *sistat*-straf echter,

²⁴⁹ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, pp. 268-274.

²⁵⁰ J. De Brouwer, op. cit., pp. 270-271.

²⁵¹ J. De Brouwer, op. cit., p. 271.

²⁵² J. De Brouwer, *ibid.*

verdween vanaf 1769 – en dus ruimschoots voor het aanvangen van het derde kwart van de 18de eeuw – spoorloos uit de bronnen²⁵³.

Tenslotte wijst De Brouwer ook op een verschuiving van het zwaartepunt binnen de geestelijke straffen. Zo wijst hij op een tijdelijke heropleving te Gent van de bedevaartstraf gedurende de periode 1767-1783²⁵⁴. Wat betreft het vasten stelt de auteur gedurende de 18de eeuw een mildering vast met de invoering van de bepaling *more quadragesimali*²⁵⁵. Ter afsluiting constateert De Brouwer ten slotte ook een algemene trend die het verdwijnen van de biecht- en communieplichtingen inhoudt. Hij wijst er echter op dat deze wat betreft het bisdom Gent in de 18de eeuw juist extra sterk in zwang bleven²⁵⁶. Aangezien binnen het overzicht van het statistisch voorkomen van de verschillende straffen reeds werd gewezen op de kwantitatieve alomtegenwoordigheid van deze straf, scharen we ons ook wat betreft dit punt achter de conclusie van Jozef De Brouwer²⁵⁷.

5.2.2 De beweringen van De Brouwer getoetst aan de bronnen

In wat volgt, willen we nagaan of de beweringen van De Brouwer aangaande de evolutie van de bestraffing inderdaad corresponderen met de historische realiteit. Daarom gaan we onafhankelijk van deze vaststellingen op zoek naar eigen aanwijzingen in de bronnen. We besteden hierbij aandacht aan twee opvallende trends. In eerste instantie gaan we dieper in op het in onbruik raken van bepaalde strafonderdelen. Daarnaast focussen we ook op de kortstondige populariteit van bepaalde strafbepalingen.

5.2.2.1 Het in onbruik raken van bepaalde strafonderdelen

Wanneer we het voorkomen van de verschillende straffen en hun onderdelen per jaar beschouwen, stellen we vast dat het vooral bepaalde strafonderdelen zijn die na verloop van tijd in onbruik lijken te raken. Vanaf een bepaald jaar treffen we ze simpelweg niet langer aan in de bronnen. Het betreft hierbij hoofdzakelijk elementen die tot de *accedat*-, *compareat*- en *sistat*-straffen behoren.

Zowel binnen de *accedat*- als binnen de *compareat*-straf, waarbij de veroordeelde respectievelijk voor de parochiepastoor of op een publieke zitting van het geestelijk hof diende te verschijnen om vergiffenis te vragen, constateren we dat het beloven van een betere levenswandel (*promittat*) steeds vaker achterwege wordt gelaten. In het geval van de *accedat*-straf komt deze vereiste na 1774 niet langer voor, en dit ondanks het feit dat de straf zelf tot en met 1784 blijft opduiken in de processtukken. Ook wat betreft de *compareat*-straf was het reeds vanaf 1766 niet langer noodzakelijk deze belofte te doen. De straf zelf blijft echter zeker tot en met 1782 in omloop.

Ook binnen de *sistat*-straf, die zich rond en in de parochiekerk afspeelde, treffen we een aantal strafonderdelen aan die na verloop van tijd niet langer legio blijken. Een eerste bevinding hierbij luidt dat het vasthouden van een kaars tijdens het neerknielen in het kerkportaal in 1768, het laatste jaar waarin deze straf voorkomt, reeds enkele keren wordt weggelaten. Bovendien raakt ook de handeling waarbij de bestrafte bij de brandende kaars diende te blijven staan totdat deze was opgebrand (*maneant, ambit*) al snel in onbruik: de vier vastgestelde gevallen doen zich allen voor in 1765. Hierna wordt deze conventie schijnbaar afgevoerd.

²⁵³ Cfr. supra: paragraaf 5.1.1.4.

²⁵⁴ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. 272.

²⁵⁵ J. De Brouwer, *ibid.*

²⁵⁶ J. De Brouwer, *op. cit.*, p. 273.

²⁵⁷ Cfr. supra: paragraaf 5.1.2.

Een laatste opvallende verdwijning in de bronnen is het in onbruik geraken van het witte boetekleed dat tijdens het uitvoeren van de *compareat*-straf door zowel mannen als vrouwen diende te worden gedragen. Het werd een laatste keer aangetrokken door Maria Anna Vereecken in 1766 en werd vanaf 1767 tot de laatste toepassing van de straf in 1782 definitief achterwege gelaten.

Het is duidelijk dat het hierbij telkens om eerder symbolische handelingen gaat die na verloop van tijd hun waarde lijken te verliezen.

5.2.2.2 De kortstondige populariteit van bepaalde strafbepalingen

Tenslotte moeten we in het kader van de evolutie van de straffen in de tijd ook wijzen op het in de bestudeerde bronnen slechts kortstondig voorkomen – gedurende één of enkele jaren – van bepaalde strafbepalingen.

Deze constatactie geldt ten eerste zoals reeds eerder werd gesignaleerd voor de *sistat*-straf in het algemeen. Uit figuur 5.1 konden we immers reeds afleiden dat het voorkomen van deze straf enkel werd vastgesteld voor de periode 1765-1768. Dit strafritueel verdween vooral ten voordele van de *accedat*- en *compareat*-straffen. Het feit dat de bestraffing van incestmisdadigers werd weggehaald uit het decor van de parochiekerk en verhuisde naar de kerkelijke rechtbank zelf of de beslotenheid van de sacristie wijst er allicht op dat we hier kunnen gewag maken van een eerste teken van de stilaan doorsijpelende secularisering op rechtswak.

Een andere straf die duidelijk sterk gebonden was aan bepaalde werkingsjaren van de officialiteit was het vasten zonder dat hierbij een gevangenisstraf te pas kwam. Enkel tijdens de jaren 1770 en 1771 treffen we deze strafbepaling aan in het bronnencorpus. Onze bevindingen hieromtrent lijken dan ook te stroken met de eerder besproken beweringen van De Brouwer.

Ook de verplichting tot het ondernemen van een bedevaart kende een kortstondige populariteit. Vijf van de zes bekende veroordelingen grepen plaats in de periode 1767-1769. De resterende bestraffing deed zich voor in 1782 en geldt dan allicht ook als een anomalie. Ook deze gegevens sluiten met andere woorden aan bij de bevindingen van De Brouwer.

Tenslotte lijkt ook de zeldzame veroordeling tot het bakken en het uitdelen van brood aan de armen gelinkt te zijn aan een specifiek jaartal, met name 1767.

Het verklaren van deze merkwaardige vaststellingen is een moeilijke opgave. Zo zou het kunnen gaan om het tijdens deze jaren toevallig voorkomen van misdaden die net deze specifieke aanpak vereisten. Het patroon lijkt echter te sterk aanwezig om dit als een plausibel verklaringsmodel te kunnen beschouwen. Het zou ook louter een ‘modegril’ van de wetgeving kunnen betreffen. Een andere mogelijke verklaringsgrond is dat deze kortstondig populaire strafbepalingen kunnen worden gelinkt aan bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen, zoals een overvloedig oogstjaar in het geval van de vastenstraf waardoor het ook mogelijk werd om de bevolking opzettelijk voedsel te ontzeggen of een van bovenuit gestuurde opleving van de volkse Mariadevotie die de populariteit van de bedevaarten in het teken van Onze-Lieve-Vrouw zou kunnen verklaren. Een laatste eventuele verklaringsgrond is de persoonlijke voorkeur van de op dat moment aangestelde officiaal.

5.3 Logica in de bestraffing

In deze paragraaf proberen we een onderzoek te voeren naar de logica binnen de door de officialiteit gehanteerde strafmaat. Concreet proberen we na te gaan of er een rechtvevendig verband bestond tussen de ernst van de gepleegde feiten enerzijds en de toegekende straf anderzijds. Aansluitend hierbij willen we ook vaststellen wat door de officialiteit dan precies als een ernstig feit werd beschouwd.

Het nagaan van deze onderzoeksvragen zal gebeuren op basis van twee verschillende methodes. In eerste instantie proberen we concreet te bepalen welke type incestmisdrijf in het bijzonder door de officialiteit als ernstig werd bestempeld. Hiertoe gaan we in eerste instantie in de bronnen op zoek naar potentiële bezwarende feiten die tot een zwaardere straf konden leiden. Vervolgens gaan we aan de hand van de zaken waarin een gevangenisstraf werd toegekend – de in onze ogen zwaarste strafbepaling – na welke van deze omstandigheden inderdaad van toepassing waren en aldus de strafmaat daadwerkelijk beïnvloedden. Op die manier hopen we tot de definitie van een ernstig feit te komen.

Een tweede onderzoeksmethode is gebaseerd op de verschillende invulling van bepaalde strafonderdelen. Naarmate deze onderdelen zwaarder werden ingevuld, verwachten we dat deze situatie ook correspondeert met zwaardere feiten.

5.3.1 Definitie van een ernstig feit

In elke binnen deze scriptie bestudeerde zaak luidt de hoofdaanklacht uiteraard het misdrijf incest. Ieder proces vormt echter een unieke casus waarbij erg uiteenlopende omstandigheden gestalte gaven aan de uiteindelijke gepleegde feiten. Op die manier kunnen we stellen dat deze dertig unieke strafzaken zouden kunnen worden beoordeeld gaande van ‘minder ernstig’ tot ‘zeer ernstig’. In deze paragraaf stellen we ons dan ook de vraag welke incestmisdrijven in het bijzonder door de kerkelijke instanties als ernstig werden beschouwd.

We gaan hierbij uit van de premisse dat het toekennen van een gevangenisstraf een perfecte graadmeter vormt om na te gaan welke zaken de officialiteit in het bijzonder tegen de borst stootten. De gevangenisstraf vormt binnen het uitgebreide assortiment straffen dat we in de bronnen aantreffen immers de meest ingrijpende maatregel waarmee een beklaagde kon worden terechtgesteld.

Het toepassen van deze methode gebeurt volgens een tweeledig stappenplan. In een eerste stap (paragraaf 5.3.1.1) stellen we een overzicht op van een aantal mogelijke verzwarende omstandigheden. Hiermee worden situaties of handelingen bedoeld die de ernst van een incestmisdrijf in onze ogen gevoelig verhogen en dus ook zouden kunnen zorgen voor een ticket richting gevangenis. Binnen een tweede luik (paragraaf 5.3.1.2) lichten we de twaalf gekende gevallen waarin een veroordeling tot een gevangenisstraf voorkwam door. Concreet gaan we na in welke en in hoeveel gevallen de opgelijste verzwarende omstandigheden een rol van betekenis speelden. Op die manier hopen we tot een conclusie te komen omtrent de invulling door de officialiteit van het concept ‘ernstig incestmisdrijf’.

5.3.1.1 Mogelijke verzwarende omstandigheden

In eerste instantie kunnen we ons de vraag stellen of gevallen waarin er sprake was van bloedverwantschap (*consanguinitas*) strenger werden bestraft dan incestueuze relaties tussen aanverwanten (*affinitas*). Het ligt immers in de lijn der verwachtingen dat de officialiteit zwaarder tilde aan incest tussen daadwerkelijke bloedverwanten dan aan relaties tussen personen die slechts via aanverwantschap tot dezelfde familie behoorden.

Een eenvoudige telling leert ons dat zestien van de in totaal 55 bestraffen werden vervolgd omwille van een verbintenis *in consanguinitatis gradu*. Dit betekent dat we deze mogelijke verzwarende omstandigheid aantreffen bij ongeveer één derde (29,09 percent) van de bestrafte populatie.

Een tweede mogelijke factor die allicht tot een zwaardere straf kon leiden, was de combinatie van incest en overspel. Hierbij was minstens één van de betrokkenen gehuwd ten tijde van het plaatsgrijpen van de criminele feiten. We vermoeden dat de officialiteit in dergelijke situaties uitpakte met een strengere straf gezien er in principe een dubbel misdrijf werd gepleegd.

Zo'n 21 van de 55 bestrafden kregen te maken met deze dubbele aanklacht. Dit betekent dat ruim 38 procent van de bestrafte populatie zowel voor incest als voor overspel werd gedaagd.

Een derde potentieel bezwarende factor is de overweging of er al dan niet sprake was van concubinaat. Het was immers niet toegestaan buiten het kerkelijk huwelijk om als man en vrouw onder één dak samen te leven. In principe krijgen we in deze gevallen dus ook te maken met een tweeledig misdrijf. Eerder stipten we reeds aan dat in veertien van de dertig bestudeerde gevallen incest in combinatie met concubinaat voorkwam²⁵⁸. Dit maakt dat 28 van de 55 beklaagden zich te buiten waren gegaan aan deze potentieel bezwarende omstandigheid.

Ook wanneer de incestueuze betrekkingen resulteerden in een zwangerschap of in de geboorte van een kind was er allicht sprake van een zekere impact op de gehanteerde strafmaat. Een eenvoudige telling levert op dat maar liefst 44 van de 55 berechte personen ook schuldig waren aan het verwekken van een 'incestkind'. Dit komt overeen met een percentage van tachtig procent.

Een andere situatie die allicht in belangrijke mate een stempel kon drukken op de ernst van de bestraffing was het al dan niet voorkomen van recidivisme. Hiermee wordt de situatie bedoeld waarbij beide partners na een eerste veroordeling bleven volharden in de boosheid. In het geval van de bestudeerde incestdossiers betekende dit concreet dat de beklaagden elkaar bleven ontmoeten en hierbij seksuele betrekkingen bleven onderhouden, of zelfs bij elkaar bleven inwonen. Deze feiten ontvaardden dan ook in een tweede veroordeling van één of beide partners. Wat betreft het bestudeerde bronnencorpus treffen we twee recidivismedossiers aan waarbij telkens één van de bestrafden opnieuw werd veroordeeld. Daarnaast is er ook nog sprake van twee processen waarbij de eigenlijke stukken niet werden teruggevonden, maar waarbij uit de inhoud van het proces wel valt af te leiden dat de betrokkenen als eens eerder tegen de lamp liepen. Concreet betreft het de zaken 6, 17, 24 en 28²⁵⁹. In totaal levert dit een telling van zes recidivisten op. Zij maken een kleine elf procent van de totale bestrafte populatie van 55 personen uit.

Tenslotte wijzen we nog op het bijzondere feit dat de officialiteit allicht ook rekening hield met de seksuele voorgeschiedenis van de betrokkenen. We vinden hiervoor één aanwijzing terug in de bronnen.

Zaak 19 leert ons over de lotgevallen van Jeronimus de Bisschop en Joanna Catharina Van Cauteren. Jeronimus was aanvankelijk gehuwd met de zus van Joanna Catharina, wat van hem haar schoonbroer maakte, maar was onlangs weduwnaar geworden. Kennelijk vond hij troost in de armen van Joanna Catharina, want in september 1769 werden ze door de Gentse officialiteit veroordeeld wegens incest met kind tot gevolg. Opvallend is echter dat de officiaal in de schriftelijke neerslag van het proces sterk de nadruk legt op de onkuise levenswandel van de vrouw in kwestie. Hij beschrijft haar als het ware als de 'matras van Haasdonk', die *meretraciam diversis juvenibus se prostituerit*. Het consistorie is dan ook niet mals voor haar: naast diverse andere straffen diende ze ook een bedevaart te ondernemen²⁶⁰.

²⁵⁸ Cfr. supra: paragraaf 3.5.3.

²⁵⁹ Zaken 6, 17, 24 en 28: zie Bijlagen.

²⁶⁰ Zaak 19: zie Bijlagen.

Ook Manon van der Heijden, de Nederlandse historica die in 2000 een onderzoek voerde naar het slachtofferstatuut van vrouwen betrokken bij incest tijdens de 17de eeuw, betoogt dat de mate van seksuele ervarenheid van de bij de incestschandalen betrokken vrouwen de uitkomst van een proces kon beïnvloeden. “*Sexual intercourse with men other than the abuser*”, aldus van der Heijden, “*affected de sentence negatively*”²⁶¹

Daar het tastbaar bewijs wat betreft deze mogelijke verzwarende omstandigheid echter zeer beperkt is, gaan we tijdens het tweede luik van dit deelonderzoek niet verder in op deze materie.

5.3.1.2 Welke omstandigheden leidden tot een gevangenisstraf?

Na een overzicht te hebben gegeven van de verschillende mogelijke verzwarende omstandigheden dringt een tweede stap binnen het oplossen van deze onderzoeksvraag zich op. Om na te gaan in welke mate deze factoren ook daadwerkelijk als bezwarend werden beschouwd door de officialiteit, stellen we een overzicht op van de personen die met de zwaarste strafmaatregel, zijnde een verblijf in de gevangenis, werden gevonnist. We gaan hierbij na in welke mate deze mogelijke verzwarende omstandigheden een rol speelden bij het al dan niet toekennen van een gevangenisstraf. We verzamelen met andere woorden alle processen die zijn uitgemond in een gevangenisstraf en gaan na welke gemeenschappelijke kenmerken zij vertonen.

Aan de hand van het overzicht van het statistisch voorkomen van de verschillende soorten straffen konden we reeds vaststellen dat twaalf personen of een kleine 22 percent van de populatie tot een gevangenisstraf werden veroordeeld. Wanneer we nagaan welke omstandigheden een rol speelden in hun veroordeling, komen we tot volgende overzichtstabel:

Verzwarende omstandigheid	Aantal gevangenen dat zich hieraan schuldig maakte	Percentage
Bloedverwantschap?	0/12	0%
Recidivisme?	3/12	25%
Overspel?	6/12	50%
Concubinaat?	8/12	66,67%
Zwangerschap of kind?	8/12	66,67%

Tabel 5.8 - Overzichtstabel van de verschillende mogelijke verzwarende omstandigheden en hun voorkomen

Een eerste opvallende vaststelling luidt dat geen enkele betrokkene tot een gevangenisstraf werd veroordeeld omwille van een incestueuze relatie berustend op bloedverwantschap. Meer nog: het voltallige aantal gevangenen had er een relatie met een aanverwant op na gehouden. Bovendien gaat het hierbij telkens om het type *in primo affinitatis gradu*. Het type incest waarvoor de personen in kwestie naar de bisschoppelijke gevangenis werden gestuurd, vormt dus meteen de grootste gemeenschappelijke deler binnen deze groep. De factor recidivisme treffen we in drie van de twaalf gevallen aan, wat neerkomt op één vierde van de gevangenen. Wanneer we echter in acht nemen dat in het volledige bestudeerde bronnenpakket slechts zes personen worden veroordeeld voor recidivisme, kunnen we deze cijfers in een ander licht zien. Op die manier stellen we vast dat de helft van alle recidivisten achter de tralies belandde. Binnen zes van de twaalf gevangenis-casussen was er sprake van overspel. Dit maakt precies vijftig percent van het totaal uit. Tenslotte constateren we dat telkens maar liefst twee derde (acht personen of 66,67 percent) van de gevangenen zich ook schuldig had gemaakt aan concubinaat of het verwekken van een kind.

²⁶¹ M. van der Heijden, “Women as victims of sexual and domestic violence in seventeenth-century Holland: criminal cases of rape, incest, and maltreatment in Rotterdam and Delft”, in: *Journal of Social History*, 33 (2000), 3, p. 630.

Onze conclusies luiden dan ook dat de officialiteit het zwaarst tilde aan het incesttype *in primo affinitatis gradu*. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat dergelijke relaties een bedreiging vormden voor de stabiliteit van het gezin. Wanneer schoonbroer en schoonzus een relatie startten, schudde dit de traditionele structuur van het gezin dooreen. Hetzelfde gold voor een incestueuze affaire tussen stiefvader en stiefdochter. Dit was natuurlijk een gegeven dat de Kerk ten allen prijze wilde vermijden. De vroegmoderne periode wordt immers gekenmerkt door een sterk patriarchale samenleving waarin het gezin als hoeksteen en dikwijls zelfs als economische basiseenheid van de samenleving gold.

Binnen de gepubliceerde onderzoeksliteratuur vinden we bijkomende argumenten die deze stelling mee onderbouwen. Zo stelt Adam Kuper bijvoorbeeld dat een huwelijk tussen neef en nicht (bloedverwanten) in het 19de eeuwse Engeland veel gemoedelijker werd aanvaard dan een *marriage with a deceased wife's sister*, waarbij er sprake is van de combinatie schoonbroer (weduwnaar) x schoonzus (aanverwanten)²⁶². Ook bij Nancy Anderson, die in de jaren tachtig wetenschappelijk onderzoek verrichtte naar de *marriage with a deceased wife's sister bill*, treffen we een soortgelijke these aan²⁶³. Net als Adam Kuper wijst deze auteur immers op het feit dat een huwelijk tussen volle neef en nicht vreemd genoeg wel was toegelaten, ondanks het strenge verbod op een verbintenis tussen schoonbroer en schoonzus. Anderson verklaart deze situatie aan de hand van de typische Victoriaanse familiale ideologie. Deze veronderstelde immers dat neven en nichten doorgaans niet werden opgevoed binnen dezelfde kernfamilie, waardoor er ook geen gevaar bestond voor de puurheid van de familie²⁶⁴.

In principe kunnen we deze redenering ook doortrekken wat betreft de twee andere factoren die we in het dossier van de meeste gevangenen terugvinden, met name concubinaat en het voorkomen van een zwangerschap of de geboorte van een kind. Terwijl concubinaat ook kan worden beschouwd als een bedreiging voor de klassieke gezinsstructuur, droegen ook eventuele kinderen uit de verboden relatie toe tot de instabiliteit van dit systeem. Dit betekende immers dat er nieuwe erven van een andere moeder in het spel kwamen, wat tot vetes en moeilijkheden bij de verdeling van de erfenis kon leiden²⁶⁵. Bovendien werden de kinderen in kwestie per definitie met een onwettelijk statuut geboren. Ook buitenechtelijke kinderverwekking werd uiteraard niet door de Kerk ondersteund.

Onze algemene conclusie op basis van deze eerste onderzoeksmethode luidt dan ook dat de officialiteit een strengere straf uitsprak naarmate de gepleegde feiten een grotere bedreiging voor de stabiliteit van het gezin en de samenleving vormden. De feiten lijken het meest te voldoen aan deze beschrijving wanneer ze zich voordoen in combinatie met het incesttype *in primo affinitatis gradu*, concubinaat en het verwekken van een 'incestkind'.

²⁶² A. Kuper, "Incest, cousin marriage, and the origin of the human sciences in nineteenth-century England", in: *Past and Present*, 174 (2002), 1, pp. 162-163.

²⁶³ Deze bill of wet verscheen een eerste keer op het toneel als wetsvoorstel in 1835. Het voorstel omvatte in principe de oproep tot het toelaten van een huwelijk met de zus van een overleden echtgenote. Het werd uiteindelijk gerealiseerd in 1907 en moet worden beschouwd als het eerste stukje burgerlijke wetgeving met betrekking tot incest in het Verenigd Koninkrijk. Zie N.F. Anderson, "The 'Marriage with a Deceased Wife's Sister Bill' Contrvrsy: Incest Anxiety and the Defense of Family Purity in Victorian England", in: *Journal of British Studies*, 21 (1982), 2, pp. 67 e.v.

²⁶⁴ N.F. Anderson, art. cit., p. 74.

²⁶⁵ Cfr. supra: paragraaf 4.1.3.2.

5.3.2 Wat vertellen de strafonderdelen ons?

Een andere methode om het vraagstuk rond de logica binnen de bestraffing van incest te benaderen is via een nadere studie van de zogenaamde substraffen of strafonderdelen. Onder deze noemer vatten we de verschillende bijkomende bepalingen die een straf een persoonlijke, op de beklagde gerichte toets gaven en daarnaast ook het gewicht van de straf bepaalden. Onze hypothese luidt immers dat hoe kleiner deze substraf was, hoe minder zwaar de overtreding werd geacht.

We gaan als volgt te werk: bij elk strafonderdeel selecteren we telkens twee voorbeelden uit de straffen die beide extremen van de bepaling in kwestie illustreren. We vergelijken met andere woorden telkens de lichtste en de zwaarste variant van het strafonderdeel in kwestie en gaan hierbij na van welke specifieke verzwarende omstandigheden er telkens sprake is. Op die manier proberen we net als in het geval van de vorige methode tot enkele waardevolle uitspraken omtrent de invulling van de term 'zwaar feit' te komen.

5.3.2.1 Aantal getuigen

Een eerste type substraf is het aantal getuigen waarvan een dader diende vergezeld te zijn op de *accedat*-ontmoeting met de parochiepastoor. We vermeldden eerder al dat het aantal getuigen varieerde tussen twee en vier personen. Het ligt dan ook in de lijn van de verwachtingen dat beklagden die vier getuigen dienden mee te brengen zwaarder in de fout waren gegaan dan zij die hun zonden in aanwezigheid van slechts twee getuigen konden afsmeaken.

We staven deze hypothese aan de hand van twee voorbeelden. Zaak 8 vertegenwoordigt een scenario waarbij beide betrokkenen slechts twee getuigen dienden mee te nemen. Het andere extreem, met name vier getuigen, vinden we terug in het tweede voorbeeld (zaak 25). Bedoeling is om de specifieke omstandigheden in beide voorbeelden met elkaar te vergelijken en zo te bepalen aan welke feiten zwaarder werd getild door de kerkelijke rechtbank.

In het geval van zaak 8, waarbij Christoffor Martens en Maria Joanna Haecke elk twee getuigen kregen toegekend, hebben we te maken met een geval waarin het dubbele misdrijf incest-overspel werd gepleegd. Tevens is er sprake van concubinaat en een kind. Christoffor en Maria Joanna Haecke waren geen recidivisten, maar de aard van hun relatie berustte wel op incest *in primo affinitatis gradu*. Enkele parameters uit de lijst van de mogelijke verzwarende omstandigheden zijn dus aanwezig²⁶⁶.

In zaak 25 treffen we twee beklagden aan die beiden vier getuigen dienden op te trommelen. Franciscus Van Damme en Carola Van Nieuwenhuysse waren net als de individuen uit zaak 8 aanverwanten in de eerste graad. Ook hier is er sprake van de combinatie incest-overspel, leverde de verbintenis een kind op en zijn de beklagden ook schuldig aan concubinaat. Recidivisme is hier tevens niet aan de orde²⁶⁷.

In principe treffen we hier dus twee identieke situaties aan, waarbij het ene koppel toch zwaarder bestraft wordt (qua aantal getuigen) dan het andere. Het enige aanwijsbare verschil tussen beide casussen is dat het in zaak 8 een verbintenis tussen schoonbroer en schoonzus betreft, terwijl zaak 25 berust op een relatie tussen stiefvader en stiefdochter. De vaststelling dat de officialiteit blijkbaar zwaarder tilde aan de relatie tussen een man die een vaderlijke rol diende te vervullen en diens 'dochter' lijkt dan ook de enige aanwijzing voor de hardere aanpak van Franciscus en Carola. Een andere zich opdringende conclusie is dat het toekennen van het aantal getuigen eerder een kwestie van willekeur vormde dan een betrouwbare parameter voor het meten van de ernst van de feiten.

²⁶⁶ Zaak 8: zie Bijlagen.

²⁶⁷ Zaak 25: zie Bijlagen.

5.3.2.2 Aantal opeenvolgende dagen te biecht of ter communie

Een tweede strafonderdeel die het gewicht van de straf in kwestie gevoelig kon doen toenemen, is het precieze aantal opeenvolgende dagen gedurende dewelke een persoon diende te biechten (*instituat confessionem generalem*) of ter communie te gaan (*communicet*). Deze periode kon telkens variëren van drie tot vijftien dagen en kon uitzonderlijk zelfs één maand duren. Opnieuw zouden we kunnen vermoeden dat wie deze straffen gedurende vijftien dagen kreeg opgelegd meer op zijn of haar kerfstok had dan iemand die er met drie dagen vanaf kwam. We gaan dit dan ook na aan de hand van de vergelijking van twee voorbeelden die opnieuw beide extremen van de invulling van deze strafbepaling vertegenwoordigen.

Zaak 12, die de berechting van Judocus Heijman en Joanna Catharina Vermeulen bevat, schetst het profiel van een incestmisdrijf waarbij drie dagen biechten en ter communie gaan voldoende werd geacht. Wanneer we opnieuw dezelfde indicatoren in acht nemen, stellen we vast dat het hier een verbintenis tussen bloedverwanten betreft. Er was geen sprake van een bijkomende aanklacht van overspel of concubinaat. Tevens had de relatie geen zwangerschap of nageslacht opgeleverd en was er evenzeer geen sprake van recidivisme. Het lijkt dus om een weinig gecompliceerde casus te gaan²⁶⁸.

De eerder aangehaalde zaak 8 daarentegen, verschaft ons een voorbeeld van een koppel dat tot vijftien dagen biechten en communiceren werd veroordeeld. Christofoor Martens en Maria Joanna Haecke maakten zich schuldig aan zowel incest, overspel als concubinaat. Daarnaast bracht hun samenzijn ook een kind voort. Bovendien berustte de incestueuze relatie op aanverwantschap in de eerste graad²⁶⁹.

Het ziet er dus naar uit dat het koppel uit zaak 8 heel wat meer verzwarende omstandigheden tegen zich had dan de minder zwaar bestrafte ouders uit zaak 12. In dit geval wordt de hypothese rond de link tussen de lengte van de te biechten en te communiceren periode en de ernst van de feiten dus wel bevestigd.

5.3.2.3 Gewicht van de kaars

Een derde element dat ons allicht iets wijzer kan maken omtrent de relatie tussen strafmaat en gepleegde feiten is het gewicht van de kaars die tijdens de *sistat*-straf werd gebruikt. In de bronnen vinden we twee varianten terug, met name de kaars van één pond en de kaars van een halve pond. We onderzoeken opnieuw twee voorbeelden die deze twee mogelijkheden vertegenwoordigen. Wederom houden we hierbij dezelfde redenering voor ogen: wie werd verplicht tot het torsen van een zware kaars, had allicht ook zwaardere feiten gepleegd.

Zaak 16 biedt ons een kijk op een zaak waarin de beklaagden geknield aan de hoofdingang van de parochiekerk moesten plaatsnemen met een kaars van een halve pond in de hand. Het gaat opnieuw om twee aanverwanten in de eerste graad, Egidius Meersman en Brigitta Verhaeghen, die zowel aan incest, overspel als concubinaat deden. Ook het kind dat uit hun relatie werd geboren vormt een mogelijke verzwarende omstandigheid. Er is geen sprake van recidivisme. Zaak 16 schetst dus de kenmerken van een zwaar incestmisdrijf²⁷⁰.

Enkel in zaak 5 krijgen de twee gedaagden, Franciscus Tackaert en Dorothea Tombay, een zware kaars van een volledig pond toegewezen. Vreemd is echter dat de ernst van de feiten quasi identiek is aan deze in zaak 16: overspel, concubinaat, een kind,... Beide koppels vertonen zelfs een identieke verwantschapsgraad²⁷¹. De vraag waarom de kaars in de tweede casus dubbel zo zwaar was als deze in de eerste casus blijft ons dus voor een

²⁶⁸ Zaak 12: zie Bijlagen.

²⁶⁹ Zaak 8: zie Bijlagen.

²⁷⁰ Zaak 16: zie Bijlagen.

²⁷¹ Zaak 5: zie Bijlagen.

raadsel stellen. We kunnen dan ook besluiten dat het bepalen van het gewicht van de tijdens de *sistat*-straf gebruikte kaars eerder op willekeur berustte.

5.3.2.4 Lengte van de te volbrengen bedevaarten

Een laatste substraf die ons meer zou kunnen vertellen over de rechterlijke beoordeling van de verschillende types incestmisdrijven door de officialiteit is de verschillende lengte van de te volbrengen bedevaarten. Binnen het volledige bronnencorpus treffen we zes veroordelingen tot het ondernemen van een bepaalde bedevaart aan. Per persoon gaat het in de meeste gevallen om een uniek traject. We kunnen de in vogelvlucht af te leggen kilometers hierbij als objectief criterium aanwenden. Met behulp van het softwareprogramma Google Earth kunnen we zo de afstand tussen de thuisparochie van de bestrafte en de doelplaats van de bedevaart bepalen. Dit levert volgende meetresultaten op:

Naam	Route	Afstand
Guilielmus Claeijssens (zaak 14)	Sint-Baafs, Gent → Sint-Martinus, Ekkergem	1,68 km
Maria Maes (zaak 14)	Sint-Baafs, Gent → Sint-Martinus, Ekkergem	1,68 km
Egidius Meersman (zaak 16)	Temse → Halle	43,09 km
Jeronimus de Bisschop (zaak 19)	Haasdonk → Waasmunster	13,66 km
Joanna Catharina Van Cauteren (zaak 19)	Haasdonk → Melsele	5,24 km
Petrus De Smet (zaak 29)	Gentbrugge → Lochristi	8,67 km

Tabel 5.9 - Af te leggen afstanden bij de bedevaartstraf

Om na te gaan in hoeverre de bewering dat een langere tocht ook stond voor een zwaarder misdrijf daadwerkelijk gold, gaan we opnieuw volgens hetzelfde stramien te werk. We maken een vergelijking tussen de zaken waarbij het minste en het meeste aantal kilometers dienden te worden afgelegd. Zaak 14, waarin de te volbrengen bedevaart zo'n 1,68 kilometer lang was, wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van de bezwarende factoren zwangerschap en concubinaat. Er was echter geen sprake van overspel, recidivisme of aanverwantschap in de eerste graad²⁷². In zaak 16 bedroeg de aan Egidius Meersman opgelegde te overbruggen afstand een aanzienlijke 43,09 kilometer. Het betreft een casus tussen aanverwanten in de eerste graad die tevens werden betrap op overspel, concubinaat en het verwekken van een kind²⁷³.

Het grootste punt van verschil tussen beide processen lijkt dus het al dan niet voorkomen van overspel en aanverwantschap in de eerste graad te zijn. Wat betreft deze substraf lijkt de bewering "hoe omvangrijker de gepleegde feiten, hoe omvangrijker de substraf" haar geldigheid dan ook te bewijzen.

²⁷² Zaak 14: zie Bijlagen.

²⁷³ Zaak 16: zie Bijlagen.

5.4 Verschillen in de behandeling van man en vrouw

Bij de studie van de bestraffing van een incestmisdrijf mogen we zeker ook het gendersaspect van dit gebeuren niet uit het oog verliezen. Een belangrijke onderzoeksvraag luidt dan ook of we binnen het toekennen van de strafmaat enige verschillen kunnen detecteren in de behandeling van man en vrouw. We vragen ons concreet af of één van beide geslachten op een bepaalde manier werd benadeeld of strenger werd aangepakt.

In eerste instantie stellen we hierbij kort enkele stellingen uit de historiografie voor die tot op heden met betrekking tot dit onderwerp werden geformuleerd. Daarna toetsen we deze bevindingen aan het bronnenpakket zelf. We maken hierbij een onderscheid tussen de enkelvoudige rechtspraak, waarbij slechts één van beide betrokkenen (man of vrouw) werd berecht, en de dubbele rechtspraak, waarbij beide betrokkenen en dus zowel man als vrouw werden gestraft.

5.4.1 Aanwijzingen in de historiografie

Eén van de weinige historiografische aanknopingspunten waarop we kunnen terugvallen, is een onderzoeksartikel van de hand van Manon van der Heijden²⁷⁴. In de publicatie “Women as victims of sexual and domestic violence in seventeenth-century Holland” bestudeert zij in hoofdzaak de heersende mentaliteit rond de slachtofferrol van bij seksuele misdrijven betrokken vrouwen. Ze stelt zich hierbij concreet de vraag of deze vrouwen hetzij als slachtoffers, hetzij als medeplichtigen en zelfs als uitloksters van het misdrijf werden beschouwd²⁷⁵. Van der Heijden heeft in dit opzicht vastgesteld dat de Noord-Nederlandse, 17de eeuwse rechtsgang werd gekenmerkt door een zogenaamde *offence orientated legal mentality*. Hiermee impliceert de auteur dat – in tegenstelling tot de hedendaagse denkpijpe – aangerande of verkrachte meisjes en vrouwen niet consequent als slachtoffers werden beschouwd, maar dat een zaak eerder werd berecht in functie van de aard van het misdrijf zelf in plaats van in functie van de betrokken personen. Voor het misdrijf incest betekent dit concreet dat de meisjes los van hun rol en toestemming in het gebeuren vanaf een bepaalde leeftijd sowieso als medeplichtigen en dus niet als slachtoffers werden beschouwd. De variabele geslachtsrijpheid speelde duidelijk een belangrijke rol in deze overweging²⁷⁶.

Merk echter op dat Manon van der Heijden uitsluitend voorbeelden van gedwongen incestrelaties in haar onderzoek heeft opgenomen. Aangezien het Gentse bronnencorpus eerder neigt naar een verzameling van vrijwillige incestueuze verbintenissen is het niet duidelijk in welke mate haar stellingen ook voor deze bronnen opgaan.

Ook de Nederlandse onderzoeker Herman Roodenburg heeft belangstelling voor de manier waarop vrouwen binnen de afhandeling van incestzaken werden behandeld²⁷⁷. Ook hij wijst op het belang van het leeftijdscriterium bij het bepalen van de aansprakelijkheid van kinderen en adolescenten in incestkwesities. Roodenburg valt hierbij terug op een indeling in drie categorieën op basis van leeftijdsgroepen. Vooral zijn conclusie wat betreft de middelste leeftijdsgroep, met name de groep meisjes tussen elf en zeventien jaar, is in dit opzicht boeiend. Roodenburg stelt immers vast dat meisjes uit deze leeftijdscategorie ondanks hun prille leeftijd toch dikwijls werden gearresteerd en als medeplichtige werden berecht²⁷⁸. Hij koppelt dit gegeven net als Manon van der Heijden aan het schijnbaar doorslaggevende

²⁷⁴ M. van der Heijden, “Women as victims of sexual and domestic violence in seventeenth-century Holland: criminal cases of rape, incest, and maltreatment in Rotterdam and Delft”, in: *Journal of Social History*, 33 (2000), 3, pp. 623-644.

²⁷⁵ M. van der Heijden, art. cit., p. 623.

²⁷⁶ M. van der Heijden, art. cit., p. 632.

²⁷⁷ H. Roodenburg, “Een verfoeilijke misdaad. Incest in het gewest Holland tijdens de 17de en 18de eeuw”, in: *Holland*, 25 (1993), pp. 58-76.

²⁷⁸ H. Roodenburg, art. cit., pp. 66-67.

criterium van de geslachtsrijpheid, en dan in het bijzonder de leeftijd waarop de eerste menstruatie optreedt. Volgens het gangbare medisch-moreel discours van de vroegmoderne tijd werd een vrouw vanaf deze leeftijd als een 'vrijster' en een seksueel onverzadigbaar wezen beschouwd. Binnen deze beeldspraak werd de baarmoeder bijvoorbeeld plastisch omschreven als een op agressieve wijze naar mannelijk zaak hongerend object. Het discours creëerde met andere woorden een beeld van de vrouw die omwille van haar seksuele ingesteldheid als uitlokster van (verboden) seksuele handelingen moest worden beschouwd²⁷⁹.

Het is duidelijk dat de hier aangekaarte literatuur een behoorlijk eenzijdig beeld schetst van de rol van de vrouw in seksuele misdrijven. Beide auteurs hangen immers het beeld op van de vrouw die ten allen tijde als bron van alle kwaad werd beschouwd en dus ondanks haar positie als slachtoffer even hard en zo niet hardgrondiger werd aangepakt dan de eigenlijke dader. Deze manier van handelen werd volgens van der Heijden en Roodenburg gevoed door de gangbare medisch-morele opvattingen rond vrouwelijkheid en seksualiteit.

Het staat echter vast dat beide auteurs deze conclusies baseren op een heel ander type incest – de verkrachting waarbij vooral dwang centraal staat – dan de situaties die we in de Gentse casussen aantreffen. Hierbij gaat het zoals reeds werd aangestipt immers telkens om vrijwillige, op liefde (of lust) gebaseerde verhoudingen tussen bloed- of aanverwanten die dikwijls ook een langdurige periode bestreken. Het is dan ook aan ons om na te gaan of er ook binnen dit type incestzaken sprake was van een differentiële behandeling van de beide geslachten. Werd de vrouw ook in deze gevallen als bron van het kwaad beschouwd en kreeg zij dus hieruit voortvloeiend ook een zwaardere straf?

We pakken deze onderzoeksvraag aan door de op de afzonderlijke geslachten toegepaste strafmaat van wat naderbij te bekijken en te vergelijken. In eerste instantie gaan we op zoek naar zaken waarin slechts één van beide betrokkenen daadwerkelijk werd berecht. We verwijzen voortaan naar dit soort zaken onder de noemer enkelvoudige rechtspraak. Gaat het hierbij om mannen of vrouwen? Waarom ontsprong de ander hierbij de dans? Vervolgens werpen we in tweede instantie ook een blik op de zaken waarin zowel de betrokken man als vrouw een straf kregen opgelegd (dubbele rechtspraak). Waren deze straffen identiek of werd één van beide geslachten harder aangepakt?

5.4.2 Genderverschillen binnen de enkelvoudige rechtspraak

Onder de dertig bestudeerde rechtszaken tellen we in totaal zeven zaken waarbij slechts één van beide partners daadwerkelijk werd veroordeeld. Wanneer we nagaan om welke van beide geslachten het hierbij precies ging, stellen we vast dat in vijf van de zeven gevallen enkel de vrouw in kwestie werd berecht. Slechts twee van de zeven voorbeelden van enkelvoudige rechtspraak hebben betrekking op de loutere berechting van de betrokken manspersoon. We kunnen dus stellen dat een enkelvoudige berechting van de vrouw vaker voorkwam dan die van de man. Of nog: vrouwen stonden er vaker alleen voor bij de veroordeling van de incestueuze relatie waarin ze waren betrokken.

We illustreren de cijfers wat betreft vrouwelijke enkelvoudige rechtspraak met enkele voorbeelden. Een eerste voorbeeld treffen we aan in september 1764. Joanna de Reu wordt eenzijdig veroordeeld wegens incestueuze betrekkingen met zwangerschap tot gevolg. Haar medeplichtige, een bloedverwant in de tweede graad en dus een vermoedelijke neef, wordt niet nader geïdentificeerd²⁸⁰. In november van datzelfde jaar doet zich een tweede geval voor waarin de mannelijke medeplichtige de dans ontspringt. Albertina Madou uit Huise werd veroordeeld wegens incest en overspel met haar niet nader genoemde gehuwde schoonbroer²⁸¹. Een derde voorbeeld van een zaak waarin de vrouw in kwestie als enige

²⁷⁹ H. Roodenburg, art. cit., p. 74.

²⁸⁰ Zaak 2: zie Bijlagen.

²⁸¹ Zaak 3: zie Bijlagen.

booswicht werd behandeld, is het proces tegen Maria van Belleghem uit 1766. Ook hier krijgen we te maken met een casus waarin de identiteit van haar medeplichtige wel bekend was, maar verder niet bij naam genoemd wordt en ook geen straf krijgt opgelegd²⁸². Zaak 20, een vierde geval van vrouwelijke enkelvoudige rechtspraak, beschrijft het verhaal van Joanna Petronilla Van Acker. Zij werd zwanger ten gevolge van incestueuze betrekkingen met de knecht des huizes. De officialiteit daagde haar in juni 1770 echter wegens incest, gezien haar zus een maand eerder was bevallen van een kind met dezelfde man. Van de knecht zelf ontbreekt in de bronnen echter elk spoor²⁸³. Tenslotte halen we ook nog het proces tegen Catharina Callaert uit 1774 aan. Ook zij werd omwille van haar relatie met haar gehuwde schoonbroer als enige medeplichtige veroordeeld tot een straf. Ook in deze zaak wordt de man in kwestie niet bij naam genoemd²⁸⁴.

Het is merkwaardig dat ondanks het feit dat de verwantschapsgraad tussen de betrokken mannen en vrouwen in alle gevallen zwart op wit op papier staat, zijn identiteit nooit expliciet wordt vermeld. Het kan helemaal geen moeilijke opgave zijn geweest voor de promotor van het hof om naam en toenaam van de mannen in kwestie te achterhalen en hen tevens op te sporen en voor het gerecht te dagen. De grote vraag luidt dan ook waarom dit in deze specifieke gevallen niet gebeurde. De inhoud van deze specifieke processen kan ons geen sluitend antwoord bieden. Wellicht ligt de oplossing van dit vraagstuk dan ook verborgen in de persoonlijke motieven en voorgeschiedenis van de betrokken personen.

Wat betreft de berechte vrouwen bestaat de mogelijkheid dat het hierbij telkens om jonge vrouwen met een beruchte reputatie ging en dat de pastoor en de officialiteit dan ook van de veronderstelling uitgingen dat deze lichtekooien hun weerloze verwant hadden verleid. Dankzij het eerder besproken werk van Herman Roodenburg weten we immers dat deze redenering bovendien typerend zou zijn geweest voor de heersende tijdsgeest²⁸⁵. Deze gedachtegang biedt misschien een verklaring voor het feit dat de betrokken mannen verder ongemoeid werden gelaten. Het ontbreken van gegevens omtrent hun naam en woonplaats kan in dit opzicht misschien zelfs wijzen op het actief willen beschermen van de privacy van deze personen.

Ook de motieven van de betrokken mannen kunnen een aanwijzing in zich dragen. Zo is het niet ondenkbaar dat de officialiteit wel degelijk de intentie had de medeplichtigen van de vrouwen te berechten, maar daar omwille van hun onvindbaarheid simpelweg niet in slaagde. Het lijkt immers aannemelijk dat bepaalde mannen op de vlucht gingen zodra ze vermoedden dat de pastoor lucht had gekregen van de affaire. Wanneer we deze redenering verder doortrekken en stellen dat de mannen die op de vlucht sloegen allicht meer hadden te verliezen dan hun soortgenoten die gewillig hun vonnis ondergingen, kunnen we de stelling poneren dat het in deze zaken van vrouwelijke enkelvoudige berechting net ging om voorbeelden van onvrijwillige incestueuze verbintenissen. In dat geval zouden de mannen niet alleen schuldig zijn aan incest, maar ook aan verkrachting. Dit lijkt een ruim voldoende reden om de benen te nemen. De vrouwen zelf hadden in alle vijf de zaken bovendien de zorg over een kind of waren zwanger. Dit verhinderde hen waarschijnlijk hetzelfde te doen als hun mannelijke medeplichtigen. Bovendien was het allicht niet vanzelfsprekend voor een ongehuwde moeder om zonder behulpzame vrienden of familie om zich heen op een vreemde plek een nieuw leven uit te bouwen. Het resultaat was dan ook dat de man de benen nam en zijn vriendin of slachtoffer blootgesteld aan de willekeur van de kerkelijke rechtbank achterliet.

²⁸² Zaak 9: zie Bijlagen.

²⁸³ Zaak 20: zie Bijlagen.

²⁸⁴ Zaak 26: zie Bijlagen

²⁸⁵ Cfr. supra: paragraaf 5.4.1.

5.4.3 Genderverschillen binnen de dubbele rechtspraak

Wat betreft de 23 incestprocessen waarbij zowel man als vrouw op een straf konden rekenen, kunnen we ons de vraag stellen of hierbij telkens dezelfde strafmaat werd gebruikt of of één van beide geslachten systematisch werd benadeeld.

We maken hierbij een onderscheid tussen drie categorieën. Een eerste groep zijn de processen waarbij beide beklaagden een identieke straf kregen toegekend. Een nadere studie van alle concrete gevallen leert ons dat veertien van de 23 desbetreffende processtukken in deze categorie thuishoren. Een tweede groep gevallen wordt gevormd door die processen waarbij de vrouw duidelijk zwaarder werd gestraft dan de man. Slechts één geval komt voor deze beschrijving in aanmerking. Tenslotte onderscheiden we nog een derde groep zaken waarbij de mannelijke beklaagde duidelijk aan het kortste eind trok wat betreft de toegekende strafmaat. Deze categorie telt volgens onze waarnemingen negen gevallen. De ongelijkheid qua straf kon op verschillende aspecten berusten. Dikwijls moest de man in kwestie een langere gevangenisstraf uitzitten dan zijn vrouwelijke kompanen. Dit was bijvoorbeeld het geval in de zaken 5, 10, 24 en 28²⁸⁶. Een ander mogelijk verschil was het feit dat de vrouwelijke beklaagde slechts een *accedat*-straf kreeg toegekend die zich achter gesloten deuren afspeelde, terwijl haar medeplichtige een openbare *sistat*- of *compareat*-straf kreeg toegewezen. Een derde ongelijkheid die we enkele keren kunnen vaststellen in de bronnen is het feit dat de mannelijke verdachte naast het gemeenschappelijke straffenpakket nog één of meerdere strafbepalingen diende te vervullen. Het kon hierbij bijvoorbeeld om een bedevaart (zaken 16 en 29) of om een *intersit*-straf (zaak 21) gaan²⁸⁷. Tenslotte kon de mannelijke strafmaat zich ook ten opzichte van de vrouwelijke differentiëren wat betreft het aantal getuigen die aanwezig dienden te zijn tijdens de *accedat*-straf. Zo schetst zaak 30 hoe Joannes Raes drie of vier getuigen diende mee te nemen terwijl zijn medeplichtige, Joanna van Hecke, slechts twee getuigen diende op te trommelen²⁸⁸.

We stellen ter conclusie vast dat binnen de dubbele berechting beide betrokkenen in veertien gevallen of ruim 61 percent op gelijke voet werden behandeld.

Echter, wat betreft de categorieën waarbij één van beide geslachten harder werd aangepakt, constateren we dat deze twijfelachtige eer meestal aan de mannen in kwestie te beurt viel. Wanneer we de vergelijking maken met de eerder besproken groep van de vrouwelijke enkelvoudige berechting, krijgen we hier dus te maken met een omgekeerd patroon.

5.4.4 Conclusie

Wanneer we al onze bevindingen rond gendergerelateerde verschillen qua strafmaat naast elkaar leggen, ziet het er dan ook naar uit dat, in fel contrast met de bevindingen van van der Heijden en Roodenburg, de Gentse officialiteit de man in veel gevallen als bron van het kwaad beschouwde. Wat betreft de zaken waarin enkel de vrouwelijke medeplichtige werd berecht (enkelvoudige rechtspraak), kunnen we zijn afwezigheid immers als een schuldbekenenis opvatten. Wanneer een man er niet in slaagde aan het gerechtelijk apparaat te ontkomen en dus samen met zijn medeplichtige deel uitmaakte van de dubbele rechtspraak, stellen we vast dat hij in 22 van de 23 gevallen even streng en zelfs strenger werd aangepakt dan de vrouw in kwestie.

²⁸⁶ Zaken 5, 10, 24 en 28: zie Bijlagen.

²⁸⁷ Zaken 16, 21 en 29: zie Bijlagen.

²⁸⁸ Zaak 30: zie Bijlagen.

5.5 Veranderde de aard van de bestraffing met het aantreden van een nieuwe officiaal?

Binnen deze paragraaf stellen we ons de vraag hoe groot de persoonlijke impact van de in ambt zijnde officiaal op de rechtsgang was. Met andere woorden: kunnen we telkens gewag maken van een stijlbreuk bij het aantreden van een nieuwe officiaal?

In een voorgaand hoofdstuk werd reeds aangehaald dat we wat betreft het bronnenmateriaal uit de periode 1764-1784 te maken krijgen met het beleid van drie opeenvolgende officialen. Tussen 1753 en 1768 werd de officialiteit geleid door Jacobus Clemens, een kanunnik verbonden aan het Sint-Baafskapittel. Dit betekent dat het lot van alle betrokkenen uit alle zaken die tussen 1764 en 1768 werden behandeld door Clemens werd bepaald. Het betreft dan ook meer dan de helft van alle bestudeerde processen; meerbepaald de zaken 2 tot en met 18. Clemens werd opgevolgd door ene C.L. de l'Epée. Deze man bestuurde de Gentse officialiteit tussen 1768 tot 1780 en sprak aldus recht binnen de zaken 19 tot en met 28. Tenslotte haalden we ook reeds de genaamde M.M. de Meulenaere aan, die het ambt vervulde tussen 1780 en 1791, het laatste werkingsjaar van de kerkelijke rechtbank. Aan hem kunnen we dan ook de laatste twee zaken met nummers 29 en 30 toeschrijven²⁸⁹.

Concreet vragen we ons af in welke facetten de aanpak van deze drie officialen van elkaar verschilde. Een eerste methode om dit na te trekken is via de vergelijking van drie identieke incestmisdrijven uit de drie ambtsperiodes. Bedoeling hierbij is te kunnen vaststellen of een identieke zaak door de één strenger werd aangepakt dan door de ander. Dit zou ons immers meer kunnen vertellen over de persoonlijke overtuigingen van deze officiaal wat betreft het misdrijf incest. We kiezen telkens voor een 'standaardcasus': de beklaagden zijn verwanten in de eerste graad van affiniteit. Ze maken zich niet schuldig aan de bijkomende misdrijven concubinaat en overspel, maar hun incestueuze verhouding leverde wel een kind op. We kiezen concreet voor een vergelijking van de zaken 10, 19 en 29. Dit levert volgende resultaten op:

Bevoegde officiaal	Toegekende straffen
Jacobus Clemens (zaak 10 – 1766)	<i>compareat</i> , gevangenisstraf, biechten, communie
C.L. de l'Epée (zaak 19 – 1769)	<i>compareat</i> , bedevaart, biechten, communie
M.M. de Meulenaere (zaak 29 – 1782)	<i>compareat</i> , bedevaart, <i>intersit</i> , verplichte gebeden, biechten, communie

Tabel 5.10 - Overzichtstabel van de door de verschillende officialen toegekende straffen binnen een gelijkaardige zaak

Alle officialen leken het erover eens te zijn dat een dergelijk type incest moest worden bestraft aan de hand van een *compareat*-straf op een publieke zitting van het consistorie. Het is echter frappant dat Jacobus Clemens de beklaagden als enige officiaal ook een gevangenisstraf opdroeg. André De Winter beschrijft Clemens als een man met een opmerkelijke carrière die opvallend snel tot de hoogste rangen van het bisdom wist op te klimmen. Op vlak van zijn ambt was hij zeer passioneel: in 1768 kwam het tot een conflict met de wereldlijke regering na de publicatie van een boek waarin Clemens de jurisdictie van de Kerk in huwelijksaangelegenheden verdedigde. Deze starre houding van de officiaal leidde uiteindelijk tot zijn verplichte aftreding in 1768²⁹⁰. De Winter schetst aldus het portret

²⁸⁹ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. 520.

²⁹⁰ M. Cloet, ed., *Het bisdom Gent (1559-1991): vier eeuwen geschiedenis*, Gent, Werkgroep Geschiedenis van het Bisdom Gent, 1992, p. 133.

van een man die zich erg begaan toonde met aangelegenheden betreffende het huwelijk en het verdedigen van de seksuele moraal. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat Clemens de incestmisdadigers streng aanpakte en er niet voor terugdeinsde de betrokkenen een tijdje te laten bezinnen in de kerkers van het bisdom.

We kunnen ons daarnaast ook beroepen op een beknopte discoursanalyse van de bronnen en hierbij nagaan of het specifieke taalgebruik van de officialen ons aanwijzingen kan verschaffen. Hierbij springt vooral het discours van C.L. de l'Epée in het oog. Zo beklemtoont hij telkens zorgvuldig dat het om een *nefandam* (verwerpelijke) *crimen incestus* gaat. We vinden dit harde taalgebruik ook terug in de passages die over de geboorte van een 'incestkind' verhalen. De l'Epée hamert er in verschillende processen op dat het een *prolem spuriam* of bastaardkind betreft. Ook deze uitgekende woordkeuze onderstreept de huiverachtige persoonlijke houding van de officiaal ten opzichte van incest. Verder is hij ook de enige officiaal die in het verslag van de rechtsgang een sneer naar de vroegere seksuele gedragingen van de beklaagde verwerkt. Het was immers de l'Epée die Joanna Catharina van Cauteren in de documenten van zaak 19 omschreef als een lichtzinnig wicht dat *meretriciam diversis juvenibus se prostituerit*²⁹¹. Kortom: het door hem aangewende discours reflecteert het beeld van een godvruchtig man die zich oprecht geschokt toonde bij zoveel blijf van seksuele en morele dwaling.

Het resultaat van dit deelonderzoek luidt dat het natrekken van de persoonlijke overtuigingen van de bevoegde officialen en het effect hiervan op de toegepaste strafmaat zeker geen makkelijke opgave is. Desondanks blijkt het toch tot op zekere hoogte mogelijk een inzicht te verkrijgen in deze materie via onderlinge vergelijking en waar mogelijk via een summier discoursanalyse.

²⁹¹ Zaak 19: zie Bijlagen.

5.6 Betekenis en doel van de straffen

Volgens Jozef De Brouwer, auteur van het reeds vaak aangehaalde naslagwerk rond de Antwerpse, Gentse en Mechelse officialiteiten, was het doel van de aan de incestmisdadigers toegekende straffen vierledig.

Een eerste opzet van de officialiteit was volgens De Brouwer het “*tot een betere gesteltenis brengen van de schuldige*”²⁹². In principe betekent dit dat het basisdoel van een kerkelijke rechtsprocedure niet zozeer de straf op zich was, maar wel het tot inkeer brengen en het opnieuw op het rechte pad brengen van de misdadiger in kwestie. De achterliggende redenering bij dit opzet was immers dat een overtreding van de canonieke wetten “*niet zozeer het gevolg was van kwaadwilligheid, maar veeleer van zwakheid en onwetendheid*”²⁹³. Het was de betrokken instanties er dus niet om te doen de overtredders via een waar terreurbeleid in de pas te doen lopen. Er werd integendeel geopteerd voor een eerder gemoedelijke aanpak waarbij de betrokkenen met zachte hand maar vastberaden in de juiste richting werden gestuurd.

Deze ingesteldheid wordt sterk weerspiegeld in het eerder beschreven hiërarchisch werkmodel waarop de kerkelijke berechting in het bisdom was gefundeerd. Wanneer inbreuken op de canonieke regels werden vastgesteld, was het in eerste instantie de parochiepastoor die de betrokkenen vriendelijk maar kordaat diende te vermanen. Indien zij hier echter geen gehoor aan gaven, werd de hulp van de deken ingeschakeld. Wanneer ook deze poging echter onsuccesvol bleek te zijn, werd de zaak overgemaakt aan de officialiteit²⁹⁴. De Brouwer oppert aldus dat de kerkelijke rechtbank als een *last resort* fungeerde en zich enkel in geval van nood en hardnekkige volharding vanwege de beklagden met de feiten ging bemoeien. De werking van het rechtsapparaat geeft met andere woorden blijk van een zeer groot geduld met en geloof in haar ondergeschikten. Deze aanpak weerspiegelt als het ware de katholieke moraal rond het naar het voorbeeld van Christus vergeven van de schuld van de medemens.

Ook wat betreft de rechtsgang binnen de officialiteit zelf werd deze fluwelen aanpak verder aangehouden. Het bewijs hiervoor vindt De Brouwer in de aard van de bestraffing zelf. Het valt hem immers op dat de gedaagden ondanks de ernst van bepaalde feiten er toch steevast met een relatief milde straf vanaf kwamen. De rechtbank achtte het immers voldoende daarnaast ook te dreigen met een strengere bestraffing in geval van recidivisme om de betrokkenen te behoeden om te hervallen in hun slechte gewoonten²⁹⁵.

Een tweede oogmerk van de officialiteit was het door De Brouwer omschreven “*wegnemen van de ergernis*”²⁹⁶. Met deze uitdrukking doelt de auteur op het doen verdwijnen van het veroorzaakte schandaal. Om tegen te gaan dat een incestschandaal zich nog verder kon verspreiden, vervatte de officialiteit op het einde van elk proces bijvoorbeeld een clause die de betrokkenen verbood op gelijk welke manier nog contact te houden of *suspectelijk te converseren* met elkaar. Op die manier wou de officiaal elke mogelijke gelegenheid om in overtreding te hervallen, wegnemen. Een andere verwijzing naar deze doelstelling is bijvoorbeeld het in elk proces steevast benadrukken van de walging en geschoktheid die de gepleegde feiten bij de medeparochianen hadden veroorzaakt, *cum scandalo vicinorum et parochianorum obloquio*²⁹⁷.

²⁹² J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. 263.

²⁹³ J. De Brouwer, op. cit., p. 273.

²⁹⁴ J. De Brouwer, op. cit., pp. 27-30.

²⁹⁵ J. De Brouwer, op. cit., pp. 263-264.

²⁹⁶ J. De Brouwer, op. cit., p. 264.

²⁹⁷ J. De Brouwer, *ibid.*

Een derde volgens De Brouwer zeer belangrijke doelstelling achter de straffen was het waarschuwen en afschrikken van de rest van de bevolking. Door aan te tonen dat inbreuken op de wet wel degelijk werden bestraft, wilde de officialiteit een exempel creëren naar de rest van de gemeenschap toe. De Brouwer stelt dat dit enerzijds door gestrengheid, maar anderzijds zeker ook door het in alle straffen voorkomende element van vernedering gebeurde²⁹⁸. We denken hierbij aan het bevel om publiek vergiffenis te vragen in de kerk of het consistorie (de *sistat-* en *compareat-*straffen), allerlei opgelegde vernederende houdingen of handelingen, zoals het geknield en blootshoofds verschijnen, en het dragen van bespottelijke kledij, zoals het witte boetkleed of lijnwaad. De Brouwer verwoordt het dan ook terecht als volgt: *“Alles was er op berekend om de veroordeelde in de ogen van de gemeenschap belachelijk te maken”*²⁹⁹.

Gezien het dorpsleven en de besloten omgeving van de parochie tijdens de vroegmoderne periode in de meeste gevallen het belangrijkste referentiekader binnen het leven van de betrokkenen vormden, was het publiek te kijk gezet worden allicht een zwaardere straf dan de bronnen ons doen vermoeden. Het mag allicht niet verwonderen dat het leven van een incestbeklaagde na de uitvoer van een dergelijk vonnis compleet werd dooreengeschied en de betrokkene en zijn of haar familie generaties lang als paria's van de gemeenschap werden behandeld.

Een vierde en laatste betekenis van de bestudeerde straffen was volgens De Brouwer de zogenaamde *“beveiliging van de gemeenschap”*³⁰⁰. Het ultieme doel van de rooms-katholieke Kerk en dus ook van de officialiteit was naar de mening van De Brouwer het creëren van een *“massa-geloofsgeest”* of een algemene *“christelijke geloofsatmosfeer”*³⁰¹. De auteur wijst er in zijn boek immers op dat de officialiteiten tot volle ontwikkeling kwamen in een tijd waarin de maatschappij op moreel gebied het karakter van een losgeslagen boei had. Godsdiensttroebelen en een allesbehalve godvruchtige clerus hadden de samenleving achtergelaten met een algemeen gevoel van verwarring en stuurloosheid. Het was dan ook het opzet van de officialiteit een poging te doen om de bevolking opnieuw enige richting te geven en de mens als het ware opnieuw *“menswaardiger”* te maken³⁰². De meest aangewezen manier om dit te bewerkstelligen was ervoor te zorgen dat het volk de door de Kerk opgelegde gedragsregels opnieuw ging naleven. Concreet gebeurde dit door het waken over de zedelijke normen van de geloofsgemeenschap. Dit kon bijvoorbeeld door overtreders van de seksuele- en huwelijksmoraal, waaronder ook incestmisdadigers, met stevige hand aan te pakken³⁰³. De Brouwer verwijt de Kerk hierbij echter dat *“zij blijkbaar niet altijd voldoende rekening hield met het feit dat zij met mensen te doen had, (...) wier goede wil wel nu en dan zwak blijkt te zijn geweest”*³⁰⁴.

²⁹⁸ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. 265.

²⁹⁹ J. De Brouwer, *ibid.*

³⁰⁰ J. De Brouwer, *ibid.*

³⁰¹ J. De Brouwer, *op. cit.*, p. 266.

³⁰² J. De Brouwer, *op. cit.*, pp. 291-292.

³⁰³ J. De Brouwer, *op. cit.*, pp. 165-268.

³⁰⁴ J. De Brouwer, *op. cit.*, p. 292.

5.7 Proceskosten

Het betalen van de proceskosten luidde een laatste stap binnen de rechtsgang in. Bij de studie van deze gerechtskosten behandelen we in eerste instantie welke kosten hierbij precies werden gedekt. Vervolgens gaan we over tot een analyse van de beschikbare bedragen. Tenslotte proberen we ook na te gaan wat de precieze impact van de gemiddelde proceskost op het financieel vermogen van de betrokkenen was. Dit gebeurt via een vergelijking van de gerechtskosten met respectievelijk de prijs van tarwe en rogge – de twee belangrijkste broodgranen –, de prijs van een aantal belangrijke agrarische basisproducten en het typedagloon tijdens de periode 1761-1790.

5.7.1 Welke kosten werden gedekt?

Deze betaling werd in eerste instantie aangewend om de arbeidskosten van de verschillende betrokken personeelsleden te dekken en om de financiering van het gerechtelijk onderzoek in het algemeen te bekostigen. Het is hierbij duidelijk dat de personeelkosten stegen naarmate de complexiteit van een zaak en dus ook de van de officieren vereiste handelingen toenamen. Bij wijze van voorbeeld kunnen we wijzen op de door De Brouwer vermelde vergoedingen die de Gentse griffier toekwamen:

“Bij het opmaken van de antwoorden bij geheime ondervragingen 8 schell. par.; voor de antwoorden op de artikelen van de promotor 6, 8, 10 of 12 schell. par., (...); voor een ondervraging in de bisschoppelijke gevangenis in de regel niet meer dan 20 schell. par.; voor het versturen van een definitieve uitspraak 22 schell. par. of meer; bij een zaak in beroep 32 schell. parisis.”³⁰⁵

In tweede instantie diende de betaling van de proceskosten ook om de kosten van een eventueel verblijf in de gevangenis te dekken. Zo vielen onder andere de onderhoudskosten, waaronder voedsel, kledij en brandhout, ten laste van de gedetineerde. De Brouwer verzamelde omtrent de vergoeding van de gevangenisbewaker ondermeer volgende gegevens:

“Te Gent ontvangt de gevangenisbewaker bij het opnemen van gevangenen in voorlopige hechtenis 34 schell. par. (...) en voor de volgende dagen 1 schell. par. zonder bed, of 2 schell. par. met een bed. Voor gevangenen die een straf komen uitzitten ontvangt hij bij de intrede 4 schell. parisis (...) en voor de volgende dagen als boven.”³⁰⁶

5.7.2 Analyse van de beschikbare gegevens

Dankzij opzoekingen van Jozef De Brouwer beschikken we wat betreft het hier behandelde pakket processtukken ook over enkele concrete gegevens omtrent de omvang van de proceskosten. Deze gegevens zijn afkomstig uit de vele rekeningen die bewaard bleven binnen het archieffonds van het bisdom Gent in het Rijksarchief te Gent³⁰⁷.

Concreet kennen we op die manier de precieze kostprijs voor acht incestprocessen. In drie gevallen kennen we de specifieke bedragen die aan man en vrouw afzonderlijk werden aangerekend. Het betreft concreet de zaken 8, 15 en 16. De resterende vijf zaken met volgnummers 13, 14, 17, 18 en 24 bevatten gegevens over de kosten die man en vrouw

³⁰⁵ J. De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1971-1972, vol. 1, p. 44.

³⁰⁶ J. De Brouwer, op. cit., p. 71.

³⁰⁷ J. De Brouwer, op. cit., pp. XVI-XX.

samen dienden te betalen. We geven alle gekende gegevens overzichtelijk weer in een tabel:

Zaak	Wie?	Kosten in lb. par.
Zaak 8 (27 september 1765)		
	man	36 lb. 6 s. par. (55%)
	vrouw	29 lb. 8 s. par. (45%)
	totaal	65 lb. 14 s. par.
Zaak 13 (22 april 1767)		
	totaal	56 lb. 13 s. par.
Zaak 14 (9 september 1767)		
	totaal	52 lb. 4 s. par.
Zaak 15 (19 december 1767)		
	man	29 lb. 12 s. par. (59%)
	vrouw	20 lb. 4 s. par. (41%)
	totaal	49 lb. 16 s.
Zaak 16 (2 maart 1768)		
	man	31 lb. 4 s. par. (56%)
	vrouw	24 lb. 17 s. par. (44%)
	totaal	56 lb. 1 s. par.
Zaak 17 (9 maart 1767 + 15 april 1772)		
	man (deel 1)	27 lb. 4 s. par.
	totaal (deel 2)	53 lb. 16 s. par.
Zaak 18 (4 mei 1768)		
	totaal	58 lb. 1 s. par.
Zaak 24 (20 mei 1772)		
	totaal	157 lb. 4 s. par.

Tabel 5.11 - Proceskosten

Wanneer we de uitzonderlijke uitschieter van zaak 24, waar de proceskost zo'n drie keer hoger lag dan in alle andere zaken, even buiten beschouwing laten, stellen we vast dat een incestproces de beklagden gemiddeld zo'n 56 lb. 1 s. parisis kostte.

Wat ons verder ook opvalt wanneer we de onkostgegevens van naderbij bestuderen, is dat van de mannelijke beklagde een procentueel grotere bijdrage in de totaalkost werd verwacht dan van de vrouwelijke beklagde. Het bedrag dat de man diende op te hoesten, lag gemiddeld op 57 percent van de totale te vergoeden proceskosten. Voor de vrouw in kwestie bedroeg dit aandeel gemiddeld slechts 43 percent.

Dit verschijnsel kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Gezien het in de incestzaken niet om getrouwde koppels met een gemeenschappelijk huishouden en kapitaal ging, hield de officiaal bij het bepalen van de te vergoeden kosten allicht rekening met de afzonderlijke financiële draagkracht van de betrokkenen. In de zaken waarvan de afzonderlijke proceskosten per persoon ons bekend zijn (zaken 8, 15 en 16), betreft het

telkens een alleenstaande vrouw mét kind. De official hield allicht rekening met deze sociaal zwakke positie door de vrouw een kleiner aandeel in het totaal toe te kennen.

Een andere mogelijke verklaring voor dit fenomeen van ongelijke verdeling zou verband kunnen houden met het aan de afzonderlijke betrokkenen toegeschreven aandeel in het gepleegde misdrijf zelf. Gezien de kosten telkens hoger uitvielen voor de mannen in kwestie zou dit erop kunnen wijzen dat de officialiteit hun verantwoordelijkheid in het gebeuren groter achtte. Deze vaststelling sluit inderdaad aan bij de eerder geponeerde stelling rond de gendergerelateerde verschillen qua strafmaat, waarbij werd geconstateerd dat de officialiteit in de meeste gevallen geneigd was de mannelijke betrokkenen binnen een incestmisdrijf strenger te berechten³⁰⁸.

Een laatste opvallend gegeven binnen de tabel is de grote uitschieter die we binnen zaak 24 aantreffen. Waar alle andere processen rond de gemiddelde kost van 56 lb. 1 s. paris is schommelden, liepen de proceskosten in deze casus op tot maar liefst 157 lb. 4 s. paris; ruim een drievoud. De vraag luidt natuurlijk hoe we deze anomalie kunnen verklaren. Het is de aard van de zaak zelf die ons in dit opzicht enkele aanwijzingen biedt. De casus bevat het proces tegen Petrus Franciscus Daveloose, een weduwnaar afkomstig uit de parochie Castre (Kaster), en Joanna Theresia de Meulemeester, zijn stiefdochter. Na de dood van Joanna Theresia's moeder leefden ze samen als man en vrouw en kregen ze ten gevolge van incestueuze betrekkingen minstens twee kinderen. Na drie of vier jaar te hebben volhard in deze levensstijl volgde er uiteindelijk een proces voor de officialiteit van Doornik dat Petrus Franciscus een gevangenisstraf opleverde. Twee jaar na de feiten begonnen de twee echter opnieuw een intieme relatie die ook dit keer uitmondde in een zwangerschap. Uit angst om opnieuw vervolgd te worden, vluchtte het gezin naar de parochie Wortegem in het bisdom Gent. Hier beviel Joanna Theresia op 13 maart 1772 van hun kind. De Gentse officialiteit kreeg echter lucht van de zaak en op 20 mei 1772 werden beide betrokkenen opnieuw veroordeeld wegens incest³⁰⁹. Dit grillige verloop en de betrokkenheid van twee verschillende kerkelijke rechtbanken vormen allicht de kern van de verklaring van de hoge kostprijs. Het kostte de Gentse officialiteit allicht handenvol geld om het gerechtelijk dossier uit Doornik en eventuele getuigen uit de vroegere woonplaats van de bestrafden naar Gent te laten overbrengen. Bovendien betrof het een geval van recidivisme. De official aarzelde er dan allicht ook niet over de betrokkenen de integrale kostprijs aan te rekenen.

5.7.3 Impact op het financieel vermogen van de betrokkenen

We kunnen ons de vraag stellen hoe het te betalen bedrag zich ten opzichte van het totale vermogen verhield. Betrof het een zware financiële last of ging het eerder om een symbolisch bedrag? Het is echter geen gemakkelijke opgave om uitspraken te doen over de impact van dergelijke bedragen op het financieel vermogen van de betrokkenen. Het is immers zo dat we in de bewaarde documenten geen gegevens aantreffen omtrent het beroep en het inkomen van de betrokkenen.

5.7.3.1 Omrekening naar het huidige muntstelsel: een waardeloze methode

Een mogelijke indicatie die ons enig inzicht kan verschaffen in de betekenis van het te betalen bedrag, is omrekenen van de gekende bedragen naar de waarde overeenkomstig het huidige muntstelsel (euro). Op die manier stellen we bijvoorbeeld vast dat de gerechtskosten verbonden aan zaak 15 zo'n 1,10 euro bedroegen. Wat betreft zaak 24 bedraagt dit omgerekende bedrag 3,46 euro.

³⁰⁸ Cfr. supra: paragraaf 5.4.

³⁰⁹ Zaak 24: zie Bijlagen.

Chris Vandenbroeke wijst in de syllabus *Inleiding tot de prijzengeschiedenis* echter zelf op de tekortkomingen van deze methode:

“Een totaal andere vraag is evenwel wat die indicaties waard zijn? In welke mate moet namelijk met muntperikelen, devaluaties en ontwaardingen rekening gehouden worden?”³¹⁰

Met deze uitspraak doelt de auteur op het feit dat de monetaire evolutie sinds de vroegmoderne tijd werd gekenmerkt door een devalorisatie van de munt. Het geld verloor met andere woorden steeds meer van haar nominale waarde, daar zilver en goud ook steeds meer aan waarde moesten inboeten. Dit heeft als gevolg dat de schijnbaar kleine eurobedragen die de incestmisdadigers dienden te betalen, die in onze ogen slechts de waarde van een symbolische bijdrage hebben, tijdens de 18de eeuw allicht een klein fortuin vertegenwoordigden. Een vergelijking door omrekening naar het huidig muntstelsel laat dan ook niet toe om de impact van de sommen in kwestie op het leven van de betrokkenen volledig naar waarde te schatten.

5.7.3.2 Prijzen- en lonenvergelijking

Er bestaat voor de historicus echter een alternatieve mogelijkheid om zich in te leven in de financiële besomeringen van de 18de eeuwse tijdgenoot. Het betreft een relatieve methode waarbij een vergelijking wordt gemaakt tussen de opgegeven proceskosten en de 18de eeuwse gangbare prijzen van een aantal belangrijke industriële goederen. Op die manier verkeren we in de mogelijkheid te bepalen of de te betalen kosten naar verhouding een dure of goedkope aangelegenheid vormden.

Een systematische studie van graanprijzen, en dan in het bijzonder wat betreft de broodgranen tarwe en rogge, vormt in dit opzicht een eerste bruikbaar referentiepunt. Chris Vandenbroeke stelt immers dat brood tot de achttiende eeuw het hoofdbestanddeel in de menselijke voeding vormde. Het broodverbruik zorgde op zijn eentje immers voor een dagelijkse opname van tweeduizend calorieën. Vandenbroeke gaat zelfs nog een stap verder en stelt het volgende: *“Niets had een grotere impact op de leef- en denkwereld van onze voorouders dan de kostprijs van het dagelijks brood”³¹¹*. Om de correcte gegevens omtrent de prijzevolutie van deze twee broodgranen te achterhalen, baseren we ons op Chris Vandenbroeke's "Werkinstrumenten bij een historische en sociaal-economische synthese"³¹². In dit referentiewerk is een overzicht van de prijzevolutie van tarwe en rogge per hectoliter tussen 1346 en 1980 opgenomen. Deze prijzen worden uitgedrukt in stuiver³¹³. We kunnen uit deze overzichtstabel afleiden dat de tarweprijs per hectoliter tijdens de periode 1761-1790 gemiddeld zo'n 136,78 stuiver bedroeg. Wat betreft de graansoort rogge schommelde de gemiddelde prijs per hectoliter binnen dezelfde periode rond de 85,98 stuiver. Daar de in de bronnen vermelde proceskosten worden uitgedrukt in de munteenheid pond parisis, is een vergelijking pas mogelijk wanneer we de aangegeven gerechtskosten telkens omrekenen naar stuiver. Wanneer we hierbij de gemiddelde proceskost van 56 lb. 1 s. par. als referentiepunt beschouwen, kunnen we stellen dat een gemiddeld proces de betrokkenen het theoretische bedrag van 560,5 stuiver kostte. Dit bedrag stelde tijdens de tweede helft van de 18de eeuw volgens Vandenbroeke in staat tot het kopen van 4,1 hectoliter tarwe (41 liter) of 6,5 hectoliter rogge (65 liter). We nemen hierbij de vaststelling van Vandenbroeke in acht dat de periode in kwestie werd gekenmerkt door verbruikscijfers

³¹⁰ C. Vandenbroeke, *Metrologie en prijzengeschiedenis*, Gent (onuitgegeven syllabus Universiteit Gent), 2001, p.7.

³¹¹ C. Vandenbroeke, *Vlaamse koopkracht: gisteren, vandaag en morgen*, Leuven, Kritak, 1984, p. 115.

³¹² I. Devos en T. Lambrecht, eds., *Bevolking, voeding en levensstandaard in het verleden: verzamelde studies van prof. dr. Chris Vandenbroeke*, Gent, Academia Press, 2004, 369 p.

³¹³ I. Devos en T. Lambrecht, op. cit., pp. 164-167.

van een orde van 750 gram brood per persoon en per dag³¹⁴. Dit leidt tot de conclusie dat de gemiddelde te betalen proceskosten overeen kwamen met 55 dagrantsoenen tarwebrood of 87 dagrantsoenen roggebrood. Voor een gemiddelde kernfamilie bestaande uit vier leden betekende dit dat de kost die een veroordeling wegens incest met zich meebracht het gezinsbudget gedurende respectievelijk veertien dagen of 22 dagen hypothekeerde.

Daarnaast kunnen we ook inzicht krijgen in de reële waarde van de proceskosten door een vergelijking te maken met de prijs van een aantal andere agrarische basisproducten. Ook deze gegevens vinden we terug in de “Werkinstrumenten (...)” wat betreft de periode 1346-1980. De prijzen worden opnieuw uitgedrukt in stuiver³¹⁵.

Zo stellen we vast dat de kost van honderd kilogram aardappelen tijdens de bestudeerde periode zo'n 41,4 stuiver bedroeg. Dit betekent dat een gemiddelde gerechtskost van 560,5 stuiver het waarde-equivalent van 1354 kilogram aardappelen vormde. Ook voor rundvlees kunnen we een gelijkaardige oefening maken. Vandenbroeke vermeldt als gemiddelde prijs van één kilogram rundsvlees tijdens de periode 1761-1790 het bedrag van 6,97 stuiver. Hieruit volgt dat met het geld dat de incestmisdadigers in hun proces dienden te investeren zo'n 80 kilogram rundsvlees kon worden aangekocht. Daarnaast verschaft de tabel ons ook gegevens over het product boter. Eén kilogram boter kostte de tijdgenoot gemiddeld 10,42 stuiver. De gemiddelde proceskosten hebben dan ook de waarde van ruim 54 kilogram boter. Tenslotte maken we als laatste illustratie nog de vergelijking tussen de gemiddelde gerechtskosten en de prijs van eieren. Voor honderd stuks diende men tijdens de tweede helft van de 18de eeuw zo'n 35,47 stuiver neer te tellen. Dit betekent dan ook dat de gemiddelde proceskost de waarde van maar liefst 1580 eieren omsloeg.

Tenslotte kunnen we dankzij de “Werkinstrumenten (...)” ook een vergelijking maken met gemiddelde daglonen uitgedrukt in stuiver. Deze gegevens zijn eveneens beschikbaar voor de periode 1346-1980. Daar in de processtukken zelf geen informatie is opgenomen omtrent de specifieke beroepen van de beklagden, kiezen we voor een vergelijking van de gerechtskosten met het door Vandenbroeke aangereikte typedagloon, dat in principe een gemiddelde waarde van de lonen van een metser-diender en een handarbeider of dagloner vooropstelt. Tijdens de periode 1761-1790 bedroeg de waarde van dit typedagloon gemiddeld 12,25 stuiver³¹⁶. Dit betekent dan ook dat de gemiddelde proceskost, die 560,5 stuiver bedroeg, het equivalent van ruim 46 daglonen vormde.

We kunnen aan de hand van de vergelijking met de prijsevolutie van een aantal belangrijke 18de eeuwse industriële goederen concluderen dat de proceskosten die de incestmisdadigers dienden op te hoesten allerm minst een lachertje waren. De kosten namen immers een flinke hap uit het voedselbudget van de gezinnen in kwestie, aangezien ze het equivalent van twee tot drie weken brood op de plank vormden. Ook een vergelijking met het typedagloon leverde de vaststelling op dat de financiële last die een incestproces met zich meebracht zeker niet onderschat kan worden.

³¹⁴C. Vandenbroeke, *Vlaamse koopkracht: gisteren, vandaag en morgen*, Leuven, Kritak, 1984, p. 115.

³¹⁵I. Devos en T. Lambrecht, eds., *Bevolking, voeding en levensstandaard in het verleden: verzamelde studies van prof. dr. Chris Vandenbroeke*, Gent, Academia Press, 2004, pp. 164-167.

³¹⁶I. Devos en T. Lambrecht, op. cit., pp. 167-169.

HOOFDSTUK 6

De beklagden

In dit laatste hoofdstuk zal de focus specifiek op de beklagden zelf in al hun facetten liggen. Zo voeren we ondermeer onderzoek naar de burgerlijke staat en de incestueuze combinaties naar burgerlijke staat binnen de bestudeerde populatie. In tweede instantie belichten we de herkomst van de betrokken individuen, en aansluitend hierbij proberen we enkele inzichten te formuleren rond de geografische spreiding van de bestudeerde incestgevallen binnen het bisdom Gent. Verder wijden we ook een paragraaf aan de sociale achtergrond van de beklagden. Tenslotte gaan we binnen dit hoofdstuk wat dieper in op het gegeven mentaliteit: waren de betrokkenen zich ervan bewust dat ze een misdrijf begingen? Hoe ging de nabije omgeving van deze mensen om met de feiten?

6.1 Burgerlijke staat

De bij de incestzaken betrokken personen waren van allerlei slag. Op vlak van burgerlijke staat treffen we bij beide geslachten zowel ongehuwden, gehuwden als weduwes en weduwnaren aan. In deze paragraaf is het dan ook de bedoeling na te gaan of er binnen deze verdeling een logisch verband kan worden gedetecteerd.

6.1.1 Statistische analyse

We stellen hiervoor ten eerste een overzicht op van het statistisch voorkomen van de verschillende mogelijkheden qua burgerlijke staat binnen de bestudeerde populatie. Anders dan de werkwijze in hoofdstuk vijf gaan we hier niet uit van de individuele daadwerkelijke bestraffingen, maar van de in de processtukken genoemde medeplichtigen binnen elke zaak. We beschouwen met andere woorden dus ook de niet-berechten, waarvan de strafmaat ons weliswaar niet bekend is, maar we daarentegen wel over gegevens omtrent burgerlijke staat beschikken. In die zaken waarin slechts één betrokkene wordt berecht en de medeplichtige verder niet bij naam en toenaam wordt vernoemd, is het in de meeste gevallen immers mogelijk dit type informatie uit de inhoud van de processen zelf af te leiden. Wanneer een ongehuwde vrouw bijvoorbeeld voor zowel incest als overspel wordt aangeklaagd, kunnen we er logischerwijze van uitgaan dat haar medeplichtige wel gehuwd was.

Gezien het bestudeerde bronnencorpus in zijn totaliteit dertig incestzaken beslaat, gaan we ervan uit dat de in deze paragraaf aangewende populatie in dit geval uit zestig personen bestaat. In het geval van één persoon, meerbepaald de mannelijke medeplichtige van Joanna de Reu uit zaak 2, was het echter niet mogelijk gegevens omtrent burgerlijke staat uit de inhoud van het proces af te leiden³¹⁷. Vandaar werken we in het kader van deze onderzoeksvraag dan ook met een populatie die 59 individuen telt. Meer concreet gaat het om 29 mannen en dertig vrouwen.

³¹⁷ Zaak 2: zie Bijlagen.

Na het verzamelen van alle gegevens voor deze groep van 59 mensen komen we tot volgende overzichtsdigrammen:

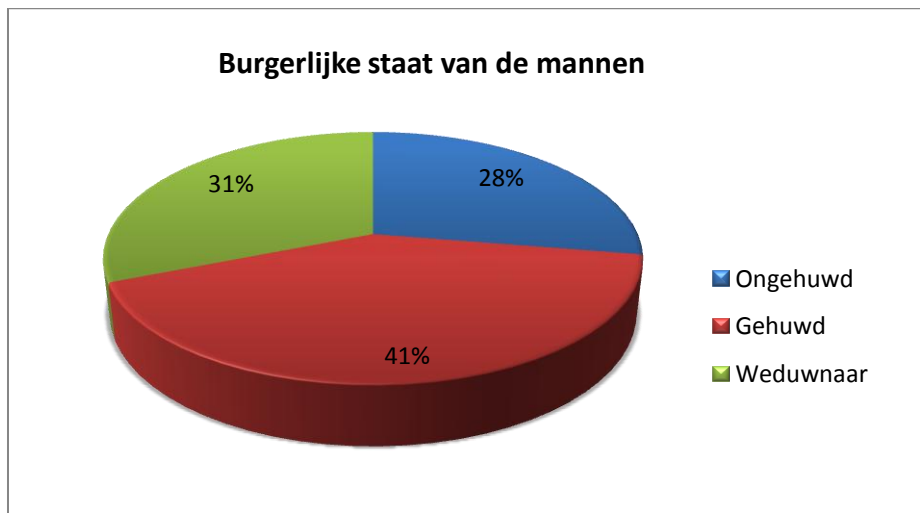

Fig. 6.1 - Burgerlijke staat van de mannen

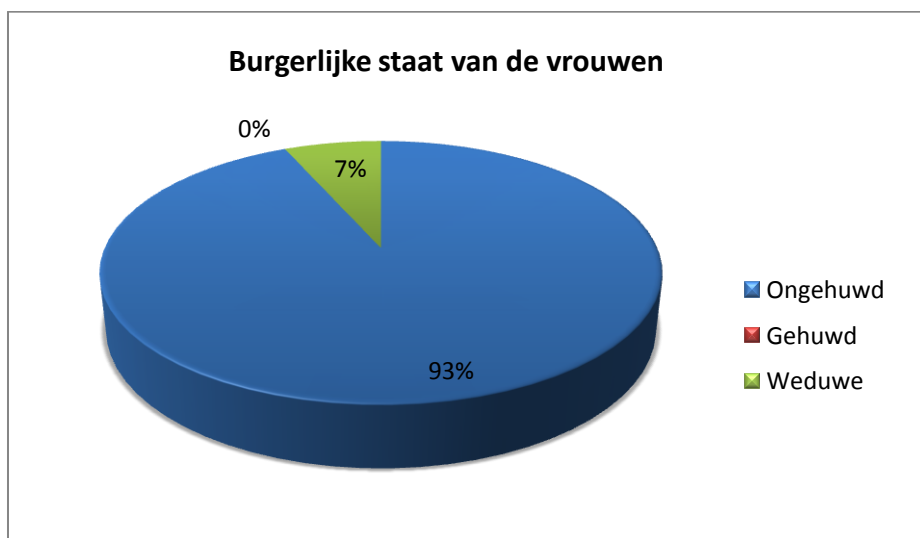

Fig. 6.2 - Burgerlijke staat van de vrouwen

Wat betreft de burgerlijke staat van de mannelijke populatie treffen we een min of meer evenredige verdeling aan over de drie mogelijke statuten. Acht personen of zo'n 28 percent van de betrokken mannen waren ongehuwd. De grootste groep werd gevormd door de gehuwde mannen. Zij vertegenwoordigden met z'n twaalfen zo'n 41 percent van het totaal. Tenslotte maakten de weduwnaars een aandeel van 31 percent uit. Binnen deze categorie tellen we negen mannen.

Het diagram dat de gegevens over de burgerlijke staat van de betrokken vrouwen bevat, vertelt ons echter een heel ander verhaal. Hier is de verdeling tussen de drie mogelijke statuten veel ongelijkmatiger. We stellen vast dat maar liefst 93 percent van de vrouwen (28 personen) in kwestie ongehuwd was. Twee vrouwen maken als weduwe de resterende zeven percent van de totale populatie uit. Een laatste uitzonderlijke vaststelling is dat geen enkele betrokken vrouw gehuwd was.

In tweede instantie gaan we ook na welke combinaties van burgerlijke statuten er zoal voorkwamen binnen de bestudeerde incestzaken. Aangezien we per geslacht een drievoudige mogelijkheid op vlak van burgerlijke staat vaststellen, is er theoretisch gezien sprake van negen mogelijke combinaties (3 x 3).

Bij het verzamelen van informatie hieromtrent gaan we in tegenstelling tot de methode die hierboven werd toegelicht wel uit van het aantal zaken als populatiegrootte. Aangezien we voor één van de zestig betrokkenen in de in totaal dertig zaken niet over informatie betreffende de burgerlijke staat beschikken, zijn we slechts voor 29 zaken in staat ons een beeld te vormen over de van toepassing zijnde combinatie. Het detecteren van deze combinaties levert volgende kruistabel op:

Mannen →	Ongehuwd	Gehuwd	Weduwnaar
Vrouwen ↓			
Ongehuwd	8 (27,59%)	10 (34,48%)	9 (31,03%)
Gehuwd			
Weduwe		1 (3,45%)	1 (3,45%)

Tabel 6.1 - Overzichtstabel van de verschillende mogelijke combinaties van burgerlijke statuten

We merken op dat, gezien de mogelijkheid 'gehuwd' bij de vrouwen geen enkele keer voorkomt, reeds drie van de negen potentiële combinaties dan ook vervallen. Ook de combinatie van een weduwe met een ongehuwde man treffen we geen enkele keer in de bronnen aan. Resten ons enkel nog de categorieën ongehuwde vrouw x ongehuwde man, ongehuwde vrouw x gehuwde man, ongehuwde vrouw x weduwnaar, weduwe x gehuwde man en weduwe x weduwnaar.

De categorie ongehuwde vrouw x gehuwde man is het sterkst vertegenwoordigd. De meeste incestueuze relaties, met name tien zaken of 34,48 percent, deden zich met andere woorden voor tussen een ongehuwde vrouw en een gehuwde man. Wanneer we deze gegevens vergelijken met de eerder in deze scriptie bestudeerde data rond de verschillende combinaties op vlak van verwantschapsgraden, stellen we vast dat het hier in hoofdzaak de combinaties schoonbroer (gehuwd) x schoonzus en stiefvader (gehuwd) x stiefdochter zou moeten betreffen.

De combinatie ongehuwde vrouw x weduwnaar neemt met negen gevallen of een kleine 31 percent in het totale aandeel qua statistisch voorkomen een tweede plaats in. Op vlak van gecombineerde verwantschapsgraden komen deze gegevens overeen met de categorieën schoonbroer (weduwnaar) x schoonzus en stiefvader (weduwnaar) x stiefdochter.

Een derde groep zijn de ongehuwde vrouwen die een incestueuze relatie aangingen met een ongehuwde man. Dit type van combinatie treffen we in acht behandelde zaken aan. Dit correspondeert met een aandeel van 27,59 percent. We kunnen deze vorm van incest vooral toeschrijven aan combinaties waarbij er sprake was van een incestueuze relatie tussen bloedverwanten. We denken hierbij aan de categorieën neef x nicht, achterneef x achternicht en het geïsoleerde geval halfbroer x halfzus³¹⁸.

Het mag dus duidelijk zijn dat er inderdaad sprake is van een aantal terugkerende patronen op vlak van combinaties naar burgerlijke staat en combinaties naar verwantschapsgraden.

In een tweede luik binnen deze paragraaf proberen we aan de hand van enkele binnen de historiografische literatuur geponeerde theorieën te verklaren waarom deze verschillende types van incestueuze verbintenissen aantrekkelijk waren voor de betrokkenen.

³¹⁸ Zaak 22: zie Bijlagen.

6.1.2 De combinatie ongehuwde vrouw - gehuwde man

We stelden reeds vast dat de incestueuze relatie tussen een ongehuwde vrouw en haar gehuwde aanverwant het meestvoorkomende type binnen de geanalyseerde bronnen vormt. We gaan er hierbij van uit dat deze specifieke combinatie naar burgerlijke staat ook overeenkomt met twee specifieke combinaties naar verwantschapsgraden, met name de combinatie schoonbroer (gehuwd) x schoonzus (tien gevallen) en de combinatie stiefvader (gehuwd) x stiefdochter (twee gevallen). In deze paragraaf zetten we een aantal bevindingen uiteen rond de motieven van de betrokkenen om zich te engageren in dit specifiek type incest.

6.1.2.1 Seksuele lust als primair motief

Het feit dat dit type incest zich per definitie in combinatie met overspel voordeed, wijst op het feit dat het primaire motief hier allicht seksuele lust betrof. Rest ons natuurlijk de vraag waarom de mannen in kwestie juist een aanverwante kozen voor het voldoen van hun behoeften en hun geluk dus niet buitenshuis gingen beproeven.

Een nadere studie van de gezinssituatie en levensomstandigheden van de betrokkenen kan ons vooral wat betreft de combinatie schoonbroer (gehuwd) x schoonzus allicht een antwoord bieden. Nancy Fix Anderson verwees in één van haar publicaties reeds naar het gangbare sociologische patroon waarbij ongehuwde 'overtollige' vrouwen bij hun gehuwde zus en haar echtgenoot gingen inwonen om mee in te staan voor het huishouden:

*"It was the common pattern in Victorian families for unmarried 'redundant' women, which the 1851 census revealed composed almost forty percent of the female population ages 21-44, to live with a married sister (...)"*³¹⁹

Gezien ook het 18de eeuwse Vlaanderen werd gekenmerkt door een hoog aantal vrouwelijke ongehuwden of definitief celibatairen, lijkt het niet ondenkbaar dat dit patroon ook binnen de Vlaamse huishoudens een veelvoorkomend gegeven vormde. Chris Vandenbroeke heeft wat betreft Vlaanderen voor de periode 1796-1798 bijvoorbeeld vastgesteld dat het aandeel ongehuwde vrouwen binnen de leeftijdscategorie van 30 tot 34 jaar nog steeds 31,1 percent bedroeg. Wat betreft de leeftijdscategorie tot en met 49 jaar – de leeftijd die onder demografen traditioneel als eindpunt van de vrouwelijke vruchtbare periode wordt beschouwd – bleef dit percentage gemiddeld rond de kaap van de 17 percent schommelen³²⁰. Dit betekent dat omstreeks de bestudeerde periode bijna één vijfde van de volwassen, vruchtbare vrouwen celibatair was. Deze omstandigheden leenden zich dan ook uitstekend tot het voorkomen van het door Anderson beschreven patroon. Het lijkt evident dat een man die thuis reeds beschikking had over een dergelijke 'bijvrouw' niet verder zocht naar een geschikte minnares.

6.1.2.2 Voorkomen van gedwongen incest

We vermoeden daarnaast ook dat er binnen deze categorie de meeste kans bestaat om zaken bloot te leggen waar het in wezen om een geval van gedwongen incest of verkrachting ging. Gezien de mannen in kwestie reeds gehuwd waren en dus reeds over een vrouw beschikten die het huishouden en de kinderen onder haar hoede nam, kon er geen sprake zijn van een economisch motief om een dergelijke relatie aan te gaan. Lust was in deze gevallen dan ook het enige aanwijsbare motief. Wanneer hierbij echter geen sprake was van

³¹⁹ N.F.Anderson, "The 'Marriage with a Deceased Wife's Sister Bill' Controversy: Incest Anxiety and the Defense of Family Purity in Victorian England", in: *Journal of British Studies*, 21 (1982), 2, p. 73.

³²⁰ C. Vandenbroeke, "Prospektus van het historisch demografisch onderzoek in Vlaanderen", in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis 'Société d'Emulation' te Brugge*, 1976, 113, pp. 1-85.

wederzijdse instemming was het allicht zo dat de man in kwestie zich aan de vrouw vergreep.

Deze situatie lijkt nog meer waarschijnlijk wanneer het een relatie tussen een gehuwde stiefvader en zijn stiefdochter betrof. Zaak 25, die het proces tegen Franciscus Van Damme en Carola Van Nieuwenhuysse omvat, is in dit opzicht een mogelijke kanshebber³²¹.

Een andere aanwijzing voor het feit dat er in bepaalde gevallen wellicht meer aan de hand was dan een overspelige liefdesrelatie, is de expliciete vermelding in de bronnen dat het meisje in kwestie nog minderjarig (*juvenilem minoram*) was. We treffen deze vermelding bijvoorbeeld aan in zaak 23, waarbij schoonbroer Jacobus Vandevoorde en zijn minderjarige schoonzus Joanna Maria Staelens berecht worden wegens incest en overspel³²².

6.1.3 De combinatie ongehuwde vrouw - weduwnaar

Op de tweede plaats qua voorkomen vinden we met negen gevallen de incestueuze combinatie ongehuwde vrouw x weduwnaar terug. We kunnen de motieven achter het veelvuldig voorkomen van dit type incestueuze verbintenis duiden aan de hand van twee onderzoeksartikels.

6.1.3.1 Marriage with a deceased wife's sister: economische en praktische motieven

Er is wat betreft deze categorie al heel wat inkt gevloeid over de verbintenis tussen een ongehuwde schoonzus en haar weduwnaar-schoonbroer. Nancy F. Anderson verwijst naar deze kwestie met behulp van de term *marriage with a deceased wife's sister*. Ondanks het feit dat wij in de bronnen niet zozeer te maken krijgen met relaties die ook daadwerkelijk in een huwelijk uitmondten en het feit dat de bevindingen van Anderson vooral op de Engelse situatie zijn geënt, zijn de inzichten van deze auteur toch bruikbaar op een meer algemeen niveau.

Nancy Anderson beschrijft hoe vanaf 1835 een steeds luidere oproep werd gehoord om het huwelijk tussen dit type aanverwanten uit de strafwet te halen. Het uiteindelijke wetsvoorstel werd echter pas in 1907 gerealiseerd³²³. De oorzaak voor het langdurige aanslepen van de onderhandelingen vinden we in het hevig oplopende debat tussen de voor- en tegenstanders van het voorstel.

Anderson verklaart de angst van de oppositie enerzijds als de vrees van de eerder conservatieve Anglicanen dat een dergelijke toegeving een toenemende secularisatie en een sterke bemoeienis van de staat met zich zou meebrengen. Anderzijds haalt de auteur ook het heersende emotionele klimaat en de Victoriaanse tijdsgeest aan als mogelijke verklaringsgronden. De introductie van de 'Marriage with a Deceased Wife's Sister Bill' zou de preutse Victorianen immers dwingen geconfronteerd te worden met de eigen seksualiteit; een gegeven waar de meeste tijdgenoten bijzonder huiverachtig tegenover stonden. Het doorvoeren van het wetsvoorstel zou met andere woorden een deur openen die de gemiddelde Victoriaan liever gesloten hield³²⁴.

De voorstanders van het afschaffen van het verbod hielden echter ook een aantal argumenten achter de hand. Zo haalden zij bijvoorbeeld de sociologische achtergrond aan waartegen dergelijke verbintenissen tot stand kwamen. Zoals reeds werd aangehaald was het gebruikelijk dat ongehuwde 'overtollige' vrouwen bij hun gehuwde zus gingen inwonen om voor de kinderen van het gezin te zorgen³²⁵. In geval van het overlijden van de vrouw des

³²¹ Zaak 25: zie Bijlagen.

³²² Zaak 23: zie Bijlagen.

³²³ N.F. Anderson, "The 'Marriage with a Deceased Wife's Sister Bill' Controversy: Incest Anxiety and the Defense of Family Purity in Victorian England", in: *Journal of British Studies*, 21 (1982), 2, pp. 67-68.

³²⁴ N.F. Anderson, art. cit., pp. 68-70.

³²⁵ N.F. Anderson, art. cit., p. 73.

huizen was het dan ook niet verwonderlijk dat haar zus de geknipte vervangster leek. Daarnaast beroepten de voorstanders zich net als de tegenpartij op een argumentatie op basis van onderbewuste, psychologische drijfveren. Zij prezen relaties tussen aanverwanten net aan als een door de betrokkenen ingeroepen verdedigingsmechanisme dat incestueuze gevoelens wist te kanaliseren van een bloedverwant naar een aangetrouwd familielid als meer aanvaarde optie³²⁶.

Binnen dit debat kibbelden beide partijen bovendien ook over de vraag of een verbintenis tussen aanverwanten al dan niet als incest moest worden gedefinieerd. De voorstanders van de wet argumenteerden natuurlijk dat dit niet het geval was en gaven daarmee hoogstwaarschijnlijk gestalte aan de gangbare publieke opinie³²⁷. Ook de tegenstanders hadden echter een rechtvaardiging voor hun standpunt klaar. Zo verwezen ze naar de letterlijke interpretatie van het bijbelboek Leviticus als door de Kerk goedgekeurde basis voor het definiëren van incest. Verder veroordeelden de tegenstanders de verbintenis in kwestie ook als een vorm van 'psychologische bloedschande'. Ze gingen hierbij uit van de veronderstelling dat de mens een natuurlijke instinctieve afkeer zou hebben ten opzichte van incest en dat het dan ook aan de autoriteiten was om deze zogenaamde natuurwetten te respecteren. We zien hier met andere woorden hoe de oppositie het toenmalige darwinistische debat handig voor de eigen kar probeerde te spannen. Tenslotte waarschuwde de tegenpartij ook voor het sneeuwbaaleffect dat het goedkeuren van het wetsvoorstel zou veroorzaken. Immers, indien de autoriteiten daadwerkelijk zouden overgaan tot het toelaten van dit type incest zou dit betekenen dat de deur wagenwijd werd opengezet voor de tolerantie van ergere soorten. Het verbod werd met andere woorden geprezen als een belangrijke barrière³²⁸.

Ook Polly Morris heeft met haar onderzoek bijgedragen tot een beter begrip van het waarom van incestueuze verbintenissen tussen een ongehuwde vrouw en een weduwnaar. De kern van haar betoog bestaat eruit dat zij het aangaan van incestueuze verbintenissen probeert te verklaren als zijnde een overlevingsstrategie. Ze verwijst hierbij ook kort naar het Engelse debat rond de *deceased wife's sister*. Dit vormt het vertrekpunt voor een meer algemeen onderzoek naar de visie en de motieven van de bevolking ten opzichte van incest³²⁹.

Een eerste concrete vaststelling van de auteur luidt dat er tijdens de onderzochte periode een belangrijke kloof bestond tussen de populaire en de canonieke opvatting rond incest. Ze constateert in dit opzicht dat de gewone bevolking een veel minder restrictieve invulling van het concept incest hanteerde. Het belangrijkste criterium hierbij was de vraag of er sprake was van bloedverwantschap of van affiniteit. Wanneer het een incestgeval betrof dat in deze laatste categorie thuishoorde, maalde de naaste omgeving hier niet al te zeer om³³⁰. Ondanks de over het algemeen eerder stugge houding van de lokale autoriteiten beschrijft Morris daarnaast hoe ook kerkelijke ambtenaren dikwijls een oogje dicht knepen in het geval van incestueuze verbintenissen tussen aanverwanten. De auteur schrijft deze houding in hoofdzaak toe aan eigenbelang: indien wezen op deze manier konden worden onderhouden, betekende dit minder lasten voor de armenzorg vanuit de parochie. Daar een incesthuwelijk aldus werd beschouwd als een aantrekkelijk en goedkoop alternatief voor de parochiale armenzorg, waren veel predikanten minder geneigd dergelijke huwelijken tegen te gaan³³¹. De auteur verwijst in dit opzicht ook naar Jack Goody en zijn concept van *the dual economy of kinship*. Hiermee wil hij aantonen dat er wat betreft huwelijk en de hierbij verboden

³²⁶ N.F. Anderson, "The 'Marriage with a Deceased Wife's Sister Bill' Controversy: Incest Anxiety and the Defense of Family Purity in Victorian England", in: *Journal of British Studies*, 21 (1982), 2, p. 73.

³²⁷ N.F. Anderson, art. cit., p. 76.

³²⁸ N.F. Anderson, art. cit., pp. 74-75.

³²⁹ P. Morris, "Incest or survival strategy? Plebeian marriage within the prohibited degrees in Somerset, 1730-1835", in: *Journal of the History of Sexuality*, 2 (1991), 2, pp. 235-238.

³³⁰ P. Morris, art. cit., p. 252.

³³¹ P. Morris, art. cit., p. 262.

verwantschapsgraden een groot verschil bestond tussen regels (wettelijk land) en praktijk (werkelijk land)³³².

Het werk van Morris is verder ook waardevol omwille van het feit dat de auteur net als Anderson de motieven van de weduwnaars en weduwes in kwestie probeert te achterhalen. Ook deze auteur wijst in dit opzicht vooral naar de economische overwegingen die achter een dergelijk type relatie schuilgingen als verklaringsgrond. Een weduwnaar die zich geconfronteerd zag met de dood van zijn vrouw, had omwille van zijn beroepsverplichtingen meestal geen andere keuze dan zo snel mogelijk een nieuwe vrouw te zoeken die de zorg voor de kinderen en het huishouden op zich kon nemen. Gezien de urgentie van de zaak viel de eerste keuze dan meestal ook op de vaak reeds bij het gezin inwonende zus van zijn vrouw. Deze keuze was ook zeer voor de hand liggend: de kinderen en hun vader waren reeds vertrouwd met haar. Bovendien was het in een kleine parochie geen sinecure om snel een nieuwe verloofde te vinden³³³.

We kunnen uit de hier besproken publicaties concluderen dat beide auteurs een incestueuze verbintenis tussen een weduwnaar en de zus van zijn overleden echtgenote (categorie schoonbroer (weduwnaar) x schoonzus) in de eerste plaats als een berekende, economische zet beschouwden waarbij het er vooral op aankwam een surrogaatmoeder voor de kinderen aan te stellen. We kunnen er – gezien de gelijkaardige gezinssituatie – van uitgaan dat deze hypothese ook gold wat betreft de verbintenis stiefvader (weduwnaar) x stiefdochter. Wanneer een vader na de dood van zijn vrouw achterbleef met jonge kinderen uit dit huwelijk beschouwde hij het waarschijnlijk gemakshalve als een goede oplossing om een nieuwe verbintenis aan te gaan met een oudere dochter uit het eerste huwelijk van zijn vrouw.

6.1.3.2 De rol van liefde en lust?

Zowel Nancy Anderson als Polly Morris schetsen een eerder koel beeld van de situatie, waarbij economische en praktische overwegingen steeds de bovenhand haalden in gezinsaangelegenheden. We kunnen ons daarnaast echter ook afvragen in hoeverre liefde of toch op zijn minst lust een rol speelden in het tot stand komen van de relaties in kwestie.

In de Gentse processtukken vinden we hiervoor op zijn minst één concrete aanwijzing. In de documenten horend bij zaak 27 wordt immers uitvoerig beschreven hoe Isabella Cocket, die bij haar zus en diens echtgenoot, Joannes Franciscus de Joncker, inwoonde, naarmate de jaren verstreken een ‘innige vriendschap’ (*tamtam familiaritatem*) opbouwde met haar medeplichtige³³⁴.

Daarnaast kunnen we het meespelen van gevoelens van liefde of lust ook op basis van een aantal indirecte aanwijzingen niet uitsluiten. Het is immers een in verschillende zaken terugkerend patroon dat de betrokkenen hun relatie – ondanks waarschuwingen van de pastoor dit niet te doen – bleven onderhouden. Dit wijst op een sterke band die geen van beide betrokkenen bereid waren op te geven. Zaak 24 reikt ons bijvoorbeeld de casus van Petrus Franciscus Daveloose en Joanna Theresia de Meulemeester aan. Na de dood van haar moeder leidden stiefvader en stiefdochter een leven als man en vrouw, en dit met minstens drie kinderen tot gevolg. De officialiteit van Doornik veroordeelde hen echter wegens incest en sprak hierbij ook een ontmoetingsverbod uit. De liefde was blijkbaar echter te sterk, want na een scheiding van twee jaar hervielen Petrus en Joanna opnieuw in hun oude gewoonten, en dit ondanks de hen boven het hoofd hangende gevangenisstraf. Wanneer Joanna Theresia echter opnieuw zwanger werd, bleken de twee zelfs bereid vanuit hun woonplaats Kaster naar de parochie Wortegem, zo’n vijf kilometer verderop, te verkassen. Door zich op grondgebied van het bisdom Gent te vestigen resorteerde hun zaak

³³² P. Morris, “Incest or survival strategy? Plebeian marriage within the prohibited degrees in Somerset, 1730-1835”, in: *Journal of the History of Sexuality*, 2 (1991), 2, p. 265.

³³³ P. Morris, art. cit., pp. 263-264.

³³⁴ Zaak 27: zie Bijlagen.

immers niet langer onder de Doornikse officialiteit³³⁵. Een andere casus die dit gegeven illustreert is zaak 17. Ook hier waren de beklaagden, Guilielmus de Clercq en Maria Theresia Plancke, ondanks hun veroordeling in 1768 schijnbaar bereid enorme risico's te nemen voor het behoud van hun relatie. Net als het onfortuinlijke koppel uit zaak 24 liepen ze echter opnieuw tegen de lamp³³⁶.

Deze voorbeelden tonen met andere woorden aan dat de gevoelsmatige kant van de zaak allicht ook een grote rol speelde in de overwegingen die leidden tot een incestueuze relatie tussen een ongehuwde vrouw en een weduwnaar.

6.1.4 De combinatie van twee ongehuwde bloedverwanten

6.1.4.1 Neven en nichten

Bij de verklaring van het voorkomen van dit type relatie gaat onze aandacht zoals eerder werd aangegeven in hoofdzaak uit naar de incestueuze verbintenis tussen (achter)neef en (achter)nicht. Een eenvoudige telling leert ons immers dat het in acht van de negen gedetecteerde gevallen een dergelijke combinatie betrof. Binnen de historiografische literatuur treffen we een aantal auteurs aan die over dit aspect hebben getheoretiseerd.

6.1.4.1.1 De psychoanalytische verklaring van Nancy Anderson

Een eerste historica die het voorkomen van neef-nichtrelaties probeert te duiden, is opnieuw Nancy Fix Anderson. In het artikel "Cousin marriage in Victorian England" doet ze dit aan de hand van een op de psychoanalyse gebaseerde theorievorming.

Ze beschrijft hierbij hoe het zogenaamde nevenhuwelijk reeds onder de regering van Henry VIII (eerste helft 16de eeuw) in het kader van de huwelijkspolitiek van de Tudordynastie werd gelegaliseerd. Het doel van dit soort huwelijken berustte aanvankelijk dan ook op de consolidatie en de uitbreiding van het familiepatrimonium. Deze traditie werd voortgezet onder de 19de eeuwse Victoriaanse middenklasse, zij het met een gewijzigde achterliggende motivatie. Enkele eeuwen na de legalisering gingen neven en nichten volgens Anderson in hoofdzaak een intieme verbintenis aan omwille van emotionele overtuigingen en de liefde voor elkaar³³⁷.

Natuurlijk dringt zich hierbij de vraag op waarom de Victoriaanse neven en nichten dan voor elkaar kozen en hun liefde niet op een niet-bloedverwant konden projecteren. De auteur zoekt de verklaring voor dit fenomeen binnen de psychodynamiek van het Victoriaanse gezinsleven zelf. Het beargumenteren van haar stelling berust hierbij op twee pijlers.

Een eerste aangewende verklaringsgrond is het typerende emotionele klimaat binnen het Victoriaanse gezin. Anderson stelt immers dat deze gezinnen werden gekenmerkt door een sterk geprivatiseerd en geïsoleerd karakter. Deze situatie zorgde ervoor dat eventuele seksuele gevoelens enkel binnen het gezin zelf een klankbord vonden. Dit veroorzaakte de aanwezigheid van sterke, onderbewust sluimerende incestueuze gevoelens. Een relatie tussen neef en nicht werd volgens de auteur dan ook beschouwd als een sociaal aanvaard surrogaat voor deze gevoelens. Een tweede pijler binnen de verklaring wordt gevormd door de vermeende sociale bekrompenheid binnen het Victoriaanse gezin. Hierdoor vormden neven en nichten immers dikwijls de enige personen van het andere geslacht die een Victoriaanse jongere kon ontmoeten. Bovendien was er in deze periode meestal sprake van erg uitgebreide gezinnen en families, wat de keuzemogelijkheden ruim voldoende maakte³³⁸.

³³⁵ Zaak 24: zie Bijlagen.

³³⁶ Zaak 17: zie Bijlagen.

³³⁷ N.F. Anderson, "Cousin Marriage in Victorian England", in: *Journal of Family History*, 11 (1986), pp. 285-286.

³³⁸ N.F. Anderson, art. cit., pp. 286-287.

Nancy Anderson beschrijft echter ook hoe circa 1850 stilaan een einde kwam aan deze maatschappelijke conventie. Ze haalt hiervoor drie hoofdredenen aan. Ten eerste werd de publieke opinie in steeds grotere mate beïnvloed door de opkomst van het darwinistisch gedachtegoed dat inteelt als een rechtstreekse oorzaak van degeneratie beschouwde. Daarnaast stelt Anderson vanaf de jaren '1870 ook een afname van de omvang van de gezinnen vast, wat een aanzienlijke inkrimping van het aanbod beschikbare neven en nichten met zich meebracht. Tenslotte wijst ze ook naar het fenomeen van de grotere sociale vrijheid in het post-Victoriaanse tijdperk. Dit zorgde voor minder intense en permanente familiebanden. Hierdoor werd het ook makkelijker voor jongeren om buiten de familie seksuele relaties aan te gaan³³⁹.

Ondanks het feit dat de these van Anderson zich sterk op Engeland en het Victoriaanse tijdperk richt, is er opnieuw sprake van enkele bruikbare elementen die allicht toepasbaar zijn bij de verklaring van de Gentse, 18de eeuwse neef-nichtrelaties.

We wijzen in dit opzicht vooral op de door Anderson als verklaringsgrond aangewende sociale bekrompenheid en isolatie. We kunnen stellen dat deze omstandigheden allicht ook van toepassing waren bij de incestschandalen die zich binnen het bisdom Gent voordeden. Zoals in de paragraaf rond herkomst en geografische spreiding nog zal worden aangetoond, speelden de meeste feiten zich immers af binnen kleinschalige parochies met een zeer beperkt inwonersaantal en een minieme migratie, waardoor het dorpsbeeld in de meeste gevallen dikwijls werd beheerst door slechts enkele kernfamilies³⁴⁰. Binnen dergelijke gesloten gemeenschappen was het dan ook niet ondenkbaar dat de partnerkeuze soms beperkt bleef toch een beperkte kring van eigen (achter)neven en (achter)nichten.

6.1.4.1.2 De verklarende these van Adam Kuper

Een tweede publicatie die de evolutie van het nevenhuwelijk in Engeland becommentarieert, is het onderzoeksartikel "Incest, cousin marriage and the origin of the human sciences in 19th century England" uit 2002³⁴¹. De van oorsprong Zuid-Afrikaanse antropoloog Adam Kuper beschrijft in deze publicatie de evolutie rond het *cousin marriage* van algemene maatschappelijke aanvaarding tot het ontstaan van een medisch bewustzijn rond de kwalijke gevolgen van een huwelijk tussen bloedverwanten. Deze ontwikkeling bracht uiteindelijk het verval van het nevenhuwelijk met zich mee³⁴².

Volgens Kuper laat deze evolutie zich in hoofdzaak verklaren door een aantal fundamentele omwentelingen in de sociale omstandigheden. Net als Anderson verwijst hij in dit opzicht naar het verdwijnen van de geïsoleerde gemeenschappen onder invloed van de zich ontwikkelende industrie, het ontstaan van de spoorwegen en de voortschrijdende urbanisering. Ten tweede wijst de auteur op het feit dat minderheidsgroepen, die voorheen berucht waren omwille van neef-nichthuwelijken, zich in steeds grotere mate in de brede samenleving gingen integreren. Een derde aspect dat het verval beïnvloedde, was het afnemen van de gemiddelde gezinsgrootte. Tenslotte haalt Kuper ook de stijgende huwelijksleeftijd onder vrouwen en de toenemende onafhankelijkheid van jongeren aan³⁴³.

Ook deze theorie kunnen we op een plausibele manier integreren binnen het eigen onderzoekskader. Wanneer we bijvoorbeeld Kuper's argumentatie voor het verdwijnen van de gebruikelijkheid van het nevenhuwelijk beschouwen, stellen we vast dat vele van deze sociale omstandigheden allicht ook van toepassing waren op de leefomstandigheden van de Gentse incestmisdadigers. Zoals bijvoorbeeld reeds werd beargumenteerd was de plaats

³³⁹ .F. Anderson, "Cousin Marriage in Victorian England", in: *Journal of Family History*, 11 (1986), p. 297.

³⁴⁰ Cfr. infra: paragraaf 6.2.1.

³⁴¹ A. Kuper, "Incest, cousin marriage, and the origin of the human sciences in nineteenth-century England", in: *Past and Present*, 174 (2002), 1, pp. 158-183.

³⁴² A. Kuper, art. cit., pp. 165-174.

³⁴³ A. Kuper, art. cit., pp. 179-180.

van delict in de meeste gevallen een kleine, geïsoleerde parochie waar enkele kernfamilies het straatbeeld beheersten. Het was in sommige gevallen dan ook niet mogelijk om naar een verdergelegen gemeenschap te trekken en daar een geschikte partner te zoeken. Kuper haalt ook de toenemende huwelijksleeftijd van de vrouwen als mogelijke verklaringsgrond aan. Wanneer we dit projecteren op het eigen bronnenmateriaal en de hierin beschreven levensomstandigheden kunnen we dit koppelen aan het fenomeen waarbij jonge plattelandsvrouwen als dienstmeid of fabrieksarbeidster naar de stad trokken en daar bijgevolg in contact konden komen met niet-bloedverwanten van de andere sekse. Daar dit fenomeen is gekoppeld aan de opkomst van de industrialisering en dus nog niet opging voor de periode 1732-1784, betekende dit opnieuw een inperking van de mogelijkheden voor de vrouwen van het dorp om ook jonge mannen te ontmoeten die niet tot de besloten familiale kring behoorden. Het was voor de jongeren met andere woorden nog niet evident om buiten de grenzen van de eigen parochie te breken.

6.1.4.2 *Joannes en Catharina: halfbroer en halfzus*

Naast de acht standaardgevallen, waarbij het gaat om een incestueuze relatie tussen neef en nicht of tussen achterneef en achternicht, bevat het bestudeerde bronnenpakket echter ook één bijzonder geval van een incestueuze relatie tussen ongehuwde bloedverwanten. Het betreft de berechting van de reeds eerder toegelichte incestueuze relatie tussen halfbroer Joannes Baptist X en halfzus Catharina Francisca Plevier.

Opnieuw kunnen we ons grote vragen stellen bij de motivatie om dit type incest te begaan. Het antwoord op deze vraag kunnen we echter gemakkelijk uit de inhoud van de zaak zelf afleiden. De processtukken vermelden immers dat Joannes en Catharina niet op de hoogte waren van hun nauwe verwantschap. Joannes Baptist zou immers een buitenechtelijk kind geweest zijn voorafgaand aan het huwelijk van zijn moeder met vader Plevier. Het feit dat Joannes Baptist zijn eigen familienaam niet kende, lijkt inderdaad te stroken met de vaststelling dat de jongeman geen kennis had van zijn eigen familiale achtergrond. We kunnen er wat betreft deze casus dan ook van uitgaan dat het er de jongeren in kwestie niet opzettelijk om te doen was een bloedverwant te verleiden. Het onderzoek naar het motief van de twee wijst met andere woorden in de richting van lust en onwetendheid³⁴⁴.

³⁴⁴ Zaak 22: zie Bijlagen.

6.2 Herkomst en geografische spreiding

Deze paragraaf wil de herkomst van de bij de incestprocessen betrokken individuen toelichten. Hierbij gaan we in hoofdzaak in op de vraagstelling of incest al dan niet een typisch plattelandsfenomeen vormde. Aansluitend hierbij proberen we ook de geografische spreiding van de dertig bestudeerde zaken ten opzichte van het centrum van het bisdom na te gaan, ten einde de reikwijdte van de invloedssfeer van de officialiteit te meten. Tenslotte bevat deze paragraaf ook een onderzoek naar de streekgebonden geografische spreiding van incest en de betekenis van dit fenomeen.

6.2.1 Stad versus platteland

In de hoofding van elk processtuk wordt telkens de plaats van afkomst en de huidige woonplaats van de betichten vermeld. Wanneer we per zaak de woonplaats van de mannelijke betrokkene als uitgangspunt nemen en op basis hiervan nagaan of de feiten zich afspeelden in een kleine parochie of een eerder stedelijke kern, stellen we vast dat we slechts drie van de dertig incestzaken kunnen situeren in een stad, en dan meerbepaald Gent zelf. Het gaat concreet om de zaken 13, 14 en 22³⁴⁵. Verder is het ook opvallend dat er geen enkele melding bestaat van feiten die zich in de andere stedelijke kernen van het bisdom, zoals Deinze, Sint-Niklaas, Dendermonde of Oudenaarde, zouden hebben afgespeeld.

Afgaand op de studie van Sven Vrielinck op basis van de volkstelling van het jaar VIII kunnen we stellen dat de resterende 27 zaken zich stuk voor stuk voordeden in parochies met een gemiddeld inwoneraantal dat rond de 3483 personen schommelde en nooit boven de 7700 hoofden uitkwam³⁴⁶. Het gaat met andere woorden om relatief beperkte, geïsoleerde woonkernen.

We kunnen uit deze vaststellingen dan ook afleiden dat incest op het eerste zicht een typisch plattelandsfenomeen lijkt te zijn geweest. Deze constatering sluit bovendien aan bij de eerder geponeerde theorie rond het verband tussen het voorkomen van incestueuze relaties en het geïsoleerde karakter van de gemeenschappen waarin ze zich voordeden.

Deze these brengt echter een methodologische moeilijkheid met zich mee. We kunnen ons immers afvragen of de bronnen in dit opzicht een werkelijke weergave van de historische realiteit vormen. Het is per slot van rekening niet uitgesloten dat het ons opgedrongen beeld van incest als typisch plattelandsfenomeen te wijten is aan het selectieve stilzwijgen van de bronnen. Hiermee doelen we op de mogelijkheid dat incest in de stad wel degelijk wijdverspreid was, maar simpelweg niet of zelden ter ore van de officialiteit kwam. In de stad heerste immers een veel grotere anonimiteit: eventuele incestmisdadigers hadden minder last van sociale controle door de pastoor en het netwerk van burens en familie waardoor hun daden meer kans maakten onopgemerkt te blijven. We moeten met andere woorden rekening houden met de optie dat de bronnen ons in dit opzicht een rad voor de ogen draaien.

³⁴⁵ Zaken 13, 14 en 22: zie Bijlagen.

³⁴⁶ S. Vrielinck, *De territoriale indeling van België (1795-1963): bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechtelijk). Met de officiële uitslagen van de volkstellingen*, Leuven, Universitaire pers, 2000, vol. 3, pp. 1663-1783.

6.2.2 Geografische spreiding ten opzichte van het centrum

In tweede instantie vragen we ons af hoe de ligging van de woonplaats van de beklaagden uit de dertig geanalyseerde zaken was gesitueerd ten opzichte van Gent, het administratief hart van het bisdom waar ook de officialiteit was gevestigd. We gaan hierbij uit van de hypothese dat de invloedssfeer van de officialiteit zwakker werd naarmate we de buitenste randen van het bisdom naderen en de meeste feiten die daadwerkelijk voor de kerkelijke rechtbank verschenen zich dan ook binnen een bepaalde straal ten opzichte van dit centrum afspeelden.

We proberen deze these te staven aan de hand van een cartografische voorstelling van de gegevens aangevuld met een grafiek. We gaan hierbij als volgt te werk: op een kaart van het bisdom Gent zetten we met Gent als middelpunt telkens een concentrische cirkel met een straal van een veelvoud van vijf kilometer uit. De eerste cirkel omvat Gent zelf en het gebied dat vijf kilometer in de omtrek ligt. De tweede cirkel heeft een doorsnede van tien kilometer, de derde cirkel één van vijftien kilometer, ... en dit tot en met vijftig kilometer. Op die manier bekomen we in principe een systeem van elf klassen. Op de kaart duiden we vervolgens telkens aan binnen welke cirkels de woonplaatsen uit de bronnen zich precies bevinden. Het resultaat van dit onderzoek wordt grafisch weergegeven op de volgende kaart:

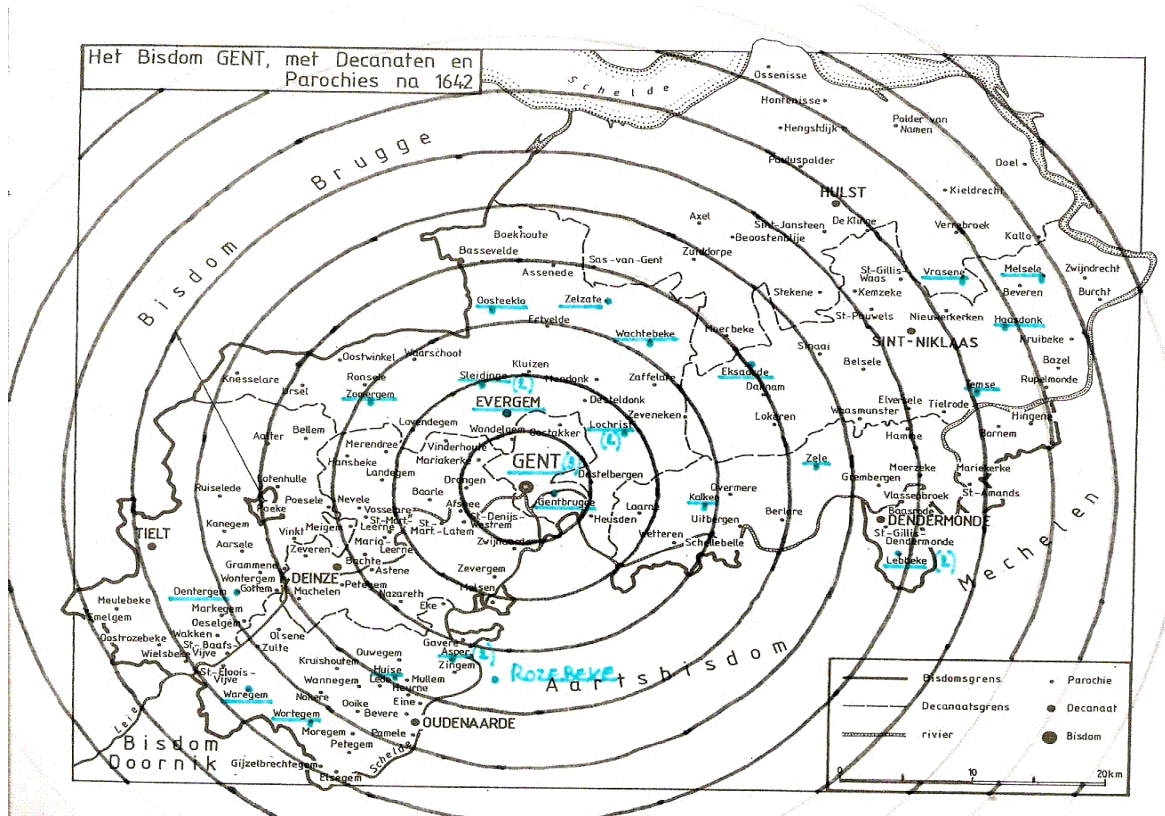

Fig. 6.3 - Kaart van de geografische spreiding van de incestzaken ten opzichte van het centrum van het bisdom (Bron: Cloet³⁴⁷)

³⁴⁷ M. Cloet, ed., *Het bisdom Gent (1559-1991): vier eeuwen geschiedenis*, Gent Werkgroep De Geschiedenis van het Bisdom Gent, 1992, p. 137.

Wanneer we deze gegevens uitzetten binnen een staafdiagram, levert dit volgende figuur op:

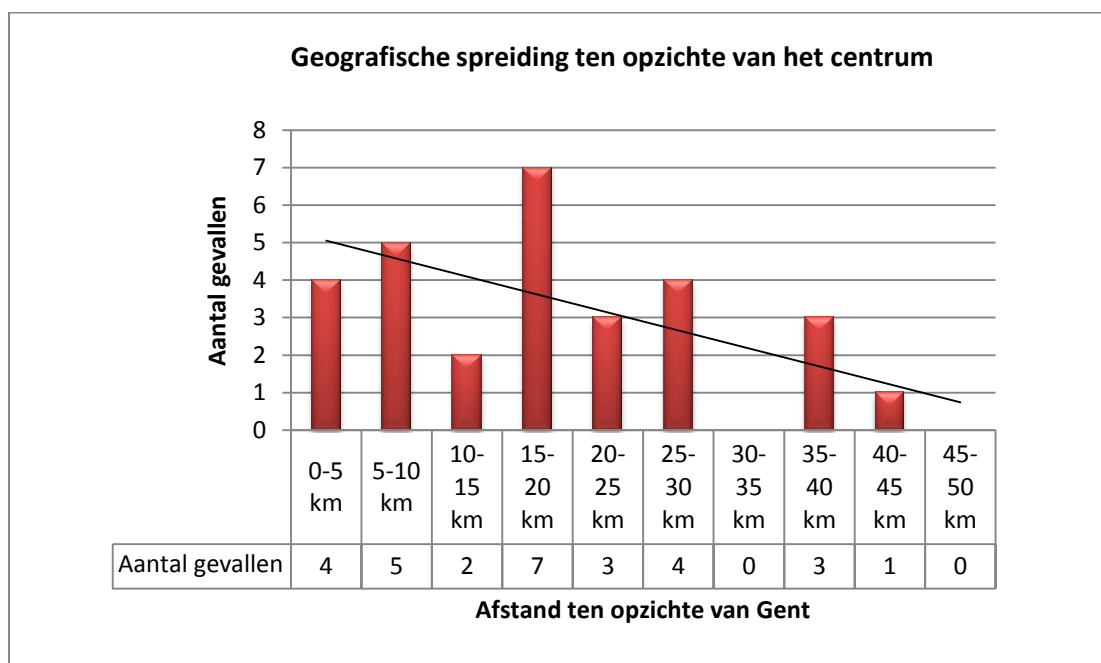

Fig. 6.4 - Geografische spreiding ten opzichte van het centrum

De grafiek en de bijhorende trendlijn bevestigen inderdaad ontegensprekelijk onze vermoedens: het aantal berechtingen wegens incest en bijgevolg ook de pakkans van incestmisdadigers nam gevoelig af naarmate de afstand tot de Gentse officialiteit groter werd. Dit wijst er met andere woorden inderdaad op dat het alziend oog van de officialiteit op vlak van seksuele delicten slechts een beperkte rijkwijdte had. In de buitenposten van het bisdom was het contact met de pastoors en de bijgaande controle over de gelovigen klaarblijkelijk veel minder sterk dan in het centrum van het bisdom.

Ook de absolute cijfers onderschrijven deze vaststelling: bijna de helft van de zaken – meer bepaald veertien van de dertig gevallen – deden zich binnen een straal van twintig kilometer rond Gent voor.

6.2.3 Streekgebonden geografische spreiding

Tenslotte kunnen de plaatsen waar de incestschandalen plaatsgrepen ons ook enig inzicht verschaffen in de streekgebonden geografische spreiding van incest.

Het vermoeden rond het streekgebonden voorkomen van incest is gebaseerd op de eerder gemaakte vaststelling dat er allicht een rechtstreeks verband bestaat tussen het voorkomen van bepaalde incestueuze combinaties, zoals schoonbroer (gehuwd of weduwnaar) x schoonzus en stiefvader (gehuwd of ongehuwd) x stiefdochter enerzijds, en de gezinssituatie waarin deze betrokkenen leefden anderzijds.

Elke Vlaamse streek werd tijdens de 18de en 19de eeuw gekenmerkt door een specifieke economische structuur die telkens ook een kenmerkende familiestructuur vereiste. Zo waren bepaalde streken sterk gericht op proto-industrie terwijl in andere regio's de landbouw dominant bleef. Wanneer we deze twee systemen als de twee Vlaamse basismodellen beschouwen en aan elk systeem telkens een gezinsstructuur proberen te koppelen, kunnen we ervan uitgaan dat proto-industriële huishoudens allicht een meer uitgebreide structuur kenden waarbij zowel kinderen als andere verwanten, zoals ongehuwde broers en zussen, konden worden ingeschakeld in het productieproces. In het geval van een

landbouwgemeenschap echter, was enkel de inzet van de zonen van het gezin vereist. Bovendien was de draagkracht van de meeste boerenbedrijven ook te beperkt om een uitgebreide familie te onderhouden. Het gevolg was dan ook dat overtollige dochters en zussen naar de stad werden gestuurd als dienstmeid of fabrieksarbeidster³⁴⁸. Daar incest duidelijk een vruchtbare voedingsbodem vond binnen het aan de proto-industriële activiteiten gelinkte model van de uitgebreide familie, gaan we er van uit dat we meer gevallen van incest verwachten in streken waar de proto-industrie dominant was.

Opnieuw proberen we dit vermoeden te staven door de geografische spreiding van incest binnen het bisdom Gent grafisch weer te geven door middel van een kaart:

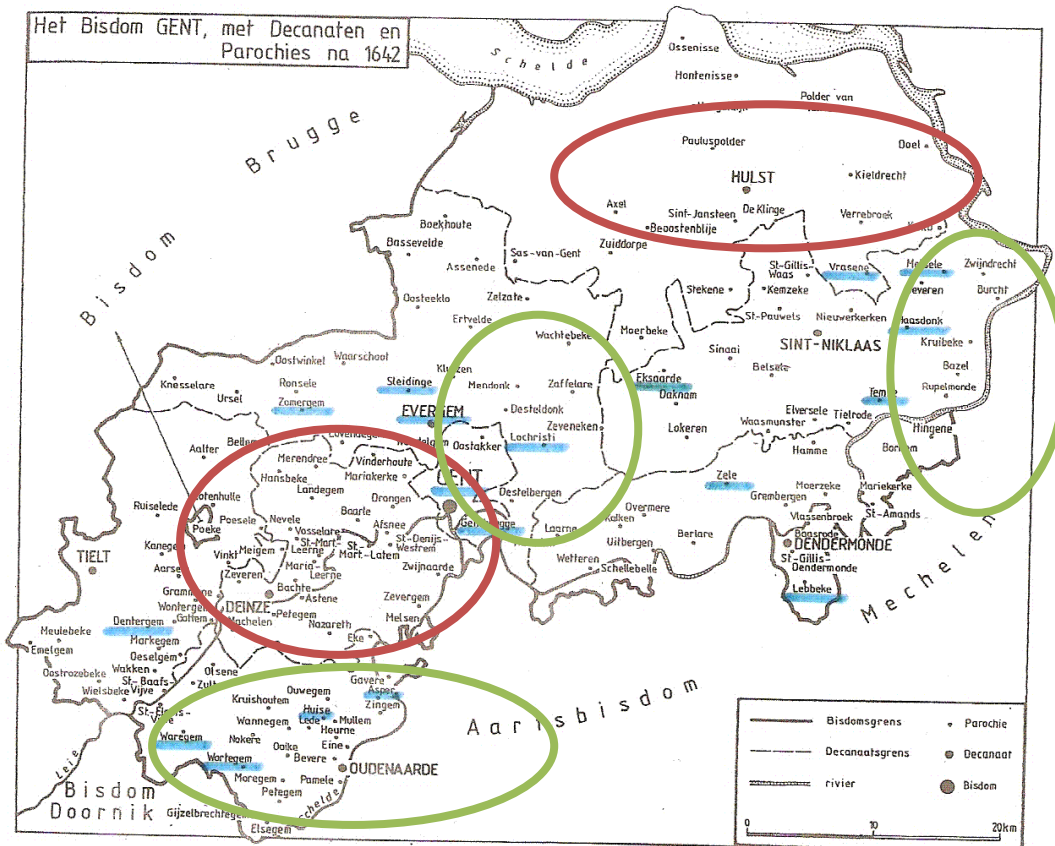

Fig. 6.5 - Kaart van de streekgebonden geografische spreiding van incest binnen het bisdom (Bron: Cloet³⁴⁹)

Wanneer we de spreiding van de dertig gekende incestgevallen (blauw onderstreept) van naderbij bekijken, springen een aantal zaken ons in het oog.

Zo valt ons op dat we de verspreiding van de incestgevallen ruwweg in drie clusters kunnen indelen. Deze zijn aangegeven door middel van een groene cirkel. Een eerste cluster situeert zich in het gebied tussen Leie en Schelde. Deze regio valt ongeveer samen met het huidige Zuidoosten van West-Vlaanderen en de zuidwestelijke regio van de huidige provincie Oost-Vlaanderen, die de aanzet tot de Vlaamse Ardennen vormt. Opvallend is verder ook dat deze eerste cluster min of meer overeenkomt met het territorium van het toenmalige decanaat Oudenaarde. Een tweede groep gevallen situeert zich in de regio Gent-Evergem. Tenslotte stellen we ook een derde concentratie vast in het oosten van het voormalige decanaat Sint-Niklaas.

³⁴⁸ I. Devos, "Marriage and economic conditions in Belgium since 1700", in: I. Devos en L. Kennedy, eds., *Marriage and rural economy. Western Europe since 1400*, Turnhout, 1999, pp. 112-114.

³⁴⁹ M. Cloet, ed., *Het bisdom Gent (1559-1991): vier eeuwen geschiedenis*, Gent, Werkgroep De Geschiedenis van het Bisdom Gent, 1992, p. 137.

Daarnaast vertoont de kaart ook een aantal blinde vlekken waar zich geen enkele melding van incest blijkt te hebben voorgedaan. Deze gebieden werden aangeduid met een rode cirkel. Een eerste regio die er in dit opzicht uitspringt, is het decanaat Deinze en het aangrenzende oostelijke gedeelte van het decanaat Tielt. Een tweede regio waar zich schijnbaar geen enkel geval van incest heeft voorgedaan, is het volledige noordkwartier van het bisdom, dat in hoofdzaak het decanaat Hulst en de noordelijke uitlopers van het decanaat Evergem beslaat.

Aansluitend bij de eerder geponeerde onderzoeksvraag luidt onze doelstelling na te gaan of het in geval van de rode gebieden inderdaad om landbouwstreken gaat. Wat betreft de groene gebieden verwachten we conform de onderzoeksvraag dan weer een dominantie van proto-industriële activiteiten.

In 1984 wijdde Carine Goossens het onderzoek binnen haar licenciaatsverhandeling aan de ontwikkeling van de proto-industrie in Oost-Vlaanderen en de regionale en demografische implicaties van dit gegeven. Haar bevindingen vormen dan ook een ideaal uitgangspunt voor het toetsen van onze hypothese.

Aan de hand van tellingen op basis van Staten van Goed van het aantal weefgetouwen en spinnewielen dat in de Oost-Vlaamse parochies aanwezig was, probeert Goossens het belang van proto-industriële activiteiten per regio te duiden op. Deze methode is gebaseerd op de veronderstelling dat het weven tijdens de 18de en 19de eeuw de belangrijkste proto-industriële activiteit vormde. Vooral het nagaan van de weefactiviteit leverde in dit opzicht zeer duidelijke resultaten op. Voor de periode 1760-1779 stelde Goossens binnen de provincie Oost-Vlaanderen drie koplopers op vlak van verspreidingsgraad vast. Deze bedroeg er telkens meer dan zestig percent, wat wil zeggen dat minimum zestig percent van de in de Staten van Goed opgenomen gezinnen een weefgetouw bezat en allicht een centje bijverdiende door middel van dergelijke proto-industriële activiteiten. Een eerste regio die volgens Goossens hoge toppen scheert, is het arrondissement Oudenaarde. Een tweede duidelijke cluster is het arrondissement Gent. Op de derde plaats treffen we tenslotte het arrondissement Aalst aan. Daarnaast stelt Goossens ook dat de activiteitsgraad in de arrondissementen Sint-Niklaas en Eeklo en de streek rond Dendermonde zo goed als te verwaarlozen is³⁵⁰.

³⁵⁰ C. Goossens, *De ontwikkeling van de proto-industrie in Oost-Vlaanderen: regionale en demografische implicaties*, Gent (onuitgegeven licenciaatsverhandeling Universiteit Gent), 1984, pp. 163-170 (promotor: C. Vandenbroeke).

Goossens stelt deze gegevens grafisch voor door middel van onderstaande kaart:

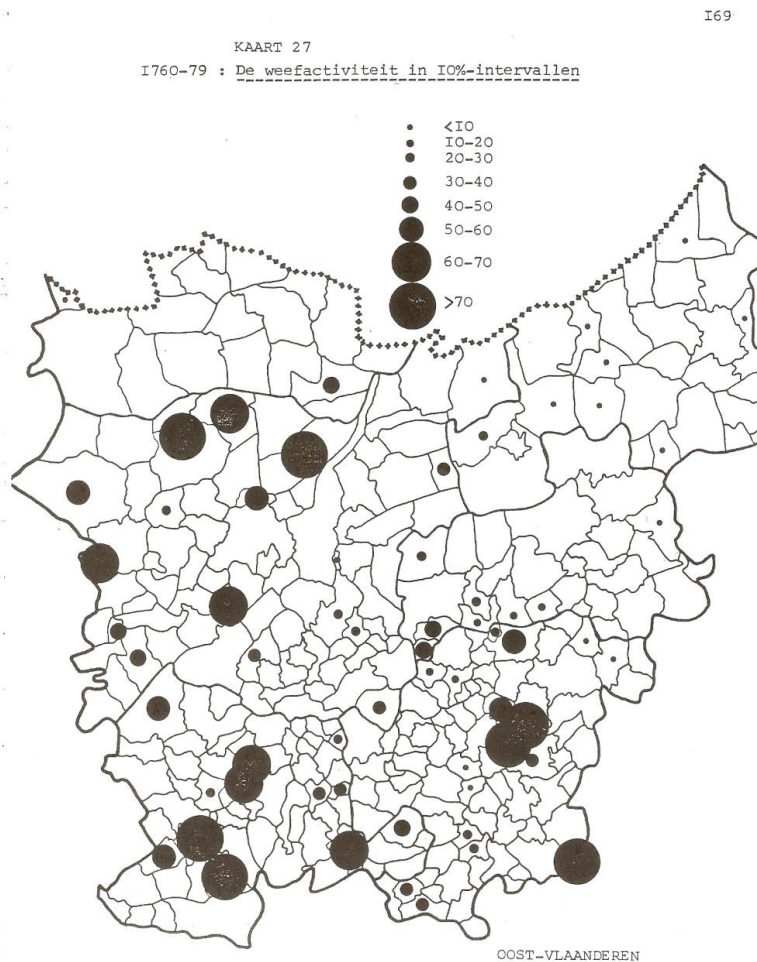

Fig. 6.6 - Kaart van de weefactiviteit in 10%-intervallen in de provincie Oost-Vlaanderen (Bron: Goossens³⁵¹)

Wanneer we de vaststellingen van Goossens projecteren op de gegevens rond de geografische spreiding van incest in het bisdom Gent stellen we vast dat de veronderstelde koppeling tussen proto-industrie en incest inderdaad lijkt op te gaan voor de cluster in zuidwest Oost-Vlaanderen (de streek rond Oudenaarde) en de cluster rond Gent. In deze streken treffen we met andere woorden zowel een opvallend veelvuldig voorkomen van incest als een dominantie van proto-industriële weefactiviteiten aan. Een gegeven dat echter niet strookt met de geponeerde hypothese is het door Goossens aangehaalde feit dat de linnennijverheid in het arrondissement Sint-Niklaas nooit van de grond is gekomen. De streek kent echter wel een hoger dan gemiddelde dichtheid wat betreft incest. Voor deze discrepantie bestaat tot nu toe dan ook geen verklaring. Tenslotte is het ook niet mogelijk de Zeeuwse blinde vlek te duiden aan de hand van de verhandeling van Goossens. Haar onderzoek beperkt zich immers tot de provincie Oost-Vlaanderen. Het territorium van deze provincie komt niet overeen met dat van het voormalige bisdom Gent, dat ook delen van de huidige Nederlandse provincie Zeeland omvatte.

We kunnen dan ook besluiten dat het een riskante onderneming blijft om het in wezen marginale verschijnsel incest te koppelen aan overkoepelende economische en familiale

³⁵¹ C. Goossens, *De ontwikkeling van de proto-industrie in Oost-Vlaanderen: regionale en demografische implicaties*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1984, pp. 169 (promotor: C. Vandenbroeke).

structuren. Het beschikbare onderzoek schetst een eerder bemoedigend beeld dat de vermoedens bevestigt. Ook hier moeten we echter waarschuwen dat de kwaliteit van de bronnenbewaring het beeld van de historische realiteit grondig kan verstoren. We beschouwen de in deze paragraaf behandelde materiedan ook niet als een sluitende wetenschappelijke ontdekking, maar eerder als een eerste aanzet die uitnodigt tot verder onderzoek.

6.3 Sociale achtergrond

Een volgende belangrijke karakterschets van de betrokkenen die we hier wensen te maken, is deze rond hun sociale achtergrond. Het is echter zo dat de bronnen ons in dit opzicht weinig tot geen informatie kunnen verschaffen. Zo wordt er in de bestudeerde processtukken met uitzondering van één geval bijvoorbeeld nooit melding gemaakt van het beroep van de beklaagden³⁵². Het is dan ook geen makkelijke opgave om inzicht te krijgen in de bevolkingslagen waartoe de personen in kwestie behoorden.

6.3.1 De link tussen incest en de armoedige eenkamerwoning

We kunnen in dit opzicht echter wel enkele conclusies trekken uit de op deze onderzoeksvraag gebaseerde historiografische publicaties. Twee onafhankelijke auteurs die de situatie rond incest in het 19de eeuwse Engeland en Frankrijk hebben bestudeerd, lijken het erover eens te zijn dat incest in de geest van de tijdgenoot stevast met de armoedige levensomstandigheden van bepaalde bevolkingsgroepen werd geassocieerd.

De Franse historica Fabienne Giuliani stelt dat het voorkomen van incest in de sociale beeldvorming op een haast stereotiepe manier aan de armoedige peasants op het Franse platteland werd toegeschreven. Deze peasants genoten per definitie de weinig fraaie reputatie van dronkaards, leeglopers en wilden die zich in de dagelijkse gang van zaken enkel lieten leiden door hun seksuele driften. Vooral incestueuze vaders werden in dit opzicht sterk gevisieerd door de omgeving. Zij tastten met hun wandaden immers de patriarchale basisstructuur van de samenleving aan en vormden op die manier een gevaar voor de volksmoraal³⁵³. Er moet echter wel worden gewezen op het feit dat Giuliani haar conclusies hoofdzakelijk baseert op het onderzoek naar gevallen van ouder-kindincest; een categorie die in de bronnen van de Gentse officialiteit zo goed als onzichtbaar blijft.

Een ander volgens de auteur typerend kenmerk van de 19de eeuwse opvattingen rond incest en armoede was dat de penibele woonsituatie van de armen als grootste boosdoener werd aangewezen. Deze vormde als het ware de *trigger* voor de manifestatie van immoreel gedrag. Hierbij werden in het bijzonder de slaapgelegenheden gevisieerd. In de meeste gevallen sliep de hele familie in één kamer samen op de grond. Door een gebrek aan privacy en intimiteit schiep deze situatie natuurlijk de ideale gelegenheid voor snode vaders met losse handjes³⁵⁴.

Ook Anthony S. Wohl wees reeds in 1979 op dit probleem van "Sex and the Single Room". Zijn onderzoek, dat kadert in een meer algemene studie van het gezinsleven, gaat eveneens uit van de these dat de 19de eeuwse visie rond incest was gekoppeld aan een aantal specifieke opvattingen rond de arbeidersklasse, en dan in het bijzonder rond hun levensomstandigheden³⁵⁵. Merk dus op dat Wohl in tegenstelling tot Giuliani, die zich in hoofdzaak op de situatie op het platteland concentreerde, echter dieper ingaat op de levensomstandigheden van de stedelijke massa. De auteur stelt hierbij dat incest werd "*condemned as the pathological conduct of a debased and degenerate mass*"³⁵⁶.

De 19de eeuwse publieke opinie ging er volgens Wohl van uit dat een aantal invloedsfactoren ervoor zorgden dat de lagere klassen van de bevolking makkelijk ten prooi konden vallen aan incestueuze praktijken. Net als Giuliani haalt Wohl in dit opzicht de krappe

³⁵² Zaak 28: zie Bijlagen.

³⁵³ F. Giuliani, "Monsters in the Village? Incest in Nineteenth Century France", in: *Journal of Social History*, 42 (2009), 4, p. 919.

³⁵⁴ F. Giuliani, art. cit., pp. 920-922.

³⁵⁵ A. Wohl, "Sex and the Single Room. Incest Among the Victorian Working Classes", in: *The Victorian Family, Structure and Stresses*, New York, 1978, pp. 197-202.

³⁵⁶ A. Wohl, art.cit., p. 202.

huisvesting in éénkamerwoningen aan. Hij formuleert de vermeende kwalijke gevolgen van dit soort omstandigheden als volgt:

“At the close of the nineteenth century, however, investigators emerged, somewhat dazed, from the slums to argue that if the poor were compelled to herd like animals they would breed indiscriminately like animals”³⁵⁷.

Andere factoren die volgens Wohl een rol konden spelen in het stimuleren van incest, waren de grote omvang van de arbeidersfamilies en het veelvuldig voorkomende fenomeen waarbij volwassen kinderen lang in het ouderlijk huis bleven wonen. Daarnaast droegen ook het onder de arbeidersklasse voorkomen van alcoholisme, een lage opleidingsgraad en een vermeende lakse seksuele standaard bij tot de waarschijnlijkheid van het voorkomen van incest³⁵⁸.

We kunnen concluderen dat zowel Fabienne Giuliani als Anthony S. Wohl de these onderschrijven dat incest – en dan in het bijzonder gevallen van ouder-kindincest – in hoofdzaak een probleem van de armste bevolkingslagen vormde.

Ook de Nederlandse onderzoekster Florike Egmond heeft in haar onderzoeksartikel rond incestueuze relaties en hun bestraffing in de 18de eeuwse Nederlandse Republiek vastgesteld dat 99 percent van de betrokkenen qua sociale achtergrond tot de armste bevolkingslagen behoorden³⁵⁹.

Egmond werpt in dit opzicht echter een belangrijke overweging op die allicht ook geldt voor de door Giuliani en Wohl bestudeerde casussen. De auteur vraagt zich namelijk af in hoeverre deze statistische gegevens daadwerkelijk overeenkomen met de historische werkelijkheid. Ze vermoedt immers dat er ook binnen de elite sprake moet zijn geweest van incestueuze voorvallen, maar dat deze groepen van de samenleving er dankzij hun sociale positie beter in slaagden de feiten in de doofpot te stoppen:

“(...)Almost none of those accused belonged to the real élites: urban patriciate and merchants, rural landowners, nobility, and higher officials. In those circles, rumors of incest were probably hushed up so effectively that they never reached the courts. If they did, pressure on the judges by persons in high places would have ensured that such cases never showed up in the records”³⁶⁰.

Het is volgens Egmond met andere woorden heel goed mogelijk dat we wat betreft het onderzoek naar de sociale achtergrond van de incestmisdadigers opnieuw te maken krijgen met het selectieve stilzwijgen van de bronnen.

6.3.2 Geografische immobiliteit als aanwijzing

Een element uit de bronnen dat ons allicht wel op weg kan helpen wat betreft het onderzoek naar de sociale achtergrond van de betrokkenen is het opvallende gebrek aan geografische mobiliteit bij de berechte personen.

We stellen vast dat bij een groot aantal personen uit de bestudeerde populatie – meerbepaald 48 van de 60 betrokkenen of tachtig percent – de in de bronnen opgegeven geboorteplaats en huidige woonplaats met elkaar corresponderen. Voor slechts zes personen is dit niet het geval (tien percent). Wat betreft de resterende zes betrokkenen zijn

³⁵⁷ A. Wohl, “Sex and the Single Room. Incest Among the Victorian Working Classes”, in: *The Victorian Family, Structure and Stresses*, New York, 1978, p. 203.

³⁵⁸ A. Wohl, art. cit., pp. 204-205.

³⁵⁹ F. Egmond, “Incestuous relations and their punishment in the Dutch Republic”, in: *Eighteenth-Century Life*, 25 (2001), 3, p. 26.

³⁶⁰ F. Egmond, *ibid.*

hieromtrent geen gegevens beschikbaar. Dit betekent met andere woorden dat er onder de Gentse incestmisdadigers bijna geen sprake was van lokale migratie. Slechts zes betrokkenen ruilden hun geboorteplaats in voor een nieuwe thuisparochie. Wanneer we via het softwareprogramma Google Earth echter de afstand in vogelvlucht tussen geboorte- en woonplaats berekenen, stellen we vast dat de verplaatsingen in kwestie op één uitzondering na telkens slechts een vijftal kilometer bedragen. Ook hier kunnen we aldus gewag maken van een zeer gering mobiliteitsvermogen. Onderstaande tabel illustreert deze vaststellingen:

Naam	Geboorteplaats	Woonplaats	Afgelegde afstand
Maria Theresia Plancke (zaak 17)	Wakken	Rozebeke	26,45 km
Petrus Franciscus Daveloose (zaak 24)	Kaster	Wortegem	4,31 km
Joanna Theresia de Meulemeester (zaak 24)	Kaster	Wortegem	4,31 km
Joannes Franciscus de Jonker (zaak 27)	Wortegem	Waregem	6,75 km
Pieter Bruggeman (zaak 28)	Desteldonk	Lochristi	4,65 km
Angela Bekaert (zaak 29)	Zwijnaarde	Gentbrugge	4,76 km

Tabel 6.2 - Overzichtstabel van de lokale migratie onder de incestmisdadigers

We kunnen deze gegevens in verband brengen met een hypothese van John Bodnar. Deze Amerikaanse historicus stelt dat er een verband bestaat tussen migratievermogen enerzijds en de sociale klasse waartoe deze migranten behoren anderzijds. Bodnar poneert dat migranten in hoofdzaak tot de (lagere) middenklasse behoorden. De laagste en hoogste maatschappelijke klassen gingen zelden over tot migratie. Voor de arme bevolkingslagen was dit uiteraard te wijten aan een gebrek aan financiële middelen om de reis te ondernemen³⁶¹.

Wanneer we deze hypothese toetsen aan het gebrek aan migratievermogen onder de Gentse incestmisdadigers, kunnen we dan ook extrapoleren dat zij vermoedelijk tot de minder gegoede regionen van de samenleving behoorden. De studie naar de geografische immobiliteit ondersteunt met andere woorden de conclusies uit de eerder besproken historiografische literatuur, waarin het voorkomen van incest steevast aan armoedige leefomstandigheden wordt gelinkt.

³⁶¹ J. Bodnar, *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America*, Bloomington: University of Indiana Press, 1985, p. 13.

6.4 Mentaliteit

Een laatste intrigerend sociaal aspect dat om meer duiding vraagt, is de mentaliteit van de betrokkenen en hun naaste omgeving ten opzichte van hun misdrijven. In eerste instantie denken we hierbij aan de vraag of de betrokkenen er zich wel degelijk van bewust waren dat zij een door de officialiteit strafbaar zedenfeit pleegden. Een tweede pijler van het aspect mentaliteit heeft dan weer betrekking op de naaste omgeving van de daders en hun reactie op de feiten voor en na het eigenlijke proces.

6.4.1 Waren de betrokkenen zich ervan bewust dat ze een misdrijf begingen?

Wat betreft het vraagstuk rond het inzicht bij de betrokkenen in de ernst van de door hen gepleegde feiten vertellen de bronnen ons een dubbelzinnig verhaal.

6.4.1.1 Schuldbewustzijn...

Langs de ene kant treffen we in de bestudeerde processtukken een aantal elementen aan die ons toelaten een positief antwoord te formuleren op deze vraag. We doelen hierbij specifiek op die gevallen waarin de verdachten naar aanleiding van het openbaar maken van hun incestueuze handelingen op de vlucht sloegen. We kunnen dit immers als een duidelijke schuldbekentenis beschouwen en als een bewijs voor het feit dat de vluchtelingen in kwestie wellicht ten volle beseften dat ze zwaar in de fout waren gegaan. Om het vege lijf te redden, waren ze dan ook tot drastische acties in staat. Het was voor de beklagden, die in de meeste gevallen afkomstig waren uit een kleine gemeenschap, immers allicht niet evident het hele hebben en houden achter te laten en met hun vlucht een grote sprong in het onbekende te maken. De ontsnapping naar een ander dorp moet ons insziens dan ook als een *last resort* worden beschouwd. De personen gingen er enkel toe over in geval van hoge nood.

Zaak 23 vormt een illustratie van een dergelijke wanhoopsdaad. In maart 1771 werden Jacobus Vandevoorde, een gehuwd man afkomstig uit Zomergem, en zijn schoonzus Joanna Maria Staelens, ongehuwd, gedaagd wegens vermoedelijke incest. Zij waren allicht op de hoogte van het feit dat hun incestueuze en bovendien overspelige relatie kwaad bloed zou zetten bij hun naaste omgeving en de kerkelijke instanties, aangezien zij al een tijdje samen door de Polders rond Cadzand zwierven³⁶².

Ook in zaak 12 wisten Judocus Heijman en Joanna Catharina Vermeulen na de afkeuring van hun huwelijksdispensatie schijnbaar hoe de zaken ervoor stonden. In plaats van hun incestueuze levensstijl op te geven, kozen ook deze beklagden er op 25 augustus 1766 voor het hazenpad te kiezen. Tevergeefs, want op 13 maart 1767 sprak de Gentse officialiteit haar verdict uit: *crimen incestus in tertio consanguinis gradu*³⁶³.

Tenslotte halen we ook het voorbeeld van zaak 24 aan dat een wel bijzonder grote mate van berekening illustreert. We verwezen eerder in deze scriptie reeds uitvoerig naar de casus van Petrus Franciscus Daveloose en Joanna Theresia de Meulemeester, een voormalige stiefvader en stiefdochter die na de dood van haar moeder samen een gezin stichtten in het West-Vlaamse Kaster, dat tijdens de 18de eeuw resorteerde onder het bisdom Doornik. Na een eerdere veroordeling door diezelfde officialiteit herenigden de twee zich tegen beter weten in na een tweetal jaar. Het koppel sloeg echter alarm toen Joanna Theresia opnieuw zwanger bleek en verhuisde prompt naar een andere parochie. Deze reactie wijst erop dat het onfortuinlijke koppel maar al te goed besepte dat het nog steeds in zonde leefde. Ook de aard van de verhuis zelf toont aan dat Petrus en Joanna goed op de hoogte waren van wat kon en wat niet kon, en dan in het bijzonder hoe ver de slagkracht van de Doornikse officialiteit precies reikte. Het gezin vluchtte immers van Kaster naar Wortegem. Deze

³⁶² Zaak 23: zie Bijlagen.

³⁶³ Zaak 12: zie Bijlagen.

parochie lag slechts vijf kilometer verderop, maar viel nog net binnen de grenzen van het naburige bisdom Gent. Dit wijst erop dat de betrokkenen over specifieke kennis rond de ligging van de grenzen van de bisdommen beschikten, of hier alleszins toch door hun omgeving over werden getipt. Het koppel zorgde er met andere woorden voor dat hun gezin voortaan onder de jurisdictie van de Gentse bisschop en diens officialiteit resorteerde en hoopte er op die manier waarschijnlijk op dat hun nieuwe bisschop totaal onwetend zou zijn wat betreft hun strafbare situatie en ze dus voortaan hun gangetje konden gaan. Ze hielden hierbij echter geen rekening met de nauwe relaties tussen beide officialiteiten en de waakzaamheid van de parochiepastoor van Wortegem, want ondanks hun inspanningen werden ze op 20 mei 1772 door de Gentse officialiteit een tweede keer berecht wegens incest³⁶⁴.

6.4.1.2 ... of volslagen onwetendheid?

Langs de andere kant vinden we in de bronnen echter ook aanwijzingen terug die erop wijzen dat de betrokkenen geen enkel besef hadden van het misdadige karakter van hun acties.

6.4.1.2.1 De openlijke kinderdoop

Een eerste element dat mogelijk in deze richting wijst, is het eerder reeds becommentariëerde fenomeen van het openlijke dopen van de uit de incestueuze relaties geboren kinderen. Deze openlijke kinderdoop, waarbij het kind in de eigen parochiekerk werd gedoopt op naam van de verdachten als wettelijke ouders (*baptisata sub nomine rea uti matris et complicitis sua uti patris ejusdem*), wijst natuurlijk op een erg naïeve manier van handelen. Zoals eerder werd aangehaald, lijkt het immers wel erg onbezonnen om de bewijzen van een inbreuk op de kerkelijke wetgeving als het ware op een presenteerblaadje aan de bevoegde instanties.

Er zijn slechts twee verklaringen mogelijk voor dit bizarre fenomeen. Enerzijds bestaat natuurlijk de mogelijkheid dat de betrokkenen effectief geen weet hadden van de impact en ernst van hun daden en dus niet beseften dat het aangegeven kind de kroongetuige van hun incestueuze betrekkingen vormde. Anderzijds zouden we er ook kunnen van uit gaan dat de ouders in kwestie zich wel degelijk bewust waren van hun misstap, maar in het belang van het kind dan maar de weg van het minste kwaad kozen. Eerder haalden we immers reeds het cruciale belang dat aan het zielenheil van het kind werd gehecht aan. Het is aldus mogelijk dat de ouders in kwestie er van uitgingen dat het risico van een eventuele veroordeling wegens incest niet opwoog tegen de gevaren waaraan ze een ongedoopt kind zouden blootstellen. In dit opzicht haalden we bovendien eerder al de stelling van Fabienne Giuliani aan dat “ (...) *an illegitimate newborn was worse than the incest itself*”³⁶⁵.

Dit verklaart echter niet waarom de meeste ouders hun kind in de eigen parochiekerk, en dus niet op een vreemde parochie waar niemand hen kende, lieten dopen. Zaak 10 toont aan dat bepaalde ouders wel degelijk de wijsheid aan de dag legden het kind in kwestie op verplaatsing te laten dopen. Judocus Geldof uit Lochristi en Maria Anna Vereecken uit Laarne lieten de kinderen die hun incestueuze relatie voortbracht dopen op de Sint-Salvatorparochie te Gent³⁶⁶. We treffen hier dus een voorbeeld aan waarin de ouders naar aanleiding van het nakende doopsel het platteland ontvluchtten en de anonimiteit van de stad opzochten om deze taak te volbrengen. Het geanalyseerde bronnencorpus bevat daarnaast nog een tweede voorbeeld dat gelijkaardige inspanningen van de ouders om hun misdrijf geheim te houden, illustreert: in zaak 17 besloten Guilliellmus de Clercq en Maria

³⁶⁴ Zaak 24: zie Bijlagen.

³⁶⁵ F. Giuliani, “Monsters in the Village? Incest in Nineteenth Century France”, in: *Journal of Social History*, 42 (2009), 4, p. 925.

³⁶⁶ Zaak 10: zie Bijlagen.

Theresia Plancke, beiden afkomstig uit Rozebeke, hun dochter te laten dopen in het West-Vlaamse Izegem. Ook zij maakten dus een relatief grote verplaatsing om geen argwaan te wekken op de eigen parochie³⁶⁷.

We kunnen dan ook besluiten dat de openlijke kinderdoop een eerder ambigue aanwijzing vormt: wijst dit soort gedrag op volslagen onwetendheid of waren de ouders ondanks de gestelde handelingen maar al te goed op de hoogte van het misdadige karakter ervan?

6.4.1.2.2 Het negeren van de vermaningen van de pastoor

Een tweede aspect dat allicht aantoont dat de betrokkenen de volle ernst van de situatie niet behoorlijk konden inschatten, is het feit dat er in de gerechtelijke documenten verschillende meldingen worden gemaakt van koppels die het aan het proces voorafgaande waarschuwend advies van de pastoor herhaaldelijk in de wind bleven slaan.

In zaak 7 treffen we bijvoorbeeld volgende bepaling aan in het proces tegen Petrus Verleyen, een weduwnaar uit Asper die verschillende malen advies kreeg betreffende zijn relatie met Catharina der Weduwen, de zus van zijn overleden echtgenote: *non obstantibus manitionibus R.D. pastoris sui (...) complicem suam [=Catharina] e domo sua dimittere*³⁶⁸. Het proces verhaalt verder echter letterlijk hoe Petrus geen gehoor gaf aan de vermaning om Catharina uit zijn huis te verstoten. Gaat het hier om een koppige weigering of een gebrek aan inzicht in de situatie? Zaak 7 is daarenboven geen alleenstaand geval: ook in de zaken 22, 24, 27 en 30 wordt melding gemaakt van soortgelijke toestanden waarbij de betrokkenen ervoor kozen geen notitie te maken van de dreigende waarschuwingen van de pastoor³⁶⁹.

6.4.1.2.3 Het voorkomen van recidivisme als aanwijzing

Een soortgelijk gegeven treffen we aan in de processen waarbij er sprake was van recidivisme. Hierbij vervielen de betrokkenen na een eerste veroordeling wegens incest na een tijdje opnieuw in dezelfde levensstijl. Elk proces bevatte echter een clause waarin het de beklagden werd verboden na uitspraak van het vonnis nog enige vorm van contact – en dan in het bijzonder seksuele omgang – met elkaar te hebben. Dit werd als volgt geformuleerd: (...) *et interdicentes reum/rea similia imposterum committere aut cum complice suo ulterius cohabitare, aut cum eo ullo loco aut tempore suspecte conversari, sub poena graviore et arbitraria*. In de ons bekende gevallen van recidivisme drong deze bijkomende strafbepaling echter niet voldoende door. In sommige gevallen hadden de recidivisten zelf een verklaring voor dit gegeven klaar. In zaak 17 bijvoorbeeld, wordt Guillielmus de Clercq vier jaar na de feiten een tweede keer berecht in april 1772. De betrokkene verklaarde toen aan de officiaal niet te hebben geweten dat de eerder uitgesproken verbodsbepaling niet alleen op vleselijke betrekkingen sloeg, maar ook op de algemene omgang met elkaar³⁷⁰. Ook in de zaken 6, 24 en 28 laptten de incestmisdadigers in kwestie deze clause aan hun laars³⁷¹. De vraag luidt opnieuw of het hier om het doelbewust negeren van deze bepaling of wel om het onvoldoende doordringen van de aard van het misdrijf gaat. Het is immers mogelijk dat de recidivisten na een eerste veroordeling nog steeds niet goed doorhadden waarom ze precies voor de officialiteit hadden moeten verschijnen en waar hun fout precies lag.

³⁶⁷ Zaak 17: zie Bijlagen.

³⁶⁸ Zaak 7: zie Bijlagen.

³⁶⁹ Zaken 22, 24, 27 en 30: zie Bijlagen.

³⁷⁰ Zaak 17: zie Bijlagen.

³⁷¹ Zaken 6, 24 en 28: zie Bijlagen.

6.4.1.2.4 De taalbarrière als verklaring

De eerder besproken aspecten doen vragen rijzen over de mate waarin het vonnis al dan niet doordrong tot diegenen tegen wie het werd uitgesproken.

We kunnen in dit opzicht verwijzen naar het bestaan van een vermoedelijke taalbarrière tussen de kerkelijke instanties enerzijds en de berechte populatie anderzijds. Alle gerechtelijke documenten werden immers opgesteld in het Latijn. Het is dan ook niet ondenkbaar dat het vonnis ook in deze taal werd voorgelezen aan de betichten. Bovendien tastten de betrokkenen allicht vaak in het duister wat betreft het door de officialiteit aangewende juridisch jargon.

Het is niet ondenkbaar dat de officialiteit wel degelijk op de hoogte was van deze problematiek. Dit leiden we af uit het in de bronnen sporadisch aangetroffen bevel aan de pastoor om het vonnis in het Vlaams voor te lezen vanaf de preekstoel. Het gaat concreet om negen van de dertig bestudeerde zaken of zo'n 16,4 percent. We treffen het in zaak 25 bijvoorbeeld als volgt aan: (...) *ordinamus R.D. pastorem (...) nostram sententiam Flandrice versam prima die dominica vel festiva populo ad concionem congregato publice praelegere et publicare*³⁷². Hiermee sloegen de instanties bovendien twee vliegen in één klap: de berechten zelf kregen duidelijk te horen welke straf ze dienden te vervullen, en daarnaast kon de zaak op die manier allicht ook als exempel dienen voor de rest van de parochie. We wezen immers eerder al op het afschrikken van de bevolking als één van de belangrijkste doeleinden van de officialiteit³⁷³.

6.4.2 Reactie van de omgeving

6.4.2.1 De reactie op de feiten voorafgaand aan het eigenlijke proces

Wat betreft de reactie van de omgeving op de feiten vòòr het voltrekken van het proces verwezen we eerder al naar de vermeende rol van burens en familieleden in het aan het licht komen van de zaken. We constateerden hierbij dat er in de kleine parochies waar de misdaden zich afspeelden een zekere verklikkersmentaliteit heerste ten gevolge van de grote mate van sociale controle. Hierbij konden roddel en achterklap rond onbetamelijk gedrag zich als een lopend vuurtje door het dorp verspreiden, om op die manier makkelijk ter ore van de parochiepastoor en bijgevolg ook van de kerkelijke rechtbank te komen. We beschreven twee motieven achter dit gedrag: enerzijds baseerden we ons op de hypothese van Florike Egmond rond het bestaan van een zogenaamde *guilt culture*, waarbij religieuze overwegingen de bevolking ertoe brachten eventuele onzedigheden aan de parochiepastoor te melden. Anderzijds wezen we via een analyse van het geslacht van de uit de incestueuze relaties geboren kinderen ook op het bestaan van materialistische, economische motieven. Hierbij kwam het er voor de familieleden van de beklagden vooral op aan hun deel van de erfenis in veiligheid te stellen³⁷⁴.

In het kader van deze these drong zich echter ook een bespreking van de ideeën van Fabienne Giuliani op. Deze historica beweert immers dat familieleden en burens helemaal niet zo happig waren om hun naasten te verraden, maar integendeel juist de lippen stijf op elkaar hielden. Giuliani stelt dat deze houding vooral werd ingegeven door een veranderende mentaliteit, waarbij een steeds groter belang werd gehecht aan het privé-leven, en door het feit dat incest een taboe vormde waar niet over werd gesproken. Ze geeft echter wel toe dat familieleden die niet op dezelfde parochie woonden wel neiging tot praten vertoonden, en dit met de bedreigde reputatie van de familie in het achterhoofd³⁷⁵.

³⁷² Zaak 25: zie Bijlagen.

³⁷³ Cfr. supra: paragraaf 5.6.

³⁷⁴ Cfr. supra: paragraaf 4.1.3.2.

³⁷⁵ F. Giuliani, "Monsters in the Village? Incest in Nineteenth Century France", in: *Journal of Social History*, 42 (2009), 4, pp. 923-925.

Ook Polly Morris maakt gewag van een zekere samenzweerderigheid onder de parochianen aangaande het voorkomen van incest. Aan de hand van enkele specifieke casussen heeft deze onderzoekster immers vastgesteld dat bureu en familie in de meeste gevallen stilzwijgend akkoord gingen met de incestueuze verbintenis in kwestie. Ze haalt hierbij wel enkele belangrijke voorwaarden aan. Zo gold deze houding enkel wanneer het een relatie tussen aanverwanten betrof. Een relatie tussen bloedverwanten kon dus wel op publiek afgrijzen rekenen. Morris stelt met andere woorden net als Giuliani dat de naaste omgeving van de betrokkenen niet zozeer geneigd was het misdrijf te onthullen aan de bevoegde instanties, maar dat bij deze overweging wel belangrijke voorwaarden meespeelden³⁷⁶.

Er is met andere woorden sprake van tegenstrijdige signalen omtrent de manier waarop de omgeving reageerde wanneer zij werd geconfronteerd met een incestueuze relatie op de parochie. Enerzijds bestaan er elementen die erop wijzen dat bureu en familie een sterke neiging en motivatie vertoonden om het koppel uit te leveren aan de pastoor. Daarnaast zijn er echter ook de argumenten van Giuliani en Morris, die ervan uitgaan dat de medeparochianen er integendeel baat bij hadden of ervoor kozen de feiten te verzwijgen. Dit blijft met andere woorden een onduidelijk gegeven.

6.4.2.2 De reactie van de omgeving na het proces

Inzake de reactie van de omgeving na het proces stellen we ons vooral de vraag op welke manier de incestmisdadigers na de uitspraak van het vonnis op de parochie werden onthaald.

6.4.2.2.1 De getuigen

Een eerste gegeven dat ons hieromtrent informatie kan aanreiken, is de manier waarop de ondervraagde getuigen zich uitlieten over de beklaagden. Naargelang dit op een negatieve of positieve manier gebeurde, toont immers aan of de beklaagden na hun terugkeer op de parochie al dan niet op veel sympathie van hun naaste omgeving konden rekenen. Het binnen deze scriptie bestudeerde bronnenpakket bevat echter helaas geen bewaard gebleven getuigenverslagen. We zijn wat betreft deze materie dan ook opnieuw aangewezen op de bestaande onderzoeksliteratuur.

Fabienne Giuliani heeft aangaande dit gegeven vastgesteld dat er ook in dit geval geen sprake was van een zwart-witte manier van denken. Zo kozen bepaalde getuigen ervoor om de kant van de beklaagde te kiezen en zijn daden te vergoelijken met als doel de eer van de beklaagde te redden. Op deze manier wilde de getuige immers ook zijn of haar eigen reputatie van bezoedeling ontdoen. Giuliani verwoordt de redenering achter deze gevolgtrekking als volgt:

“The village could not admit to having let incest be permitting under its watchful gaze. In its own way, it [was] preserving its own moral reputation by trying to save the accused”³⁷⁷.

De auteur probeert de mentaliteit van de getuigen in kwestie ook te duiden door middel van een discoursanalyse van de getuigenissen. Ze stelt hierbij vast dat de beklaagden door de getuigen nooit als ‘monsters’ werden omschreven. Ook de term ‘incest’ komt nooit letterlijk voor in de documenten. Deze elementen wijzen volgens Giuliani dan ook op een zekere mildheid van de getuigen ten aanzien van de beklaagden³⁷⁸.

³⁷⁶ P. Morris, “Incest or survival strategy? Plebeian marriage within the prohibited degrees in Somerset, 1730-1835”, in: *Journal of the History of Sexuality*, 2 (1991), 2, pp. 251-256.

³⁷⁷ F. Giuliani, “Monsters in the Village? Incest in Nineteenth Century France”, in: *Journal of Social History*, 42 (2009), 4, p. 926.

³⁷⁸ F. Giuliani, art. cit., pp. 926-927.

6.4.2.2.2 Ontvangst op de parochie

Een tweede aspect dat ons informatie kan verlenen over de houding van de omgeving na afloop van het proces, is de manier waarop de daders na hun terugkeer van de hoorzitting of zelfs uit de bisschoppelijke gevangenis werden ontvangen in het dorp. Dit is voor de historicus echter het punt waarop de band met het verleden wordt verbroken. De processtukken eindigen immers altijd met de uitspraak van het vonnis. Over de ontwikkelingen hierna bestaat geen verder verslag. We hebben dan ook het raden naar de verdere levensloop van de berechte personen.

We zouden kunnen vermoeden dat de parochie niet mals was voor de betrokkenen, en dat de gezinnen in kwestie gedurende lange tijd het statuut van paria genoten. De incest vormde allicht een smet op hun blazen die de medeparochianen ervan kon weerhouden enige vorm van contact te onderhouden met de betrokkenen. Het is echter opnieuw Fabienne Giuliani die dit troosteloze beeld resoluut onderuit haalt. Op basis van een specifieke case study meent zij immers te kunnen aannemen dat de herinnering aan het misdrijf na enkele jaren vervaagde en zodoende uit het collectief geheugen verdween. Hierdoor waren de (voormalige) incestmisdadigers relatief goed in staat de draad van het normale leven opnieuw op te pikken³⁷⁹. De auteur illustreert dit met de casus rond de Franse incestmisdadiger Charles Noutre, die in 1861 wegens incest tot vijftien jaar dwangarbeid werd veroordeeld. Dit proces was gepaard gegaan met een door getuigen geschetst weinig fraai beeld van de man als dronkaard en leegloper. Zeven jaar later, in 1867, diende Noutre echter een verzoekschrift om genade in. Ter gelegenheid hiervan werden de getuigen die hem zeven jaar eerder achter de tralies hadden doen verdwijnen opnieuw opgeroepen om een boekje open te doen over de man. Deze ondervraging leverde echter een verrassend resultaat op: de getuigen wezen dit keer op de smetteloze reputatie van Charles Noutre en gaven aldus de indruk dat de man veel aanzien en sympathie genoot op de parochie³⁸⁰. Deze spectaculaire ommezwaai wijst er dus op dat een veroordeling wegens incest geen eeuwig stigma op de daders en hun familie kleefde. De roddelmechanismen in het dorp bleven nu eenmaal doorwerken, en algauw werden de pijlen allicht op een ander schandaal gericht.

³⁷⁹ F. Giuliani, "Monsters in the Village? Incest in Nineteenth Century France", in: *Journal of Social History*, 42 (2009), 4, p. 927.

³⁸⁰ F. Giuliani, *ibid.*

BESLUIT

Het oogmerk van deze scriptie was een historische analyse te maken van het misdrijf incest tijdens de 18de eeuw. We kozen hierbij voor het bisdom Gent als onderzoeksgebied, daar dergelijk historisch onderzoek wat betreft de Zuidelijke Nederlanden tot op heden onbestaande was. Wat betreft periodisering kozen we omwille van heuristische redenen voor de periode 1732/1764-1784.

We stelden in een eerste hoofdstuk met een eerder inleidende functie in eerste instantie een beknopte definitie van de term incest op. We constateerden dat een incestueuze verbintenis moet worden gedefiniëerd op basis van twee componenten. Enerzijds moeten we de aard van de verwantschap tussen beide betrokkenen bepalen. Dit gegeven omvat concreet de tweedeling tussen bloedverwantschap, die is gebaseerd op geboorte, en aanverwantschap, die ontstaat door huwelijk. Anderzijds bepaalt ook de graad van verwantschap het type incest. Deze graad bepaalt in principe de mate waarin twee personen met elkaar verwant zijn of de afstand die tussen hen bestaat binnen de gemeenschappelijke stamboom.

In dit eerste hoofdstuk stelden we vervolgens ook vast dat een gelijkaardige historische analyse van het gegeven incest tot vandaag hoofdzakelijk was beperkt gebleven tot Engeland en de Noord-Nederlandse Republiek tijdens de periode van de 16de tot en met de 19de eeuw. De afwezigheid van publicaties met betrekking tot onze regionen vormde dan ook een bevestiging van de wetenschappelijke meerwaarde van dit scriptie-onderzoek.

Tenslotte bevatte hoofdstuk één ook een uitgebreide toelichting bij het bronnenpakket en de erop toegepaste methodologie die de basis van dit onderzoek vormen. We stelden hierbij de herkomst, inhoud, eerdere toepassingen en beschikbaarheid van de dertig aangewende processtukken afkomstig uit het register van de Gentse promotor voor.

In een tweede hoofdstuk werd werk gemaakt van een diepgaand literatuuronderzoek naar de instelling die was bevoegd voor de berechting van het misdrijf incest: de Gentse officialiteit of kerkelijke rechtbank. We besteedden in een eerste luik aandacht aan de geschiedenis van het bisdom Gent en haar officialiteit. In deze paragraaf werd beschreven hoe het bisdom na een lange strijd om onafhankelijkheid uiteindelijk in 1559-1561 officieel werd opgericht en hoe het territorium een amalgaam van delen van de drie voormalige bisdommen Doornik, Utrecht en Kamerijk omvatte.

Vervolgens werd de werking van deze instelling nader toegelicht. We wezen hierbij eerst op de hiërarchisch gestructureerde werking van de kerkelijke bestraffing in het bisdom. Deze zorgde ervoor dat inbreuken op de canonieke wetgeving via de tussenstadia pastoor en deken pas in laatste instantie door de officialiteit zelf werden berecht. De paragraaf rond werking ging vervolgens ook dieper in op de organisatie, en dan in het bijzonder op het personeel en hun bevoegdheden. Hierbij kwamen de officiaal, de griffier en de *promotor causa* als voornaamste spilfiguren naar voor. Tenslotte behandelden we binnen deze paragraaf ook het concrete vijfledige verloop van de rechtsgang.

Een derde belangrijke pijler binnen hoofdstuk omvatte tenslotte een studie van de bevoegdheden van de Gentse officialiteit. Hierbij wezen we enerzijds op de tweedeling naar werking tussen een interne indeling (*causae majores* versus *causae minores*) en externe indeling (wereldlijk recht, *forum ecclesiasticum* en *forum mixtum*). Naar aanleiding het bestaan van dit laatste rechtstype, waarbij het misdrijf incest zowel als een bevoegdheid van de kerkelijke als de wereldlijke rechtbank kon worden beschouwd, gingen we bij wijze van intermezzo na of het misdrijf incest tijdens de 18de eeuw ook door de Gentse schepenbank werd berecht en of er hierbij sprake is van bewaard gebleven archivalia. Het antwoord op deze onderzoeksvraag bleek negatief. De sporen in het archief van de Gentse Schepenbank van de Keure zijn namelijk te minimaal om gewag te kunnen maken van een zinvol onderzoekspoor. Anderzijds haalden we binnen deze laatste paragraaf van het hoofdstuk ook de indeling binnen de bevoegdheden naar type misdrijf aan. Hierbij konden we het bestaan van drie categorieën vaststellen. Het betrof hierbij respectievelijk de overtredingen

betreffende het religieuze leven, de overtredingen bij de geestelijkheid en de overtredingen van de seksuele moraal en huwelijkswetgeving. Het misdrijf incest behoort uiteraard tot deze laatste groep.

In een derde hoofdstuk, dat enkele conclusies rond het gegeven incest zelf in al zijn facetten samenbundelde, knoopten we in eerste instantie opnieuw aan bij de canoniek-rechtskundige definitie van incest. Deze paragraaf was gebaseerd op een typologie van Adhémar Esmein rond de evolutie van incest als verbodsbepaling voor en na het Concilie van Trente. We onthouden hierbij vooral dat incest deel uitmaakte van de zogenaamde *empêchements dirimants* – dat wil zeggen de huwelijksbelemmeringen die een annulatie van het kerkelijk huwelijk konden teweegbrengen. Esmein noemt de huwelijksbelemmeringen gebaseerd op incest de *empêchements fondés sur une relation entre les conjoints antérieure au mariage*. Binnen deze groep onderscheidt hij twee categorieën. Het betreft enerzijds de huwelijksbelemmeringen gebaseerd op bloedverwantschap of *cognatio*, waaronder *consanguinitas* of natuurlijke bloedverwantschap, *cognatio legalis* (bloedverwantschap via adoptie) en *cognatio spiritualis* of geestelijk maagschap. Anderzijds omvatte het canoniek recht ook een aantal huwelijksbelemmeringen gebaseerd op aanverwantschap. Het type *affinitas ex copula illicita* vormt een bijzondere subcategorie binnen deze groep. Op één uitzondering na werden alle types incest verboden tot in de vierde graad van verwantschap.

Met deze uitgebreide definitie als vertrekpunt probeerden we vervolgens aan de hand van bronnenonderzoek een aantal concrete aspecten aangaande het gegeven incest te becommentariëren. Hierbij kwam ten eerste de evolutie in de tijd van het fenomeen incest aan bod. Door het voorkomen van de gevallen binnen de periode 1764-1784 te bestuderen als een tijdreeks weergegeven door een grafiek kwamen we tot de vaststelling dat deze grafiek niet zozeer een daadwerkelijke weergave van de historische realiteit vormt, maar eerder moet worden beschouwd als een illustratie van de uitdovende werking van de officialiteit onder invloed van de opkomende secularisering en de scheiding van Kerk en Staat. Aansluitend maakten we in het kader van een relatieve studie van dit gegeven ook een vergelijking met het voorkomen van een aantal andere door de Gentse officialiteit berechte seksuele delicten. Ook dit leverde echter geen eenduidig resultaat op. Dit is in hoofdzaak te wijten aan het sterk versnipperde karakter van het bewaarde bronnenmateriaal. In een derde paragraaf knoopten we opnieuw aan bij het tweeledige karakter van de definitie van incest – aard en graad – door een onderzoek te voeren naar het statistisch voorkomen van de soorten verwantschap en de verwantschapsgraden binnen de Gentse incestmisdrijven. Wat betreft verwantschap deden we hierbij de opmerkelijke vaststelling dat slechts dertig percent van de zaken een verbintenis tussen daadwerkelijke bloedverwanten betrof. De overige zeventig percent van het bronnencorpus – een grote meerderheid – omvatte veroordelingen wegens incest tussen aanverwanten. Ook aangaande het voorkomen van de verschillende verwantschapsgraden deden we een aantal belangwekkende ontdekkingen. Een eerste opvallend gegeven was hierbij de opvallende discrepantie tussen beide verwantschaps categorieën wat betreft de meest vertegenwoordigde graad. Ten tweede leek ook de meest ernstige vorm van incest, met name seksuele betrekkingen met een bloedverwant in de eerste graad, slechts één keer voor te komen in de bronnen. Tenslotte sprong ook de volledige afwezigheid van de berechting van incestueuze relaties in de vierde graad in het oog. We schreven dit fenomeen toe aan het bestaan van een kloof tussen wettelijk en werkelijk land post Trente.

Aansluitend bij deze derde paragraaf maakten we in een vierde pijler van het hoofdstuk een analyse van het statistisch voorkomen van de verschillende incestueuze combinaties tussen soorten familieleden. Wat betreft de combinaties tussen bloedverwanten leken de combinaties neef x nicht en achterneef x achternicht het meest gebruikelijk. Binnen de combinaties tussen aanverwanten troffen we in hoofdzaak dan weer de types schoonbroer (gehuwd of weduwnaar) x schoonzus en stiefvader (gehuwd of weduwnaar) x stiefdochter aan.

Een laatste facet van het gegeven incest dat in dit hoofdstuk werd aangepakt, is de combinatie van incest met andere misdrijven. Hierbij stelden we vast dat incest slechts

zelden een alleenstaande aanklacht binnen het proces vormde. In meer dan de helft van de gevallen krijgen we te maken met een dubbele aanklacht wegens incest in combinatie met defloratie, concubinaat of overspel.

Hoofdstuk vier en vijf vormden samen een tweeluik dat alle aspecten aangaande de rechtsgang rond en de bestraffing van incestueuze criminele feiten wilden belichten. Hoofdstuk vier in het bijzonder focuste hierbij op de vraag hoe voorafgaand aan het eigenlijke incestproces de bal aan het rollen ging: welke ontwikkelingen leidden tot het opstarten van een incestproces? We opteerden hierbij voor een studie van twee aspecten.

In eerste instantie poneerden we de onderzoeksvraag hoe een incestschandaal onder de aandacht van de juridische instanties werd gebracht. Indirecte aanwijzingen in de bronnen maakten het mogelijk om deze vraag vanuit verschillende invalshoeken te benaderen. Zo haalden we ten eerste de opname van een 'incestkind' in het doopregister als mogelijke aanwijzing aan. Ten tweede konden de feiten ook aan het licht komen via een afgekeurde huwelijksaanvraag. Tenslotte wezen we ook op de rol van burens en familie als verklikkers. We besteedden hierbij aandacht aan het religieus motief binnen de katholieke *guilt culture* zoals uitgewerkt door Florike Egmond. Daarnaast reikten we op basis van bronnenonderzoek van het geslacht van de uit de incestrelaties geboren kinderen ook een verklaring op basis van een materialistisch motief aan. Hierbij zouden jaloezise familieleden hoofdzakelijk overgaan tot klikken in het geval van de extra bedreiging van een nieuwe mannelijke potentiële erfgenaam. We confronteerden beide theorieën echter ook met een tegenhypothese van Fabienne Giuliani, die stelt dat burens en familieleden het misdrijf in tegendeel in stilzwijgen hulden. Het is dan ook duidelijk dat er geen academische eensgezindheid bestaat wat betreft de rol van burens en familieleden in het aan het licht brengen van incestschandalen. We kunnen uit de verschillende visies en aanwijzingen uit de bronnen echter wel besluiten dat het gedrag van de naaste omgeving in hoofdzaak werd gestuurd door opportunisme.

Een tweede onderzoeksvraag die in hoofdstuk vier werd belicht, luidt wanneer de feiten precies aan het licht kwamen: na hoeveel tijd greep de officialiteit in? De methode die werd aangewend om dit vraagstuk op te lossen, is gebaseerd op het tijdsinterval tussen de gepleegde feiten en het plaatsgrijpen van het proces. We beschouwen de geboorte van een kind hierbij als indicator voor de eigenlijke aanvang van de relatie. Dit leidde tot de constatactie dat de meerderheid van de incestrelaties met kind tot gevolg binnen de twintig weken of ruim vier maanden na de geboorte van het kind werd ontmaskerd. We kunnen deze leeftijds grens allicht in verband brengen met het feit dat de officialiteit rekening hield met de afhankelijkheid van de boreling van zijn of haar moeder tijdens de eerste levensmaanden.

Hoofdstuk vijf bouwde verder op de analyse van de rechtsgang rond en de bestraffing van incest. Hierbij werd vooral dit laatste aspect uitgebreid toegelicht.

Een eerste paragraaf omvatte een overzicht van het statistisch voorkomen van alle in de bestudeerde processtukken aangetroffen straffen. We stelden hierbij vast dat de zogenaamde *accedat*-, *compareat*- en *sistat*-straffen telkens de hoofdmoot van de bestraffing uitmaken. Deze strafbepalingen vertonen het gemeenschappelijk kenmerk dat ze telkens een verzameling symbolische handelingen omvatten die tot doel hebben de begane misdaden publiek af te smeken bij een klerikale instantie. Een vergelijkend overzicht van de evolutie van deze drie straffen toonde verder ook aan dat er zeker sprake is van een zekere wisselwerking tijdens de periode 1764-1784 en dat bepaalde straffen sterk gebonden zijn aan bepaalde werkingsjaren van de officialiteit en op een gegeven moment zelfs volledig uit de bronnen lijken te verdwijnen. Een tweede groep straffen die gebruikelijk was voor het straffen van incestmisdadigers waren de biecht- en communiestrafen. Deze werden zowel uitgesproken op lange als op korte termijn en vormden statistisch gezien de populariste straf binnen het bronnenpakket. Een derde type straf dat werd besproken, is de zogenaamde *intersit*-straf. Deze straf omvatte het bevel om op lange termijn op de eigen parochie de hoogmis bij te wonen volgens eens bepaalde frequentie. Onderzoek toonde aan dat deze

straf te beurt viel aan twee vijfde van de bestrafte populatie. Verder bevatte de paragraaf rond bestraffing ook een toelichting bij de gevangenisstraf, de vastenstraf en de bedevaartstraf. Tenslotte kwamen ook nog enkele zeldzame strafbepalingen, zoals het verbakken van een zak tarwe tot brood of het bidden van specifieke gebeden. De paragraaf werd afgesloten met een vergelijking van het voorkomen van de verschillende soorten straffen. Hierbij kon een duidelijke rangorde worden gedetecteerd.

Hoofdstuk vijf ging in tweede instantie ook dieper in op de evolutie in de tijd van de bestudeerde strafbepalingen. Jozef De Brouwer beweerde hieromtrent dat deze evolutie op drie pijlers berustte: de meer langdurige toepassing van de gevangenisstraf, de mildering van de vernederende straffen en de verschuiving van het zwaartepunt binnen de geestelijke straffen. Bedoeling was om deze beweringen op zelfstandige basis te toetsen aan de bronnen. We stelden hierbij twee grote trends vast. Enerzijds leken bepaalde strafonderdelen steeds meer in onbruik te raken. Opvallend was dat het hierbij in de meeste gevallen om eerder symbolische handelingen bleek te gaan. Een tweede trend is de kortstondige populariteit van bepaalde strafbepalingen, zoals de *sistat*-straf, de vaststraf en de bedevaartstraf.

Ten derde voerden we binnen dit hoofdstuk een onderzoek door naar de logica binnen de gehanteerde strafmaat. Concreet probeerden we hierbij na te gaan of er een rechtsevenredig verband bestond tussen de ernst van de gepleegde feiten en toegekende straf. Het beantwoorden van deze onderzoeksvragen gebeurde op basis van een twee verschillende onderzoeksmethodes. In eerste instantie probeerden we concreet te bepalen welk type incestmisdrijf in het bijzonder door de officialiteit als ernstig werd bestempeld. We kwamen hierbij tot de conclusie dat de Gentse kerkelijke rechtbank het zwaarst tilde aan een relatie tussen aanverwanten in de eerste graad die zich naast incest ook te buiten gingen aan overspel en het verwekken van een kind. Het is dan ook duidelijk dat de stabiliteit van het gezin de voornaamste bekommernis van de officialiteit vormde. Bij wijze van tweede methode probeerden we deze gegevens te verifiëren aan de hand van een nadere studie van de strafonderdelen, zoals het aantal getuigen, het aantal opeenvolgende dagen biechten of communiceren, het gewicht van de kaars en de lengte van de te volbrengen bedevaarten. Deze studie bevestigde de conclusies bij methode één.

Ook het genderspect aangaande de bestraffing van het misdrijf incest werd in overweging genomen. Een vierde onderzoeksvraag luidde immers of één van beide geslachten op een bepaalde manier werd benadeeld of strenger werd aangepakt bij de bestraffing. Dit leverde een verrassend resultaat op. We konden namelijk concluderen dat de Gentse officialiteit de man in veel gevallen als bron van alle kwaad beschouwde.

Een vijfde paragraaf had betrekking op de vraag of de aard van de bestraffing met het aantreden van een nieuwe officiaal veranderde. In dit geval leek het tot op zekere hoogte mogelijk om inzicht te krijgen in de persoonlijke overtuigingen van de bevoegde officialen via een onderlinge vergelijking van de door hen toegekende straffen en waar mogelijk via een beknopte discoursanalyse.

In zesde instantie lichtte dit hoofdstuk ook de betekenis en het doel van de toegekende straffen toe. Dit gebeurde in hoofdzaak op basis van een literatuurstudie van het werk van Jozef De Brouwer. Deze auteur kende een vierledig doel toe aan de toegekende straffen: het 'tot een betere gesteltenis brengen van de schuldigen', het 'wegnemen van de ergernis', het waarschuwen en afschrikken van de rest van de bevolking en de zogenaamde 'beveiliging van de gemeenschap'.

Dit lijkige hoofdstuk werd tenslotte afgerond met een paragraaf rond de door de beklaagden te betalen proceskosten. Deze werden aangewend om de arbeidskosten van de verschillende betrokken personeelsleden te dekken en om de kosten van een eventueel verblijf in de gevangenis te betalen. Dankzij opzoekingen van Jozef De Brouwer konden we bepalen dat een proces wegens incest beide betrokkenen gemiddeld 56 lb. 1 s. par. of 560,5 stuiver kostte. Bedoeling was de impact van een dergelijke som op het financieel vermogen van de betrokkenen na te gaan. Via een vergelijking met de 18de eeuwse prijzen van een aantal belangrijke industriële goederen konden we vaststellen dat de gerechtskosten

allerminst een lachertje waren aangezien ze het equivalent van twee tot drie weken brood op de plank vormden.

In een zesde en laatste hoofdstuk lag de focus specifiek op de beklagden zelf in al hun facetten. Hierbij voerden we in eerste instantie onderzoek naar hun burgerlijke staat en de verschillende combinaties van burgerlijke statuten binnen de bestudeerde incestzaken. Opvallend hierbij was dat de mannelijke populatie werd gekenmerkt door een mind of meer evenredige verdeling over de drie mogelijke statuten. De vrouwelijke populatie daarentegen getuigde van een veel ongelijkmatigere verdeling met een totaal gebrek aan gehuwde vrouwen. Wat betreft de combinaties stelden we een drietal veelvuldig terugkerende patronen vast. Het betreft respectievelijk de combinaties ongehuwde vrouw x gehuwde man, de combinatie ongehuwde vrouw x weduwnaar en de combinatie van twee ongehuwde bloedverwanten. Telkens probeerden we deze combinaties te koppelen aan specifieke combinaties tussen types familieleden en poogden we ook een verklaring te geven voor de motivatie die achter dit soort incestueuze relaties schuilging.

Een tweede belangrijk facet aangaande de beklagden is hun afkomst. Een eerste belangrijke vaststelling binnen dit thema luidde dat de bronnen op het eerste zicht het beeld van incest als een typisch plattelandfenomeen ophangen. We stelden ons echter de vraag in hoeverre incest in de stad verborgen bleef voor de betrokken instanties en er met andere woorden dus een zeker stilzwijgen van de bronnen uitgaat. Aansluitend bij de onderzoeksvraag die peilt naar de herkomst van de betrokkenen besteedden we ook aandacht aan de geografische spreiding van de incestzaken binnen het bisdom Gent. Hierbij probeerden we in eerste instantie inzicht te krijgen in de geografische spreiding ten opzichte van het centrum. Onze voornaamste conclusie luidde hierbij dat het alziend oog van de officialiteit op vlak van seksuele delicten slechts een beperkte rijkwijdte had: naarmate de afstand tot de Gentse officialiteit groter werd, nam het aantal berechtingen en bijgevolg ook de pakkans van de incestmisdadigers gevoelig af. In tweede instantie gingen we er ook van uit dat de plaatsen waar de incestschandalen plaatsgrepen ons ook enig inzicht konden verschaffen in de streekgebonden geografische spreiding van incest. Hierbij wensten we vooral de link tussen incest, familiestructuren en economische systemen te leggen. Dit deelonderzoek leverde bemoedigende resultaten op die ons doen vermoeden dat incest vaker voorkwam in streken waar proto-industriële activiteiten een belangrijke bron van inkomsten vormden.

Vervolgens wilden we in dit hoofdstuk ook enkele zinvolle uitspraken doen betreffende de sociale achtergrond van de incestmisdadigers. We haalden hierbij het in de historiografische literatuur vaakvoorkomende idee aan rond de vermeende link tussen incest en armoedige leefomstandigheden. Eigen bronnenonderzoek naar geografische immobiliteit als aanwijzing leek dit beeld ook te bevestigen.

Een laatste sociaal aspect dat we tenslotte wensten te belichten, was de mentaliteit van de betrokkenen en hun naaste omgeving ten opzichte van de gepleegde misdrijven. Wat betreft de betrokkenen zelf en de vraag of zij zich überhaupt bewust waren van het misdadige karakter van hun daden vertellen de bronnen ons een dubbelzinnig verhaal dat enerzijds wijst op schuldbewustzijn en anderzijds volslagen onwetendheid illustreert. Ook de reactie van de omgeving leek een moeilijk peilbaar gegeven. Zo krijgen we wat betreft de reactie voorafgaand aan het proces tegenstijdige signalen: enkele elementen uit de bronnen wijzen erop dat burens en familieleden een grote rol speelden als verklikkers, maar Fabienne Giuliani ontkracht deze these ten stelligste. Aangaande de reactie van de omgeving na het proces onthouden we dat de herinnering aan het misdrijf volgens Giuliani na enkele jaren vervaagde en zodoende uit het collectief geheugen verdween. Hierdoor waren de (voormalige) incestmisdadigers relatief goed in staat de draad van het normale leven opnieuw op te pikken.

Ondanks het brede opzet van deze masterscriptie blijven een aantal vragen rond incest als historisch fenomeen tot op heden onbeantwoord. Graag willen we dan ook als afsluiter enkele suggesties voor bijkomend historisch onderzoek meegeven.

De onderzoeksresultaten van deze scriptie kunnen om te beginnen worden uitgebreid met een studie van de veertig resterende processtukken die betrekking hebben op de 16de en 17de eeuw. Op die manier zou het ook mogelijk zijn het voorkomen en de evolutie van dit fenomeen op lange termijn te reconstrueren. Een andere methode die veelbelovende mogelijkheden in zich draagt, is een levensloopanalyse van zowel de daders als de kinderen die uit de incestueuze relaties werden geboren. Het is immers allicht een interessante oefening om na te gaan wat er na afloop van de processen uiteindelijk geworden is van de daders: vinden we sporen van recidivisme in latere gerechtelijke documenten? Verhuisden ze naar een andere parochie? Ook wat betreft de kinderen uit de incestueuze relaties is het allicht waardevol na te gaan in welke mate hun leven werd getekend door het wangedrag van hun ouders. Bovendien biedt dit type onderzoek nog meer mogelijkheden wanneer het een kind uit de verbintenis tussen bloedverwanten betreft: kwamen er genetische defecten onder deze kinderen voor en overleefden zij überhaupt hun eerste levensjaar? Tenslotte biedt ook een meer overkoepelend onderzoek, dat bijvoorbeeld verschillende soorten seksuele delicten binnen het bisdom Gent of het voorkomen van incest binnen meerdere zuidnederlandse bisdommen onderzoekt, allicht bruikbare inzichten. In dit opzicht wordt het bijvoorbeeld mogelijk om op een meer algemeen niveau inzicht te krijgen in de seksualiteitsbeleving van de 18de eeuwse tijdgenoot. Kortom: de bijkomende mogelijkheden voor een aspirant-onderzoeker die zich in incest als historisch fenomeen wil verdiepen, zijn quasi eindeloos.

BIBLIOGRAFIE

Bronnenoverzicht

Onuitgegeven bronnen

- RAG, *Sint-Baafs en Bisdome Gent*, nr. B5696.
 - Zaak 1: Joannes Michaël Delwaerde en Joanna Augustina Delwaerde (21.11.1732)

- RAG, *Sint-Baafs en Bisdome Gent*, nr. B5697.
 - Zaak 2: Joanna de Reu (27.09.1764)
 - Zaak 3: Albertina Madou (14.11.1764)
 - Zaak 4: Franciscus Beels en Joanna Maria Gevaert (14.06.1765)
 - Zaak 5: Franciscus Tackaert en Dorothea Tombay (04.07.1765)
 - Zaak 6: Joannes Valckx en Elisabetha de Beuker (1765 + 1766)
 - Zaak 7: Petrus Verleyen en Catharina der Weduwen (22.08.1766)
 - Zaak 8: Christoffor Martens en Maria Joanna Haecke (27.09.1765)
 - Zaak 9: Maria van Belleghem (27.08.1766)
 - Zaak 10: Judocus Geldof en Maria Anna Vereecken (13.11.1766)
 - Zaak 11: Gerardus Goossens en Elisabetha Dierick (27.08.1766)
 - Zaak 12: Judocus Heijman en Joanna Catharina Vermeulen (13.03.1767)
 - Zaak 13: Jacobus Loosvelt en Catharina Collaert (22.04.1767)
 - Zaak 14: Guillielmus Claeijssens en Maria Maes (09.09.1767)
 - Zaak 15: Martinus Reyniers en Joanna Reyniers (19.12.1767)
 - Zaak 16: Egidius Meersman en Brigitta Verhaeghen (02.03.1768)
 - Zaak 17: Guillielmus de Clercq en Maria Theresia Plancke (1768 + 1772)
 - Zaak 18: Joannes Baptist Lippens en Joanna Christiaens (04.05.1768)
 - Zaak 19: Jeronimus de Bisschop en Joanna Catharina Van Cauteren (02.09.1769)
 - Zaak 20: Joanna Petronilla Van Acker (27.06.1770)
 - Zaak 21: Adam Vleminck en Brigitta Colpaert (21.11.1770)
 - Zaak 22: Joannes Baptist X en Catharina Francisca Plevier (03.01.1771)
 - Zaak 23: Jacobus Vandevoorde en Joanna Maria Staelens (13.03.1771)
 - Zaak 24: Petrus Franciscus Daveloose en Joanna Theresia de Meulemeester (20.05.1772)
 - Zaak 25: Franciscus Van Damme en Carola Van Nieuwenhuyse (19.01.1774)
 - Zaak 26: Antonius Mannaert en Catharina Callaert (01.06.1774)
 - Zaak 27: Joannes Franciscus de Joncker en Isabella Cocket (09.09.1778)
 - Zaak 28: Pieter Bruggeman en Joanna Standaert (1779 + 1780)
 - Zaak 29: Petrus De Smet en Angela Bekaert (15.02.1782)
 - Zaak 30: Joannes Raes en Joanna van Hecke (21.01.1784)

Uitgegeven bronnen

- VRIELINCK (S.). *De territoriale indeling van België (1795-1963): bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechtelijk). Met de officiële uitslagen van de volkstellingen.* Leuven, Universitaire pers, 2000, 3 dln.

Inventarissen

- CARNIER (M.). *Inventaris van het archief van de officialiteit van het bisdom Gent, 1559-1801*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2005, 139 p.
- DE BROUWER (J.). *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechellen tussen 1570-1795*. Tielt, 1971-1972, 2 dln., 566 p. + 918 p.

Literatuuroverzicht

- ANDERSON (N.F.). "Cousin Marriage in Victorian England." In: *Journal of Family History*, 11 (1986), pp. 285-301.
- ANDERSON (N.F.). "The 'Marriage with a Deceased Wife's Sister Bill' Controversy: Incest Anxiety and the Defense of Family Purity in Victorian England." In: *Journal of British Studies*, 21 (1982), 2, pp. 67-86.
- BODNAR (J.). *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America*. Bloomington: University of Indiana Press, 1985, pp. 1-23.
- CLARKE (P.D.). "English Royal Marriages and the Papal Penitentiary in the Fifteenth Century." In: *English Historical Review*, 120 (2005), 488, pp. 1014-1029.
- CLOET (M.). ed. *Het bisdom Gent (1559-1991): vier eeuwen geschiedenis*. Gent, Werkgroep De Geschiedenis van het Bisdom Gent, 1992, 585 p.
- CLOET (M.) en STORME (H.). "Relatie en huwelijk in de Nieuwe Tijd." In: Burggraeve et al. eds. *Levensrituelen: het huwelijk*. Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2000, pp. 12-30 (Kadocstudies; 24).
- Coontz (S.). *Marriage, a History. How Love Conquered Marriage*. New York, Penguin Books, 2006, 432 p.
- Davidoff (L.). "Ein sein zu zweit: Geschwisterinzest in der Englischen Mittelschicht des späten 18. und frühen 19. Jahrhunderts." In: *Homme: Zeitschrift für Feministische Geschichtswissenschaft*, 13 (2002), 1, pp. 29-49.
- De Brouwer (J.). *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechellen tussen 1570-1795*. Tielt, 1971-1972, 2 dln., 566 p. + 918 p.
- Dekeyzer (V.). *Status questionis van het historisch onderzoek naar incest tijdens de 16de-19de eeuw in de Republiek en Engeland*. Gent (onuitgegeven bachelorpaper Universiteit Gent), 2009, 30 p. (promotor: I. Devos).
- Devos (I.). "Marriage and economic conditions in Belgium since 1700." In: Devos (I.) en Kennedy (L.), eds. *Marriage and rural economy. Western Europe since 1400*. Turnhout, 1999, pp. 101-133.
- Devos (I.) en Lambrecht (T.), eds. *Bevolking, voeding en levensstandaard in het verleden: verzamelde studies van prof. dr. Chris Vandenbroeke*. Gent, Academia Press, 2004, 369 p.

- EGMOND (F.). "Incestuous relations and their punishment in the Dutch Republic." In: *Eighteenth-Century Life*, 25 (2001), 3, pp. 20-42.
- ESMEIN (A.). *Le mariage en droit canonique*. Parijs, Sirey, 1929, 2 dln., 471 p.
- GIULIANI (F.). "Monsters in the Village? Incest in Nineteenth-Century France." In: *Journal of Social History*, 42 (2009), 4, pp. 919-932.
- GOOSSENS (C.). *De ontwikkeling van de proto-industrie in Oost-Vlaanderen: regionale en demografische implicaties (1650-1850)*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1984, XVII p. + 311 p. (promotor: C. Vandembroeke).
- HAKS (D.). *Huwelijk en gezin in Holland in de 17de-18de eeuw*. Assen, 1982.
- HOLE (R.). "Incest, consanguinity and a monstrous birth in rural England, January 1600." In: *Social History*, 25 (2000), 2, pp. 183-199.
- INGRAM (M.). *Church Courts, Sex and Marriage in England, 1500-1800*. New York, 1977.
- JÓNSSON (M.). "Defining incest by the word of God: Northern Europe 1520-1740." In: *History of European Ideas*, 18 (1994), 6, pp. 853-867.
- JÓNSSON (M.). "Incest and the word of God: early sixteenth century protestant disputes." In: *Archiv für Reformationsgeschichte*, 85 (1994), pp. 96-119.
- KUPER (A.). "Incest, cousin marriage, and the origin of the human sciences in nineteenth-century England." In: *Past and Present*, 174 (2002), 1, pp. 158-183.
- MACFARLANE (A.). *Marriage and Love in England, 1300-1840*. Oxford, 1986.
- MAES (L.T.). *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*. Antwerpen, De Sikkel, 1947, XXII p. + 830 p.
- MONBALLYU (J.). *Zes eeuwen strafrecht: de geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400-2000)*. Leuven, Acco, 2006, 382 p.
- MORRIS (P.). "Incest or survival strategy? Plebeian marriage within the prohibited degrees in Somerset, 1730-1835." In: *Journal of the History of Sexuality*, 2 (1991), 2, pp. 235-265.
- ROETS (A.M.). "*Rudessen, dieften ende andere crimen*". *Misdadigheid te Gent in de zeventiende en achttiende eeuw: een kwantitatieve en kwalitatieve analyse*. Gent (onuitgegeven doctoraatsverhandeling Universiteit Gent), 1987, 3 dln. (promotor: H. Soly).
- ROODENBURG (H.). "Een verfoeilijke misdaad. Incest in het gewest Holland tijdens de 17de en 18de eeuw." In: *Holland*, 25 (1993), pp. 58-76.
- STONE (L.). *The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800*. New York, 1977.

- STRONG (B.). "Toward a History of the Experiential Family: Sex and Incest in the Nineteenth-Century Family." In: *Journal of Marriage and the Family*, 35 (1973), 3, pp. 457-466.
- VANDENBROEKE (C.). "Prospektus van het historisch demografisch onderzoek in Vlaanderen." In: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis 'Société d'Emulation' te Brugge*, 1976, 113, pp. 1-85.
- VANDENBROEKE (C.). *Vlaamse koopkracht: gisteren, vandaag en morgen*. Leuven, Kritak, 1984, 302 p.
- VANDENBROEKE (C.). *Vrijen en trouwen van de Middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijk in historisch perspectief*. Brussel, Elsevier, 1986, 245 p.
- VANDENBROEKE (C.). *Metrologie en prijzengeschiedenis*. Gent (onuitgegeven syllabus Universiteit Gent), 2001.
- VAN DER HEIJDEN (M.). "Women as victims of sexual and domestic violence in seventeenth-century Holland: criminal cases of rape, incest, and maltreatment in Rotterdam and Delft." In: *Journal of Social History*, 33 (2000), 3, pp. 623-644.
- WOHL (A.). "Sex and the Single Room. Incest Among the Victorian Working Classes." In: *The Victorian Family, Structure and Stresses*. New York, 1978, 200 p.
- WOLFRAM (S.). *In-Laws and Outlaws: Kinship and Marriage in England*. Londen, 1979.
- ANONIEM. *Verwantschap*. In: <http://home.planet.nl/~adwit/genealogie/genealogie_verwantschap.html>, geraadpleegd op 08.02.2010.
- ANONIEM. *Verwantschappen*. In: <<http://www.voorouders.net/help/verwantschappen/>>, geraadpleegd op 25.04.2010.
- ANONIEM. *Graden van verwantschap*. In: <<http://www.stamboom-online.eu/stam/diverse/Analgraden.html>>, geraadpleegd op 08.02.2010.

BIJLAGEN: procesfiches

Inhoud

- Zaak 1: Joannes Michaël Delwaerde en Joanna Augustina Delwaerde (21.11.1732)
- Zaak 2: Joanna de Reu (27.09.1764)
- Zaak 3: Albertina Madou (14.11.1764)
- Zaak 4: Franciscus Beels en Joanna Maria Gevaert (14.06.1765)
- Zaak 5: Franciscus Tackaert en Dorothea Tombay (04.07.1765)
- Zaak 6: Joannes Valckx en Elisabetha de Beuker (1765 + 1766)
- Zaak 7: Petrus Verleyen en Catharina der Weduwen (22.08.1766)
- Zaak 8: Christoffor Martens en Maria Joanna Haecke (27.09.1765)
- Zaak 9: Maria van Belleghem (27.08.1766)
- Zaak 10: Judocus Geldof en Maria Anna Vereecken (13.11.1766)
- Zaak 11: Gerardus Goossens en Elisabetha Dierick (27.08.1766)
- Zaak 12: Judocus Heijman en Joanna Catharina Vermeulen (13.03.1767)
- Zaak 13: Jacobus Loosvelt en Catharina Collaert (22.04.1767)
- Zaak 14: Guillielmus Claeijssens en Maria Maes (09.09.1767)
- Zaak 15: Martinus Reyniers en Joanna Reyniers (19.12.1767)
- Zaak 16: Egidius Meersman en Brigitta Verhaeghen (02.03.1768)
- Zaak 17: Guillielmus de Clercq en Maria Theresia Plancke (1768 + 1772)
- Zaak 18: Joannes Baptist Lippens en Joanna Christiaens (04.05.1768)
- Zaak 19: Jeronimus de Bisschop en Joanna Catharina Van Cauteren (02.09.1769)
- Zaak 20: Joanna Petronilla Van Acker (27.06.1770)
- Zaak 21: Adam Vleminck en Brigitta Colpaert (21.11.1770)
- Zaak 22: Joannes Baptist X en Catharina Francisca Plevier (03.01.1771)
- Zaak 23: Jacobus Vandevoorde en Joanna Maria Staelens (13.03.1771)
- Zaak 24: Petrus Franciscus Daveloose en Joanna Theresia de Meulemeester (20.05.1772)
- Zaak 25: Franciscus Van Damme en Carola Van Nieuwenhuyse (19.01.1774)
- Zaak 26: Antonius Mannaert en Catharina Callaert (01.06.1774)
- Zaak 27: Joannes Franciscus de Joncker en Isabella Cocket (09.09.1778)
- Zaak 28: Pieter Bruggeman en Joanna Standaert (1779 + 1780)
- Zaak 29: Petrus De Smet en Angela Bekaert (15.02.1782)
- Zaak 30: Joannes Raes en Joanna van Hecke (21.01.1784)

Zaak 1:

Joannes Michaël Delwaerde (♂) & Joanna Augustina
Delwaerde (♀)
[21 november 1732]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5696
- **Datum:** dinsdag 21 november 1732
- **Plaats:** Aat
- **Aanklacht:** incest + defloratie
- **Type incest:** *in secundo consanguinitatis gradu*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** Livinus van den Sompele

Beklaagde 1: Joannes Michaël Delwaerde

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** niet vermeld
- **Woonplaats:** niet vermeld
- **Verwantschap met beklaagde 2:** niet vermeld (neef?)
- **Straf:**
 - ✓ *collocatium in monasterio fratrum Alexanoricum*
 - ✓ verplicht tot aanvragen van een huwelijksdispensatie
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Joanna Augustina Delwaerde

- **Opmerking:** fungeert als aanklager!
- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Aat
- **Woonplaats:** Aat
- **Verwantschap met beklaagde 1:** niet vermeld (nicht?)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** zwangerschap
- **Straf:** geen

Korte samenvatting van de feiten

Joannas Michaël Delwaerde wordt door zijn bloedverwante in de tweede graad, Joanna Augustina Delwaerde, gedaagd om hem te verplichten tot het aanvragen van een huwelijksdispensatie. Aanleiding hiervoor is het feit dat hij haar heeft gedefloreerd met kind tot gevolg.

Zaak 2:

Onbekend (♂) & Joanna de Reu (♀)

[27 september 1764]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** donderdag 27 september 1764
- **Plaats:** Sleidinge
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in secundo consanguinitatis gradu linea transversa*
- **Cohabitatie?** neen
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Onbekend

- **Burgerlijke staat:** niet vermeld
- **Plaats van afkomst:** niet vermeld
- **Woonplaats:** niet vermeld
- **Verwantschap met beklagde 2:** niet vermeld (neef?)
- **Straf:** niet vermeld

Beklaagde 2: Joanna de Reu

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Sleidinge
- **Woonplaats:** Sleidinge
- **Verwantschap met beklagde 1:** niet vermeld (nicht?)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** zwangerschap
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* binnen de 8 dagen in aanwezigheid van 2 getuigen voor de pastoor verschijnen
 - ✓ *veniam petat:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zon-en feestdagen)
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar maandelijks biechten
 - ✓ *communicet:* 1 jaar maandelijks ter communie
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Joanna de Reu verwacht een kind ten gevolge van incestueuze betrekkingen met een niet nader genoemde bloedverwant in de tweede graad.

Zaak 3:
Onbekend (♂) & Albertina Madou (♀)
[14 november 1764]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** donderdag 14 november 1764
- **Plaats:** Huise
- **Aanklacht:** incest + overspel
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Onbekend

- **Burgerlijke staat:** gehuwd
- **Plaats van afkomst:** niet vermeld
- **Woonplaats:** niet vermeld
- **Verwantschap met beklagde 2:** schoonbroer (*soror*)
- **Straf:** niet vermeld

Beklaagde 2: Albertina Madou

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Huise
- **Woonplaats:** Huise
- **Verwantschap met beklagde 1:** schoonzus (*soror*)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 kind, °2 april 1764, geslacht niet vermeld
- **Straf:**
 - ✓ *conferat:* drie weken naar de bisschoppelijke gevangenis
 - ✓ *sustinebit:* er om de andere dag vasten op water en brood
 - ✓ *compareat:* op de eerstvolgende publieke zitting voor het hof verschijnen in een wit boetkleed en met een kaars van een halve pond in de hand
 - ✓ *veniam roget:* gekniel vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* betere levenswandel beloven
 - ✓ *deducatur:* zich opnieuw naar de gevangenis begeven
 - ✓ *accedat:* voor de pastoor verschijnen in aanwezigheid van 3 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* vergiffenis vragen aan de pastoor
 - ✓ *promittat:* betere levenswandel beloven
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zon- en feestdagen)
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar maandelijks biechten
 - ✓ *communicet:* 1 jaar maandelijks ter communie
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Albertine Madou is bevallen van een kind ten gevolge van incestueuze en overspelige betrekkingen met een niet nader genoemde aanverwant van de eerste graad.

Zaak 4:

Franciscus Beels (♂) & Joanna Maria Gevaert (♀)

[14 juni 1765]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** dag 14 juni 1765
- **Plaats:** Dentergem, Aarssele
- **Aanklacht:** incest + overspel
- **Type incest:** *in primo [affinitatis] gradu linea recta*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Franciscus Beels

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar (feiten dateren van tijdens huwelijk!)
- **Plaats van afkomst:** Dentergem
- **Woonplaats:** Dentergem
- **Verwantschap met beklagde 2:** niet vermeld (schoonbroer?)
- **Straf:**
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor de hoogmis geknield en blootshoofds plaatsnemen aan de hoofdingang van de kerk met een kaars van een halve pond in de hand
 - ✓ *veniam petat:* aan de binnenkomende kerkgangers vergiffenis vragen
 - ✓ *roget:* de pastoor verzoeken in zijn naam vergiffenis te vragen aan de parochianen
 - ✓ *sistat:* aan het begin van de mis met de kaars plaats nemen in het portaal
 - ✓ *deponat:* tijdens de offerande de kaars aan de pastoor overhandigen
 - ✓ *maneant:* aan het altaar blijven staan tot de kaars is opgebrand
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 15 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 15 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zon-en feestdagen)
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar maandelijks biechten
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Joanna Maria Govaert

- **Burgerlijke staat:** weduwe
- **Plaats van afkomst:** Aarssele
- **Woonplaats:** Aarssele
- **Verwantschap met beklagde 1:** niet vermeld (schoonzus?)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** neen
- **Straf:**
 - ✓ *compareat:* geknield op de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen
 - ✓ *veniam petat:* vergiffenis vragen
 - ✓ *accedat:* in het gezelschap van 2 of 3 getuigen voor de parochiepastoor verschijnen
 - ✓ *veniam petat:* vergiffenis vragen
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 15 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 15 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Franciscus Beels heeft ten tijde van zijn huwelijk – nu is hij reeds weduwnaar – overspelige incestueuze betrekkingen gehad met Anna Maria Desein, zijn aanverwante in de eerste graad.

Zaak 5:

Franciscus Tackaert (♂) & Dorothea Tombay (♀)

[4 juli 1765]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** donderdag 4 juli 1765
- **Plaats:** Zele
- **Aanklacht:** incest + overspel
- **Type incest:** *in primo grado affinitatis linea transversa*
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Franciscus Tackaert

- **Burgerlijke staat:** gehuwd
- **Plaats van afkomst:** Zele
- **Woonplaats:** Zele
- **Verwantschap met beklagde 2:** schoonbroer (*sororius*)
- **Straf:**
 - ✓ *sesistat in carceribus:* 15 dagen in de bisschoppelijke gevangenis
 - ✓ *sustinebit:* er om de andere dag vasten op water en brood
 - ✓ *emissurus confessionem generalem:* ondertussen biechten
 - ✓ *compareat:* op de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen in een wit boetekleed
 - ✓ *veniam petat:* geknield en blootshoofds vergiffenis vragen
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een halfuur voor de hoogmis geknield en met een kaars van een pond in de hand in het portaal van de parochiekerk plaatsnemen
 - ✓ *veniam petat:* vergiffenis vragen aan de binnentredenden
 - ✓ *offerat:* de kaars tijdens de offerande aan de pastoor overhandigen
 - ✓ *ambit:* in het koor blijven tot de kaars is opgebrand
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zon- en feestdagen)
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar maandelijks biechten
 - ✓ *communicet:* 1 jaar maandelijks ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Dorothea Tombay

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Zele
- **Woonplaats:** Zele
- **Verwantschap met beklagde 1:** schoonzus
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 mannelijk kind, °8 mei 1765
- **Straf:**
 - ✓ *compareat:* op de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen in een wit boetekleed
 - ✓ *veniam roget:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *deducatur ad carceres:* zich naar de bisschoppelijke gevangenis begeven
 - ✓ *sustinebit:* er 8 dagen vasten op water en brood
 - ✓ *emissura confessionem generalem:* intussen biechten
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een halfuur voor de hoogmis geknield en met een kaars van een pond in de hand in het portaal van de parochiekerk plaatsnemen
 - ✓ *veniam petat:* vergiffenis vragen
 - ✓ *offerat:* de kaars tijdens de offerande aan de pastoor overhandigen

- ✓ *remanebit*: in het koor blijven tot de kaars is opgebrand
- ✓ *intersit*: 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zon- en feestdagen)
- ✓ *confiteatur*: 1 jaar maandelijks biechten
- ✓ *communicet*: 1 jaar maandelijks ter communie gaan
- ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Franciscus Tackaert pleegde gedurende zijn huwelijk overspelig incest met Dorothea Tombay, zijn aanverwante in de eerste graad. Deze betrekkingen resulteerden in de geboorte van een mannelijk kind dat op 5 mei 1765 in de parochiekerk van Zele gedoopt werd.

Zaak 6:

Joannes Valckx (♂) & Elisabetha de Beuker(♀)

[2 delen]

DEEL A: 4 december 1765

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 4 december 1765
- **Plaats:** Zelzate
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** niet vermeld
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Joannes Valckx

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar
- **Plaats van afkomst:** Zelzate
- **Woonplaats:** Zelzate
- **Verwantschap met beklaagde 2:** stiefvader (*vitricus*)
- **Straf:**
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor aanvang van de hoogmis plaatsnemen aan de hoofdingang van de parochiekerk van Zelzate met een brandende kaars van een halve pond in de hand
 - ✓ *veniam petat:* aan de binnenkomende kerkgangers vergiffenis vragen
 - ✓ *offerat:* de kaars aan het altaar aan de pastoor overhandigen
 - ✓ *veniam roget:* geknield en met luide stem vergiffenis vragen aan de pastoor
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar maandelijks biechten
 - ✓ *communicet:* 1 jaar maandelijks ter communie
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zondagen)
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Elisabetha de Beuker

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Zelzate
- **Woonplaats:** Zelzate
- **Verwantschap met beklaagde 1:** stiefdochter
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 kind (geen vermelding van geslacht of geboortedatum)
- **Straf:**
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor aanvang van de hoogmis plaatsnemen aan de hoofdingang van de parochiekerk van Zelzate met een brandende kaars van een halve pond in de hand
 - ✓ *veniam petat:* aan de binnenkomende kerkgangers vergiffenis vragen voor de begane excessen
 - ✓ *offerat:* de kaars aan het altaar aan de pastoor overhandigen
 - ✓ *veniam roget:* met luide stem vergiffenis vragen aan de pastoor
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven

- ✓ *instituat confessionem generalem*: 8 opeenvolgende dagen biechten
- ✓ *communicet*: 8 opeenvolgende dagen ter communie
- ✓ *confiteatur*: 1 jaar maandelijks biechten
- ✓ *communicet*: 1 jaar maandelijks ter communie
- ✓ *intersit*: 1 jaar elke zondag aanwezig zijn in de hoogmis
- ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Elisabetha de Beuker is bevallen van een kind ten gevolge van incestueuze betrekkingen met Joannes Valckx, haar stiefvader.

DEEL B: 25 april 1766

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** vrijdag 25 april 1766
- **Plaats:** Zelzate
- **Aanklacht:** incest; recidivisme
- **Type incest:** niet vermeld
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde : Elisabetha de Beuker (enkel zij wordt een tweede keer berecht!)

- **Naam:** Eliabetha de Beuker
- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Zelzate
- **Woonplaats:** Zelzate
- **Verwantschap met beklagde 2:** stiefdochter
- **Straf:**
 - ✓ gevangenisstraf
 - ✓ *compareat*: in een witboetekleed gehuld en met een kaars van een halve pond in de hand op de eerstvolgende publieke zitting van het consitorie verschijnen
 - ✓ *offeret*: de kaars aan het altaar van het consitorie offeren
 - ✓ *veniam petat*: geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat*: een betere levenswandel beloven
 - ✓ *reductatur ad carceres*: zich (opnieuw) naar de bisschoppelijke gevangenis begeven
 - ✓ *sustinebit*: er 15 dagen om de andere dag vasten op water en brood
 - ✓ *emissura confessionem generalem*: intussen biechten
 - ✓ *communicatura*: intussen ter communie gaan
 - ✓ *confiteatur*: na vrijlating 1 jaar maandelijks biechten
 - ✓ *communicet*: na vrijlating 1 jaar maandelijks ter communie
 - ✓ *intersit*: na 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zon- en feestdagen)
 - ✓ het vonnis moet vanaf de preekstoel in het Vlaams worden voorgelezen
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Elisabetha de Beuker werd eerder al samen met haar stiefvader, Joannes Valckx, veroordeeld omwille van incestueuze betrekkingen met kind tot gevolg.

Na dit vonnis is Elisabetha echter blijven volharden in de boosheid door onder hetzelfde dak te blijven wonen met Joannes. Ze werd hiervoor opgesloten in de bisschoppelijke gevangenis in afwachting van haar proces. Joannes wordt geen tweede keer gedaagd.

Zaak 7:

Petrus Verleyen (♂) & Catharina der Weduwen (♀)
[22 augustus 1766]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** vrijdag 22 augustus 1766
- **Plaats:** Asper
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in primo et secundo affinitatis gradu*
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Petrus Verleyen

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar
- **Plaats van afkomst:** Asper
- **Woonplaats:** Asper
- **Verwantschap met beklagde 2:** schoonbroer
- **Straf:**
 - ✓ *sistat in carceribus:* verblijf in de bisschoppelijke gevangenis
 - ✓ *jejunet:* er 3 dagen vasten op water en brood
 - ✓ *emittat:* intussen biechten
 - ✓ *communicet:* intussen ter communie gaan
 - ✓ *compareat:* geknield en blootshoofds op de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen
 - ✓ *veniam roget:* vergiffenis vragen aan het hof en de omstaanders
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Catharina der Weduwen

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Asper
- **Woonplaats:** Asper
- **Verwantschap met beklagde 1:** schoonzus (zus van overleden echtgenote)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** neen
- **Straf:**
 - ✓ *sistat in carceribus:* verblijf in de bisschoppelijke gevangenis
 - ✓ *sustinebit:* er 8 dagen om de andere dag vasten op water en brood
 - ✓ *emissura confessionem generalem:* intussen biechten
 - ✓ *communicatura:* intussen ter communie gaan
 - ✓ *compareat:* geknield op de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen
 - ✓ *veniam roget:* vergiffenis vragen aan het hof en de omstaanders
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Petrus Verleyen, weduwnaar uit Asper en Catharina der Weduwen, de zus van zijn overleden echtgenote, worden gedaagd voor incestueuze betrekkingen in de eerste en tweede graad van affiniteit. Ze werden hiervoor reeds op het matje geroepen door de parochiepastoor, maar gaven geen gehoor aan zijn vermaningen.

Zaak 8:

Christofoor Martens (♂) & Maria Joanna Haecke (♀)

[27 september 1765]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** vrijdag 27 september 1765
- **Plaats:** Oosteeklo
- **Aanklacht:** incest + overspel
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu*
- **Cohabitatie?** ja
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Christofoor Martens

- **Burgerlijke staat:** gehuwd
- **Plaats van afkomst:** Oosteeklo
- **Woonplaats:** Oosteeklo
- **Verwantschap met beklagde 2:** niet vermeld (schoonbroer?)
- **Straf:**
 - ✓ *[sistat]:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor aanvang van de hoogmis geknield en blootshoofds plaatsnemen aan de hoofdingang van de parochiekerk van Zelzate met een brandende kaars van een halve pond in de hand
 - ✓ *veniam petat:* vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *offerat:* de kaars aan het altaar aan de pastoor overhandigen
 - ✓ *maneant:* aan het altaar blijven staan tot de kaars is opgebrand
 - ✓ *instituat confessionem:* 15 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 15 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen: 36 lb. 6 s. par.

Beklaagde 2: Maria Joanna Haecke

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Oosteeklo
- **Woonplaats:** Oosteeklo
- **Verwantschap met beklagde 1:** niet vermeld (schoonzus?)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 mannelijk kind, °29 mei 1765
- **Straf:**
 - ✓ *accidat:* binnen de 3 dagen voor de pastoor verschijnen in aanwezigheid van 2 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* vergiffenis vragen
 - ✓ *instituat confessionem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zon- en feestdagen)
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar maandelijks biechten
 - ✓ *communicet:* 1 jaar maandelijks ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen: 29 lb. 8 s. par.

Korte samenvatting van de feiten

Maria Joanna Haecke is op 29 mei 1765 bevallen van een kind ten gevolge van incestueuze en overspelige betrekkingen met Christoffor Martens, haar gehuwde huisgenoot en aanverwant in de eerste graad.

Zaak 9:

Onbekend (♂) & Maria van Belleghem (♀)

[27 augustus 1766]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 27 augustus 1766
- **Plaats:** Asper
- **Aanklacht:** incest + overspel
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Onbekend

- **Burgerlijke staat:** gehuwd
- **Plaats van afkomst:** niet vermeld
- **Woonplaats:** niet vermeld
- **Verwantschap met beklagde 2:** schoonbroer
- **Straf:** niet vermeld

Beklaagde 2: Maria van Belleghem

- **Naam:** Maria van Belleghem
- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Asper
- **Woonplaats:** Asper
- **Verwantschap met beklagde 1:** schoonzus
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 mannelijk kind, °21 september 1765
- **Straf:**
 - ✓ *compareat:* op de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen
 - ✓ *veniam roget:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *se recipuat in carceres:* zich naar de bisschoppelijke gevangenis begeven
 - ✓ *sustinebit:* er gedurende 8 dagen om de andere dag vasten op water en brood
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* na vrijlating 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* na vrijlating 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Maria van Belleghem is ten gevolge van incestueuze en overspelige betrekkingen met een niet nader genoemde gehuwde man, die tevens haar aanverwant in de eerste graad is, op 21 september 1765 bevallen van een mannelijk kind.

Zaak 10:

Judocus Geldof (♂) & Maria Anna Vereecken (♀)

[13 november 1766]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** donderdag 13 november 1766
- **Plaats:** Laarne, Lochristi
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu*
- **Cohabitatie?** neen
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Judocus Geldof

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar
- **Plaats van afkomst:** Lochristi
- **Woonplaats:** Lochristi
- **Verwantschap met beklaagde 2:** stiefvader
- **Straf:**
 - ✓ *compareat:* in een wit boetekleed en met een kaars van een halve pond in de hand op de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen
 - ✓ *veniam roget:* geknield en blootshoofds vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *offerat:* de kaars aan het altaar van het consistorie offeren
 - ✓ *deducatur ad carceres:* zich naar de bisschoppelijke gevangenis begeven
 - ✓ *sustinebit:* er gedurende 8 dagen om de andere dag vasten op water en brood
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* intussen biechen
 - ✓ *communicet:* intussen ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Maria Anna Vereecken

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Laarne
- **Woonplaats:** Laarne
- **Verwantschap met beklaagde 1:** stiefdochter
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** minimum 2 kinderen, geboortedatum en geslacht niet vermeld
(**OPMERKING:** werden gedoopt op de Sint-Salvatorparochie te Gent)
- **Straf:**
 - ✓ *compareat:* in een wit boetekleed gehuld en met een kaars van een halve pond in de hand op de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen
 - ✓ *veniam roget:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *deducatur ad sacellum:* zich naar het kapelletje van het geestelijk hof begeven
 - ✓ *offerat:* de kaars aan het altaar van het kapelletje offeren
 - ✓ *deducatur ad carceres:* zich naar de bisschoppelijke gevangenis begeven
 - ✓ *sustinebit:* er gedurende 3 dagen vasten op water en brood
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* intussen biechen
 - ✓ *communicet:* intussen ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Maria Anna Vereecken is ten gevolge van incestueuze betrekkingen met haar stiefvader, weduwnaar Judocus Geldof, van zeker twee kinderen bevallen.

Zaak 11:

Gerardus Goossens (♂) & Elisabetha Dierick (♀)

[27 augustus 1766]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 27 augustus 1766
- **Plaats:** Lebbeke
- **Aanklacht:** incest + overspel
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Gerardus Goossens

- **Burgerlijke staat:** gehuwd
- **Plaats van afkomst:** Lebbeke
- **Woonplaats:** Lebbeke
- **Verwantschap met beklaagde 2:** schoonbroer
- **Straf:**
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor aanvang van de hoogmis geknield plaatsnemen aan de hoofdingang van de parochiekerk van Lebbeke met een brandende kaars van een halve pond in de hand
 - ✓ *veniam petat:* aan de binnenkomende kerkgangers vergiffenis vragen
 - ✓ *offerat:* de kaars aan het altaar aan de pastoor overhandigen
 - ✓ *veniam petat:* met luide stem vergiffenis vragen aan de pastoor
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar maandelijks biechten
 - ✓ *communicet:* 1 jaar maandelijks ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zondagen)
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Elisabetha Dierick

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Lebbeke
- **Woonplaats:** Lebbeke
- **Verwantschap met beklaagde 1:** schoonzus
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 2 kinderen:
 - ✓ mannelijk kind, °30 september 1764
 - ✓ mannelijk kind, ° 23 maart 1766
- **Straf:**
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor aanvang van de hoogmis geknield plaatsnemen aan de hoofdingang van de parochiekerk van Lebbeke met een brandende kaars van een halve pond in de hand
 - ✓ *veniam petat:* aan de binnenkomende kerkgangers vergiffenis vragen
 - ✓ *offerat:* de kaars aan het altaar aan de pastoor overhandigen
 - ✓ *veniam petat:* met luide stem vergiffenis vragen aan de pastoor
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar maandelijks biechten

- ✓ *communicet*: 1 jaar maandelijks ter communie gaan
- ✓ *intersit*: 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zondagen)
- ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Gerardus Goossens, gehuwd man, en zijn schoonzus Elisabetha Dierick hebben samen ten gevolge van incestueuze en overspelige betrekkingen in de eerste graad van aanverwantschap twee kinderen gekregen.

Zaak 12:

Judocus Heijman (♂) & Joanna Catharina Vermeulen (♀)
[13 maart 1767]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** vrijdag 13 maart 1767
- **Plaats:** Vrasene
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in tertio consanguinis gradu*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Judocus Heijman

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Vrasene
- **Woonplaats:** Vrasene
- **Verwantschap met beklagde 2:** niet vermeld (achterneef?)
- **Straf:**
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 3 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 3 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *accedat:* voor de parochiepriester verschijnen in aanwezigheid van 2 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* vergiffenis vragen
 - ✓ *consignet + distribuenda:* zelf een zak graan tot brood bakken en dit door de pastoor laten uitdelen aan de armen van de parochie
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Joanna Catharina Vermeulen

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Vrasene
- **Woonplaats:** Vrasene
- **Verwantschap met beklagde 1:** niet vermeld (achternicht?)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** neen
- **Straf:**
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 3 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 3 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *accedat:* voor de parochiepriester verschijnen in aanwezigheid van 2 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* vergiffenis vragen
 - ✓ *consignet + distribuenda:* zelf een zak graan tot brood bakken en dit door de pastoor laten uitdelen aan de armen van de parochie
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Judocus Heijman en Joanna Catharina Vermeulen, beiden ongehuwd en bloedverwanten in de derde graad, hebben een aanvraag ingediend bij de pastoor om te mogen huwen en onderhouden ook seksuele (incestueuze) betrekkingen met elkaar. De vader van Joanna Catharina heeft zich echter verzet tegen de huwelijksaanvraag, waarop beiden zijn gevlucht op 25 augustus 1766 en nu samen rondzwerven.

Zaak 13:

Jacobus Loosvelt (♂) & Catharina Collaert (♀)

[22 april 1767]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 22 april 1767
- **Plaats:** Gent (Sint-Salvatorparochie)
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in primo et secundo gradu affinitatis*
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Jacobus Loosvelt

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar
- **Plaats van afkomst:** Gent (Sint-Salvatorparochie)
- **Woonplaats:** Gent (Sint-Salvatorparochie)
- **Verwantschap met beklagde 2:** *avunculus* (oom? oudoom?)
- **Straf:**
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor aanvang van de hoogmis geknield en blootshoofds plaatsnemen aan de hoofdingang van de parochiekerk van Sint-Salvator met een brandende kaars van een halve pond in de hand
 - ✓ *veniam petat:* aan de binnenkomende kerkgangers vergiffenis vragen
 - ✓ *offerat:* de kaars aan het altaar aan de pastoor overhandigen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *intersit:* tot het einde van het jaar elke zondag aanwezig zijn in de hoogmis
 - ✓ *confiteatur:* tot het einde van het jaar maandelijks biechten
 - ✓ *communicet:* tot het einde van het jaar maandelijks ter communie gaan
 - ✓ het vonnis moet vanaf de preekstoel in het Vlaams worden voorgelezen
 - ✓ proceskosten betalen: 56 lb. 13 s. par. (samen)

Beklaagde 2: Catharina Collaert

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Gent (Sint-Salvatorparochie)
- **Woonplaats:** Gent (Sint-Salvatorparochie)
- **Verwantschap met beklagde 1:** niet vermeld (achternicht?)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 vrouwelijk kind, °3 januari 1767
- **Straf:**
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor aanvang van de hoogmis geknield plaatsnemen aan de hoofdingang van de parochiekerk van Sint-Salvator met een brandende kaars van een halve pond in de hand
 - ✓ *veniam petat:* aan de binnenkomende kerkgangers vergiffenis vragen
 - ✓ *offerat:* de kaars aan het altaar aan de pastoor overhandigen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *intersit:* tot het einde van het jaar elke zondag aanwezig zijn in de hoogmis
 - ✓ *confiteatur:* tot het einde van het jaar maandelijks biechten
 - ✓ *communicet:* tot het einde van het jaar maandelijks ter communie gaan
 - ✓ het vonnis moet vanaf de preekstoel in het Vlaams worden voorgelezen

✓ proceskosten betalen: 56 lb. 13 s. par. (samen)

Korte samenvatting van de feiten

Catharina Collaert, ongehuwd en afkomstig uit de Gentse Sint-Salvatorparochie, is ten gevolge van incestueuze betrekkingen met Jacobus Loosvelt, haar aanverwant in de eerste en tweede graad, bevallen van een kind.

Zaak 14:

Guilielmus Claeijssens (♂) & Maria Maes (♀)

[9 september 1767]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 9 september 1767
- **Plaats:** Gent (Sint-Bavoparochie)
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in tertio consanguinis gradu*
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Guilielmus Claeijssens

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Gent (Sint-Bavoparochie)
- **Woonplaats:** Gent (Sint-Bavoparochie)
- **Verwantschap met beklagde 2:** niet vermeld (achterneef?)
- **Straf:**
 - ✓ *compareat:* geknield en blootshoofds op de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen
 - ✓ *veniam petat:* vergiffenis vragen aan de omstaanders
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *obeat:* de kruisweg gaan op de Gentse Sint-Martinusparochie (bedevaart)
 - ✓ proceskosten betalen: 52 lb. 4 s. par. (samen)

Beklaagde 2: Maria Maes

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Gent (Sint-Bavoparochie)
- **Woonplaats:** Gent (Sint-Bavoparochie)
- **Verwantschap met beklagde 1:** niet vermeld (achternicht?)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** zwangerschap
- **Straf:**
 - ✓ *compareat:* geknield de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen
 - ✓ *veniam petat:* vergiffenis vragen aan de omstaanders
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *obeat:* de kruisweg gaan op de Gentse Sint-Martinusparochie (bedevaart)
 - ✓ proceskosten betalen: 52 lb. 4 s. par. (samen)

Korte samenvatting van de feiten

Maria Maes is ten gevolge van incestueuze betrekkingen met Guilielmus Claeijssens, haar bloedverwant in de derde graad, bevallen van een kind.

Zaak 15:

Martinus Reyniers (♂) & Joanna Reyniers (♀)

[19 december 1767]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** zaterdag 19 december 1767
- **Plaats:** Evergem
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in secunda consanguinitatis gradu*
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Martinus Reyniers

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Evergem
- **Woonplaats:** Evergem
- **Verwantschap met beklagde 2:** volle neef
- **Straf:**
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *accedat:* zich wenden tot de pastoor in het gezelschap van 2 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* hem geknield en blootshoofds vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *consignet + distribuenda:* zelf een zak tarwe tot brood bakken en dit uitdelen aan de armen van de parochie
 - ✓ proceskosten betalen: 29 lb. 12 s. par.

Beklaagde 2: Joanna Reyniers

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** niet vermeld
- **Woonplaats:** Evergem (immers: *cohabitans*)
- **Verwantschap met beklagde 1:** *consobrina* (volle nicht)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 vrouwelijk kind, °5 oktober 1767
- **Straf:** niet vermeld (proceskosten: 20 lb. 4 s. par.)

Korte samenvatting van de feiten

Martinus Reyniers wordt gedaagd naar aanleiding van incestueuze betrekkingen met zijn volle nicht Joanna Reyniers, en dit met kind tot gevolg.

Zaak 16:

Egidius Meersman (♂) & Brigitta Verhaeghen (♀)

[2 maart 1768]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 2 maart 1768
- **Plaats:** Temse
- **Aanklacht:** incest + overspel
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu*
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Egidius Meersman

- **Burgerlijke staat:** gehuwd
- **Plaats van afkomst:** Temse
- **Woonplaats:** Temse
- **Verwantschap met beklagde 2:** schoonbroer
- **Straf:**
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor aanvang van de hoogmis geknield en blootshoofds plaatsnemen aan de hoofdingang van de parochiekerk van Temse met een brandende kaars van een halve pond in de hand
 - ✓ *veniam petat:* aan de binnenkomende kerkgangers met luide stem vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *emittat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *conferat:* op bedevaart gaan naar OLV van Halle
 - ✓ *communicet:* in Halle ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen: 31 lb. 4 s. par.

Beklaagde 2: Brigitta Verhaeghen

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Temse
- **Woonplaats:** Temse
- **Verwantschap met beklagde 1:** schoonzus (*sorore uxoris*)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 mannelijk kind, °24 januari 1768
- **Straf:**
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor aanvang van de hoogmis geknield plaatsnemen aan de hoofdingang van de parochiekerk van Temse met een brandende kaars van een halve pond in de hand
 - ✓ *veniam petat:* aan de binnenkomende kerkgangers met luide stem vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *offerat:* de kaars aan het altaar aan de pastoor overhandigen
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen: 24 lb. 17 s. par.

Korte samenvatting van de feiten

Egidius Meersman en Brigitta Verhaeghen, aanverwanten in de eerste graad, worden vervolgd voor incestueuze en overspelige betrekkingen met kind tot gevolg.

Zaak 17:

Guilielmus de Clercq (♂) & Maria Theresia Plancke (♀)
[2 delen]

DEEL A: 9 maart 1768

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B569
- **Datum:** woensdag 9 maart 1768
- **Plaats:** Rozebeke
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in primo et secundo affinitatis gradu*
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Guilielmus de Clercq

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar
- **Plaats van afkomst:** Rozebeke
- **Woonplaats:** Rozebeke
- **Verwantschap met beklaagde 2:** niet vermeld
- **Straf:**
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor aanvang van de hoogmis geknield en blootshoofds plaatsnemen aan de hoofdingang van de parochiekerk van Rozebeke
 - ✓ *veniam petat:* aan de binnenkomende kerkgangers vergiffenis vragen
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zondagen)
 - ✓ proceskosten betalen: 27 lb. 4 s. par.

Beklaagde 2: Maria Theresia Plancke

- **Burgerlijke staat:** weduwe
- **Plaats van afkomst:** Wakken
- **Woonplaats:** Rozebeke
- **Verwantschap met beklaagde 1:** niet vermeld
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 vrouwelijk kind, geen geboortedatum vermeld
(OPMERKING: kind werd gedoopt in Izegem)
- **Straf:**
 - ✓ *sistat:* op de eerstvolgende zondag een half uur voor aanvang van de hoogmis geknield plaatsnemen aan de hoofdingang van de parochiekerk van Rozebeke
 - ✓ *veniam roget:* aan de binnenkomende kerkgangers vergiffenis vragen
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zondagen)
 - ✓ proceskosten betalen: ?

Korte samenvatting van de feiten

Guillielmus de Clercq, weduwnaar uit Rozebeke, en zijn aanverwante in de eerste en tweede graad Maria Theresia Plancke, tevens weduwe, worden vervolgd voor incestueuze betrekkingen met kind tot gevolg. Het meisje werd gedoopt in de parochiekerk van Izegem.

DEEL B: 15 april 1772

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 15 april 1772
- **Plaats:** Rozebeke
- **Aanklacht:** incest; recidivisme
- **Type incest:** *in primo et secundo affinitatis gradibus*
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** C.L. de l'Epée

Beklaagde: Guillielmus de Clercq (enkel hij wordt een tweede keer berecht!)

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar
- **Plaats van afkomst:** Rozebeke
- **Woonplaats:** Rozebeke
- **Verwantschap met beklagde 2:** niet vermeld
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* voor de pastoor verschijnen in het gezelschap van twee getuigen
 - ✓ *veniam petat:* geknield en blootshoofds vergiffenis vragen aan de pastoor
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *confiteatur:* 3 maanden elke eerste zondag biechten
 - ✓ *communicet:* 3 maanden elke eerste zondag biechten
 - ✓ proceskosten betalen: 53 lb. 16 s. par. (samen)

Korte samenvatting van de feiten

In 1768 werden Guillielmus de Clercq en Maria Theresia Plancke een eerste keer veroordeeld voor incest. Het vonnis bevatte toen ondermeer de clause dat geen van beiden nog omgang mocht hebben met de ander. Maria Theresia leefde dit verbod echter niet na en werd in opdracht van de pastoor dan ook aangehouden en opgesloten. Na haar vrijlating bezocht zij echter opnieuw het huis van Guillielmus. Voor deze feiten werd hij in 1772 dan ook een tweede keer berecht. Guillielmus verklaarde aan de officiaal dat niet te weten dat het verbod niet alleen op vleselijke betrekkingen sloeg maar ook op de algemene omgang.

Zaak 18:

Joannes Baptist Lippens (♂) & Joanna Christiaens (♀)
[4 mei 1768]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 4 mei 1768
- **Plaats:** Sleidinge
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in tertio consanguinis gradu*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** Jacobus Clemens

Beklaagde 1: Joannes Baptist Lippens

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar
- **Plaats van afkomst:** Sleidinge
- **Woonplaats:** Sleidinge
- **Verwantschap met beklagde 2:** niet vermeld (achterneef?)
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* voor de pastoor verschijnen in het gezelschap van 2 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* geknield en blootshoofds vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *confiteatur:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen: 58 lb. 1 s. par. (samen)

Beklaagde 2: Joanna Christiaens

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Sleidinge
- **Woonplaats:** Sleidinge
- **Verwantschap met beklagde 1:** niet vermeld (achternicht?)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** zwangerschap
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* voor de pastoor verschijnen in het gezelschap van 2 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *confiteatur:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen: 58 lb. 1 s. par. (samen)

Korte samenvatting van de feiten

Joanna Christiaens verwacht ten gevolge van incestueuze betrekkingen met Joannes Baptist Lippens, haar bloedverwant in de derde graad, een kind.

Zaak 19:

Jeronimus de Bisschop (♂) & Joanna Catharina Van Cauteren (♀)
[2 september 1769]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** zaterdag 2 september 1769
- **Plaats:** Haasdonk
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** C.L. de l'Epée

Beklaagde 1: Jeronimus de Bisschop

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar
- **Plaats van afkomst:** Haasdonk
- **Woonplaats:** Haasdonk
- **Verwantschap met beklagde 2:** schoonbroer
- **Straf:**
 - ✓ *compareat:* geknield en blootshoofs op de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen
 - ✓ *veniam roget:* met luide stem vergiffenis vragen
 - ✓ *emittat confessionem:* 15 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 15 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *peregrinationem instituat:* bedevaart naar de H. Kruiskapel op de wijk Heikant te Waasmunster
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar maandelijks biechten
 - ✓ het vonnis moet vanaf de preekstoel in het Vlaams worden voorgelezen
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Joanna Catharina Van Cauteren

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Haasdonk
- **Woonplaats:** Haasdonk
- **Verwantschap met beklagde 1:** schoonzus (*sorore uxoris suae*)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** zwangerschap
- **Straf:**
 - ✓ *sistat:* geknield op de eerstvolgende publieke zitting van het consistorie verschijnen
 - ✓ *veniam roget:* met luide stem vergiffenis vragen
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 15 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 15 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *peregrinetur:* bedevaart naar OLV van Gaverland in Melsele
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar maandelijks biechten
 - ✓ het vonnis moet vanaf de preekstoel in het Vlaams worden voorgelezen
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Jeronimis de Bisschop en Joanna Catharina Van Cauteren worden veroordeeld wegens incestueuze betrekkingen in de eerste graad van aanverwantschap met zwangerschap tot gevolg. Opvallend is dat de officiaal sterk de nadruk legt op de onkuise levenswandel van Joanna Catharina, die *meretraciam diversis juvenibus se prostituert*.

Zaak 20:

Onbekend (♂) & Joanna Petronilla Van Acker (♀)

[27 juni 1770]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 27 juni 1770
- **Plaats:** Kalken
- **Aanklacht:** (vermoedelijke) incest
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** C.L. de l'Epée

Beklaagde 1: Onbekend

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Kalken?
- **Woonplaats:** Kalken?
- **Verwantschap met beklagde 2:** 'schoonbroer' (heeft ook kind met haar zus)
- **Straf:** niet vermeld

Beklaagde 2: Joanna Petronilla Van Acker

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Kalken
- **Woonplaats:** Kalken
- **Verwantschap met beklagde 1:** schoonzus (beklaagde 1 heeft ook kind met haar zus)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 mannelijk kind, °25 februari 1770
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* in het gezelschap van 2 of 3 getuigen voor de parochiepastoor verschijnen
 - ✓ *veniam petat:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *instituat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *jejuset:* gedurende 7 weken op woensdag, vrijdag en zaterdag vasten
 - ✓ *audiat:* op deze dagen mis horen
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Joanna Petronilla Van Acker is bevallen van een kind ten gevolge van seksuele betrekkingen met de knecht des huizes, een niet nader genoemde man. Ze wordt hierbij verdacht van incest, gezien deze man een maand eerder al samen met haar zus, Maria Jacoba Van Acker, een kind kreeg. De zussen worden op dezelfde dag berecht.

Zaak 21:

Adam Vleminck (♂) & Brigitta Colpaert (♀)

[21 november 1770]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 21 november 1770
- **Plaats:** Melsele-Waas
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in secundo et tertio gradibus consanguinea*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** C.L. de l'Epée

Beklaagde 1: Adam Vleminck

- **Naam:** Adam Vleminck
- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Melsele-Waas
- **Woonplaats:** Melsele-Waas
- **Verwantschap met beklaagde 2:** niet vermeld (achterneef?)
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* binnen de 8 dagen voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van 3 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* geknield en blootshoofds vergiffenis vragen
 - ✓ *confessionem emittat:* biechten
 - ✓ *communicet:* ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 3 opeenvolgende maanden aanwezig zijn in de hoogmis (zondagen)
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Brigitta Colpaert

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Melsele-Waas
- **Woonplaats:** Melsele-Waas
- **Verwantschap met beklaagde 1:** niet vermeld (achternicht?)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 kind, geen geslacht of geboortedatum vermeld
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* binnen de 8 dagen voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van 3 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *confiteatur:* biechten
 - ✓ *communicet:* ter communie gaan
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Brigitta Colpaert is ten gevolge van incestueuze betrekkingen met Adam Vlerick, haar bloedverwant in de tweede en derde graad, bevallen van een kind. Beiden krijgen een zeer milde straf.

Zaak 22:

Joannes Baptist X (♂) & Catharina Francisca Plevier (♀)
[3 januari 1771]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** donderdag 3 januari 1771
- **Plaats:** Gent
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in primo consanguinitatus gradu in linea collateralis*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** C.L. de l'Epée

Beklaagde 1: Joannes Baptist X (kent eigen familienaam niet)

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Gent (Sint-Baafsparochie)
- **Woonplaats:** Gent (Sint-Baafsparochie)
- **Verwantschap met beklagde 2:** halfbroer (*frater et soror uterini essent*)
- **Straf:**
 - ✓ gevangenisstraf
 - ✓ *[accedat]*: binnen de 3 dagen voor de parochiepastoor en zijn coadjutor verschijnen in het gezelschap van 2 getuigen
 - ✓ *veniam roget*: geknield en blootshoofds vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat*: een betere levenswandel beloven
 - ✓ *emittat confessionem generalem*: biechten op Sint-Bavo
 - ✓ *communicet*: ter communie gaan op Sint-Bavo
 - ✓ *confiteatur*: 1 jaar maandelijks biechten op Sint-Bavo
 - ✓ *communicet*: 1 jaar maandelijks ter communie gaan op Sint-Bavo
 - ✓ *jejunet*: 1 jaar elke woensdag, vrijdag en zaterdag vasten
 - ✓ *rosarium recitet*: op deze dagen het rozenhoedje bidden
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Catharina Francisca Plevier

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Gent (Sint-Baafsparochie)
- **Woonplaats:** Gent (Sint-Baafsparochie)
- **Verwantschap met beklagde 1:** halfzus (*sua sorore uterina*)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 kind, ° 27 oktober 1770, geen geslacht vermeld
- **Straf:**
 - ✓ *accedat*: binnen de 3 dagen voor de parochiepastoor en zijn coadjutor verschijnen in het gezelschap van 2 getuigen
 - ✓ *veniam deprecatur*: geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat*: een betere levenswandel beloven
 - ✓ *instituat confessionem generalem*: biechten op Sint-Bavo
 - ✓ *communicet*: ter communie gaan op Sint-Bavo
 - ✓ *jejunabit*: 1 jaar elke woensdag, vrijdag en zaterdag vasten
 - ✓ *rosarium recitabit*: op deze dagen het rozenhoedje bidden
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Joannes Baptist (familienaam onbekend) maakte zijn halfzus Catharina Francisca Plevier ten gevolge van incestueuze betrekkingen zwanger. Allicht waren zij niet op de hoogte van hun nauwe verwantschap. Joannes Baptist zou immers een buitenechtelijk kind geweest zijn voorafgaand aan het huwelijk van zijn moeder met Plevier. Ze dienden een huwelijksaanvraag in bij de pastoor van de Sint-Baafsparochie, maar na het afkondigen van de tweede ban werd hun aanvraag afgekeurd. Hierop nam Catharina Francisca haar toevlucht in een hutje (*domo artificii*) op een plek dicht bij de stad. Ze beviel er op 27 oktober van een kind dat werd gedoopt op de Sint-Salvatorparochie. Na de bevalling bleven beide verdachten elkaar opzoeken, ondanks eerdere waarschuwingen van de pastoor van Sint-Baafs. Uiteindelijk werd Joannes Baptist gearresteerd en opgesloten in de bisschoppelijke gevangenis.

Zaak 23:

Jacobus Vandevoorde (♂) & Joanna Maria Staelens (♀)
[13 maart 1771]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 13 maart 1771
- **Plaats:** Zomergem
- **Aanklacht:** incest + overspel
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** C.L. de L'Epée

Beklaagde 1: Jacobus Vandevoorde

- **Burgerlijke staat:** gehuwd
- **Plaats van afkomst:** Zomergem
- **Woonplaats:** Zomergem
- **Verwantschap met beklaagde 2:** schoonbroer (*sororio suo*)
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* binnen de 3 dagen voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van 3 getuigen
 - ✓ *veniam deprecatur:* geknield en blootshoofds vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *emittat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *jejunet:* 3 maanden na Pasen op woensdag, vrijdag en zaterdag vasten
 - ✓ *confiteatur:* 3 maanden na Pasen elke eerste zondag biechten
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Joanna Maria Staelens

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd (+ minderjarig)
- **Plaats van afkomst:** Zomergem
- **Woonplaats:** Zomergem
- **Verwantschap met beklaagde 1:** schoonzus (*fratria sua*)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** neen
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* : binnen de 3 dagen voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van 3 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* geknield en met luide stem vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *emittat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *jejunet:* 3 maanden na Pasen op woensdag, vrijdag en zaterdag vasten
 - ✓ *confiteatur:* 3 maanden na Pasen elke eerste zondag biechten
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Jacobus Vandevoorde, gehuwd, en zijn minderjarige schoonzus en aanverwante in de eerste graad Joanna Maria Staelens, zwerven samen door de Polders zonder medeweten van haar vader en worden op basis van geroddel van de parochianen verdacht van incestueuze betrekkingen.

Zaak 24:

Petrus Franciscus Daveloose (♂) & Joanna Theresia de Meulemeester (♀)
[20 mei 1772]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 20 mei 1772
- **Plaats:** Wortegem
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu linea recta*
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** C.L. de l'Epée

Beklaagde 1: Petrus Franciscus Daveloose

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar
- **Plaats van afkomst:** Castre/Kaster (bisdom Doornik)
- **Woonplaats:** Wortegem
- **Verwantschap met beklagde 2:** stiefvader (*vitricus*)
- **Straf:**
 - ✓ gevangenisstraf
 - ✓ *compareat:* geknield en blootshoofds op de publieke zitting van het consistorie van woensdag verschijnen
 - ✓ *veniam deprecatur:* met luide stem vergiffenis vragen
 - ✓ *ad carcerum reducatur:* zich opnieuw naar de bisschoppelijke gevangenis begeven
 - ✓ *sustinebit:* er 3 dagen vasten op water en brood
 - ✓ *confessionem emittat:* ondertussen biechten
 - ✓ *communicet:* ondertussen ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zon- en feestdagen)
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand biechten
 - ✓ *communicet:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand ter communie gaan
 - ✓ het vonnis moet vanaf de preekstoel in het Vlaams worden voorgelezen
 - ✓ proceskosten betalen: 157 lb. 4 s. par. (samen)

Beklaagde 2: Joanna Theresia de Meulemeester

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Castre/Kaster (bisdom Doornik)
- **Woonplaats:** Wortegem
- **Verwantschap met beklagde 1:** stiefdochter (*privigna*)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):**
 - ✓ minimum 3 kinderen
 - ✓ 3de kind: °13 maart 1772, geslacht niet vermeld
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* binnen de 8 dagen voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van 3 getuigen
 - ✓ *veniam roget:* geknield en met luide stem vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *emittat confessionem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zon- en feestdagen)
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand biechten
 - ✓ *communicet:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand ter communie gaan
 - ✓ het vonnis moet vanaf de preekstoel in het Vlaams worden voorgelezen
 - ✓ proceskosten betalen: 157 lb. 4 s. par.

Korte samenvatting van de feiten

Na de dood van haar moeder is Joanna Theresia de Meulemeester samen met haar stiefvader, Petrus Franciscus Daveloose, uitgeweken naar Castre in het bisdom Doornik. Hier leefden zij samen als man en vrouw en kregen ze ten gevolge van incestueuze betrekkingen minstens twee kinderen. Ze werden hiervoor op de vingers getikt door de pastoor, maar namen hier geen notitie van. Na drie of vier jaar werd Petrus Franciscus voor deze feiten dan ook opgesloten in de bisschoppelijke gevangenis van Doornik. Na zijn vrijlating leefde het koppel een tweetal jaar gescheiden. Na deze twee jaren hervatten ze hun relatie echter en leefden ze opnieuw onder hetzelfde dak. Dit resulteerde in een nieuwe zwangerschap. Uit angst om opnieuw vervolgd te worden, vluchtte het gezin naar de parochie Wortegem, alwaar Joanna Theresia op 13 maart 1772 beviel van hun kind. Opnieuw kregen ze verschillende vermaningen van de pastoor en de raad niet langer met elkaar om te gaan. Joanna Theresia en Petrus Franciscus wuifden dit opnieuw weg, waardoor hij dit keer achter de tralies van de Gentse officialiteit belandde.

Zaak 25:

Franciscus Van Damme (♂) & Carola Van Nieuwenhuyse (♀)
[19 januari 1774]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 19 januari 1774
- **Plaats:** Eksaarde
- **Aanklacht:** incest + overspel
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu linea recta*
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** C.L. de l'Epée

Beklaagde 1: Franciscus Van Damme

- **Burgerlijke staat:** gehuwd (met de weduwe van Paschasius Van Nieuwenhuyse)
- **Plaats van afkomst:** Eksaarde
- **Woonplaats:** : Eksaarde
- **Verwantschap met beklagde 2:** stiefvader (*vitricus*)
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* op de eerstvolgende zondag (rond 9 uur 's morgens) voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van vier getuigen
 - ✓ *veniam petat:* blootshoofds en geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *roget:* de pastoor vragen om in zijn naam de vergiffenis van de parochianen te verzoeken vanop de preekstoel
 - ✓ *emittat confessionem generalem:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand biechten
 - ✓ *communicet:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand aanwezig zijn in de hoogmis
 - ✓ het vonnis moet in het Vlaams vanaf de preekstoel worden voorgelezen
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Carola Van Nieuwenhuyse

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** : Eksaarde
- **Woonplaats:** : Eksaarde
- **Verwantschap met beklagde 1:** stiefdochter
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 vrouwelijk kind, °3 december 1773
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* op de eerstvolgende zondag (rond 9 uur 's morgens) voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van vier getuigen
 - ✓ *veniam petat:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *roget:* de pastoor vragen om in zijn naam de vergiffenis van de parochianen te verzoeken vanop de preekstoel
 - ✓ *confessionem emittat:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand biechten
 - ✓ *communicet:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand ter communie gaan
 - ✓ het vonnis moet in het Vlaams vanaf de preekstoel worden voorgelezen
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Carola Van Nieuwenhuyse, ongehuwd, bleef na het overlijden van haar vader Paschasius en het tweede huwelijk van haar moeder met Franciscus Van Damme bij het nieuw samengestelde gezin inwonen. Ten gevolge van incestueuze betrekkingen met haar stiefvader beviel ze op 3 december 1773 van een meisje.

Zaak 26:

Antonius Mannaert (♂) & Catharina Callaert (♀)

[1 juni 1774]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 1 juni 1774
- **Plaats:** Lebbeke
- **Aanklacht:** incest (+ overspel?)
- **Type incest:** *in primo gradu affinitatis*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** C.L. de l'Epée

Beklaagde 1: Antonius Mannaert

- **Burgerlijke staat:** niet vermeld (gehuwd?)
- **Plaats van afkomst:** niet vermeld
- **Woonplaats:** niet vermeld
- **Verwantschap met beklagde 2:** schoonbroer (*ejus sorore*)
- **Straf:** niet vermeld

Beklaagde 2: Catharina Callaert

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Lebbeke
- **Woonplaats:** Lebbeke
- **Verwantschap met beklagde 1:** schoonzus
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** zwangerschap
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* binnen de 8 dagen voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van 2 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *promittat:* een betere levenswandel beloven
 - ✓ *generalem confessionem instituat:* 1 maand biechten
 - ✓ *communicet:* 1 maand ter communie gaan
 - ✓ *confiteatur:* 6 maanden elke eerste zondag van de maand biechten
 - ✓ *communicet:* 6 maanden elke eerste zondag van de maand ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 6 maanden aanwezig zijn in de hoogmis (zon- en feestdagen)
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Catharina Callaert wordt op basis van het geroddel van haar medeparochianen van incest in de eerste graad van affiniteit verdacht. Ze zou ten gevolge van betrekkingen met haar schoonbroer (Antonius Mannaert) een kind verwachten.

Zaak 27:

Joannes Franciscus de Joncker (♂) & Isabella Cocket (♀)
[9 september 1778]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 9 september 1778
- **Plaats:** Waregem
- **Aanklacht:** incest + overspel
- **Type incest:** niet vermeld
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** C.L. de l'Epée

Beklaagde 1: Joannes Franciscus de Joncker

- **Burgerlijke staat:** gehuwd (met Maria Catharina Cocket)
- **Plaats van afkomst:** Wortegem
- **Woonplaats:** Waregem
- **Verwantschap met beklagde 2:** schoonbroer
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* binnen de 8 dagen voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van 3 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* geknield en blootshoofds vergiffenis vragen
 - ✓ *confessionem emittat:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *confiteatur:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand biechten
 - ✓ *communicet:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 1 jaar elke eerste zondag van de maand aanwezig zijn in de hoogmis
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Isabella Cocket

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Waregem
- **Woonplaats:** Waregem
- **Verwantschap met beklagde 1:** schoonzus
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 mannelijk kind, °23 juli 1778
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* binnen de 8 dagen voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van 3 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *confessionem emittat:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* gedurende 1 jaar elke eerste zondag van de maand aanwezig zijn in de hoogmis
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Isabella Cocket woont sinds het huwelijk van haar zus Maria Catharina met Joannes Franciscus de Joncker een drietal jaar in bij het koppel. Gedurende deze periode heeft ze een innige vriendschap opgebouwd met Joannes Franciscus die uiteindelijk is ontaard in incestueuze betrekkingen met kind tot gevolg, en dit ondanks meerdere waarschuwingen van de parochiepastoor.

Zaak 28:

Pieter Bruggeman (♂) & Joanna Standaert (♀)
[30 december 1779 + 1 februari 1780]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:**
 - ✓ ♂: donderdag 30 december 1779
 - ✓ ♀: dinsdag 1 februari 1780
- **Plaats:** Lochristi
- **Aanklacht:** incest + overspel; recidivisme
- **Type incest:** niet vermeld
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** C.L. de l'Epée

Beklaagde 1: Pieter Bruggeman

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar (feiten dateren van tijdens huwelijk!)
- **Leeftijd:** 53 jaar
- **Beroep:** landbouwer
- **Plaats van afkomst:** Desteldonk
- **Woonplaats:** Lochristi
- **Verwantschap met beklaagde 2:** stiefvader
- **Straf:**
 - ✓ *gecolloqueert:* 6 jaar opsluiting in het provinciaal correctiehuis te Gent
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Joanna Standaert

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Lochristi
- **Woonplaats:** Lochristi
- **Verwantschap met beklaagde 1:** stiefdochter
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** neen
- **Straf:**
 - ✓ *gecolloqueert:* 4 jaar opsluiting in het provinciaal correctiehuis te Gent
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Pieter Bruggeman en Joanna Standaert, stiefvader en stiefdochter, werden in 1775 al veroordeeld voor incest. Ook na de dood van Joanna's moeder blijven zij echter volharden *in hun boosen wille*. Ze worden dan ook een tweede keer gedaagd en worden beiden voordeeld tot zware gevangenisstraffen. Het proces is uitzonderlijk opgesteld in het Nederlands.

Zaak 29:

Petrus De Smet (♂) & Angela Bekaert (♀)

[15 februari 1782]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** vrijdag 15 februari 1782
- **Plaats:** Gentbrugge
- **Aanklacht:** incest
- **Type incest:** *in primo affinitatis gradu*
- **Concubinaat?** neen
- **Betrokken officiaal:** M.M. De Meulenaere

Beklaagde 1: Petrus De Smet

- **Burgerlijke staat:** weduwnaar
- **Plaats van afkomst:** Gentbrugge
- **Woonplaats:** Gentbrugge
- **Verwantschap met beklagde 2:** schoonbroer (*levinum*)
- **Straf:**
 - ✓ *compareat:* blootshoofds en geknield op de eerstvolgende publieke zitting van het consitorie verschijnen
 - ✓ *veniam roget:* vergiffenis vragen
 - ✓ *confiteatur:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 4 maanden aanwezig zijn in de hoogmis
 - ✓ *instituat visitationem:* op een zaterdag tijdens de vasten op bedevaart naar OLV van Loobosch in Lochristi
 - ✓ *intersit missa:* er mis horen
 - ✓ *accendat candelam:* er een kaars offeren
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Angela Bekaert

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd (+ minderjarig)
- **Plaats van afkomst:** Zwijnaarde
- **Woonplaats:** Gentbrugge
- **Verwantschap met beklagde 1:** schoonzus (*sua uxoris sorore*)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 mannelijk kind, °3 december 1781
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* binnen de 8 dagen voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van 2 getuigen
 - ✓ *veniam petat:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *confiteatur:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *legat rosarium:* gedurende de rest van het jaar maandelijks het rozenhoedje bidden
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Angela Bekaert in ten gevolge van incestueuze betrekkingen met de man van haar overleden zus, Petrus De Smet, bevallen van een kind.

Zaak 30:

Joannes Raes (♂) & Joanna van Hecke (♀)

[21 januari 1784]

Algemene gegevens

- **Herkomst archiefstuk:** RAG, B5697
- **Datum:** woensdag 21 januari 1784
- **Plaats:** Wachtebeke
- **Aanklacht:** incest + cohabitatie
- **Type incest:** *in secundo et tertio consanguinitatis gradibus*
- **Concubinaat?** ja
- **Betrokken officiaal:** M.M. De Meulenaere

Beklaagde 1: Joannes Raes

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Wachtebeke
- **Woonplaats:** Wachtebeke
- **Verwantschap met beklaagde 2:** niet vermeld (neef?)
- **Straf:**
 - ✓ *confiteatur:* 8 opeenvolgende dagen biechten
 - ✓ *communicet:* 8 opeenvolgende dagen ter communie gaan
 - ✓ *intersit:* 1 jaar aanwezig zijn in de hoogmis (zon- en feestdagen)
 - ✓ *accedat:* in de sacristie voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van 3 of 4 getuigen
 - ✓ *veniam roget:* blootshoofds en geknield vergiffenis vragen
 - ✓ proceskosten betalen

Beklaagde 2: Joanna van Hecke

- **Burgerlijke staat:** ongehuwd
- **Plaats van afkomst:** Wachtebeke
- **Woonplaats:** Wachtebeke
- **Verwantschap met beklaagde 1:** niet vermeld (nicht?)
- **Kind of zwangerschap (+ ev. geboortedatum):** 1 mannelijk kind; geboortedatum niet vermeld
- **Straf:**
 - ✓ *accedat:* voor de parochiepastoor verschijnen in het gezelschap van 2 getuigen
 - ✓ *veniam roget:* geknield vergiffenis vragen
 - ✓ *confiteatur:* biechten
 - ✓ *communicet:* ter communie gaan
 - ✓ *legat:* tot Pasen elke week de litanie van OLV bidden
 - ✓ proceskosten betalen

Korte samenvatting van de feiten

Joannes Raes en zijn bloedverwante in de tweede en derde graad, Joanna van Hecke, werden eerder al op de vingers getikt door de pastoor omwille van cohabitatie. Het koppel had reeds een aanvraag tot huwelijksdispensatie ingediend, maar deze werd afgekeurd. Ondanks deze vermaningen bleven Joannes en Joanna toch samenwonen. Hun incestueuze betrekkingen resulteerden uiteindelijk in de geboorte van een kind.